

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**BİR SÖMÜRGE MODERNLEŞME ÖRNEĞİ OLARAK
KIBRIS'TA KENT VE MİMARLIK (1878-1960)**

**DOKTORA TEZİ
Y. Mim. Asu TOZAN**

**Anabilim Dalı : MİMARLIK
Programı : MİMARLIK TARİHİ**

MAYIS 2008

**BİR SÖMÜRGE MODERNLEŞME ÖRNEĞİ OLARAK
KIBRIS'TA KENT VE MİMARLIK (1878-1960)**

**DOKTORA TEZİ
Y. Mim. Asu TOZAN
(502002202)**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 31 Ocak 2008
Tezin Savunulduğu Tarih : 16 Mayıs 2008**

**Tez Danışmanı : Prof.Dr. Günkut AKIN
Diğer Jüri Üyeleri Prof.Dr. Uğur TANYELİ (Y.T.Ü.)
Doç.Dr. Belkıs ULUOĞLU (İ.T.Ü.)
Doç.Dr. İlknur KOLAY (İ.T.Ü.)
Doç.Dr. Gülşen ÖZAYDIN (M.S.G.S.Ü.)**

MAYIS 2008

ÖNSÖZ

Doktora eğitimim boyunca yol gösteren, tüm (eski) sömürgelerde tartışma zemini oluşturan postkolonyalizm kuramı kapsamında Kıbrıs kent ve mimarlığını ilişkilendirmeme yardımcı olan, kısaca her konuda değerli katkılarını hiçbir zaman esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Günkut AKIN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Zaman ayırarak çalışmama değerli katkılarda bulunmuş olan Sayın Prof. Dr. Uğur TANYELİ, Sayın Doç. Dr. Belkis ULUOĞLU, Sayın Doç. Dr. İlknur KOLAY ve Sayın Doç. Dr. Gülşen ÖZAYDIN'a çok teşekkür ederim.

Çalışmamın başında İngiliz Dönemi'nde Kıbrıs kent ve mimarlığı, PWD ve State Archives'ın mevcut belge ve bilgi birikimine dair deneyimlerini benimle paylaşarak yol gösteren Glasgow Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü öğretim görevlisi Sayın Michael Given'a gönülden teşekkürler. State Archives görevlisi Koula Hadjoulli'ye; Doğu Akdeniz Üniversitesi kütüphane görevlilerinden Ahmet Sertcanlı, Besime Güresun, Arzu Yılmaz ve Canay Ataöz'e; ve İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Kütüphanesi görevlilerinden Selma Cin ve Sevil Özkan'a tüm yardımlardan dolayı çok teşekkür ederim.

En yoğun dönemimde iş yükümü hafifletme fedakarlığında bulunan değerli iş arkadaşlarım Devrim Yücel Besim, Selen Abbasoğlu ve Balkız Öztimir'e; görüşleri ve her türlü materyal desteğinden dolayı sevgili arkadaşım Havva Arslangazi'ye; deneyim ve yardımlarını benden esirgemeyen değerli arkadaşım Şebnem Hokara'ya; teknik desteğinden dolayı iş arkadaşım Deborah Coito'ya; tüm yardımlarından dolayı Sayın Ayer Kaşif, sevgili arkadaşlarım Gül Cephaneçigil, Mehtap Serim ve Özlem Yıldırım'a; ve beni yalnız bırakmayan can dostlarım Şaziye Arslankelle, Turuğsan Arslankelle, Nevter Zafer, Onur Cömert, Eda Selışık ve Serhat Selışık'a çok teşekkür ederim.

Sevgi, özveri ve destekleriyle hep yanımda olan ailemin değerli üyeleri Sumru Akçaba, Mücahit Akçaba, Fatoş Tozan, Gökhan Tozan, Nazım Tozan, Çimen Tozan, Süley Tozan, Derya Kemal ve Volkan Kemal'e tüm kalbimle teşekkür ederim. Tünelin sonundaki ışığı görmeme yardımcı olan sevgili eşim Marko'ya da yanımda olduğundan dolayı sonsuz teşekkürler.

Mayıs, 2008

Asu Tozan

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	v
TABLO LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	xi
SUMMARY	xiv
1. GİRİŞ	1
2. SÖMÜRGEÇİLİK VE MODERNLİK	7
3. İNGİLİZ DÖNEMİ'NDE KIBRIS	15
3.1. Erken Dönem (1878-1918)	17
3.1.1. Erken Dönemde Ekonomik ve Toplumsal Yapıda Modernleşme	17
3.1.2. Altyapı Uygulamaları	30
3.1.3. Kent ve Mimarlığa İlişkin Yasal Düzenlemeler	39
3.1.4. Kent Planlama	42
3.1.5. Kırsal Alanda Planlama ve Gelişim	44
3.1.6. Mimarlık Uygulamaları	48
3.1.7. Korumaya İlişkin Uygulamalar	63
3.1.8. Erken Dönem Alt Bölümün Değerlendirmesi	68
3.2. Yoğun Uygulama Dönemi (1919-38)	69
3.2.1. Yoğun Uygulama Döneminde Ekonomik ve Toplumsal Yapıda Modernleşme	70
3.2.2. Altyapı Uygulamaları	73
3.2.3. Kent ve Mimarlığa İlişkin Yasal Düzenlemeler	75
3.2.4. Kent Planlama	78
3.2.5. Kırsal Alanda Planlama ve Gelişim	90
3.2.6. Mimarlık Uygulamaları	91
3.2.7. Korumaya İlişkin Uygulamalar	117
3.2.8. Yoğun Uygulama Dönemi Alt Bölümünün Değerlendirmesi	123
3.3. Son Dönem (1939-60)	124
3.3.1. Son Dönemde Ekonomik ve Toplumsal Yapıda Modernleşme	125
3.3.2. Altyapı Uygulamaları	128
3.3.3. Kent ve Mimarlığa İlişkin Yasal Düzenlemeler	132
3.3.4. Kent Planlama	135
3.3.5. Kırsal Alanda Planlama ve Gelişim	143

3.3.6. Mimarlık Uygulamaları	145
3.3.7. Korumaya İlişkin Uygulamalar	176
3.3.8. Son Dönem Alt Bölümün Değerlendirmesi	178
4. BULGULAR VE SONUÇ	180
KAYNAKLAR	187
ÖZGEÇMİŞ	191

KISALTMALAR

CAARI : Cyprus American Archaeological Research Institute
PWD : Public Works Department
SAI : State Archives Index

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 3.1 1878'de Kıbrıs'ta Okullaşma Durumu (Lukach, 2007, s.176).....	28
Tablo 3.2 Erken İngiliz Dönemi eğitim bilgileri.....	29
Tablo 3.3 Kamu İmarına Yönelik Uygulamalar, Programlar ve Tahminler.....	31

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 3.1 : Kıbrıs'ın altı idari bölgesi ve başlıca kentler.....	19
Şekil 3.2 : Erken İngiliz dönemi karayolu durumu (Schaar ve diğ., 1995, s.13, 38).....	33
Şekil 3.3 : Kıbrıs'ın coğrafi haritasında başlıca yerleşim ve limanların konumu.....	34
Şekil 3.4 : Mağusa'da liman-kent bağlantısının sur delinerek açılması (Marangou, 2002, s.20).....	35
Şekil 3.5 : Mağusa limanı, 1906 (Radford, 2003, s.259).....	35
Şekil 3.6 : Larnaka ve Limasol Limanları (Radford, 2003, s.266, 276).....	37
Şekil 3.7 : Demiryolu haritası (Radford, 2003, s.33).....	38
Şekil 3.8 : Erken Dönem'de Lefkoşa, H.H.Kitchener haritası kullanılmıştır, 1882.....	43
Şekil 3.9 : Erken Dönemde Mağusa, H.H.Kitchener haritası kullanılmıştır, 1882.....	43
Şekil 3.10 : Kırsal bölgeler için standart polis karakolu projesi, Alternatif 1, 1910 (SAI/723/1910).....	46
Şekil 3.11 : Kırsal bölgeler için standart polis karakolu projesi, Alternatif 2, 1910 (SAI/723/1910).....	46
Şekil 3.12 : Dip Karpaz'da Ofis ihalesi için alternatif projeler (SAI/3127/1901).....	47
Şekil 3.13 : Öncü Birlikler için Kışla, Lefkoşa, W. Williams, 1880 (PWD/G68).....	49
Şekil 3.14 : Öncü Birlikler için Ofis, Lefkoşa, W. Williams, 1880 (PWD/C47).....	50
Şekil 3.15 : Öncü Birlikler için Hastane, Lefkoşa, W. Williams, 1880 (PWD/C42, C43).....	51
Şekil 3.16 : Larnaka Konak Binası, 1882 (Schaar ve diğ., 1995).....	52
Şekil 3.17 : Lefkoşa Konak Projesi, 2. Öneri, G. Jeffery, 1898 (SAI/2131/1898).....	53
Şekil 3.18 : Lefkoşa Konak Projesi, 3. Öneri, C. Bellamy, 1898 (SAI/605/1898).....	54
Şekil 3.19 : Lüzinyan Sarayı (a.) ve yıkıldıktan sonra inşa edilen Konak yerleşimi, W. Williams (b.), Lefkoşa (Kitchener, 1880; Doratlı, 2000, s.150).....	54
Şekil 3.20 : Lefkoşa Konak, W. Williams, tasarım 1896 (1. Öneri) uygulama 1900-04.....	55
Şekil 3.21 : Lüzinyan Kapısı için Kütüphane Öneri Projesi, G. Jeffery, 1905 (SAI/2221/1900).....	56
Şekil 3.22 : Akil Hastanesi Öneri Projesi, Lefkoşa, 1904, E. Nicolls (PWD/L125).....	56
Şekil 3.23 : Mağusa Tren İstasyonu, 1904.....	57
Şekil 3.24 : Lefkoşa Hastanesi Doğumevi, 1908 (PWD/ M69).....	57
Şekil 3.25 : Girne Konak, 1908 (SAI/1778/ 1907).....	58
Şekil 3.26 : Uygulanan Girne Konak Projesi, 1909.....	59
Şekil 3.27 : Lefkara Konak, 1908-10, W. Williams (SAI/2480/1906).....	59

Şekil 3.28	: Tarım Okulu,1913 (Schaar ve diğ., 1995).....	60
Şekil 3.29	: Vali Konutu, 1878 (PWD/ G6).....	61
Şekil 3.30	: Limasol Komiser Konutu, 1878 (PWD/ H124; Schaar ve diğerleri, 1995).....	62
Şekil 3.31	: Solda 1879'da yıkılan Lüzinyan Sarayı'nın kulesi (Luke, 1965, s.112), ve sağda Ortaçağ Taş Eserler (George Jeffery) Müzesine taşınan penceresi.....	64
Şekil 3.32	: Sarayönü Camii, 1900.....	64
Şekil 3.33	: İngiliz Dönemi'nde Lefke'nin madencilik dolayısıyla gelişimi.....	74
Şekil 3.34	: A Bölgesi, Selimiye Camii çevresi koruma alanı (SAI/401/1936).....	78
Şekil 3.35	: Sömürgelerde planlamanın İmparatorluk ile bağlantısı ve ölçek ilişkisini gösteren şema (McLean, 1929).....	80
Şekil 3.36	: Gelişmemiş sömürgeler için organizasyon ve ideal ulaşım önerisi. (McLean,1929).....	81
Şekil 3.37	: İdeal yerleşim organizasyon önerileri. (McLean, 1929).....	81
Şekil 3.38	: Desdemona Meydanı ve Liman bağlantıları (SAI/2716/1906).....	84
Şekil 3.39	: Baf'ta yol genişletme sebebiyle yıkılacak olan binaya ait eskiz (SAI/657/1934).....	85
Şekil 3.40	: Yol genişletme A planından bir örnek, 1936 (a) ve günümüzdeki durumu (b) (SAI/1333/1935).....	87
Şekil 3.41	: Şikayet konusu arsanın haritadaki yeri (a) ve günümüzdeki durumu (b) (SAI/1333/1935).....	88
Şekil 3.42	: Aya Yorgi Kilisesi çevresindeki arazileri gösteren eskiz (a) (SAI/1333/1935) ve günümüzdeki durumu (b).....	89
Şekil 3.43	: Maraş Bölgesinin hızlı gelişimi, Mağusa, 1933.....	89
Şekil 3.44	: Kostas Christodoulou Konutu, T. Fotiadis, 1921 (Anon, 1995, 61).....	91
Şekil 3.45	: Lefkoşa Merkez Posta Binası, 1920.....	94
Şekil 3.46	: Posta ve Arazi Kayıt Dairesi Binası, Baf, 1919, J. Gaffiero (PWD/ P151).....	94
Şekil 3.47	: Konak Binası, Baf, 1920, J. Gaffiero (SAI/425/1906).....	95
Şekil 3.48	: Limasol Bölge Hastanesi, 1922, J. Gaffiero (PWD/ H73).....	96
Şekil 3.49	: Limasol Bölge Hastanesi Dispanseri, 1921-2, J. Gaffiero (PWD/ H73).....	97
Şekil 3.50	: Atalasa Sanatoryum, İdare ve Koğuş Binaları, 1925 (PWD/ I150).....	98
Şekil 3.51	: Tarihi kalıntılar arasına önerilen Mağusa Devlet Dairesi projesi (SAI/648/1930).....	99
Şekil 3.52	: Güzelyurt Öğretmen Koleji, 1935 (Schaar ve diğ., 1997, s.69).....	100
Şekil 3.53	: Güzelyurt Konak Öneri Projesi, 1938, W. Caruana (PWD/ M144).....	101
Şekil 3.54	: Lefkoşa Memur Konut Bölgesi yerleşim önerisi, 1920 (SAI1415/1920/1).....	102
Şekil 3.55	: Lefkoşa Yönetim Mahallesi'nde No:1 Konutu, 1919, J. Gaffiero (PWD/ H75).....	101
Şekil 3.56	: Lefkoşa Yönetim Mahallesi'nde No:2 Konutu, 1919, J. Gaffiero, (PWD/ H75).....	103
Şekil 3.57	: Evli Memurlar için Tek (a.) ve iki (b.) katlı konut projesi, M.Gimson, 1920 (SAI/1415/1920/1).....	104
Şekil 3.58	: A Tipi Memur Konut Projesi, M.Gimson, 1920 (SAI/1415/1920/1).....	106
Şekil 3.59	: B Tipi Memur Konut Projesi, M.Gimson, 1920 (SAI/1415/1920/1).....	106
Şekil 3.60	: C Tipi Memur Konut Projesi, M.Gimson, 1920 (SAI/1415/1920/1).....	107

Şekil 3.61	: D Tipi Memur Konut Projesi, M.Gimson, 1920 (SAI/1415/1920/1).....	107
Şekil 3.62	: E Tipi Memur Konut Projesi, M.Gimson, 1920 (SAI/1415/1920/1).....	108
Şekil 3.63	: F Tipi (5 Odalı) Bungalov Projesi, M.Gimson, 1922 (SAI/1415/1920/1).....	108
Şekil 3.64	: G Tipi (5 Odalı) Bungalov Projesi, M.Gimson, 1922 (SAI/1415/1920/1).....	109
Şekil 3.65	: S Tipi (5 Odalı) Bungalov Projesi, M.Gimson, 1922 (SAI/1415/1920/1).....	109
Şekil 3.66	: Küçük Bungalov Projesi, M.Gimson, 1922 (SAI/1415/1920/1).....	110
Şekil 3.67	: Lefkoşa'da 3 Numaralı Konut, M.Gimson, 1922 (SAI/711/1923)...	111
Şekil 3.68	: Yönetim Mahallesinde bulunan No:6 ve No:7 konutlarının günümüzdeki durumu.....	112
Şekil 3.69	: Mağusa No:2 Konutu, Anonim (SAI/728/1923).....	113
Şekil 3.70	: Larnaka Bölge Mahkeme Başkanı Konutu, J. Gaffiero, 1926 (Schaar ve diğ., 1995, s.60).....	113
Şekil 3.71	: Lefkoşa Bölge Mahkeme Başkanı Konutu, M.Gimson, 1926 (SAI/929/1925).....	114
Şekil 3.72	: Vali Konutu, Lefkoşa, 1933-37, M.Webb (SAI/1296/ 1931/2; Schaar ve diğ., 1997, s.78).....	115
Şekil 3.73	: Vali Vekili Konutu, 1938, W.Caruana (PWD/ R84; Schaar ve diğ., 1997, s.80).....	116
Şekil 3.74	: Yeni Memur Konutları, Limasol – Larnaka, 1938 (PWD/ R86).....	116
Şekil 3.75	: Mağusa Suriçi görüntüleri 1 (SAI/815/1935).....	120
Şekil 3.76	: Mağusa Suriçi görüntüleri 2 (SAI/815/1935).....	121
Şekil 3.77	: Lefkoşa'da Koraes Sokak'taki konutun cephe etüdüleri ve değişiklik öncesi eskizler (SAI/1015/1937).....	122
Şekil 3.78	: Mağusa Limanı,1949-50 (Radford, 2003, s.264).....	130
Şekil 3.79	: Mağusa suriçinde limana hizmet eden depo binaları, 1959 (Anon, 1960, s.14).....	130
Şekil 3.80	: Canterbury ve Lefkoşa kent planları.....	138
Şekil 3.81	: Lefkoşa kent gelişimi, 1945 (a.) ve 1958 (b.) (Demetriou, 2004)	142
Şekil 3.82	: Tek Katlı Köy Konut Projeleri (A,B) (SAI/428/1945).....	143
Şekil 3.83	: İki Katlı Köy Konut Projeleri (C,D) (SAI/428/1945).....	144
Şekil 3.84	: Trodos'ta Ofis Binası, 1940, (PWD/ T168).....	146
Şekil 3.85	: Kyperounda Sanatoryumu, Personel Bölümü, R.H. Macartney 1943 (PWD/ S177).....	147
Şekil 3.86	: Güzelyurt Konak Öneri Projesi, R.H. Macartney, 1945 (PWD/ M147).....	147
Şekil 3.87	: Kamu Enformasyon Merkezi, C. Christofides, 1955 (Schaar ve diğ., 1995, s.108).....	149
Şekil 3.88	: Mağusa Mahkeme Binası öneri projesi, 1959 (SAI/ 2143/1950/1).....	150
Şekil 3.89	: Lefkoşa Komiseri Konutu, R.H. Macartney, 1939 (PWD/ C145/3; Schaar ve diğ., 1997, s.86-7).....	151
Şekil 3.90	: Kyperounda Sanatoryumu, Doktor Evi, R.H. Macartney, 1940 (PWD/ S157/4).....	152
Şekil 3.91	: Memur Konut Projesi, 2 yatak odalı, R.H. Macartney, 1943 (PWD/ R106/1).....	153
Şekil 3.92	: Memur Konut Projesi – 4 odalı bungalov, R.H. Macartney, 1943 (PWD/ R106/3).....	154

Şekil 3.93	: Memur Konut Projesi– 5 odalı, 1943, R.H. Macartney (PWD/ R106/4).....	155
Şekil 3.94	: Memur Konut Projesi– 7 odalı, R.H. Macartney, 1943 (PWD/ R106/6).....	155
Şekil 3.95	: İki Yatak Odalı Bungalov (Tip C) ve İki Katlı Konut, C. Christofides, 1943 (PWD/ R106/7; PWD/ R106/8).....	156
Şekil 3.96	: Üç Yatak Odalı Konut 1, 1943 (PWD/ R106/10).....	157
Şekil 3.97	: Üç Yatak Odalı Konut 2, 1943 (PWD/ R106/10).....	158
Şekil 3.98	: Üç Yatak Odalı İkiz Ev, 1940'lı yıllar (PWD/ R106).....	158
Şekil 3.99	: Başka Ülkeden Gelen Memurlar (expatriate officers) için Konut, 1946 (PWD/ H172).....	159
Şekil 3.100	: ARCON Bina Tiplerinde kullanılan çatı çözümü, 1948 (PWD/ H184).....	159
Şekil 3.101	: ARCON Konutları (A ve B Plan Tipleri), 1948 (PWD/ H184).....	160
Şekil 3.102	: ARCON Konutları (C ve D Plan Tipleri), 1948 (PWD/ H184).....	161
Şekil 3.103	: İşçi Konut Projesi, R.H. Macartney, 1944 (SAI/705/1944).....	163
Şekil 3.104	: İşçi Konut Projesi, R.H. Macartney, 1944 (SAI/705/1944).....	164
Şekil 3.105	: Tek odalı işçi konut projesi, R.H. Macartney, 1944 (SAI/705/1944).....	165
Şekil 3.106	: A Tipi tek katlı işçi konut önerisi (yeniden çizilmiştir), R.H.Macartney, 1944 (SAI/848/1944).....	166
Şekil 3.107	: B Tipi iki katlı işçi konut önerisi (yeniden çizilmiştir), R.H.Macartney, 1944 (SAI/848/1944).....	166
Şekil 3.108	: İşçi Toplu Konut Öneri Projesi, W.Caruana, 1944 (SAI/848/1944).....	168
Şekil 3.109	: İşçi Konut Projesi – Tip B, W.Caruana, 1946 (PWD/ W74).....	169
Şekil 3.110	: İşçi Konut Projesi – Tip C, W.Caruana, 1946 (PWD/ W74).....	170
Şekil 3.111	: İşçi Konutları, W.Caruana, 1946 (Schaar ve diğ., 1995).....	171
Şekil 3.112	: İşçi konutları ve okul binasının günümüzdeki durumu.....	172
Şekil 3.113	: Golden Lane Estates (a), A.& P. Smithson, 1952 ve Park Hill Estates (b), J.Lynn & I. Smith, 1961.....	173
Şekil 3.114	: Lefkoşa Polis Konutları, C. Christofides, 1958.....	174
Şekil 3.115	: Polis Konutları, Plan, 1958.....	174
Şekil 3.116	: Polis Konutlarının günümüzdeki durumu.....	175
Şekil 3.117	: Martinengo Burcu yakınında satın alınması planlanan araziler (SAI/1333/1935).....	178

BİR SÖMÜRGE MODERNLEŞME ÖRNEĞİ OLARAK KIBRIS'TA KENT VE MİMARLIK (1878-1960)

ÖZET

Bu çalışmada Akdeniz'deki konumu nedeniyle yüzyıllar boyunca Kıbrıs'ın kaderi haline gelmiş olan dış güçler tarafından idare edilme süreçlerinden sonuncusu olan İngiliz dönemi kent ve mimarlığı ele alınmıştır. Kıbrıs kolonyalizmin emperyalist aşamasının başlarında ele geçirilmiş ve II. Dünya Savaşı sonrasında bir süre daha sömürge statüsünü sürdürmüştür (1878-1960). Bu dönem modernleşme sürecine geç katılmış ülkelerin bu yöndeki en temel atılımlarını gerçekleştirdikleri bir zaman dilimini kapsar. 1878'de Kıbrıs'ın Osmanlı İmparatorluğundan kiralınmasıyla başlayan İngiliz dönemi, 1925'te Britanya Krallığına bağlı Taç Koloni ilanıyla sonuçlanmıştır. Farklı kıtalarda birçok sömürgesi bulunan Krallık için Kıbrıs, Hindistan yolu üstünde, Süveyş kanalı yakınında deniz üssü ve kaynaklarıyla potansiyel oluşturmuştu. Başlangıcı 1878 yılından itibaren Ada'nın idari sistemi, eğitim, sağlık, ulaşım, iletişim, kentsel gelişim, tarım politikaları, köyleri geliştirme gibi birçok alanda düzenlemeler ve değişim yaşanmıştır. Kurumsal ve yasal planlamadan kent ve mimarlık alanlarına kadar uzanan gelişim modernleşme sürecini de barındırmaktadır. Modernleşme, toplumsal dönüşümü de getirmiş, Rum halkının sömürge yönetimine karşı ayaklanması boyutunda gerginlikler yaşanmasına neden olmuştur. 1960 yılında Türk ve Rum temsiliyetine dayalı Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ilk kez yerel halkın bağımsız idaresi başlamış ve İngiliz sömürge dönemi sonlanmıştır.

Yerel şartlara göre tayin edilen yaklaşımlar kapsamında gerçekleştirilmiş modernleşme sürecinin özgün niteliklere sahip olduğu söylenebilir. Tezde sömürge dönemine ait veriler yardımıyla, Britanya tarafından Kıbrıs'ta yürütülen süreçte kent ve mimarlık alanlarında yapılmış uygulamaların sömürgelere özgü bir modernleşme tipinin Kıbrıs örneği üzerinden tanımlanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda öncelikle birincil kaynaklardan toplanan veriler değerlendirilerek sonuçlar çıkarılmaya çalışılmış, elde edilen bilgilerin kronolojik sıralanması ile, yasal ve kurumsal düzenlemeler, kırsal gelişim, şehircilik, mimarlık ve koruma alanlarında değişimler, yoğunlaşmalar, duraklamalar ve kırılmalar saptanmıştır. Böylece, İngiliz idaresi boyunca adadaki uygulamaların tek bir ritme sahip olmamasındaki etkenler belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada, birincil öneme sahip olan arşiv araştırması, literatür taraması ile pekiştirilmiş ve bazı durumlarda sözlü tarih yoluyla da bilgi derlenmiştir. İngiliz sömürge dönemi ile ilgili bilgilerin temel kaynağı, Güney Kıbrıs Cumhuriyeti Arşivi'ndeki Sömürge Müsteşarı'na ait bölümde (Colonial Secretary's Minute Papers) bulunan belgeleri ve İngiliz Dönemi istatistik yıllıklarıdır (Blue Books). Sömürge Müsteşarı (Vali Müsteşarı), adada en üst yönetici kademesinde bulunan Validen sonra gelmekteydi. Yönetimin tüm uygulamalarının genel denetimini Vali ile birlikte yürütmekte, üst düzey diğer yöneticiler arasında koordinasyonu sağlamak ve yönetimle ilgili her konuda danışmanlık yapmaktaydı. Arşiv araştırması sırasında, İngiliz Kamu İmar Bürosu'nun (PWD, Public Works Department) uygulamalarına ait bilgi verici raporlar, tutanaklar, proje çizimleri, yapılması planlanan yasaların taslak

çalışmaları, yasalar, idari birimler arası çözülmeye çalışılan konular, İngiltere'den alınan öneriler, diğer sömürgelerden yararlanılan konularla çözülmeye çalışılan sorunlara dair dökümanlar elde edilmiştir. Arşiv, Kıbrıs'ta modernleşmeyi gerçekleştiren İngiliz idaresi'nin kendi bünyesinde oluşturduğu bürokratik sistemin "resmi kayıtları olması" ve uygulamaların amaçlarına yönelik, zaman zaman "değişen tutumlarıyla", süreci bütün olarak değerlendirmeye imkan sağlayan eşsiz bir kaynaktır. Literatür araştırması, bu çalışmanın ikincil kaynaklarını oluşturmaktadır. Bunlar arasında, İngiliz Dönemi kent ve mimarlığı ile ilgili kitaplar, tezler, projeler ve makaleler; bu dönemde adayı ziyaret etmiş veya burada görev yapmış olan İngilizlerin tanıtıcı veya anı türündeki kitaplarından elde edilen bilgiler; dönemi anlatan tarih, politika ve toplumbilim ağırlıklı kitaplar bulunmaktadır.

Çalışma, dört ana bölümden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi olan giriş bölümünde konunun çıkış noktası, tanımı, amaç, kullanılan yöntemler, araştırma yaklaşımları ve dönem sınırlamaları anlatılmaktadır.

İkinci bölümde, "sömürgecilik ve modernlik" bağlamında yapılmış teorik çalışmalar yardımıyla konunun altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylece sömürge dönemlerinin, modernleşme model ve bu süreçlerini etkileyen diğer birçok faktörün tanımlanması sonucunda Kıbrıs'ın konu çerçevesi içindeki yeri anlaşılacak istenmiştir.

Üçüncü bölüm, "İngiliz Dönemi'nde Kıbrıs"ın anlatıldığı ana bölümdür. Bölüm İngiliz Dönemi'nin üç alt bölümde (Erken Dönem, Yoğun Uygulama Dönemi ve Son Dönem) ele alınmasından oluşmaktadır. Bu durumun temel belirleyicileri arasında mimari uygulama yoğunlukları, yasal düzenlemeler, üslupsal eğilimler, ekonomik şartlardaki değişimler ve dünyanın birçok ülkesinde Kıbrıs'ta olduğu gibi büyük etkileri olan I. ve II. Dünya Savaşları bulunmaktadır. Her alt bölümde, ekonomik ve toplumsal yapıda modernleşme; kent ve mimarlığa ilişkin yasal düzenlemeler; kent planlama araştırma ve uygulamaları; kırsal alanda planlama ve gelişim; mimarlık uygulamaları; korumaya ilişkin uygulamalar anlatılmakta ve en sonda değerlendirme yapılmaktadır. "Erken dönem", idari örgütlenme girişimleri ve adanın detaylı araştırılmasının ardından yoğun altyapı çalışmalarını barındırmaktadır. Osmanlı Yönetimi'nden kiralanan adada kararsız ve çelişkili yaklaşımlar sergilenmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında mağlup olan Osmanlı Yönetimi'nin karşısında adanın sömürgeleştirilmesi gerçekleşmiştir. "Yoğun Uygulama Dönem"i olarak adlandırılan iki Dünya Savaşı arasında belirli bir refah düzeyine sahip olan adada kent ve mimarlık alanında birçok çalışma yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı adada bir duraklama ve yoksullaşma sürecini başlatmış, büyük kitlelerin barınma ve işsizlik nedeniyle kentlere göçünü desteklemiştir. "Son Dönem", yönetimin bu sorunlara çözüm araması, Türk-Rum etnik çatışmaları, diğer sömürgelerde olduğu gibi ortaya çıkan bağımsızlık girişimleri, İngiliz Sömürgeciliği'nin altın çağını geride bırakması gibi birçok sorunun gölgesinde 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti kurulana kadar devam etmiştir. Bu son dönemin oldukça farklı kaygılar barındırması yanında İngiliz Yönetimi kent planlama araştırmaları yapılması yönünde girişimlerde bulunmuştur. Londra ve birçok sömürge kent planlama çalışmaları yapmış deneyimli plancı Patrick Abercrombie Kıbrıs'a davet edilmiş ve bir dizi inceleme yapılmıştır. Bu incelemeler sonunda, Kıbrıs Ön Planlama Raporu hazırlanmış ve ülke planından yerleşim ölçeğine kadar detaylı araştırma yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Fakat bu çalışmalar gelişim planına dönüşmemiştir. II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllardan başlayarak yaşanan konut ihtiyacına çözüm aranmıştır.

Dördüncü ve son bölüm ise "bulgular ve sonuç" başlığı altında ele alınmaktadır. Bu bölümde öncelikle çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınan konular değerlendirilmekte ve ardından İngiliz Yönetimi'nin yaklaşımları, uygulamaları ve

Kıbrıs'ta gerçekleştirilmiş modernleşme modelinin yorumlanması yer almaktadır. Belirlenen kriterler doğrultusunda ele alınan üç alt (Erken, Yoğun Uygulama ve Son Dönem) bölümde anlatılan İngiliz Dönemi'ndeki uygulamalar, bu sürecin belirgin değişimleri barındırdığını göstermektedir. İngiltere'nin koloni politikalarının bütünlük göstermediği ve her bir durum için yerel kararlara dayanan, farklı uygulamaların söz konusu olduğu özgün süreçler yaşanması durumu birçok sömürge de olduğu gibi Kıbrıs için de söz konusudur. Kent ve mimarlığın geliştiği ortam, diğer bir deyişle ülke şartları, modernleşme sürecini şekillendiren önemli etkilere sahipti. Bu süreç iki önemli faktör ve bu iki faktörün değişen dengeleri neticesinde gerçekleşmekteydi. Bunlar Türk ve Rum toplumlarına bağlı ülke içi ve Britanya Krallığı'nın yaklaşımlarına bağlı şartlardır. Sözü edilen faktörler açısından alt dönemlere bakıldığında Erken Dönem'de (1878-1918) baskın olan yönetimin aldığı kararların topluma benimsetilmeye çalışıldığı ve planlanan uygulamaların hayata geçirildiği görülmektedir. Ancak Yoğun Uygulama Dönemi'nde (1919-1938), özellikle eğitim olanaklarının artması ve eğitilmiş Kıbrıslı sayısındaki artış, sözü edilen dengede sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. Son Dönem'de (1939-1960) toplumlar arası çatışmaların durdurulmasına yönelik ve ülkenin geleceğini tayin etme amaçlı girişimler bulunmaktaydı.

URBANIZATION AND ARCHITECTURE IN CYPRUS AS AN EXAMPLE OF COLONIAL MODERNIZATION (1878-1960)

SUMMARY

This study focuses on the modernization period in British Cyprus. The definition of Cyprus' colonization type can be placed between "exploitation colony" and "maritime enclaves". Cyprus was occupied at the beginning of the imperialism phase of colonialism and this status continued even after WW II (1878-1960). This period is parallel to major developments in those countries where modernization started later than in Europe. The British colonial period started in 1878 with renting the island from the Ottoman Empire and ended with the dependency to the British Kingdom as "Crown Colony". Cyprus was a suitable stop for military and trade ships on the route to India, close to the Suez Channel. Since the beginning of the colonial period many improvements had been achieved. Modernization brought social transformation and caused Greek people to uprising against colonial rule. In 1960, the British period ended by the establishment of the Republic of Cyprus based on Turkish and Greek representation which was the first independent rule of native people.

The local conditions of Cyprus affected the attitudes of the administration and resulted in a special modernization process. By the help of the data about the British Period, this study aims to define the urbanization and architectural development and the character of this modernization process. In order to achieve an objective evaluation about urban and architectural issues during the colonial period, all data have been displayed in a neutral manner. The chronological arrangement of the data gathered from the major sources, gives the opportunity to define the process and the changes concerning rules and regulations, urban and rural developments, architectural and preservation issues. It has been tried to understand the factors behind these changes.

The primary archive's data has been supported by secondary literature sources and interviews. The data related with the colonial rule is mostly based on the "Colonial Secretary's Minute Papers" kept in the State Archives in South Cyprus and on annual statistic records named the "Blue Books". The "Colonial secretary's Minute Papers" enabled to collect data about the Public Works Department's (PWD) projects, memorandums on urbanization, architecture and preservation of ancient monuments, the preparation process of the related rules and regulations, about the administration's attitudes on different issues, the communication and coordination between government departments, and about several cases of receiving advices/orders from England. The archive is the unique resource for understanding the process of decision-making of the colonial administration - by using the "government records". The literature survey contains studies on urbanization and architecture of the British period, travellers' or officers' diaries, official publications, historical, political and sociological publications.

This study is divided into four chapters. The first chapter introduces to the definition of the subject, aim, methods, research techniques and limitations of this thesis.

The theoretical framework of this study is defined in the second chapter named “colonialism and modernism”. The terminology and history of the topic is basically explained: E.g. different colonial types like “settlement colonies”, “exploitative colonies” and “maritime enclaves” are the result of changes of the aims and of the context of colonialism throughout the ages. Both, the colonizers’ changing approach and the variety of local conditions, contributed to the development of various modernism models in the colonies.

The third chapter, the main part of the thesis, deals with the British Period in Cyprus which has been divided into three parts (Early Period, Intensive Improvement Period and Late Period). The division is based on the intensity of constructions, rules and regulations, architectural styles, economy and the two World Wars. Each of these sub-chapters discusses the issues “modernization in economy and society”; “rules and regulations concerning urbanization and architecture”; “rural and urban developments”; “urban developments”; “architecture”; “preservation of ancient monuments” and ends with an evaluation. Administrative organization, surveys of Cyprus and intensive infrastructure works were the major activities in the “Early Period”. It followed by the “Intensive Improvement Period” which dates in between WWI and WWII. The increase of new buildings started in the early 1920’s because of the prosperity owed to maritime trade. In addition to architecture, there were several attempts of urban design. WWII led to an unproductive period characterized by poverty. The migration of unemployed rural population to the cities, shortage of imported construction materials, and discontinuation of building activities created housing problems. Until the end of the “Late Period” many problems like housing, ethnic conflicts between Turkish and Greek groups took place. This was the combination of the Cypriots demand for freedom like in many other British colonies and unmistakable signs of the fading of the golden era of British Imperialism. Besides these problems there were many interesting improvements in town planning and architecture. So Patrick Abercrombie, who produced and applied the “Greater London Plan 1944”, prepared a “Preliminary Planning Report for Cyprus” in 1947. The mass housing projects were designed by considering the requirements of users, conditions of Cyprus and the experiences gained by similar projects realized in the after-war England (and in Europe).

In the last chapter “findings and conclusion” the specific modernism model of Cyprus is defined by the evaluation of attitudes and works of the British colonial administration. Accordingly, the major results which have been discussed are: the organization and spreading of education; achievement of transportation system throughout the island; strengthening of external relations by the development of harbours and the easement of trade; application of infrastructure projects in not only urban but also rural areas; improvements in agricultural production; preparation of laws and regulations with a long-term perspective. The results related to modernization indicate two determinants on the process. These can be defined as: the local structure of the country and the applied politics of the British administration. As has been found out, in the Early Period (1878-1918), the governor’s attitudes were dominant; in the Intensive Improvement Period (1919-1938), the society’s reactions to the administration gained more importance; whereas, in the Late Period (1939-1960) the administration experienced –in contrast to the Early Period- a dominant role of the society. The final step was the collapse of the colonial rule.

1. GİRİŞ

Stratejik konumundan dolayı Kıbrıs'ın yabancı güçler tarafından ele geçirilmesi defalarca tekrarlanmıştır. M.Ö. 8. yüzyılda Asur Krallığı, ardından Mısır, ve Pers idareleri yaşanmış, M.Ö. 58 yılında Roma, M.S. 395'te Bizans ve 1191 yılında Lüzinyan hakimiyeti gerçekleşmiştir. 1489 yılında başlayan Venedik yönetimi 1571 yılında başlayan Osmanlı fethine kadar devam etmiştir. Bu tarihten itibaren üç yüz yıllık bir Osmanlı İdaresi yaşanmıştır. Kıbrıs'ın el değiştirmesi bununla da kalmamış 1878 yılından itibaren İngiliz Krallığı'nın yönetim dönemi başlamıştır. Halkın ilk kez kendi iradesini elde ettiği Kıbrıs Cumhuriyeti'nin (1960-63) ardından 1964-74 yılları Türk-Rum çatışmaları ile geçmiştir. 1974'te Türkiye'nin askeri müdahalesi sonrasında ise günümüze kadar uzanan iki kesimli Kuzey ve Güney Kıbrıs¹ devletleri adanın şimdiki durumunu oluşturmaktadır. Yukarıda çok kısa bir şekilde özetlenen, birbiri ardına yaşanan farklı yönetimlerin oluşturduğu Kıbrıs'ın kültürel birikimi, kent ve mimarlık açısından ele alındığı zaman özgün nitelikteki yapı ve kentsel dokuların üst üste geldiği bir katmanlaşma göstermektedir. Bu çalışmada ele alınacak olan ise, Kıbrıs'ın İngiliz sömürgesi olarak varlığını sürdürdüğü dönemdir (1878-1960).

Sömürgecilik, bir ülkenin veya bölgenin siyasi kontrolünün bir başka devlete bağlı olması durumudur. Avrupa ülkelerinin farklı kıtalardaki topraklar üzerinde hakimiyet kurma girişimleri olarak tanımlanabilir. Yeni keşiflerle desteklenen bu girişimlerin birçok amacı bulunmaktadır. Başlıca hedeflenenler arasında, yeni doğal zenginliklere ulaşmak, egemenlik kurulan ülkelerdeki insan gücü ile elde edilen ürünleri düşük maliyetle kendi ülkelerine aktararak refah düzeylerini yükseltmek, hakim olunan toprakları genişleterek kendi egemenlik alanlarını daha güçlü ve köklü bir hale getirmek verilebilir. Sömürgecilik Batı çıkarları için zorbaca dünyanın sömürülmesi olarak da görülebilir. Ancak giderek kaba zorbalık yerini daha incelikli ve insani değerler kılıfı ile açıklanan bir yönetim biçimine bırakmıştır.

---

¹1960 yılında Türk-Rum ortaklığı ile kurulmuş olan "Kıbrıs Cumhuriyeti" adı 1974'te birarada yaşamaya son verilmesine rağmen Rum toplumu tarafından halen kullanılmaktadır.

Sömürgecilik günümüzde canlı bir akademik tartışma ortamı tarafından tekrardan gündeme getirilmiştir. Bu tartışma, her ne kadar karşı çıkılsa da sonuçta yerleşen “sömürgecilik sonrası” (postkolonyalizm) başlığı altında sürdürülmektedir. Sömürgecilik sonrası teorik alanını, “modernlik sonrası” (postmodernizm), “yapısalcılık sonrası” (poststrukturalizm) teorileri gibi, 1980 sonrasında akademik tartışmaların yürütüldüğü üç önemli alandan biri olarak görmek yanlış olmaz. Sömürgecilik sonrası teoriyi, Batı-merkezli diğer ikisinden farklı olarak, Batı-dışı coğrafyanın modernlikle ilgili tartışma ortamına özgü bir teori olarak görme eğilimi vardır. Diğer taraftan sömürgecilik sonrası teori diğer iki alanla da ilişkilidir. Özellikle yapısalcılık sonrası teori ile gündeme gelen, Batı-merkezlilik eleştirisi, tek merkezli modernleşme modelinden uzaklaşma gibi konular, “ötekileştirme”, “kimlik” ve “hegemonya” gibi kavramlar sömürgecilik sonrası teorinin oluşmasında etkin olmuştur (**Dirlik, 2005, s.103**). Ayrıca Edward Said’in 1978 tarihli “Şarkiyatçılık” adlı kitabının da bu alanın ortaya çıkmasına katkı yaptığı düşünülebilir.

Önceleri edebiyat ve kültür araştırmalarında kendini duyuran (Bhabha, 2004) sömürgecilik sonrası teori, günümüzde ekonomiden cinsiyet konularına, çevre sorunlarından mimarlığa ve kente birçok alanda yeni bakış açılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (**Aschroft ve diğ., 2006; Aschroft ve diğ., 1998; Young, 2001**). Buna paralel olarak madun araştırmaları (subaltern studies) (**Guha, 2006**) ile sömürgeleştirilenlerin yakınması olarak nitelenebilecek olan (**Spivak, 2006**) tek boyutlu ilk adımlar zamanla modernleşme/küreselleşme eleştirisine doğru genişlemiştir (**Dirlik, 2006**).

Tezde “sömürgecilik sonrası” teori bağlamında aşılma istenen ak/kara karşıtlığından (**JanMohamed, 2006**) kaçınılmış ve Kıbrıs’taki sömürge dönemi nesnel bir modernleşme/modernleştirme süreci olarak ele alınmıştır. Bu nedenle döneme ait veriler tarafsızca sergilenmiş, ancak teori esas alınarak olumlu veya olumsuz genel bir yargıda bulunmaktansa, sömürge sürecinin kent ve mimarlık alanında nasıl bir işleyişe sahip olduğu somut bir düzlemde anlaşılmasına çalışılmıştır. Çünkü bu konuda verilecek nihai bir yargının, modernlik üzerine verilecek bir yargıdan çok farklı olmayacağı, her yargının bakış açısına bağlı olarak görelilik taşıyacağı ve haklılık payının tartışmaya açık olacağı düşünülebilir.

1878 yılında Osmanlı Devleti’nden kiralanarak başlayan İngiliz yönetimi 1914 yılında Ada’nın ele geçirilmesi ve 1925 yılında Britanya Krallığı’na bağlı Taç Koloni (Crown Colony) ilan edilmesiyle sürmüştür. Taç koloni terimi, yasama yetkisi kontrolünün doğrudan krallığa bağlı olduğu kendi temsilciler meclisi sistemi bulunmayan

sömürgeleştirilmiş ülkeleri anlatmaktadır. Bu ülkeler Krallık tarafından tamamı veya bir bölümü atanmış resmi görevli çoğunluğuna sahip olan yasama ve yürütme meclisleri tarafından idare edilmekteydiler.

Kıbrıs'ta sömürge süreci bir taraftan adanın öz kaynaklarının sömürülmesi amacına hizmet eden, ancak diğer taraftan ise belli bir birikim sahibi yönetici ekibin yerel halkın ihtiyacı olduğu düşünülen modernleşme adımlarını gerçekleştirdiği bir dönemdir. 1878 yılından itibaren Ada'nın idari sistemi, eğitim, sağlık, ulaşım, iletişim, kentsel gelişim, tarım politikaları, köyleri geliştirme gibi birçok alanda yeni düzenlemelerin yaşanmış olması, kurumsal ve yasal örgütlenmeden, kent ve mimarlık uygulamalarına kadar gerçekleştirilen girişimler bir modernleşme sürecini tanımlamaktadır. İyileşen yaşam koşullarıyla hissedilen modernleşme, ilerleyen yıllarda toplumsal dönüşümü de getirmiş, Rum halkının sömürge yönetimine karşı ayaklanması boyutuna varan bir yerel bilinç böyle bir arka plan üzerinde oluşmuştur. Ada'nın kaynaklarını -özellikle bakır madenini- kullanmaya yönelik limanların, ülke içi karayolu ulaşımının iyileştirilmesi yanında, Mağusa Limanı ile Lefke'de bulunan maden ocağını bağlayan demiryolu inşaatı da bu dönemde gerçekleştirilmiştir. Ortaçağ kentlerinin, surların dışına yayılarak gelişmesi bu tarihten itibaren başlamış ve Kıbrıs'ta şehircilik yeni bir boyut kazanmıştır. Liman, küçük endüstriyel üretim alanları, toplu konut projeleri, betonarme, çok katlı yapıların erken örnekleri ile dönüşerek gelişen Kıbrıs kentleri daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir hızla değişim geçirmiştir. Mevcut tarihi eserlerin ve eski kentsel dokuların korunmasına ilişkin ilk girişimler de bu dönemdedir.

Sömürge dönemine ait verilerin yardımıyla, Kıbrıs'ta 19. yüzyıl sonlarından itibaren yoğun olarak deneyimlenen modernleşme sürecinde kent ve mimarlık alanlarında yapılmış uygulamaların, diğer bağlantılı alanlarla birlikte gözden geçirilmesi ve bu yolla sömürgelere özgü bir modernleşme tipinin Kıbrıs örneği üzerinden tanımlanması tezin amacını oluşturmaktadır.

Bu bağlamda öncelikle birincil kaynaklardan toplanan veriler değerlendirilerek sonuçlar çıkarılmaya çalışılmış, elde edilen bilgilerin kronolojik sıralanması ile, yasal ve kurumsal düzenlemeler, kırsal gelişim, şehircilik, mimarlık ve koruma alanlarında değişimler, yoğunlaşmalar, duraklamalar ve kırılmalar saptanmıştır. Böylece, İngiliz idaresi boyunca adadaki uygulamaların tek bir ritme sahip olmamasındaki etkenler belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada, birincil öneme sahip olan arşiv araştırması, literatür taraması ile pekiştirilmiş ve bazı durumlarda sözlü tarih yoluyla da bilgi derlenmiştir. İngiliz

sömürge dönemi ile ilgili bilgilerin temel kaynağı, Güney Kıbrıs Cumhuriyeti Arşivi'ndeki Sömürge Müsteşarı'na ait bölümde (Colonial Secretary's Minute Papers) bulunan belgeler ve İngiliz Dönemi istatistik yıllıklarıdır (Blue Books). Sömürge Müsteşarı, adada en üst yönetici kademesinde bulunan Validen sonra gelmekteydi. Yönetimin tüm uygulamalarının genel denetimini Vali ile birlikte yürütmekte, üst düzey diğer yöneticiler arasında koordinasyonu sağlamakta ve yönetimle ilgili her konuda danışmanlık yapmaktaydı (**Gazioğlu, 1997, s.22**). Söz konusu arşiv, adada en yetkili Devlet birimine ait olması dolayısıyla birçok konudaki yazışmaların toplandığı oldukça geniş bir içeriğe sahiptir. Buradan, Kamu İmar Bürosu'nun (PWD, Public Works Department) uygulamalarına ait bilgi verici raporlar, tutanaklar, proje çizimleri, yapılması planlanan yasaların taslak çalışmaları, yasalar, idari birimler arası çözülmeye çalışılan konular, İngiltere'den alınan öneriler, diğer sömürgelerden yararlanılan konularla çözülmeye çalışılan sorunlara dair dökümanlar elde edilmiştir. Arşiv, Kıbrıs'ta modernleşmeyi gerçekleştiren İngiliz idaresi'nin kendi bünyesinde oluşturduğu bürokratik sistemin "resmi kayıtları olması" ve uygulamaların amaçlarına yönelik, zaman zaman "değişen tutumlarıyla", süreci bütün olarak değerlendirmeye imkan sağlayan eşsiz bir kaynaktır. Farklı tekniklere göre düzenlenmiş kısımlardan oluşan arşivde, 1878-1909 yıllarına ait dosyalar el yazısı ile karmaşık bir şekilde biraraya getirilmiştir. Sonraki zaman dilimini içeren bölüm 1910-1949 yılları arasında yapılmış uygulamalar ve alınmış kararlarla ilgili bilgileri içermektedir. Arşiv kuralları gereği araştırmacılar bir dosyada bulunan en son tarihli evrakın yazıldığı tarihten 50 yıl sonra yararlanabilmektedir. Belirtilen sebepten dolayı, İngiliz yönetiminin son dönemine (1952-1960) ait belgelere eskime süresinin dolmaması nedeniyle ulaşmak mümkün olmamıştır. Arşiv araştırması sırasında önemli belge niteliğindeki görsel malzeme ve proje çizimlerinin sadece siyah beyaz fotokopileri -çok yıpranmış belgeler hariç- araştırmacılara sağlanmaktadır. Tez çalışmasında kullanılan görsel malzemelerde zaman zaman rastlanacak kalite düşüklüğü bu durumdan kaynaklanmaktadır. Arşiv belgelerine göndermede bulunurken söz konusu arşivin kayıt sistemine uyulacaktır. Önce arşiv kodu olan SAI (State Archives Index) harfleri, ardından dosya numarası ve hangi yılda açılan dosya olduğu belirtilecektir.

Bu çalışma sırasında, Kamu İmar Bürosu'nun (PWD) kendi bünyesinde oluşturulmuş arşiv, Güney Kıbrıs Cumhuriyeti Arşivi'ne devredildiğinden ve düzenleme yapılması nedeni ile halka açık olmadığından incelenememiştir. Bu nedenle, PWD arşivi sözü geçen çalışma başlamadan önce kullanma imkanı bulan Kennet W. Schaar, Michael Given ve George Theocharus'a ait tek çalışma olan

“Under the Clock” kitabından yararlanma yönüne gidilmiştir. Bahsedilen kitabın yazarlarından biri olan Michael Given ile yapılan görüşmeler sırasında İngiliz Dönemi ve Kamu İmar Bürosu (PWD) arşivine ait bilgiler edinilmiştir. Schaar ve diğerlerinin kitap hazırlık aşamasında PWD arşivinde yapılan araştırma sırasında derlemiş olduğu projeler “Kamu Yapıları” ve “Konutlar” olarak iki dosyada toplanmış, Kıbrıs Amerikan Arkeoloji Araştırma Enstitüsü (CAARI- Güney Kıbrıs) kütüphanesinde araştırmacılara sunulmuştur. Bu kaynaktan yararlanan projelerde PWD (Public Works Department) kodu ve dosya numarası verilecektir.

Literatür araştırması, bu çalışmanın ikincil kaynaklarını oluşturmaktadır. Bunlar arasında, İngiliz Dönemi kent ve mimarlığı ile ilgili kitaplar, tezler, projeler ve makaleler; bu dönemde adayı ziyaret etmiş veya burada görev yapmış olan İngilizlerin tanıtıcı veya anı türündeki kitaplarından elde edilen bilgiler; dönemi anlatan tarih, politika ve toplumbilim ağırlıklı kitaplar bulunmaktadır.

Tezde İngiliz sömürge dönemi kendi içinde bölümlere ayrılarak incelenmiştir. Konunun, Erken Dönem (1878-1918), Yoğun Uygulama Dönemi (1919-1938) ve Son Dönem (1939-1960) zaman dilimleri olarak ele alınmasının temel belirleyicileri arasında mimari uygulama yoğunlukları, yasal düzenlemeler, üslupsal eğilimler, ekonomik şartlardaki değişimler ve Kıbrıs'ta olduğu gibi dünyanın birçok ülkesinde büyük etkileri olan I. ve II. Dünya Savaşları bulunmaktadır.

Çalışma, dört ana bölümden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi olan giriş bölümünde konunun çıkış noktası, tanımı, amaç, kullanılan yöntemler, araştırma yaklaşımları ve dönem sınırlamaları anlatılmaktadır.

İkinci bölümde, “sömürgecilik ve modernlik” bağlamında yapılmış teorik çalışmalar yardımıyla konunun altyapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Kronolojik olarak önce gelen Batı modernleşmesi ile geciken Batı-dışının sömürge ve ulus-devlet tipi modernleşmeleri karşılaştırılmaya çalışılmış ve bu üç tip bağlamında modernleşmenin dinamiklerine ve aktörlerinin niteliğine dikkat çekilmiştir. Böylece Kıbrıs'taki modernleşme modeli bu çerçevede konumlandırılmak istenmiştir.

Üçüncü bölüm, “İngiliz Dönemi'nde Kıbrıs”ın anlatıldığı ana bölümdür. Bölüm İngiliz Dönemi'nin üç alt bölümde (Erken Dönem, Yoğun Uygulama Dönemi ve Son Dönem) ele alınmasından oluşmaktadır. Her alt bölümde, ekonomik ve toplumsal yapıda modernleşme; kent ve mimarlığa ilişkin yasal ve kurumsal düzenlemeler; kent planlama araştırma ve uygulamaları; kırsal alanda planlama ve gelişim; mimarlık uygulamaları; korumaya ilişkin uygulamalar anlatılmakta ve en sonda değerlendirme yapılmaktadır. “Erken dönem”, idari örgütlenme girişimleri ve adanın

detaylı araştırılmasının ardından yoğun altyapı çalışmalarını barındırmaktadır. Bu yıllarda Osmanlı Yönetimi'nden kiralanan adada kararsız ve çelişkili yaklaşımlar sergilenmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında mağlup olan Osmanlı Yönetimi'nin karşısında adanın sömürgeleştirilmesi planı açık bir şekilde gerçekleşmiştir. "Yoğun Uygulama Dönem"i olarak adlandırılan iki Dünya Savaşı arasında dikkat çekici bir refah düzeyine sahip olan adada kent ve mimarlık alanında birçok çalışma yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı adada bir duraklama ve yoksullaşma sürecini başlatmış, büyük kitlelerin barınma ve işsizlik nedeniyle kentlere göçünü desteklemiştir. "Son Dönem", yönetimin bu sorunlara çözüm araması, Türk-Rum etnik çatışmaları, diğer sömürgelerde olduğu gibi ortaya çıkan bağımsızlık girişimleri, İngiliz Sömürgeciliği'nin altın çağını geride bırakması gibi birçok sorunun gölgesinde 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti kurulana kadar devam etmiştir. Bu son dönemin oldukça farklı kaygılar barındırması yanında İngiliz Yönetimi kent planlama araştırmaları yapılması yönünde girişimlerde bulunmuştur. Londra ve birçok sömürge kent planlama çalışmaları yapmış deneyimli planıcı Patrick Abercrombie Kıbrıs'a davet edilmiş ve bir dizi inceleme yapılmıştır. Bu incelemeler sonunda, Kıbrıs Ön Planlama Raporu hazırlanmış ve ülke planından yerleşim ölçeğine kadar detaylı araştırma yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Fakat bu çalışmalar gelişim planına dönüşmemiştir. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllardan başlayarak yaşanan konut ihtiyacına çözüm aranmıştır. Birçok toplu konut taslak projesi hazırlanmış ve devlet destekli bir toplu konut projesi Lefkoşa'nın Küçükaymaklı (Omorphita) bölgesinde 1946 yılında uygulanmıştır. Ardından inşa edilen toplu konut projeleri arasında 1958 yılında Belediye Konutları (Mağusa, Limasol) ve Polis Konutları (Lefkoşa) bulunmaktadır.

Dördüncü ve son bölüm ise "bulgular ve sonuç" başlığı altında ele alınmaktadır. Bu bölümde öncelikle çalışmanın üçüncü bölümünde ele alınan konular değerlendirilmekte ve ardından İngiliz Yönetimi'nin yaklaşımları, uygulamaları ve Kıbrıs'ta gerçekleştirilmiş modernleşme modelinin yorumlanması yer almaktadır.

2. SÖMÜRGEÇİLİK VE MODERNLİK

Edward Said “sömürgecilik” konusunun yeniden canlanmasına önemli katkıları bulunan 1978 tarihli “Şarkiyatçılık” adlı kitabında hem onu ortaya çıkaran şartları, hem de onunla ilgili asıl problemin ne olduğunu anlatmıştır. Said’e göre sömürgeci otoritenin iki görünmez temeli olmuştur: “bilgi ve güç”. Ekonomik ve politik kontrolün en fazla korkulacak müttefiki çoktan beri başka insanları bilmekten geçmektedir. Çünkü bu, sömürgeci tahakkümün dayanağını oluşturmakta ve onları kendilerini nasıl bilmeleri gerektiğine ikna etmektedir: Avrupa’nın astları olarak **(Said, 1995, s.42)**. Böylece Said, sömürgeciliği daha baştan modern bir çerçeveye oturtmaktadır. Yeni Çağ (Rönesans) Aydınlanması ile başlayan ve akılcı bilgi talebi ile özdeş olan Avrupa modernliğinin tarihi, hem kapalı coğrafyanın uzaklara açılmasının ve başka insanlara ait bilgi toplanmasının yolunu açmış, hem de uzaklara ulaşmak için gerekli teknik buluşları (pusula, dürbün, haritalama, yön bulma ve gemi inşa teknolojileri) tetiklemiştir **(Harvey, 1997, s.270)**. Hatta Marko Polo’nun 13.yüzyılda Çin’e ulaşan yolculuğu düşünülürken, Yeni Çağın mı uzaklardaki insanları bilme isteğini yarattığını, yoksa bu bilme isteğinin mi Yeni Çağı hazırladığını ayırd etmek güçleşmektedir. Diğer taraftan uzak seyahatler, denizcilik/savaş teknolojileri, hatta fetihler ve askeri güç Avrupa dışında ve Yeni Çağ öncesinde modern sömürgeciliğe benzer bir duruma yol açmamıştır. Bu durumda Avrupa modernliğinin, giderek daha fazla gündeme gelen, kapitalizmle ilişkisini dikkate almak gerekmektedir **(Harvey, 1997, s.307; Chakrabarty, 2006, s.342)**. **Serequeberhan (2006, s.89)**, Lyotard’ın “Modernliğin kendini küresel ölçekte kurması kapitalizm’in dizginlerinin serbest kalmasıyla ilişkilidir” deyişinden yola çıkarak, “Hakkıyla konuşursak, modernlik Avrupa’nın küreselleşmesidir” diye yazmaktadır. Gerçekten de sonuçta dünya yüzeyinin bütününe ele geçirme ideolojisine dönüşen sömürgecilik ile küreselleşme arasında büyük bir benzerlik vardır ve dünya üzerinde sınırsız bir zaman-mekan birliği gerçekleştirme isteği hem kapitalizmin hem de modernlik ideolojisinin ayrılmaz bir parçasıdır **(Giddens, 1998, s.66-71)**.

Sömürgecilik beş yüz yıl önce başladı diyen **Young (2006, s.4-5)**, onu 1492-1945 arasına tarihlemiştir. Ancak kendisinin de verdiği detaylı tarihsel sürece ve tanım farklılıklarına bakıldığında her iki tarih de simgesel bir nitelik taşımanın ötesine

gitmiyor. Sömürgeciliğin uzun tarihi boyunca hem değişen ekonomik ve politik koşullar, hem de sömürgeci ve sömürgeleştirilenin kültürel ve coğrafi açıdan farklı nitelikleri ve sömürgeleştirilenin amacı çok fazla sayıda sömürge tipi ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle böyle bir tarihlemeye önce hangi sömürgecilik sorusu gündeme gelmektedir. Ayrıca Hindistan'ın 1947'de, Kıbrıs'ın 1960'da, Cezayir'in 1962'de ve Hong-Kong'un 1997'de sömürge statülerinin sona erdiği ve dünya üzerinde hala sömürgelerin varlığı düşünüldüğünde bitiş tarihi de kesin bir nitelik taşımamaktadır. Olsa olsa II. Dünya Savaşı sonrasında sömürgeciliğin artık eski usulde sürdürülemeyeceği fark edilmiş olmalı.

“Koloni” ve “sömürge” terimleri arasında fark vardır. Avrupalıların başlangıçta kullandıkları anlamıyla kolonizasyon, yerli halk üzerinde egemenlik kurmak ve onların zenginliklerini sömürmek amacını taşııyordu, ancak kendi kültürleriyle bağılılıklarını yitirmek istemeyen grupların ekonomik, dinsel veya politik anlamda daha iyi bir yaşam arzusuyla başka coğrafyaya taşınması anlamına geliyordu. Bu bir tür nüfus ihracıydı. Günümüzdeki göçlere benzer bir durum söz konusuydu. Bu anlamda kolonizasyonun öncelikli amacı başkalarına hükmetmek değil, başka bir yere yerleşmekti. Gerçi çoğu durumda ikinci birinciyi de içeriyordu, ikincinin bir yan ürünüydü (**Young, 2006, s.20**). Ancak yine de Fransız sömürge teorisyenleri tipik olarak “kolonizasyon” ve “dominasyon”u (tahakküm) ayırd ederler. Britanya tarafında kısmen özerkliğe sahip olan “dominyon” ve “tabi ülkeler” (dependencies) farklılaştırılır. Muhtemelen Osmanlıcada “koloni” ve “sömürge” terimleri “müsta'mere” ve “müstemleke” sözcükleri ile ayırd ediliyordu. “Umrân” sözcüğünden türetilen “müsta'mere” muhacir yerleştirerek mamur, şen, bayındır bir hale getirilen yer, yani “koloni” anlamına gelirken, “mülk” sözcüğünden türetilen “müstemleke” olasılıkla “sömürge” anlamına geliyordu (**Devellioğlu, 1970**). Müsta'mere sözcüğünün Osmanlı dünyasında bir ölçüde farklı da olsa, eskiden beri gelen bir uygulama alanı varken, müstemleke olasılıkla 19.yüzyıl Avrupa sömürgelerini adlandırmak için türetilmişti. Modern tarihçiler ise “yerleşme” ve “sömürge” kolonilerini birbirinden ayırırlar (settlement and exploitation colonies). Buradan da görüldüğü gibi koloni terimi günümüzde her iki türün üst kavramı olarak kullanılmaktadır. Ancak Türkçedeki “sömürge” kelimesi koloni terimine ihtiyaç duymadan ve “settlement colonies”i içermeyen, sadece “exploitation colonies” terimini karşılamaktadır. Bu nedenle tezde Kıbrıs bağlamında “sömürge” terimi tercih edilmiştir.

Avrupa'nın öncelikle yerleşme amaçlı kolonilerine örnek olarak Britanya bağlamında Kuzey Amerika, Avustralya ve Yeni Zelanda, Fransa bağlamında Cezayir veya Portekiz bağlamında Brezilya verilebilir. Doğrudan (veya dolaylı) olarak yönetilenler (Fransa'nın dominasyon kolonileri veya Britanya'nın tabi ülkeleri) ise, genellikle tropik bölgelerde, belirgin bir yerleşme olmadan, ekonomik sömürü amacıyla kurulmuşlardır. Amerika'nın Filipinler ve Portoriko, Britanya'nın Hindistan, Hollanda'nın Doğu Hint Adaları, Fransa'nın Hindiçini ve Yeni Kaledonya, Almanya'nın Togo veya Japonya'nın Tayvan'daki sömürgeleri bu türdendir. Yakın zamanlarda "denizcilik üsleri" (maritime enclaves) adıyla bir üçüncü tür daha önerilmiştir.² Bunlar adalar, limanlar ve diğer stratejik noktalar, küresel veya donanma operasyonları için bir üs olarak işgal edilmiş olan yerlerdir. Bazen buna ana ülkeyle ticaret de eklenir. Bu tipe ait tarihsel örnekler ise şunlardır: Amerika'nın Guantanamo, Küba'daki deniz üssü, Guam ve Hawaii (Hepsi de hala işgal altında), Britanya'nın Cebelitarık, Hong Kong, Malta ve Singapur, Hollanda'nın Bavaria, Fransa/Britanya'nın Mauritius ve Portekiz'in Malacca'daki denizcilik üsleri (**Young, 2006, s.17**). Bu çok çeşitli koloni tiplerinin gösterdiği gibi, kolonyalizm tarih boyunca birbirinden radikal olarak farklı kültürlerde, çok sayıda değişik uygulama biçimine sahip olmuştur. Sadece Britanya kolonyalizminin farklı ülkelerdeki farklı sürelerine bakmak bile yeterli olabilir: Hindistan'ın bazı bölgelerinde 400 yıl, Nijerya'da olduğu gibi Afrika'nın kimi bölgelerinde kıtı kıtına 50 yıl. Gerek zaman içinde değişen ideolojik ve yönetsel yaklaşımlar, gerek coğrafi farklar genel bir teori imkanını zorlaştırmaktadır.

Koloni ve sömürge terimleri 19.yüzyılın ikinci yarısında kullanılmaya başlayan "emperyalizm" terimiyle de ilişkilendirilmektedir. Oysa onun kendisinden türetildiği imparatorluk (empire) kelimesi yüzyıllar boyunca, hiç de emperyalizme işaret etmeyen bir anlamda yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak burada temel bir ayrım vardır. Merkezdeki yönetim tarafından bürokratik olarak kontrol edilen bir imparatorluk ile ideolojik ve finansal nedenlerle geliştirilmiş olan ve adına emperyalizm denilen yapı arasında fark olduğu gibi, onunla bireysel topluluklar tarafından yerleşim amacıyla veya ticari şirketler tarafından kar amacıyla geliştirilen ve adına koloni denilen türlerle de arasında farklar bulunmaktaydı. Kolonileştirme başlangıçta pragmatikti ve 19.yüzyıla kadar genellikle yerel bir bağlamda ve az çok

---

² "Enclave", yabancı topraklarla kuşatılmış bölge, bir ülke veya kentte yabancı ırka mensup kimselere mahsus yerleşme bölgesi, özel bir amaçla ayrılmış bölge anlamına gelmektedir.

rastlantısal olarak gerçekleşti. Buna karşın emperyalizm, tipik olarak metropol nitelikli bir merkezde, ideolojik bir bağlamda, devlet gücünün kanıtlanması ve genişletilmesi amacıyla ortaya çıkmıştır. Kolonyalizm periferideki bir faaliyet olarak, ekonomik nedenlerle gerçekleşmiş ve merkezi yönetimin bakış açısıyla, kimi zaman kontrol zorluğu getirmiştir. Oysa emperyalizm merkezden yürütülen bir devlet politikası olarak sürdürülen ve gücün dev ölçekli bir projesi niteliği taşıyan bir olgudur. Bu nedenle **Young (2006, s.16)** bir kavram olarak analiz gerektiren, hassas bir konu olan emperyalizme karşın, kolonyalizmin öncelikle bir uygulama olarak analiz edilmesi gerektiğini söyler ve bu konudaki genelleştirme zorluğuna işaret eder.

Emperyalizm spesifik bir politik ideoloji olarak 19.yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. İngiltere'de bu terim III. Napolyon'un sömürgeciliğindeki despotizmi anlatmak için ve onunla eşanlamlı olarak ilk kez 1858'de kullanılmış (**Young, 2006, s.29**). 19.Yüzyıl emperyal sisteminin asıl amacı, devletlerin kendi ülkelerindeki politik ve ekonomik dengeyi sürdürebilmek ve ulusal prestij üretimi için fetihler yoluyla uluslararası arenada kapalı pazarlar oluşturmasıydı. Avrupa devletlerinin dünyanın egemenlik alanlarını ve kaynaklarını paylaşımı 1884-85'deki Berlin Konferansında açıkça meşruiyet kazandı. Bu konferans Avrupa emperyalist azgınlığının yüksek döneminin başlangıcını oluşturur. Bu sistem artık yeni pazarlar ve kaynaklar peşinde deniz aşırı sürekli genişleme, dünya üzerinde hiç uygun yer kalmayana kadar işgal, birbirini saf dışı bırakma ve birbirlerinin kolonilerini ele geçirmek için kıran kırana bir mücadeleye dönüştü. Giderek ekonomik amaç da geri planda kalmıştı. Sadece başkası ele geçirmesin diye işgal edilen ülkeler söz konusuydu. Bu durum sürekli savaş üretiyordu. I.Dünya Savaşı emperyalist devletlerin bu kez kendi topraklarında kozlarını paylaşmalarıdır ve doğrudan emperyalist sistemin bir ürünüdür (**Young, 2006, s.31**). Bu savaş sırasında emperyalist güçler dünyanın onda dokuzunu ya ellerinde bulunduruyor ya da kontrol ediyorlardı. Sadece Britanya İmparatorluğu dünya coğrafyasının beşte birine ve dünya nüfusunun dörtte birine hükmediyordu. En büyük kolonyal güç olan Britanya 1860-1900 arasında İmparatorluğun coğrafi alanını dörde katlamıştır (**Young, 2006, s.2**).

Fransa ve İngiltere, kolonilere bakış açısında 20.yüzyıla kadar süren iki karşıt yaklaşıma sahip olmuşlardır: Fransa "asimilasyon", İngiltere "birlik" (association) doktrinini benimsemiştir. Fransa'nın doktrininin temelinde "uygarlaştırıcı misyon" (mission civilisatrice) kavramı bulunmaktadır. Bu kavram aynı zamanda kolonizasyonu meşrulaştırma aracıydı. Kolonilerle genişlemiş ve dünya üzerine

yayılmış “Büyük Fransa” imajının ideolojisi olarak, koloniler ne kadar uzakta olursa olsun, yönetsel ve kavramsal açıdan ana ülke Fransa'nın bir parçası olarak değerlendirildiler. Fransa kolonyal asimilasyon sistemi aslında Fransız devriminden devşirme idi. İnsanlığın ortak “özgürlük, eşitlik ve kardeşliği”ne olan Aydınlanmacı inanca dayanıyordu. Bu doktrin 19.yüzyıl boyunca sürdü. Yoksa ondan vazgeçmek uygarlaştırıcı misyondan vazgeçmek anlamına gelecekti. Yine de uygarlaştırıcı misyon doktrininde bir çelişki bulunmaktadır. Gerçi temelde her insanın eşitliği ilkesine dayandığı için tüm emperyal ideolojiler içinde en ilerici olanıdır. Sömürgeleştirilenler Fransız kültürünün en gelişmiş modern kazanımlarından doğrudan yararlanmış, en iyi eğitime ve kültürel olanaklara sahip olmuşlardır. Birçok anti-kolonyalist entelektüelin Fransız kolonilerinden çıkmış olması bu sebeptendir. Ancak diğer taraftan Fransız modeli, kolonize edilen insanların kültür, dil ve kurumlarına en az saygıyı gösterir. Farkı görür, onu aynı yapmak ister (**Young, 2006, s.30-32**). Yine de Fransız “uygarlaştırıcı misyon” doktrininin uygulanmasında birçok istisna ve uyarılma vardı. Ancak kullanışlı bir kavram olarak kısa zamanda diğer emperyalist güçler tarafından da çeşitli uyarlamalarla benimsendi ve kolonizasyonun ahlaki gerekçesinin merkezine yerleşti.

İngiliz sistemi ise yerel kültürlerle karşı kayıtsız bir mesafeyi hep korumuştur. Bu nedenle bugün onlar çok daha liberal bir kültürel ve politik ortama sahipler. Ancak İngiltere'nin yaklaşımı aslında ırkçı bir karara dayanıyor. Buna göre yerel toplum Avrupa düzeyinde bir eğitim alacak yeterlikte değildir ve zaten bu nedenle kolonyal yönetime muhtaçtır. Gerçi bazıları için otonomi mümkündür, ancak bunlarla daha az yeterli olanlar arasında bir hiyerarşi gözetilir. İngiliz doktrininde sömürgeci, uygarlığı merhamet duyulan barbar kabilelere dağıtır. İngiltere Roma modelinden yola çıkarak, uygar ırkların barbarlık ve yabancılık üzerine zaferi olarak görür sömürgeleştirmeyi. Bu da ona kendi açısından tarihsel ve ahlaksal bir meşruiyet sağlar (**Young, 2006, s.33**).

Fransız asimilasyon modeli aşırı düzeyde bir merkezi bürokrasi gerektiriyordu. İngilizlerinkini ise bir model kavramıyla birleştirmek zordur. Onu merkez dışı (eccentric) olarak nitelemek mümkündür. İngiliz sömürgeciliği genellikle özel şirketlerce uygulanıyordu ve sadece sonradan her bir durum tekil olarak devletin hukuki ve idari bağlamına oturtuluyordu. En yerleşmiş sömürgeler bile birbirinden ayrı üç devlet dairesinde işlem görüyordu (Colonial Office, India Office ve Foreign Office). Neredeyse her sömürge farklı bir statüye sahipti ve daha çok yerel düzlemde verilen kararlarla yönetiliyordu. Bu durum Britanya İmparatorluğunu,

19.yüzyılın ikinci yarısında başdöndürücü bir hızla büyümesi sonucunda, kontrol edilmesi ve elde tutulması giderek zorlaşan askeri ve idari bir makineye dönüştürdü. Her duruma ayrı çözüm aranan pragmatik ve parçacı bir yapı ortaya çıktı (**Young, 2006, s.33**).

İngiltere kökenli resmi görevliler ve iş sahipleri dışında önemsenebilecek bir yerleşme içermeyen Kıbrıs'ın koloni geçmişi "sömürge tipi bir koloni" ile stratejik bir "denizcilik üssü" arasında konumlandırılabilir. Kıbrıs kolonyalizmin emperyalist aşamasının başlarında ele geçirilmiş ve II. Dünya Savaşı sonrasında bir süre daha sömürge statüsünü sürdürmüştür (1878-1960). Bu dönem modernleşme sürecine geç katılmış ülkelerin bu yöndeki en temel atılımlarını gerçekleştirdikleri bir zaman dilimini kapsar. Ayrıca söz konusu süreci başlatan ülkelerin toplamından oluşan Avrupa'nın modernleşmesi için bile, -kuşkusuz kolonilerden akan paranın da katkısıyla- belirgin bir ivmenin ortaya çıkması da yine bu döneme tarihlenebilir.

Yukarıda İngiltere'nin koloni politikalarının bütünlük göstermediği ve her bir durum için yerel kararlara dayanan, farklı uygulamaların söz konusu olduğuna değinilmiştir. Kıbrıs örneğinden yola çıkılırsa, sömürge döneminde Ada'da kapsamlı modernleşme uygulamalarının gerçekleştirildiği söylenebilir. Eğitimin örgütlenmesi ve yaygınlaştırılması, kara- ve demir- yollarıyla Ada'nın büyük bölümünün ulaşılabilirliğinin sağlanması, limanların geliştirilmesiyle dış bağlantıların güçlendirilmesi ve ticaretin kolaylaştırılması, şehirlerde olduğu gibi kırsal yerleşmelerde de altyapı projelerinin hayata geçirilmesi, tarım ve hayvancılıkta üretimi arttırıcı girişimlerde bulunulması, uzun vadeli gelecek perspektifiyle yasa ve yönetmelikler hazırlanması hep bu türden uygulamalardır. Ada'daki İngiliz varlığının modernleşme açısından önemli bir katkı sağladığı ve bu bağlamda dikkate değer bir sorumluluk duygusuyla hareket ettiği açıktır.

Gerçi modernleşme tek (Avrupa) merkezli değildir (**Chakrabarty, 2006, s.342**) ve yukarıdan aşağıya empoze edilen tek doğrultulu bir modernleşme modeli gerçekçilikten uzaktır (**Tanyeli, 2005, s.32**). Bu sebeple koloni modernizasyonu olmasa da Ada'nın kendiliğinden gelişen bir süreç içinde zaten modernleşeceğini varsaymak gerekmektedir. Ancak İngiltere yönetimindeki 82 yıllık sürede çok daha hızlandırılmış bir biçimde yol alındığı söylenebilir. Ayrıca modernleşme projesini örgütleyen ve sürece ivme veren İngiltere 19.yüzyılda modernlik düşüncesinin en gelişmiş düzeyini temsil eden ülkelerden biriydi. Kıbrıs'ın 1925 yılında "Taç Koloni" statüsüne yükseltilmesinden sonra İngiltere tarafından ayrıcalıklı bir ilgi gördüğünü ve sömürgeci ülkeden bilgi transferinde, ulaşılan son gelişme düzeyinin, en azından

bazı alanlarda, eşzamanlı bir biçimde Ada'ya aktarıldığını gösteren veriler de bulunmaktadır. Bu bağlamda 1944 yılında Büyük Londra Bölgesel Planı'nı gerçekleştirmiş olan Patrick Abercrombie'ye 1947 yılında Ada bütünü için kapsamlı bir rapor hazırlanması (**Abercrombie, 1947**) veya 1952'de Smithson'lar tarafından önerilen ve 1961'de Sheffield'de uygulanan bir toplu konut tipinin (**Frampton, 1994, s.272-273**) Ada'daki polis lojmanlarında (Şekil 3.114) 1958 yılında uygulanması bu bağlamda görülebilir.

Ancak bütün bu olumlu tabloya karşın sömürgeciliğe karşı eleştirel bir mesafenin korunması da gerekmektedir. **Young (2006, s.5)** modernlik kuramcısı Ernst Gellner'in, sömürgeciliğin (modernleştirme girişimleri açısından) özel bir dikkat gerektirmediğine, onun baskı biçimlerinin geçmişteki güç kullanımlarından ve fetihlerden veya geleneksel ve modern toplumların içinde uygulananlardan çok da farklı olmadığına ilişkin görüşünü aktarır. Gellner'e göre bugün (eski sömürge topraklarında) olanlar ise, öncelikle yeni teknolojiler, ekonomi ve bilim yoluyla dünyanın dönüştürülmesinin eşitsiz dağılımıdır sadece ve dengesizlik geçicidir. Young "sömürgeciliğin çöplerini modernliğin halısı altına süpürmek" olarak değerlendirdiği Gellner'in görüşlerini "fazla rahat bir savunma olarak niteliyor" ve ekliyor: "Bu okumaya göre sömürgecilik sadece talihsiz bir modernlik kazasıdır. Sorun sadece Batı'nın, teknolojik avantajını ve gücünü kültürel üstünlük olarak görme yanlısını yapmasıdır. Batı emperyalist gücünün küreselleştirici etkisi, farklı tarihsel koşullara sahip çok sayıda toplumu aynı kalıba sokmuş ve aynı ekonomik yolu izlemek zorunda bırakmıştır. Şimdi bütün dünya öncelikle Batı tarafından geliştirilmiş ve kontrol edilen, aynı ekonomik sistemin içinde hareket ediyor ve Batı'nın sürmekte olan hegemonyası politik, ekonomik, askeri ve kültürel gücü, sömürgeciliğin tarihine de süreklilik sağlıyor. Politik bağımsızlık, ekonomik bağımsızlık getirmemiştir ve ekonomik bağımsızlık olmadan politik bağımsızlık olmaz".

Günümüzde sömürgecilik bağlamındaki modernleşmeye yönelik dikkat, modernliği olumlayan mitolojilerin de gözden geçirilmesine neden olmuştur (**Chambers, 2003, s.1-12**). Bu sayede modernleşme süreçlerine daha tarafsız –onu yüceltmeyen- bir gözle bakılabilmektedir. Yukarıda değinildiği gibi, onun hem ilk ortaya çıktığı Batı'da, hem de sömürgecilik döneminde ve günümüz küreselleşmesinde kapitalizmin ivmesiyle yola çıkmış olması, Aydınlanma idealizmiyle getirilen soyut açıklamaların yetersizliğini ortaya çıkarmaktadır. "Batı-dışı modernlik" (**Göle, 1999**) kategorisinin tartışmaya açılması, bir taraftan farklı modernleşme süreçlerindeki özgün

dinamiklere dikkat çekmiş, ancak diğer taraftan modernleşmenin kültürel indirgemeciliğini, hayatlara yaptığı müdahaleyi ve Gellner'in bahsettiği baskıyı daha fazla hissetmiş olan Batı-dışı coğrafyaların sorunlarını gündeme taşımıştır. Batı-dışında, sömürge geçmişi olsun olmasın, hiçbir ülke kendini sömürgecilik ideolojisinin etkilerinden koruyamamıştır (**Dirlik, 2001, 115**). Bu açıdan ulus-devlet tipi modernleşmelerin kendi ideolojilerini kaçınılmaz bir şekilde, öncelikle sömürge veya emperyalizm karşıtı bir anlatıya dayamış olmaları nedeniyle bu stratejik kolaylığın yükünden kurtulmada zorlanmaları ve gerçekleştirmeye çalıştıkları modernleşme modelinin sömürgecilerinkinden çok da farklı olmaması dikkat çekicidir. Ayrıca ulus-devlet modernleşmelerinde kurucu rolü üstlenmiş olan elitlerin aynı ulustan olmaları nedeniyle gözden kaçmış olan bazı baskı biçimleri, sömürgelerdeki hegemonya bağlamında, modernizatörün farklı ulusal kimliği ve ülke içindeki yabancı konumu nedeniyle açıkça okunabilmektedir. Bu da sömürge modernleşmelerinde edinilen bilginin, ulus-devletlerdeki mekanizmanın çözümlenmesine katkı yapabileme imkanını arttırmaktadır.

3. İNGİLİZ DÖNEMİ'NDE KIBRIS

1790 ve 1830 yılları arasında 150 milyonun üzerinde insan Britanya İmparatorluğu'nun egemenliği altına alınmıştır (**Makdisi, 1998, s. XI**). Britanya için ekonomik getiri potansiyeli olan, stratejik önem arz eden, ayrıca Hindistan yolu üzerinde bulunan, Akdeniz ve çevresindeki birçok kara parçası, mevcut birçok zenginlikleriyle Krallığa bağlı sömürgeler haline gelmişlerdir. Sömürgeleştirme girişimleri askeri güçle bağlantılı kabul edilse de, Kıbrıs'ın İngiliz sömürmesine dönüştürülme sürecinde Krallığın önemli siyasi girişim ve kararlarının programlı işleyişi görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu sıkıntılar, varlığını koruma çabaları, Britanya'nın Kıbrıs ile ilgili planlarını uygulaması ve yönetimi devralması için fırsat doğurmuştur. Kıbrıs'ın sömürgeleştirilme girişiminin sebepleri arasında Süveyş Kanalı (açılışı 1869) güzergahı üstünde bulunması, Filistin, Suriye kıyılarına ve Anadolu'nun Güney bölgelerine hakim bir noktada konumlanması bulunmaktadır. Tarihçi **Stavros Panteli'nin (1990, s.70)** ifadesine göre batıda Cebelitarık, merkezde Malta ve ardından Kıbrıs'ın hakimiyeti ile Akdeniz'in uzak "İngiliz Gölü" haline getirilmesi tamamlanmaktaydı. Birbirini takip eden siyasal kararlar ve ada yönetiminin yeniden örgütlenmesi, uygulanan aşamalı sömürgeleştirilme sürecinin göstergelerini oluşturmaktadır.

Literatür araştırması sırasında, Kıbrıs'ta İngiliz Dönemi'ni ele alan az sayıdaki kent ve mimarlık çalışmasında, kriterler değişiyor olsa da süreç, genellikle iki alt döneme ayrılarak incelenmektedir. Tüm çalışmalarda, İngiliz Yönetimi'nin Kıbrıs hakimiyetinin siyasi dönüm noktası kabul edilen, adanın Krallığa bağlı sömürge (Taç Koloni, 1925) ilan edilmesi önemli bir faktör olarak kabul edilmiştir. Aşağıda kısaca bu çalışmalara değinilecek, bunlarda İngiliz Dönemi'nin hangi kriterler doğrultusunda ele alınmış olduğu anlatılacak ve bu tez çalışmasını şekillendiren bakış açısı ile ayrıışan noktalara yer verilecektir.

Doratlı'nın (2000, s.156-7) Kuzey Kıbrıs'ta tarihi bölgelerin korunması ve canlandırılmasına yönelik doktora çalışmasında, konut mimarisini tanımlayan cephe özellikleri, malzeme, inşaat teknikleri ve açıklıklardaki (kapı-pencere) oranların

değişimi ve mimarlığı düzenleyen yönetmelikler doğrultusunda, sömürge dönemi “I. İngiliz Dönemi” ve “II. İngiliz Dönemi” adı altında incelemiştir.

Hafızoğlu'nun (2000, s.37) Kuzey Kıbrıs'ta İngiliz konut mimarisi ile ilgili Yüksek Lisans çalışmasında, bu süreç kentsel gelişim ve mimarlık uygulamalarını düzenleyen kapsamlı ilk yasanın yürürlüğe girmesinden önce ve sonraki dönemler olarak iki kısma ayrılmıştır. Yazara göre bu dönemleri tanımlayan başlıca veriler ise: Erken İngiliz Dönemi'nde (1878-1929) aday tanıma çalışmalarının gerçekleştirilmesi, yerel malzeme kullanarak eklektik tarzda kolonyal kamu binası uygulamaları, konut mimarisinde ise Osmanlı geleneklerinin devam etmesidir. Hafızoğlu, yine yerel teknik ve malzemelerin kullanıldığı Geç İngiliz Dönemi'nin (1930-1960) “Miri Araziler Üstünde Yollar, Binalar ve Kuyuların İnşasını Düzenleme Yasası” ile birlikte önceki döneme göre daha planlı hale geldiğini belirtmektedir. Bu dönemde kamu mühendis ve mimarlarının öncülüğünde İngiliz ve Kıbrıs yerel mimarisinin sentezlerinin gerçekleştirildiği vurgulanmaktadır.

Faslı (2003, s.5) Lefkoşa'nın kentsel kimliğinin sürdürülmesine yönelik doktora çalışmasında, yukarıda bahsedilen dönem ayrımını esas almış ve yine kentlerin gelişimi ve inşaat kontrolüne yönelik ilk düzenleme olan “Miri Arazileri Üzerinde Yollar, Binalar ve Kuyuların İnşasını Düzenleme Yasası”nın önemini vurgulamıştır. 1923 yılından sonra kentsel doku ve mimari karakter bağlamında değişiklikler gerçekleşmesine rağmen, I. Dönem'in 1930 yılında, önceki çalışmalar ile örtüştürülerek ayrılmış olması dikkat çekici bir benzerliktir. Farklı kriterler söz konusu olsa da, rastlanan tüm çalışmalarda dönem kendi içinde iki kısma ayrılarak incelenmiştir.

Yukarıda bahsedilen çalışmalarda kullanılmış olan, dönemin siyasal bakış açısı, sivil mimariye bağlı üslupsal niteliklerdeki değişim, yasal düzenlemelerin etkileri gibi nedenlerle ikiye ayrılması bu çalışma için uygun bulunmamıştır. Kıbrıs'ta kent ve mimarlık alanlarındaki modernleşme sürecini, İngiliz Yönetimi tarafından gerçekleştirilen çalışmaları “resmi kayıtları üzerinden” ele alan bu tez çalışmasında, temel veri kaynağı olan arşiv belgelerinin ve dönem ile ilgili diğer kaynakların incelenmesi sonucunda, yukarıda belirtilen ayırım, İngiliz Dönem'i içindeki değişim grafiğini aktarmakta yetersiz bulunmuştur. Konunun, “Erken Dönem” (1878-1918), “Yoğun Uygulama Dönemi” (1919-1938) ve “Son Dönem” (1939-1960) zaman dilimleri olarak ele alınmasının temel belirleyicileri arasında yukarıda da değinildiği gibi mimari uygulama yoğunlukları, yasal düzenlemeler, üslupsal eğilimler, ekonomik

şartlardaki değişimler ve dñnyanın birçok ÷klesinde büyük etkileri olan I. ve II. Dñnya Savaşları bulunmaktadır.

3.1. Erken Dñnem (1878-1918)

İngiliz Yñnetimi'nin adaya gelmesi ile birlikte başlatılan tanıma çalışmaları yanında, önceki idare olan Osmanlı yñnetimi sırasında kullanılmakta olan idari örgütlenme yerine, İngiliz Krallığı kontrolünde yeni ve sistematik bir modelin yerleştirilmesi başlamıştır. Erken Dñnemde, ekonomik ve toplumsal dñnüşüm siyasi durum ile doğrudan ve bazı durumlarda dolaylı bir ilişki çerçevesinde gerçekteşmiştir. Öncelikle, İngiliz Krallığı Kıbrıs'ı Osmanlı İmparatorluğu'ndan kiralamıştır. Dolayısıyla değişiklikler bu belirsizlik içinde şekillenmeye başlamıştır. Fakat 1914 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dñnya Savaşı'na İngiliz Krallığı'na karşı katılması ile ada tek taraflı ilhak edilmiş ve buna bağlı idari tavır değişmeye başlamıştır.

Uygulamaların tümü dıştan gelen elit bir idareci grubun modernleşme hareketleri olarak ortaya çıkmaktadır. Erken Dñnem içindeki modernleşme uygulamaları farklı alt başlıklardan oluşan kategorilerde toplanacak ve ele alınan zaman diliminin genel tanımı yapılacaktır. Erken Dñnem, İki Savaş Arası Dñnem ve Son Dñnem'in paralel kriterler çerçevesinde tanımlanması ile farklı zaman dilimlerinde meydana gelmiş yoğunlaşmalar ve duraklamalar ortaya çıkarılıp Kıbrıs modernleşmesinin ana hatları belirlenecektir. Her dñnem, ekonomik ve toplumsal yapıda gerçekteştirilen önemli konulara değinilmesi, adada gelişimin en önemli göstergelerinden biri olan altyapı, kent ve mimarlık alanındaki yasal düzenlemeler, kırsal ve kent planlama, mimarlık uygulamaları ve korumaya ilişkin uygulamalarla ele alınacaktır. İngiliz Dñnemi'nin üç alt bölümde ele alınmasından sonra değerlendirmelere yer verilecektir.

3.1.1. Erken Dñnemde Ekonomik ve Toplumsal Yapıda Modernleşme

Sömürge dñneminde Kıbrıs'ta kent ve mimarlık alanlarındaki durum, tüm alanlarda gerçekteşen bir bütñnün parçası olarak değerlendirilmelidir. Bir Avrupa toplumunu önceki dñnemlerden ve çağdaşı olan diğer toplumlardan ayıran yapısal özelliklerin ifadesi olarak tanımlanan modernleşme, Batı dışındaki özgün bağlamı bütñnünde analiz edilmelidir. Bu nedenle, ekonomik ve toplumsal yapıdaki önemli gelişmeler kapsamında ÷lkede gerçekteşmekte olan köklü değişime değinilerek, çalışma konusunu etkileyen, şekillendiren faktörler ve mevcut durum saptanacaktır. Erken

dönemde, sömürgeleştirmenin ardından idari örgütlenme, idari birimler arası ilişkiler ve yeni kurumlar oluşturulması, tarım ve sanayi gelişimi, toplumsal modernleşmenin en önemli etkeni olan eğitim sisteminde yapılan iyileştirmeler ile yaygınlaştırma çalışmaları ele alınacak konular arasındadır.

İdari Örgütlenme

Sömürgeleştirme sürecinin ilk adımı siyasal girişimlerle ve herhangi bir savaş yaşanmadan Kıbrıs'ın elde edilmesi olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu ve Britanya arasında Haziran 1878 yılında yapılan "Kıbrıs Anlaşması", aynı yıl Berlin Kongresi'nde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'na yıllık £92,800 vergi verecektir (**Panteli, 1990, s.70**). Britanya kraliçesi tarafından atanmış, adanın idaresini üstlenecek olan Sir Garnet Wolseley'in, kendisine bağlı kuvvetlerle 22 Temmuz 1878 tarihinde Larnaka'dan karaya çıkarak görevine fiilen başlamasıyla süreçte ikinci aşama başlamıştır. İdari örgütlenme bu tarihten itibaren değişmeye başlamıştır. Yüksek Komiser ve Başkomutan (High Commissioner and Chief Commander) olarak tanımlanan yönetici, Kraliyet Komisyonu'nun kendisine verdiği yetki ve adanın yasalarına göre Kıbrıs'ı idare etmekteydi (**Lukach, 2007, s.131**). Gerekli memur atamaları İngiltere Kral'ı adına, Yüksek Komiser³ tarafından yapılmaktaydı.

İkinci önemli yönetici mevkisinde, giriş bölümünde anlatılan Vali Müsteşarı (Chief Secretary, Başsekreter) bulunmaktaydı. Hukuk danışmanlığı görevi yapan Kraliyet Başsavcısı (Attorney General) ve devlet gelirinin toplanmasından sorumlu olan Hazineci (Treasurer) önde gelen yöneticiler arasında yer almaktaydı. İngiliz İdaresi adadaki Türk valisinden görevi devraldıktan sonra altı idari bölgedeki Türk kaymakamların yerine İngiliz memurlar tayin ederek mahkemelerde ve idari işlerde İngilizce'nin yanı sıra Türkçe ve Rumca'yı da resmi dil olarak kabul etti (**Anon, 2000, s. 27**) (Şekil 3.1). Kaymakam görevini devralan memurlar Kaza Komiseri (District Commissioner) sıfatını kullanmaktaydı. Yönetimin işleyişine her bölgede hizmet veren başlıca daireler arasında Tarım Dairesi, Maliye Dairesi, Gümrük Dairesi, Eğitim Dairesi, Orman Dairesi, Tapu ve Kadastro Dairesi, Adalet Dairesi, Sağlık Dairesi, Polis ve Hapishaneler Dairesi, Posta Dairesi, Bayındırlık ve Sulama Dairesi, Demiryolları Dairesi bulunmaktaydı (**Lukach, 2007, s.136**).

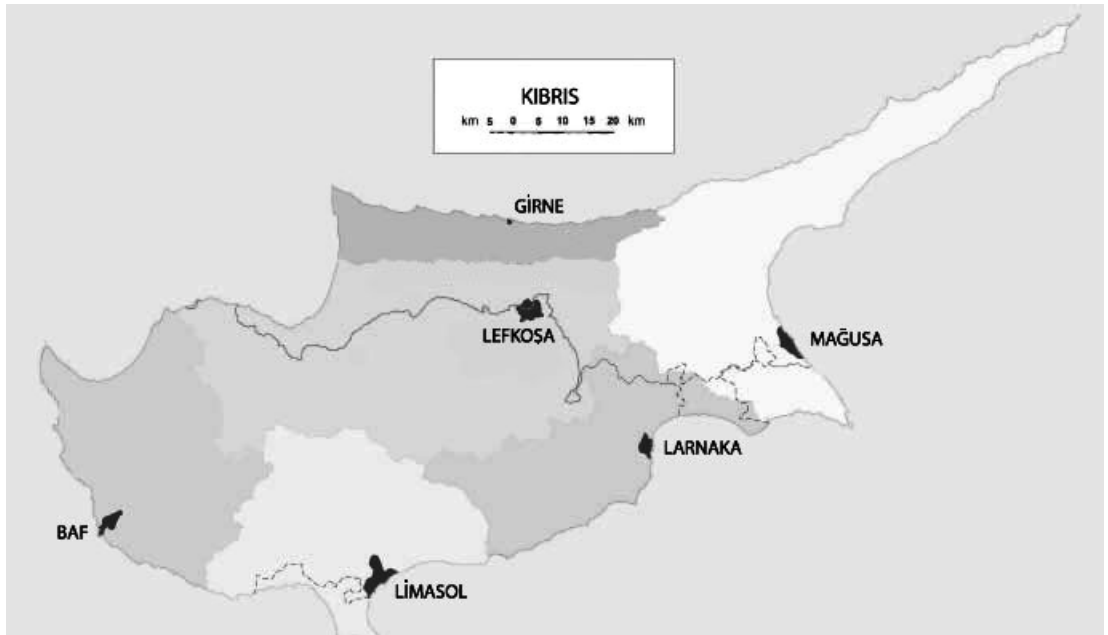
---

³ Erken Dönem'de kullanılan Yüksek Komiser (High Commissioner) sıfatı 1925 yılında Kıbrıs Taç Koloni ilan edildikten sonra Vali (Governor) olarak değiştirilmiştir.

Nahiye Müdürleri, Muhtarlar, Köy Komisyonları ve Meclis-i İdareler (**Gazioğlu, 1997, s. 23-6**) Osmanlı Dönemi'nden devralınıp kullanılmaya devam edilen başlıca kurumlar arasında yer almaktaydı. Yönetimin ilerleyen yıllarında Muhtarlar ve Köy Komisyonları dışındakilerin önce yetkileri sınırlandırılmış, ardından da tamamen kaldırılmışlardır.

Ada yönetiminde üç önemli organ olan yasama, yürütme ve yargı aşağıdaki gibi düzenlenmekteydi:

1878 anayasasına göre, Yasama Meclisi en az 4 ve en çok 8 üyeden oluşacaktı. Bu üyelerin yarısının kamu görevlisi diğer yarısının sivil halktan olması ve tümünün de Yüksek Komiser tarafından atanması öngörülmekteydi. Yüksek Komiser veya onun vekili meclisin başkanıydı (**Gazioğlu, 1997, s.17**). 1882'de Yasama Kurulu üye sayısı revize edilerek, Yüksek Komiser (Başkan); 12 seçilmiş ve 6 atanmış olmak üzere toplam 18 üyeden oluşturulmuştur (**Gazioğlu, 1997, s.18; Lukach, 2007, s.137**). Üyelerin 9'u Rum ve 3'ü Türkler tarafından seçilmekteydi. Tüm yasalar, Yasama Kurulu'nun tavsiye ve rızasıyla, Yüksek Komiser tarafından yürürlüğe konulmaktaydı.

Şekil 3.1: Kıbrıs'ın altı idari bölgesi ve başlıca kentler.

Yürütme Kurulu (executive council), Yüksek Komiser tarafından görevlendirilen ve Başsekreter (Vali Müsteşarı), Kraliyet Başsavcısı ve Hazineci'den oluşan salt bir danışma organıdır ve tek karar yetkisi Yüksek Komiser'de bulunmaktadır (**Lukach, 2007, s.137**).

Adadaki hukuk sistemi ve mahkemeler konusu da erken yıllardan itibaren düzenlenen ve mevcut Osmanlı sisteminden devam eden küçük bir kısım dışında kapsamlı değişiklik geçirmiş bir alandır. Kıbrıs'ta İngiliz Dönem'inin erken yıllarını konu alan bir kitapta idari alandaki ilk adım olarak, bir İngiliz'in başkanlığında, hem Türk hem Rum hakimlerin heyette temsil edildikleri Mahkemeler kurulduğuna yer verilmektedir **(Lukach, 2007, s.140)**. Anlatılanlar doğrultusunda durum aşığıdaki gibidir:

Yüksek Adliye Mahkemesi ve Mahkeme-i Şeriyye dışında kalan tüm mahkemeler, "1882 Tarihli Kıbrıs Adliye Mahkemeleri Mevzuatı" ile yerlerini yeni kurulan mahkemelere bırakmışlardır:

- Yüksek Mahkeme; esas olarak bir Ceza ve Hukuk Temyiz Mahkemesi olan iki veya daha çok hakimli Mahkeme'dir
- Gezici Mahkemeler – sınırlı ceza yetkisi olan, her kazada bir tane kurulan altı gezici Mahkeme vardır.
- Kaza mahkemeleri - üst sınırı üç yıl ceza yetkisi ve sınırsız medeni hukuk yetkisine sahip her kazada, İngiliz Başkan, bir Müslüman ve bir Hıristiyan Hakim'den oluşmaktadır.
- Sulh Mahkemeleri - altı kazada kurulan, sınırlı ceza yetkisine sahip Mahkemeler'dir.
- Köy Hakimleri - küçük hukuk davalarında sınırlı yargı yetkisine sahip ve sayısı on altı olan Köy Hakimleri vardır **(Lukach, 2007, s.140; Gaziöglu, 1997, s.27-28)**.

Osmanlı Dönemi'nden devralınan Mahkeme-i Şeriyye'nin yetkisi, Müslümanları ilgilendiren nikah, boşanma, nafaka, miras ve yaşı küçük yetimlerin kendilerinin ve mallarının idaresini içeren "din işleri"nin görülmesiyle sınırlandırılmıştır.

Ada'daki Erken Dönem yönetiminin ilk yıllarında, Osmanlı Hükümeti'nden kiralanan ülke olmasının verdiği tereddütle yönetilmesi söz konusuydu. Fakat ilerleyen yıllarda planlı bir sömürgeleştirme girişimi hem uluslararası politikada, hem de Kıbrıs'ın yönetiminde açık hale gelmiştir. Öte yandan, Kıbrıs henüz resmen bir sömürge olmadığı halde, diğer sömürgeler gibi, Sömürgeler Bakanlığı denetiminde olması ada konusundaki yaklaşımı göstermektedir.

İdari birimler arası iletişime önem veren İngiliz yöneticiler kurumlar arasında görüş alışverişine dayalı bir yöntemle karar almaktaydı. Sistematik bürokrasinin gereği olarak, birimler arası yoğun yazışmalar ve buna bağlı arşivleme teknikleri yönetimin ilk yıllarından itibaren kullanılmıştır. Bu çalışmanın en önemli veri kaynağı olan ve yukarıda belirtilmiş olan Vali Müsteşarı Arşivi kullandığı dosyalama sistemini 1910 yılında yenilenmiştir. Karmaşık arşivleme tekniği yerini konulara göre düzenlenmiş, yıllara göre konuların düzenli bir şekilde saklanabileceği ve dosya isimleriyle araştırma imkanı veren oldukça gelişmiş bir sisteme bırakmıştır. Her Devlet birimin karar alma yetkisinin kesin tanımı bulunmaktaydı. Belirli konularda farklı birimlerin görüşleri alınmakta ve karar verilmek üzere Vali'ye ulaştırılmaktaydı. Mağusa mahkeme yetkilisinin, mahkeme binasındaki oda sayısının yetersiz olduğunu belirten 1885 tarihli yazısı, Vali Müsteşarı Arşivi'nde belirtilen bürokratik adımlarla çözüme ulaşmayı bekleyen birçok örnekten birini oluşturmaktadır (**SAI/442/1885**).

Kamu İmar Bürosu:

Örgütlenmenin parçası olarak, Ada'nın özel koşulları ve ihtiyaçlarına yönelik çözümler aranmıştır. Yönetim, gelişmesi gereken alanlarda oluşturulan yeni kurumlarla gelişime önderlik etmiştir. Altyapının geliştirilmesi, tarım için yapılan iyileştirme girişimleri, tarımsal üretimde bilincin artırılması amaçlı çalışmalar belirtilen konularda uzmanların biraraya toplandığı yeni kurumlara dönüştürülmüştür.

Kamu İmarı konuları sömürge yönetimi boyunca öncelikli konular arasında yer almıştır. Bu alanda gereken hizmeti verebilecek bir idari bölüm oluşturulması yönündeki ihtiyaç, ordu bünyesinde yürütülen işlerin toplum yararına hizmet verebilecek sivil bir yapıya dönüştürülmesi fikri doğrultusunda gelişmiştir.

1880 yılında adada görev yapmakta olan Savaş Bölümü'nün burada sürekli görev yapmasının gerekmemesi ve gerekli bir durum anında geri çağırılmasının her zaman mümkün olması nedeniyle gelecekte kamu işlerini yürütmek üzere Kıbrıs'taki yönetimde bir Kamu İmar Bürosu (PWD) oluşturulması kararlaştırılmıştır (**Schaar ve diğ., 1995, s.12; Blue Books,1886-7, s.172**). Bu tarihten sonra sivil mimarlık uygulamaları dışında, kamu imar proje ve inşaatları bu kurum bünyesinde gerçekleşmiştir. Büro, altı bölgede en yetkili idari görevliler olan Kaza Komiserleri (District Commissioners), Tapu Kadastro Dairesi, Eski Eserler Dairesi ve proje yapılacak devlet biriminin müdürleri ile eşgüdüm içinde çalışmaktaydı. Mimarlık Uygulamaları (3.1.6) ve Korumaya İlişkin Uygulamalar (3.1.7.) bölümlerinde ele alınacak olan Lefkoşa'da bulunan eski "Konak" ve "Lüzinyan Saray girişinin

yıkılması” ve “Yeni Konak” inşa edilmesi sürecinde kurumlar arasındaki görüş ayrılıkları ve öneri alternatifleri konu ile ilgili oldukça aydınlatıcı bir örnektir. Kurumlar arası dengeyi ise genellikle Vali Müsteşarı sağlamak ve görüş ayrılıkları sırasında izlenecek yolun genel doğrultusunu belirlemektedir.

Belirli dönemlerde uzman görevli sayısı ve niteliğiyle veya bütçeyle ilgili sıkıntı yaşanmakta olsa da, Büro kendi içinde de sistemli çalıştığından, çözümler üretmeye devam etmekteydi. Lefkoşa’da bulunan Kamu İmar Bürosu’nun ilk yıllardaki görevlileri en üst kademededen başlayarak: Yasama Meclisi (Legislative Council) üyeliği görevini de yürütmekte olan mühendis (Government Engineer), uygulamalardan sorumlu Müfettiş, Muhasebeci ve Kasiyer, Teknik Ressam, Katip, Ulak (messenger), Ambar Sorumlusu, Ambar Sorumlu Yardımcısı, Ambar Görevlisi kadrolarını içermektedir (**Blue Books, 1886-7, 172-77**). PWD birkaç yıl sonra Larnaka, ardından Mağusa, Limasol ve Girne şubelerinde artan görevli sayısı ile hizmet vermeye devam etmiştir.

Vali Müsteşarı Arşivi’nde rastlanan bilgiler ışığında, kurumun detaylı bir tutanak sistemine sahip olduğu anlaşılmaktadır. PWD Müdürü C.V. Bellamy tarafından 1898’de hazırlanmış olan bir raporda imar işlerinde kullanılan malzemeler ve işçilerin çalışma saatlerini gösteren detaylı tutanak oluşturulması ve ödeme listelerinin bu veriler yardımıyla yapılmasının kural haline gelmesinin gerekliliği vurgulanmaktadır. Önerinin devamında şantiye şefi tarafından hazırlanan bu listelerin bölüm mühendisi (divisional engineer) tarafından onaylanması istenmişti. Tüm hesaplamaların günlük olarak kaydedilmesi ve incelenen hesapların Kamu İmar Bürosuna ulaştırılması öngörülmektedir. Anlaşma ve sözleşmelerin onaylanarak, kayıtlara geçirilmek üzere müdüre teslim edilmesi gerekmektedir (**SAI/2703/1898**).

Karar ve uygulamalarıyla Kıbrıs’ta kent ve mimarlık alanlarında yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşmiş bir modernleşme gerçekleştiren Büro, diğer sömürgelerde aynı alanlarda çalışmış mimar ve mühendislerin deneyimleri ve merkez Britanya’dan gelen uzmanların incelemeleri sonrasında verilen direktiflerle bu sürece yön vermektedir. Özellikle yönetimin erken yıllarında Kamu İmarı konusunda kapsamlı çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca Büro’nun İngiliz Yönetimi boyunca gerçekleştirilen veya öneri olarak kalan çalışmalarının bir araya gelmesiyle kapsamlı bir proje arşivi oluşturulmuştur.

Yerel Yönetim Birimleri: Belediyeler:

Osmanlı döneminin sonlarında kısmen özerk bir yerel idare özelliği kazanmaya başlamış olan belediyecilik, İngiliz Dönemi'nde yasal düzenleme, görevleri ve uygulamaları bakımından sistemli bir gelişim göstermiştir. İngiliz yönetiminin başladığı ilk yıllarda Lefkoşa'da yeni bir belediye meclisi oluşturulmuş ve Belediye Başkanlığına Vali tarafından bir İngiliz görevli atanmıştır. Belediye meclis üyeliklerine de yine atama yoluyla İngiliz ordusundan 2 kişi ve Lefkoşa'daki Rum halkından da 1 kişi olmak üzere 3 üye atanmıştır (**Ertürk, 2006, s.17**).

Osmanlı Dönem'inde yerel yönetim özelliği kazanmaya başlayan uygulamaların ardından, 29 Nisan 1882 yılına tarihlenen Belediyeler Yasası ile başlıca kentlerin (Lefkoşa, Mağusa, Larnaka, Limasol, Baf ve Girne) belediyeleri kurulmuş ve 24 Haziran 1882'de çıkarılan bir emirname ile sınırları yeniden düzenlenmiştir. Yine bu yasaya göre Lefkoşa Belediye Meclisi üyelerine dair değişiklikler yapılmıştır (**Ertürk, 2006, s. 19**) Belediyelerin yetki ve görevleri arasında caddeler, kanalizasyon sistemleri, aydınlatma, su şebekesi, yakıt depoları, mezbahaların inşası ve bakımı, sorunların önlenmesi vb. bulunmaktaydı (**Lukach, 2007, s.260**).

Hizmet niteliğini arttırmaya yönelik birçok çalışma yapılmaktaydı. Kent yangınlarının yaratacağı faciaları önleme amacıyla gerekli donanımların sağlanmasına önem verilmekteydi. Yangın söndürmede kullanılan pompalama cihazları 1888 yılında alınmış, ve itfaiye işleri polisle işbirliği içinde belediye tarafından yürütülmüştür. 1914 yılından başlayarak, yangın söndürmede kullanılmak üzere daha modern araçlar belediyelerin kullanımına tahsis edilmiştir (**Ertürk, 2006, s.20**).

Kentle ilgili birçok karar ve uygulamanın sorumluluğunu elinde bulunduran belediyeler, kendi bünyelerinde İnşaat Komitesi adı altında bir kurul oluşturarak belediye sınırları içinde uygulanması planlanan mimari faaliyetleri denetleme görevini üstlenmiştir. Bu kurulların devlet birimleri ile eşgüdüm içinde çalışması öngörülmekteydi.

İngiliz Yönetimi'nin erken yıllarından başlayarak, ilgili yasa ve yetki düzenlemeleri bağlamında, adada yerel yönetimlerin yaygınlaşması gerçekleşmiştir. Bu kurumların kent sorunlarına çözüm arama çabası, yerleşim sakinlerinin istekleri ve devlet yöneticilerinin direktiflerinin dengelenmesi yöntemiyle gerçekleştirilmekteydi. Yerel yönetimler, idare ile halk arasında bağlantı kuran en önemli kurumlardan biri olmuştur.

Tarım ve Sanayi Gelişimi

Kıbrıs'ta tarım alanındaki uygulamalar ele alınmadan önce, bu çalışmaları yürüten merkezde (Britanya) bu alandaki gelişime kısaca değinilecektir. Bu sayede, Kıbrıs örneği olarak uygulanan reformların boyutu ve merkezle olan ilişkileri anlaşılmaya çalışılacaktır.

Britanya Krallığı'nda devlet yönetimi 18. yüzyıl ortalarından itibaren, yani sanayi devriminden önce, ekonomideki hakimiyetini kaybetmeye başlamış ve ülke tarımda özel girişim aracılığıyla değişim sürecine girmişti. Sanayi toplumuna dönüşmeden önce, tarım alanında yenilikler yapılarak bu alanda kullanılan işgücünden tasarruf, üretim miktarlarında artış ve kalitede iyileştirme çalışmaları tüm ülkede yaygınlaştırılmıştı. Tarihçi **Hobsbawm'a (2005, s.90-91)** göre, bu tarihlerden itibaren artan nüfusa yetecek gıda maddesi üretiminin azalan çalışan sayısı ile gerçekleştirilmesi, makineleşme ile birlikte devam etmiş olan bir gelişim sürecini göstermektedir. Yazara göre:

Verimlilik ve üretimin takip eden yıllarda artması devam etmiştir. (Bu artış) 1750 ile 1830'ların sonları arasındaki dönemde, önemli teknik buluşlardan değil, ekilen alandaki artıştan, büyük çiftliklerin daha verimli olmasından, ürün türlerindeki değişikliklerden ve 1750'den önce de iyi bilinen, ürünlerin rotasyon yöntemiyle ekilmesi uygulamasının daha da yaygınlaşmasından, büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yöntemlerinden, araç gereçlerden kaynaklanıyordu (**Hobsbawm, 2005, s.97**).

Birçok gelişmenin sebebi olarak bilinen sanayi devrimi İngiltere'nin gelişiminde tek başına etkili olmamıştır. Kraliyet Tarım Derneği'nin (1838) ve Rothamsted deneme istasyonunun (1843) kuruluşuna kadar sanayi devrimi ya da bilim tarımı pek etkilememiştir. Fakat bu tarihlerden itibaren çok hızlı bir gelişim gerçekleşmiştir. Ürün rekoltesindeki dikkati çeken artışa sebep olan büyük yatırım ve görece makineleşmeye dayanan "gelişmiş tarım" aşağıdakileri kapsamaktaydı:

Ağır ve iyice ıslak toprakları ekilebilir hale getirmek için çok önemli olan 'toprak altına drenaj' sistemi 1820'lerden itibaren yaygınlaştı; 1843'te kilden yapılmış, silindirik şeklindeki su boruları bulundu. Gübre kullanımı hızla arttı: 1842'de süperfosfat için patent verildi (**Hobsbawm, 2005, s.97-98**).

İngiliz tarımı, 1815 öncesindeki yetmiş yıllık gelişmesinden ve bundan sonraki yirmi otuz yıllık duraksamalı dönemin ardından 19.yüzyıl ortalarında altın çağına girdi. Kıbrıs'ta tarımda modernleşmenin, teknik ve donanım yenilenmesine bağlı olarak verimin artırılması yöntemlerinin, merkezde yaklaşık bir asır önce başlamış olan

süreçle paralellikler içerdiği görülmektedir. İngiliz Yöneticiler, adada ziraatın yüzyıllar boyunca çok az gelişme kaydetmiş olduğu ve bu alanda yenilikler yapılması gerektiği düşüncesiyle bir dizi reformlar gerçekleştirmiştir. Bu konudaki çalışmalar 1896'da kurulan yeni "Tarım Bölümü" tarafından yürütülmekteydi. Tarımsal ilerlemenin öncüsü olarak kurumun görevleri:

- Modern tarım aletleri ve araçlarını sağlamak,
- Farklı köylerde verdiği kurslar ve deneme çalışmalarıyla tarımsal bilgiyi, kimyasal gübre kullanımını, ipekçiliği, arıcılığı, balcılığı ve diğer benzer kültürleri geliştirmek,
- Çeşitli verimli deneme işletmeleri kurmak; fidanlıklar ve deneme bağları işletmek ve çeşitli yer ve zamanlarda tarım ürünleri ve hayvancılık fuarları düzenlemektir (**Lukach, 2007, s.198-99**).

Schaar ve diğerleri (1995, s.49) bu alanda gerçekleştirilen çalışmaları: araştırma yapma ihtiyacı büyüdüğü için 1902'de Atalasa'da Modern Çiftlik ve Hayvan Üretme Tesisi kurulması; deneyler gerçekleştirerek otlakların geliştirilmesi ve bu tesisin tohum seçimi, hayvan yemi üretme amaçları ile düzenlenmesi olarak tanımlamaktadır. Bu çiftlik, adada gerçekleştirilmesi planlanan uygulamaların halka benimsetilmesine de hizmet etmekteydi. Deneme çiftliğinde, Kıbrıslılar tanıdıkları ürünlerin modern sistemlerle, gübre ve gelişmiş aletler kullanılarak üretildiğini görebilmekteydiler (**Lukach, 2007, s.36**).

Tarımda verimi artırma amaçlı girişimlerde, sulama konusunda iyileştirmeler yapılması etkili bir yöntemdir. Sınırlı su kaynaklarına sahip Kıbrıs adasında bu çalışmalar daha da önemli hale gelmekteydi. Kıbrıs'ta İngiliz Yönetimi'nin bu konuda yapmış olduğu ilk çalışmalar, 1883'te, 15 mil uzunluğundaki antik kanalın onarımıyla başlamıştır. Kanal, başlangıçta Mesarya'nın en iyi topraklarının yaklaşık 14,000 dönümünü sulama amacıyla, Kanlı Dere (Pedias Irmağı'nın) fazla suyunu taşımak için inşa edilmişti. İkinci adım olarak, 1898'de Kıbrıs'ta ilk baraj gölü fizibilite çalışmaları yapılmış ve hemen ardından 1891'de Synkrasi barajı tamamlanmıştır (**Lukach, 2007, s.231-32**).

Kıbrıs'ın en büyük ovası olan Mesarya'da tarım üretiminin artırılması amacı ile yapılan çalışmalar 1901 başında tamamlanarak, tam kapasite ile işlemeye başlamıştır. Bu proje kapsamındaki Doğu Mesarya Sulama Projesi ile suyun depolanması ve gerekli yerlere aktararak sulama yapılması öngörülmüştür. Bu

projenin yavaş bir şekilde yaygınlaştığı ve çiftçilerin son ana kadar yağmur yağmasını bekleyerek suyu kullanmamaları nedeni ile buharlaşma ile su kaybı yaşanmış olduğu ifade edilmektedir. Bu proje kapsamındaki çalışmalar sonucunda başlıca beş baraj gölü Acheritou, Kouklia, Vadili, Synkrasi ve Mağusa'da oluşturulmuştur (Lukach, 2007, s.233-34).

Devlet'in büyük ölçekli çalışmalarına göre daha az verimli olan beş sulama sistemi daha bulunmaktaydı:

- (a) Kuyudan su çeken makinelerle sulama,
- (b) Zincirleme kuyulardan sulama,
- (c) Sürekli akan pınarlarla sulama,
- (d) Dağ akıntılarının oluşturduğu dereler veya kaynak sularıyla sulama,
- (e) Balçıklaşmış sel sularıyla sulama (Lukach, 2007, s.234-35).

Tarım alanında iyileştirmelere katkı sağlama amaçlı düzenlenen yasa, bu yöndeki politikayı somutlaştırmaktaydı. Arazi Miri'ye El Konması Yasası (1885) on yıllık bir süre boyunca sürülmeden bırakılan Arazi Miri'ye hükümetin el koyması hükmünü getirmekteydi. Ardından, Hükümet araziye el koyması üzerine araziyi kıymetine eş bir miktarda önceki sahibine teklif etmekte ve önceki sahibi araziyi almayı reddederse, araziyi açık artırma yolu ile bir aylık bir süre içinde satışa çıkarıp en yüksek teklifi verene teslim etmekteydi. Tarım arazilerinin bu yasal düzenleme ile ekilip ürün alınması, kısaca kullanılması zorunlu hale getirilmekteydi.

Bunların dışında, çiftçilerin bilinçli uygulama yapmalarını teşvik edecek pratik tekniklerin öğretilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla 1909'da Lefkoşa'daki Deneysel Çiftlik'te sekiz öğrenci ile küçük bir tarım okulu kurulması önemlidir. 1913'te yaşları ondört ve onsekiz arasında olan yaklaşık otuz öğrenci kapasiteli yeni bir okul binası inşaatına karar verilmiştir (Şekil 3.28). Tarım Bölümü'nden Diomedes Saracomenos okulun teorik olmaktan çok uygulamaya yönelik olacağını vurgulamıştır (Schaar ve diğ., 1995, s.52). Tarım Okulu'nda eğitim verilerek, öğrencilerin köyelerine döndükleri zaman daha verimli tarım yapılması için görev üstlenmeleri amaçlanmıştır. Geleneksel yöntemlerin değişmesine paralel olarak üretimin artması ve kalitenin yükselmesi planlanmaktaydı.

Lefkoşa (iki), Larnaka, Limasol, Mağusa, Baf ve Güzelyurt'ta Tarım Dairesi'nin yönetiminde birçok ağaç türünden seçilerek üretilen ve halkın kolayca tedarik edip kısa zaman içinde üretimini arttırabileceği fidanlıklar bulunmaktaydı. Buralarda orman, meyve ağaçları ve çiçekler, yemlik bitki, sebze ve tohumluklar üretilip satılmaktaydı. **Lukach (2007, s.211-2)** 1913'te salt orman ağaçlarının üretilmesinden çok, meyve ağaçları, sebzeler ve ekonomik değeri olan bitkilerin üretilmesinin ön planda olduğunu anlatmaktadır.

Dört ayda bir yayınlanan Kıbrıs Tarım ve Endüstrileri Dergisi, "The Cyprus Journal", merkezi yönetim tarafından kurulmuş ve ilk sayısı Ocak 1904'te İngilizce, Türkçe ve Rumca basılarak, tarım alanındaki bilimsel yöntemlere dayalı gelişimin, iletişim yoluyla da yaygınlaştırılmasını amaçlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında birçok tarım ürünü ve hayvan Kıbrıs'tan Makedonya ve Mısır'da bulunan İngiliz ordularına gönderilmiştir (**Schaar ve diğ., 1995, s.52**). Tarımda gerçekleştirilen reformların ürünleri kısa zaman içinde İngiliz Krallığı bünyesinde değerlendirilmiştir.

Erken dönemde sanayi girişimi ile ilgili bilgiye rastlanmamıştır. Genellikle tarım gelişimine odaklanıldığı görülmektedir.

Eğitim Sistemi

Ulaşım, altyapı, tarım alanlarındaki gelişimler yanında kültürel alanda da önceki dönemlere göre büyük değişimler yaşanmaktaydı. Eğitim alanında iyileştirmeler hızlı bir şekilde gerçekleşmekteydi. Kıbrıs halkı İngiliz idarecilere itaat etmek zorunda olmak ve mevcut kaynaklarının sömürülmesi kaygısıyla huzursuzluk yaşarken, özellikle eğitimde gerçekleşen iyileşmeler karşısında memnuniyet duymaktaydı.

1901 yılına kadar İlköğretim, 1895 ve 1897 Yasaları ile yürütülmekteydi (**SAI/3150/1901**). Bu yasayı uygulamaya yardımcı olan heyetler Köy Komiteleri, Kaza Komiteleri ve Eğitim Kuruluydu. Köy Komitesi her yıl muhtar yönetiminde vergi ödeyen sakinler arasından okulu destekleme amaçlı seçilmekteydi. Görevi öğretmen atamak, vergi ödeyen köy sakinlerinden maaş ödeme ve okul tamirati için gerekli parayı toplanmaktı. Köy İlköğretim okulları, Köy Komitesi tarafından toplanan yerel vergiler ve her yıl genel vergilendirme sırasında okullar için ayrılan kaynaklar ile desteklenmekteydi. Her kazada köy komitelerinin bağlı olduğu bir Kaza Komitesi görev yapmaktaydı. Kaza Komitesi adanın genel sivil yönetim amacıyla bölündüğü altı bölgeden her birinde iki yılda bir, bölgedeki okulları destekleyen köylerin

doğrudan olmayan bir yöntemle, Kaza Komiserinin toplantı başkanı olduğu bir kurul tarafından seçilmekteydi. Üyeleri kendi cemaatleri tarafından her iki yılda bir seçilen “Müslüman Okullar Eğitim Kurulu” ve “Hıristiyan Okullar Eğitim Kurulu” okullarla ilgili konuları ele almaktaydı. Eğitim Başmüfettişi Kurul üyesi olmayıp, toplantılara katılmakta ve fikirlerini ifade etmekteydi.

Devlet katkısı alan okullar en az yılda iki kez Eğitim Başmüfettişi tarafından kontrol edilmekteydi. Orta öğretimde Lefkoşa Müslüman “İdadi” Okulu ve Hıristiyan “Gymnasium”ları olarak bulunmaktaydı. Lefkoşa, Limasol ve Larnaka’da eğitim veren Gymnasium’lar devlet yardımı almadığı için bağımsız yönetime sahipti. Bu okulların bütçeleri öğrenci harçları, ailelerin, gönüllülerin ve Kilise’nin yardımlarına bağlıydı.

Resmi dillerden biri ve ticaret için pratik olması nedeniyle İngilizce eğitimini yaygınlaştırma çalışmaları bulunmaktaydı. Zaptiyeler ve devlet görevlileri için kurslar düzenlenmeye 1901 yılında başlanmıştır. Arşiv belgelerinden birinde Gymnasium’da eğitim veren bir öğretmen bulunduğu ve köylerde İngilizce öğrenmek isteyen kişilere eğitim verecek eleman sıkıntısından bahsedilmektedir (**SAI/3150/1901**).

İngiliz yönetimi tarafından yayınlanan ve Kıbrıs’ın farklı alanlardaki bilgilerini içeren istatistik yıllıklarından (Blue Books) 1889-1905 yılları arasındaki eğitim ile ilgili veriler kullanılarak aşağıdaki tablo oluşturulmuştur. Eğitim kurumları ve öğrenci sayısındaki hızlı artış iki toplumda da gerçekleşmekteydi (Tablo 3.1; Tablo 3.2). Nesnel verilerle ifade edilen eğitim olanaklarındaki artış, adada bulunan halka modernleşme anlamında sağlanmış en yararlı girişimlerden biri olmuştur. **Lukach (2007, s.35)** bu dönem için “Kıbrıs’ta eğitim coşkusu uyanmış ve ada elindeki tüm fırsatlardan yararlanmaya başlamıştır” tanımlamasını yapmaktadır. Yaygınlaşan eğitimle toplumda bir dönüşüm kendini göstermişti.

Tablo 3.1: 1878’de Kıbrıs’ta Okullaşma Durumu (Lukach, 2007, s.176).

	Müslüman (okul sayısı)	Hıristiyan (okul sayısı)
Lefkoşa Kaza	28	21
Larnaka	8	12
Limasol	4	20
Mağusa	8	10
Baf	12	12
Girne	5	8

Yaşanmakta olan modernleşme süreci **Kızılyürek (2002, s.79)** tarafından Kıbrıs halkının ada sınırları dışında gerçekleşen, varolan veya icat edilen birçok yenilikle tanışması olarak ifade edilmektedir. Yazar, ada içinde iletişimin arttığını, eğitilmiş

insan sayısının artışına paralel olarak yazılı basın da süratle geliştiğini, ulaşım ve posta hizmetlerinin gelişimine bağlı olarak gazete dağıtımının kolaylaştığını vurgulayarak modernleşen yaşamı tasvir etmekteydi. Eğitim, toplumun her alanda ihtiyaçlarını sağlama potansiyelini arttırmakta, toplum bilincini yükseltmekte ve yaşam standartlarının iyileştirilmesinde teşvik edici bir rol üstlenmekteydi.

Tablo 3.2: Erken İngiliz Dönemi eğitim bilgileri.

YIL	DEVLET KATKILI OKUL	DEVLET KATKISIZ OKUL	OKUL SAYISI	TOPLAM OKUL SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI	YILLIK HARCAMA £
1889-90	Rum Okulu	-	225	225	10342	7335
	-	Müslüman Okulu	94	94	3516	1656
1900-1901	Rum Okulu	-	198	225	15586	12027
	-	Rum Okulu	27			
	Müslüman Okulu	-	110	127	5035	2841
	-	Müslüman Okulu	17			
1902-1903	-	-	4	267	17694	12039
	Rum Okulu	-	231			
	-	Rum Okulu	32			
	-	-	13	151	5534	3000
	Müslüman Okulu	-	112			
	-	Müslüman Okulu	26			
1903-1904	-	-	3	3	55	108
	Maronit	-	3	3	68	49
	-	-	1	1	38	-
	Rum Okulu	-	258	309	19111	11708
	-	Rum Okulu	51			
	Müslüman Okulu	-	110	160	5173	3119
1904-1905	-	Müslüman Okulu	50			
	-	-	3	3	59	
	Maronit	-	2	2	72	
	-	-	1	1	48	
	Rum Okulu	-	291	312	18994	12233
	-	Rum Okulu	21			
Müslüman Okulu	-	126	153	5289	3017	
-	Müslüman Okulu	27				

Sömürge yönetimlerinin sahip oldukları genel işleyiş kuralları, karşılaşılan özel koşullara uyarlanmaktaydı. Sömürgeci ülke ve yerel kültürlerin zorunlu etkileşimi olarak da düşünülebilecek bu bir birliktelik, yerel halk üstünde gelecek kuşakları etkileyecek derin izler bırakabilmekteydi. Kalıcı etkiler bırakma isteği sömürge düşüncesinde her zaman var olmuştur. Sömürgeleştirilenler, kendi kültürlerinin uzun vadede yerel kültürlere nüfuz etmesini sağlamaya çalışılmaktaydılar. İngiltere'nin bilinen, yaygın politikası "böl ve yönet" (divide and rule) ilkesine dayanmakta,

sömürgeleştirilen ülkedeki kültürel ve etnik farklılıkları ön plana çıkararak, toplumun birlikte hareket etme olasılığını ortadan kaldırma, farklı gruplara ayırıştırarak kolayca egemenlik kurma ve yönetme yaklaşımlarını içermekteydi.

Rum Gymnasia ve Türk Liselerindeki öğretmen açığı kapatılmış, okulların denetimi için Yunanistan ve Anadolu'dan müfettişler gelmesi sağlanmıştır. İngiliz politikası çerçevesinde bakıldığında, kültürel farklılıklar güçlendirilmiş ve buna bağlı olarak da ortak 'Kıbrıslı' kimliğinin gelişmesi bilinçli bir şekilde engellenmiş olduğu söylenmektedir (**Hafizoğlu,2000, s.43**). Eğitim alanındaki gelişmeler bir yandan akılcı uygulamaların Kıbrıs'ta gerçekleştirilmesini diğer yandan da İngiliz hakimiyetini kolaylaştıracak yaklaşımların bu bütün içinde eritilmesini kapsamaktaydı. Sonuç olarak bu durum Kıbrıs'ta eğitim konusunu ayırıştırılması ve anlaşılması güç bir bütün haline dönüştürmektedir.

3.1.2. Altyapı Uygulamaları

İngiliz Dönemi'nde Kamu İmarı, bir grup idari birimin iyi örgütlenmiş bir şekilde ayrıntılı yıllık planlamasına bağlı altyapı ve çevre iyileştirmelerini kapsamaktaydı. Kamu İmar Uygulamaları için her yılın sonunda bir sonraki yıl için raporlar hazırlanarak program yapılmaktaydı. Bir sonraki yıl uygulama planı ve gerekli bütçenin programlanması amacı ile Vali Müsteşarı (Chief Secretary) tüm kazalardaki komiserlerden rapor talep etmekteydi. Raporların biraraya gelmesi ile öncelikli uygulamaların saptandığı yıllık plan ve tahmini harcama miktarları ile bütçe hazırlanmaktaydı (**SAI/77/1885**). Düzenli olarak hazırlanmakta olan öneri, uygulama planı ve uygulanmış işlere ait listeler konunun geçmiş yıl, içinde bulunulan yıl ve bir sonraki yıla dair detaylı tutanaklarını oluşturmaktaydı. Özellikle erken yıllarda düzenli olarak yapılmakta olan bu çalışmalar, yönetimin altyapı ve proje uygulamaları konusunda titizlikle hareket ettiğinin göstergesidir (Tablo 3.3).

Dönemin erken yıllarına ait bir uygulama ise, Kamu İmar Bürosu Müdürü'nün adanın her bölgesinde bir aylık zaman dilimlerini kapsayan gezileri sırasında birçok konuda gözlemlerini aktardığı günlük (diary) tutma sistemidir. Bu defterde özellikle yolların iyileştirilmesi, köprüler, ziyaret edilen yerleşimlerde rastlanan özel durumlar ve halktan bilgi alma nitelikli görüşmeler kaydedilmekteydi. Aşağıdaki tabloda görülmekte olan raporlar sayesinde bir yandan gelişmeler planlanmakta, adanın her köşesine gerçekleştirilen geziler ile de uygulamalar yerinde kontrol edilmekte ve eksiklikler saptanarak imar yönünden adanın genel durumu belirlenmekteydi (**SAI/10/1902; SAI/10/1903; SAI/9/1904**).

Tablo 3.3: Kamu İmarına Yönelik Uygulamalar, Programlar ve Tahminler.

Yıllar	Kamu İşlerine Dair Planlama ve Uygulamalar
1885-6	Mühendis'in (Government Engineer) önerisine göre 1885-86 Kamu İmar Tahminleri: Girne Konak; Girne Limanı iyileştirilmesi; Limasol demir dalgakıran; Larnaka ve Limasol demirden set duvarı; Baf hapishane ve polis kışlası; Sulama işleri; Devlet binalarına bakım, onarım ve ek işleri; Yollar ve köprüler; Larnaka Tuz gölü çalışması. 1885 Yılında Uygulanmış Kamu İmar İşleri: Lefkoşa'daki binalar ve işler (Yeni Konak Binası); Trodos'taki posta şubesi; Yollar ve köprüler. (SAI/1530/1886)
1886-7	Kamu işlerinin 1886-7 yılı planlanması için Kaza Komiserleri'nden rapor istenmesi: Samuel Brown tüm Komiserler'in 1886-7 mali yılı için öneri hazırlaması çağrısında bulunmaktadır (SAI/4302/1885). Bölge Komiserlerinin 1886-7 yılı için Kamu İmar listeleri: 1886-7 yılı için öneri listelerinde çoğunlukla yol, köprü inşaatı ve geliştirilmesi ile ilgili konular yer almaktadır (SAI/231/1886).
1887-8	1887-88 Kamu İşleri tahminleri: Vali gerekli raporun Mühendis tarafından hazırlanmasını talep etmektedir. Mühendis Kaza Komiserleri'nin kısa zamanda raporları hazırlayıp ulaştıracaklarını bildirilmektedir. (SAI/3035/1886) 1887-88 yılı için Kamu İşleri tahmin taslak çalışması: Samuel Brown tarafından yapılan taslak çalışmasında onarım, ekleme, bazı binaların iyileştirilmesi, yollar ve köprülere ait uygulamalar yer almaktadır. Bu raporda da Kaza Komiserleri'nin hazırladığı bilgiler Samuel Brown tarafından kullanılmıştır. Raporda yol ve köprü inşaatlarına yönelik projeler önemli bir bölüm oluşturmaktadır. (SAI/4035/1886) 1887-8 yılı için Kamu İşleri tahmin çalışması: Sulama işleri; Yerokolimbo köprüsüne devlet katkısı; merkezi hapishanenin drenajı; Mağusa limanında engellerin temizlenmesi; Limasol bağlarına yol yapımı; Malunda köprüsü; Mağusa yakınlarında geçit; Baf fener kulesi inşaatı konuları yer almaktadır. (SAI/268/1888)
1888-9	1888-9 yılı için Kamu İşleri tahmin çalışması: Listelerde çoğunlukla bakım ve onarım işleri bulunmaktadır (SAI/250/1888).
1889-90	1889-90 Yılı için Bölge Komiserleri'nin hazırladığı raporlar: <i>Lefkoşa Bölgesi:</i> Yeni Hastane; Pedias deresi duvarının güçlendirilmesi; Merkezi Cezaevinde mutfak. <i>Mağusa:</i> Yeni Hapishane <i>Larnaka:</i> Deniz feneri için depo kısmı; kuzeydeki bataklıkların kurutulması; iskelenin iyileştirilmesi; Zigi dalgakıranının uzatılması. <i>Limasol:</i> İskelenin iyileştirilmesi; dalgakıran için vinç temini; hapishane çevresine üst örtü; eski konak binasının tamirati; Limasol konak binasına yeni bir kısım eklenmesi. <i>Baf:</i> Deniz feneri; konakta değişiklik ve tamirat; liman işleri. <i>Trodos:</i> Sulama işleri; devlet ofis binalarında onarım ve değişiklikler. <i>Yollar ve köprüler:</i> Yapılacak birçok uygulama yer almaktadır. (SAI/72/1889)
1890-1	1890-1 Yılı Kamu İşleri tahmin listesi: <i>Lefkoşa:</i> Hastane; Devlet Ofisleri; Leper çiftliği ek binası. <i>Mağusa:</i> Limanda engellerin temizlenmesi; Hapishanenin tamamlanması ve ek hücre inşaatı; dalgakıran; Cape Greco deniz feneri. <i>Larnaka:</i> Kuzeydeki bataklıkların kurutulması; deniz feneri için depo kısmı; iskelenin iyileştirilmesi; Zigi dalgakıranının uzatılması; hapishanenin büyütülmesi ve polis konaklama bölümü yapılması. <i>Limasol:</i> İskelenin iyileştirilmesi; hapishane çevresine üst örtü; eski konak binasına yeni çatı gereksinimi; Limasol konak binasına yeni bir kısım eklenmesi; ticaret eşyalarını koruma amaçlı depo inşaatı. <i>Baf:</i> Konakta değişiklik ve tamirat <i>Girne:</i> Liman işleri; Kaledeki eski binaların tamirati. (SAI/1181/1890) 1890-1 Kamu İşleri Pedias Deresi duvarının güçlendirilmesi, Lefkoşa merkezi cezaevinin bakımı, Mağusa hapishanesinin tamamlanması ve yeni tek kişilik hücreler eklenmesi, Larnaka deniz feneri için oda inşaatı, Baf Konak binasının bakım ve onarımı, Trodos hayvan barınakları ve tuvaletlerinin bakımı, Mani köprüsünün tamamlanması, Potamiou & Padina bağ yollarının iyileştirilmesi, Pyla ve Achna ile birlikte Larnaka Mağusa yolu, Larnaka'da kuzey bataklığının kurutulması çalışmaları bulunmaktadır. (SAI/2196/1890)
1893-4	1893-4 yılı için Komiserlerin Kamu işleri önerileri: Yol ve köprü tamirat ve yapımı ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Bölgelere göre verilmiş listelerde genellikle onarım, boyama, drenaj, vs ve bazı yeni binalarla ilgili isimler ve para miktarları bulunmaktadır. <i>Lefkoşa:</i> Yeni Merkezi Cezaevi; Yeni Konak; Yeni karakol; Karavastassi'de yeni tahıl ambarları inşaatları. <i>Mağusa:</i> İngiliz memurlar için konut inşaatı. <i>Larnaka:</i> Yeni Posta Binası; Ofis olarak kullanılmakta olan binanın mahkeme olarak düzenlenmesi; Cape Kiti Deniz feneri inşaatı. <i>Girne:</i> Yeni gümrük ve tuz ambarı inşaatları. <i>Baf:</i> Eskiden konak binasının bulunduğu araziye yeni mahkeme binası inşaat önerileri bulunmaktadır. (SAI/846/1893)

Tüm veriler doğrultusunda kamu imar çalışmalarının çok kapsamlı bir organizasyon içinde ele alınmakta olduğu anlaşılmaktadır. Bu konular arasında bulunan karayolu, denizyolu ve demiryolu ulaşımı; önemli bir modernleşme göstergesi olan elektrik enerjisi kullanımı ve yaygınlaşması konuları daha detaylı bir şekilde alt başlıklarda anlatılacaktır.

Ulaşım: Karayolu, Denizyolu, Demiryolu

Kara, denizyolu ve demiryolu ulaşımının iyileştirilmesi, ticaret aktivitelerinin desteklenmesi ve Ada'nın dış ticarete uygun konumunun kullanılması, kırsal alanların gelişiminin sağlanması amaçlı tüm çalışmalar ekonomiyi yeniden yapılandırarak canlandırmayı hedeflemekteydi.

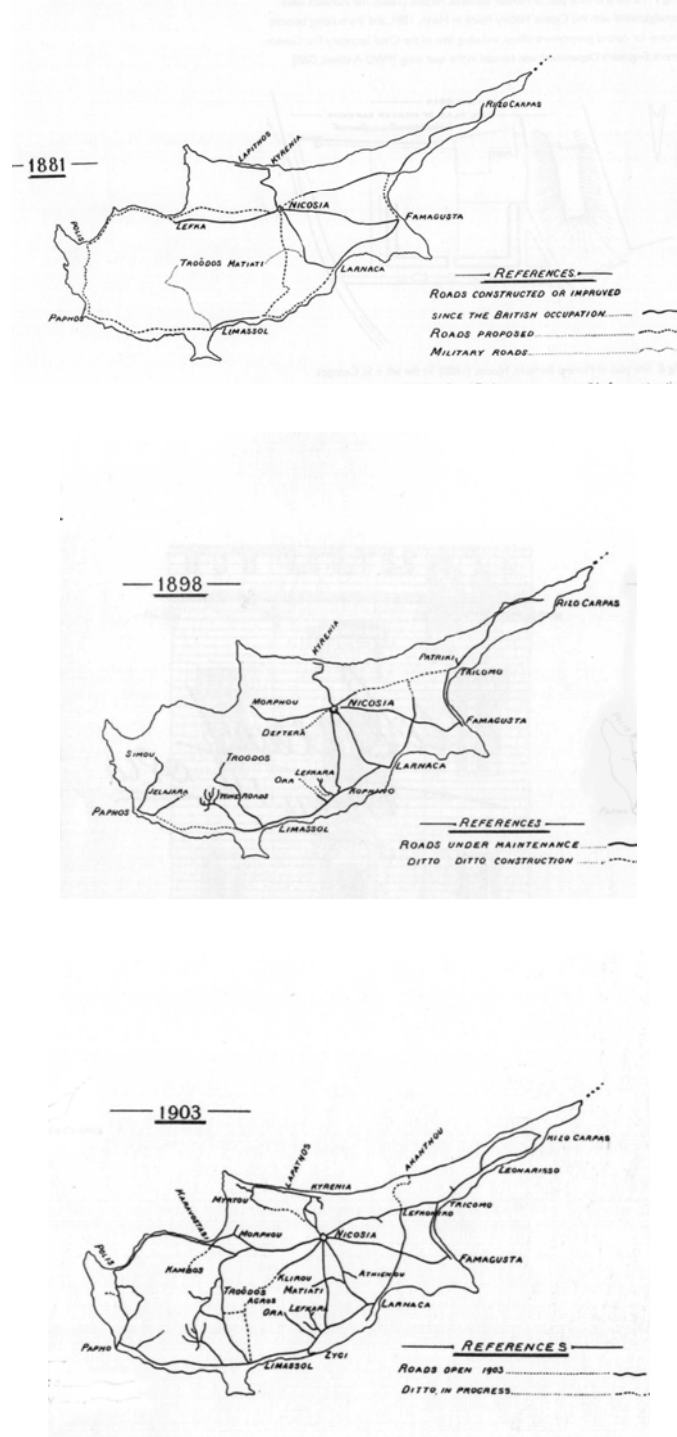
İngiliz idaresinin başlangıcından itibaren Kıbrıs'ın karayolu ulaşım ağında hızlı bir iyileştirme görülmüştür (Şekil 3.2). Tüm adadaki yerleşimler arasındaki iletişimi mümkün kılma ve özellikle limanlara olan bağlantıların güçlendirilmesi için uğraş verilmiştir. Başta askeri birliklere bağlı Savaş Bölümü tarafından yürütülen çalışmalar daha sonra sömürge yönetimine bağlı bir ofis haline gelmiştir (bkz. 3.1.1.). Yönetimin ilk yıllarında tanıma amaçlı ve gerekli askeri müdahale için hazırlık anlamına gelen ulaşım, ilerleyen yıllarda ticaret amaçlı kullanıma uygunluk yönünde önem kazanmıştır.

1898 yılında Charles Bellamy Kamu İmar Bürosu Müdürü olarak atandığı zaman mevcut 798 km (496 mil) ana yol ve 2414 km (1500 mil) köy yolu mevcuttu. 1903 yılında kullanılabilir 1094 km (680 mil) ana yol ve 3218 km (2000 mil) köy yolu bulunmaktaydı (**Schaar ve diğ., 1995, s.38**).

Motorlu araç kullanımının başlaması ile genişlik ve yol yüzeyinin gerekli niteliği bakımından standartlarda değişim söz konusu olmuştur. 1911'de Kıbrıs Motorlu Ulaşım ve Geliştirme Şirketi (Cyprus Motor Transport and Development Company) başlıca şehirlerarasında otomobil ulaşımını başlatmıştır. Motorlu araçlarla şehirlerarasında sefer düzenlenmesi ile Kıbrıs'ta toplu taşımacılık gelişmeye başlamıştır. Karayolu ulaşımının gelişimi, yurt içi ve dışı ile iletişim olanaklarının artmasına da sebep olmuştur.

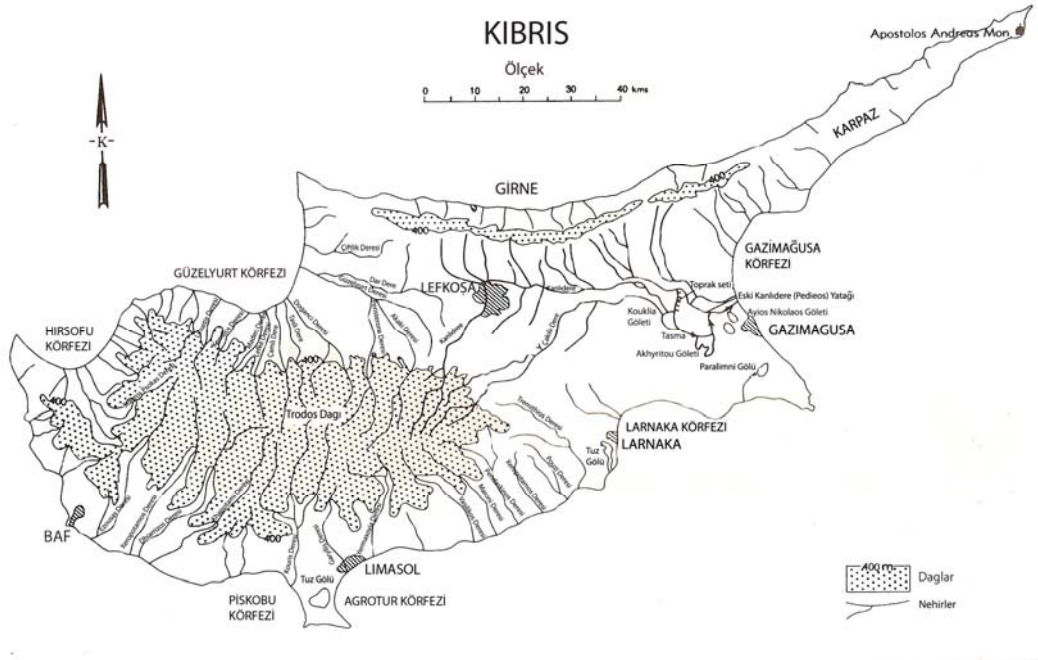
Motorlu Ulaşım ve Geliştirme Şirketi posta taşımacılığını sağlamak için de devletten destek almaktaydı. 1878'de hiç bir yerleşimde postane bulunmazken, 1911'de çalışan 62 postane yardımı ile 2.162.164 mektup, kartpostal, gazete, kitap, vb. ve 33,234 kargo adreslerine ulaştırılmıştı ve 124 köyde posta dağıtıcıları görev

yapmaktaydı (Lukach, 2007 s.35). Telekomünikasyon alanında da uygulamalar bulunmaktaydı. Her kaza merkezi birbirine telgrafla bağlanmış ve adanın Mısır'la telgraf iletişimi kurulmuştu. 1913 yılında mevcut durum saptaması yapan Lukach (2007, s.35), tekerlekli taşımacılığın bütün adada rahatlıkla yapılabildiğini ve motorlu araçların ise ancak anayolları kullanabildiğini belirtmektedir.

Şekil 3.2: Erken İngiliz dönemi karayolu durumu (Schaar ve diğ., 1995, s.13,38).

Akdeniz'deki konumu dolayısı ile Kıbrıs, denizyolu ulaşımı açısından hep hareketli bir ada olmuştur. Bu nedenle limanlar ve ticari faaliyetlerin başlangıcı, adadaki ilk yerleşimlere kadar uzanmaktadır. Çevre anakara limanları ile çok eski çağlarda başlayan iletişim farklı yüzyıllarda birçok deneyimi de beraberinde getirmiştir. Bu deneyimler arasında kültürel etkileşimden gelişime, savaş ve yıkıma kadar uzanan geniş bir yelpaze bulunmaktadır. Askeri yönden doğabilecek donanma aktarımı ihtiyacı ve ticaret aktivitelerinin gerçekleşmesine uygun şekilde gelişmiş limanlara duyulan ihtiyaç dolayısıyla İngiliz döneminde birçok çalışma yapılmıştır. Adada kullanılabilir başlıca beş liman bulunmaktaydı. Bunlar, Kıbrıs'ın doğu ve güney kıyılarında konumlanan Mağusa, Larnaka, Limasol ve Baf ile kuzeyinde yer alan Girne limanlarıydı (Şekil 3.3).

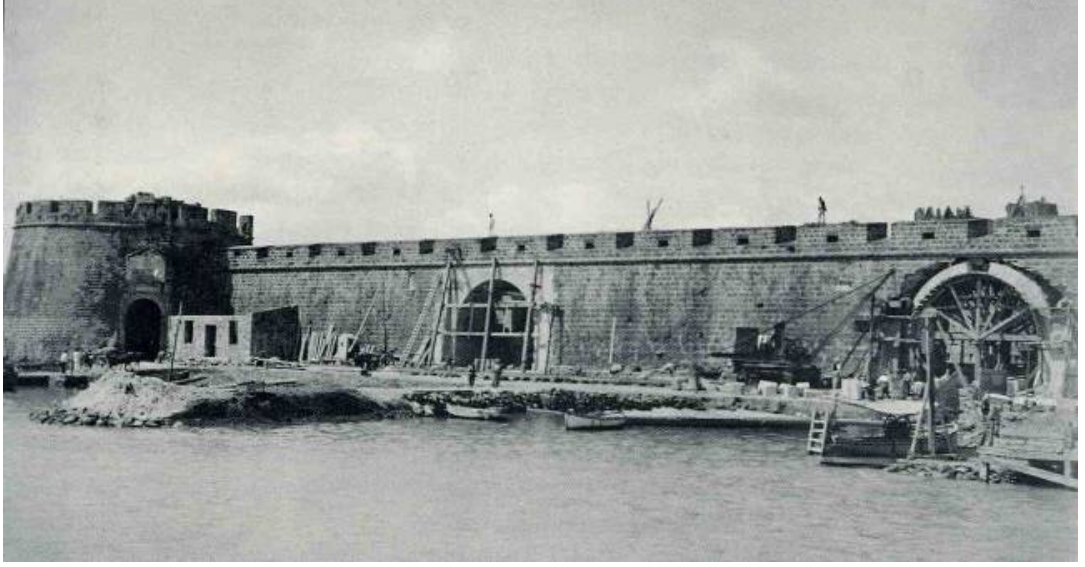

Şekil 3.3: Kıbrıs'ın coğrafi haritasında başlıca yerleşim ve limanların konumu.

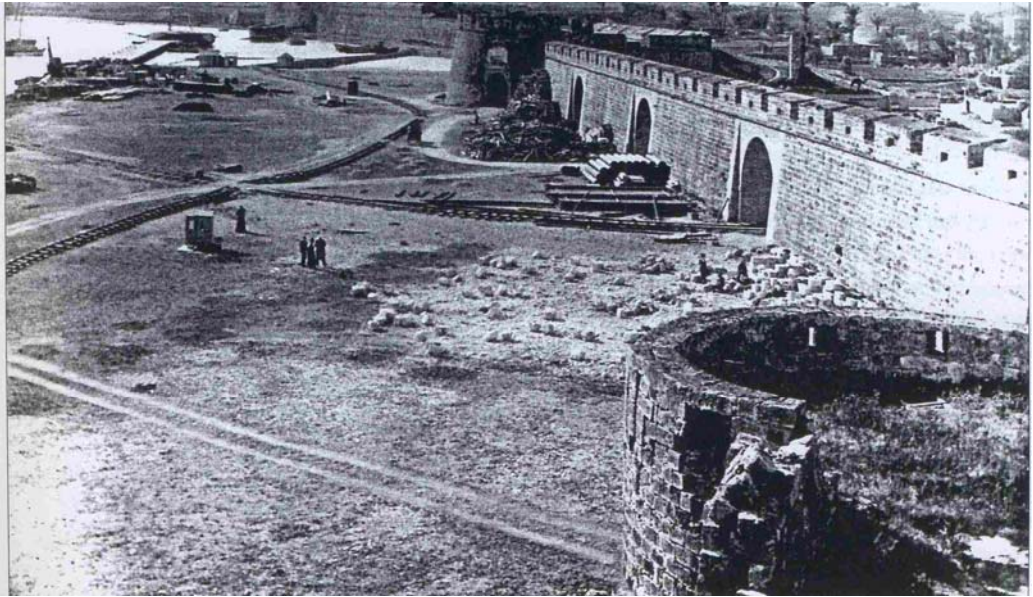
Osmanlı döneminde Müslüman olmayan halkın Mağusa surlarında yerleşimine son verilmesi nedeniyle birçok tüccar Limasol ve özellikle Larnaka'ya taşınmıştı ve bu limanlar gelişmişti. Mağusa Limanı ise parlak bir liman olma özelliğini kaybetmiş durumdaydı. İngiliz döneminin başlarında söz konusu durum devam etmekteydi. Fakat doğal limana sahip Mağusa'nın potansiyeli, İngiliz Yöneticiler tarafından fark edilmiş ve canlandırma çalışmalarına başlanmıştır.

Adanın sömürgeleştirilmesinde ana neden olan Doğu Akdeniz ile ticaret yolu üzerinde durak noktası oluşturma fikri ve Mağusa limanının ticaret amaçlı kullanımının yoğunlaşması nedeniyle ihtiyaca cevap verebilmek için, liman bu

dönemde iyileştirilmiştir. 1903 yılında Mağusa'da kent-liman bağlantısının sağlanması amacıyla sur duvarı delinerek geçiş açılması planlanmış ve ardından uygulama yapılmıştır (SAI/107/1903). Limana bağlantı ihtiyacı nedeniyle sur duvarının delinmesi ve geçiş sağlanması konusuna, çevrede bulunan tarihi binaların (kiliseler) temellerinde ve duvarlarında, geçiş açıldıktan sonra ağır yük taşıyan tramvayın zarar vermemesi için önlem alma gerekliliği vurgulanmış ve gerekli etütler yapıldıktan sonra kemerli bağlantılar açılmıştır (Şekil 3.4).

Şekil 3.4: Mağusa'da liman-kent bağlantısının sur delinerek açılması (Marangou, 2002, s.20).

Şekil 3.5: Mağusa limanı, 1906 (Radford, 2003, s.259).

Sur dışındaki liman platformu genişletilmiş ve limana gelen malların transferi, depolanması gibi faaliyetleri kolay bir şekilde gerçekleştirebilmek için Kaleiçi-liman bağlantısı sağlanmıştır. Ayrıca Kaleiçi ve liman platformu üzerinde büyük alanlı depo binaları inşa edilmiştir (Şekil 3.5). Böylece liman ve tarihi kentin ticaret bağlarının İngiliz döneminde de önceki dönemlere uygun, fakat gelişip dönüşerek devam ettiği görülmektedir.

Larnaka limanını buraya posta ve kargo sevkiyatı için uğrayan buharlı gemilere uygun hale getirmek üzere bazı çalışmalar yapılmıştır. İskeleyi 137m (450 ayak) daha uzatarak, toplam uzunluğunu 274 metreye (900 ayak) çıkarmak ve 76m (250 ayak) uzunluğunda sağlam bir dalgakıran inşa etmek için yaklaşık £ 27,000 harcanmıştır (Lukach, 2007, s.229). Posta, mal ve yolcular için güvenilir boşaltma alanları yapılmış, kıyı ve gemiler arasında kargo taşımacılığında depolama imkanı bir barınak ile sağlanmıştır.

Limasol limanı ticaret faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine uygun hale getirilmişti. Limasol'da uzanımı boyunca 4.7 m (15½ ayak) su derinliğine sahip, 182m (200 yarda) uzunluğunda demir bir iskele vardı. Aynı zamanda, iskelenin 182 m (200 yarda) batısında bir karantina mendireği de bulunmaktaydı. Böylece, gerektiğinde mallar ve yolcular önce karantinaya indirilebilmekteydiler (Lukach, 2007, s.230) (Şekil 3.6).

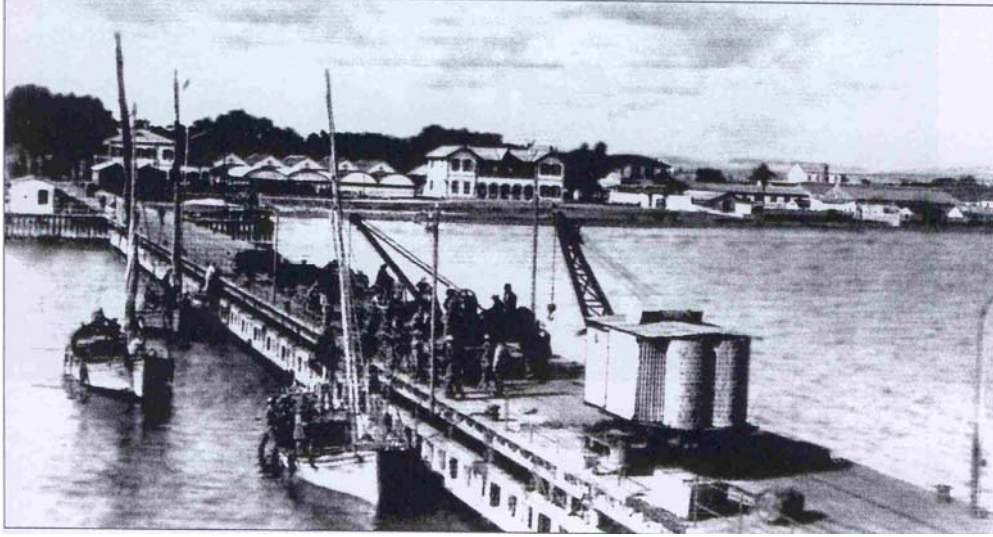
Baf limanı sömürge yönetimi tarafından ticari amaçlı gelişime uygun bulunmamış, bu nedenle mevcut durumu ile korunması kararlaştırılmıştır. Baf, alüvyonların örttüğü iki antik dalgakırandan oluşan, şimdi 2.4m (8 ayak) derinliğinde taranmış olan küçük bir limana sahiptir. Burası fırtınalar sırasında küçük teknelere barınak sağlar. Önünde 2.1m (7 ayak) derinliğinde demir bir iskele vardır (Lukach, 2007, s.230).

Özellikle kış aylarında gemilerin Girne limanına yaklaşması zor olduğundan ve doğal yapısı elvermediği için ticaret faaliyetlerine uygun hale getirme çalışmaları sınırlı tutulmuştur. Girne, kuzey sahilindeki tek rıhtım olmasına karşın, limanı küçük bir alandır. 1888'de yerel nakliyatın daha iyi korunması amacıyla inşa edilen iki adet dalgakıran, £ 13000'e mal olmuştur (Lukach, 2007, s.230).

Kısaca özetlenecek olursa yukarıda, Mağusa'nın Yakın Doğu'nun en iyi ticaret limanı olacağı; Larnaka limanının mal, posta ve yolculara hizmet edeceği; Limasol limanının ticarete uygun durumunun devam edeceği; Baf ve Girne limanlarının ise, küçük ve genişlemeye uygun olmayan yapıları ile korunacağı anlatılmaktadır. Bu kararlar doğrultusunda, ada içi ulaşım ve limanlardan hangilerinin öncelikli olarak ele

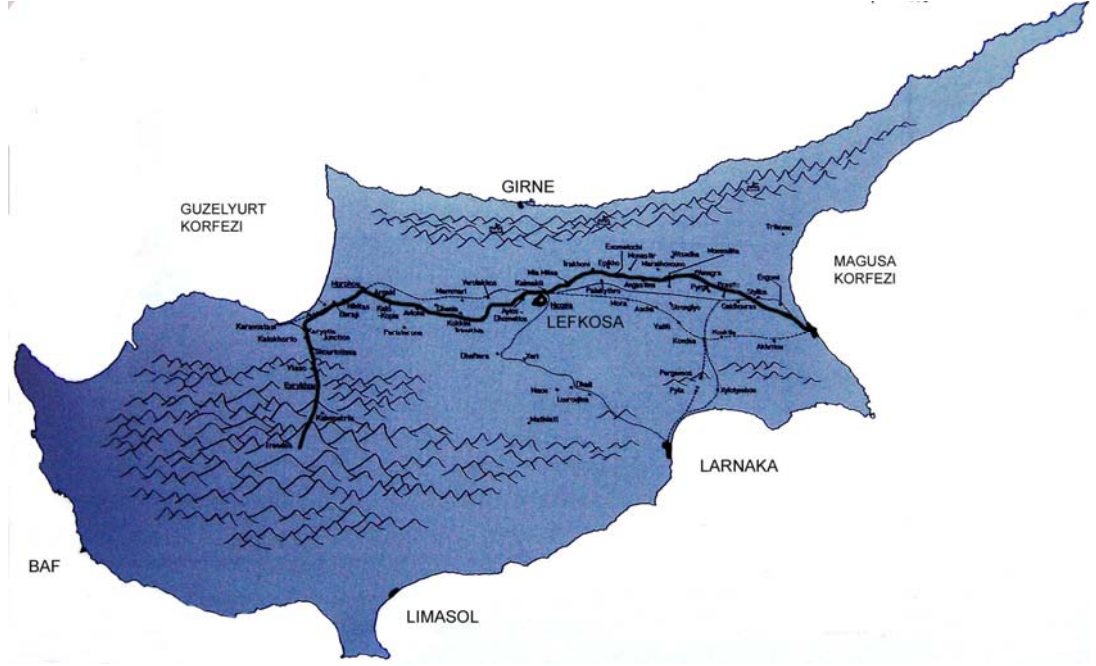
alınacağıın erken yıllarda kararlaştırılmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Sömürgeci idarenin adayı öncelikleri doğrultusunda yapılandıracağı ve bu öncelikleri göz önünde bulundurarak modernizasyon kararları alacağı anlaşılmaktadır.

Şekil 3.6: Larnaka ve Limasol Limanları (Radford, 2003, s.266, 276).

Kıbrıs'ta demiryolu inşa edilmesi 1891 yılından itibaren planlanmaya başlanmıştır (**SAI/645/1891**). Ticaret aktivitelerinin teşvik edilmesi ve Lefke'de bulunan bakır madeninden Mağusa Limanına bağlantı amaçlı inşa edilen demiryolu 1905 ile 1951 yılları arasında hizmet vermiştir (Şekil 3.7). Üç etapta tamamlanmış olan demiryolunun birinci kısmı Lefkoşa-Mağusa, ikinci Lefkoşa-Güzelyurt ve gecikmeler yaşanarak 1915 yılında tamamlanan Güzelyurt-Evrykou (Troδος dağı eteğinde ve Lefke yakınında) bağlantısı ile toplam 115 km (72 mil) uzunluğa sahip olmuştur (**Radford, 2003, s.72-88**). Demiryolu hattı yolcu taşıma amaçlı olarak da kullanılmaktaydı. Mağusa-Troδος arasındaki bağlantı ile gelen turistler için Troδος

Dağı'nın çekici hale getirilmesi planlanmış fakat gerçekleştirilememiştir. Üçüncü etap demiryolu tahmin edilen başarıya ulaşmamış, Birinci Dünya Savaşı sırasında dağdan kereste taşıma amaçlı kullanılmıştır (Radford, 2003, s.88).

Şekil 3.7 : Demiryolu haritası (Radford, 2003, s.33)

Tüm ulaşım çalışmaları ile adanın her noktası ulaşılabilir hale gelmekte ve ada dışı ile de bağlantı artmaktaydı. Kıbrıs halkı o tarihlere kadar bu ivmeye sahip bir değişim dinamiğine tanık olmadığından, bu gelişmeler karşısında şaşırmakta fakat kısa zaman içinde benimseyip kullanmaktaydı.

Elektrik Enerjisi Üretim ve Kullanımı

Birçok açıdan hayatı etkileyerek dönüşümüne sebep olan gelişmelerden biri de elektrik enerjisine bağlı uygulamaların adaya getirilmesi ve yıllar içinde çeşitli aşamalar geçirerek yaygınlaşması olmuştur. Kıbrıs, bu yeni enerji kaynağı ile ilk kez 1903 yılında başkent İdari Komitesinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere yerleştirilen jeneratör vasıtasıyla tanışmış ve bunu, hemen ardından Lefkoşa Genel Hastanesi'ne hizmet için kullanılan ikincisi takip etmiştir (www.eac.com.cy).

1912 yılında ilk özel elektrik şirketi Limasol Elektrikli Aydınlatma Şirketi (The Limassol Electric Light Company) kurulduktan sonra, çok az sayıda Kıbrıslı kısa zamanda elektrik enerjisi kullanmaya başlamıştı. Bunun yanında çok önemli bir kentsel gelişim adımı olan elektrikli sokak aydınlatma uygulamaları da yine bu tarihe denk gelmektedir.

Yepyeni bir enerji türü olan elektrik, ada halkı tarafından hemen benimsenmemiş ve şirketler bu tereddüt nedeniyle çok ciddi ekonomik sıkıntılar içine girmiştir. Kesintiler sık ve uzun süreli olduğu için halk bu yeni güç şekline güvenmemekteydi. Bu durumu destekleyen faktörlerden biri de günümüze kıyasla evlerde ve fabrikalarda elektrikle çalışan modern makine ve donanımların çok az sayıda bulunmasıydı. Örneğin Limasol Elektrikli Aydınlatma Şirketi (Limassol Electric Light Company) isminden de anlaşıldığı üzere sadece aydınlatma amaçlı üretim yapmaktaydı. Kıbrıslılar'ın elektrik kullanma konusunda ne kadar isteksiz oldukları, bu şirketin halka bu yeni güç biçiminin yararlarını gösterme çabasıyla ücretsiz deneme süresinden oluşan kampanya uygulamasından anlaşılmaktadır. İkinci kuruluş olan Lefkoşa Elektrik Şirketi (Nicosia Electricity Company) bir yıl sonra 1913 yılında başkentte kurulmuştur. Doğal olarak bunu birkaç yıl içinde diğer kentlere elektrik sağlanması takip etmiştir (www.eac.com.cy).

Uzun sömürge sürecinde birçok alanda aşamalı değişim ve gelişim söz konusu olmuştur. Elektrik enerjisi kullanarak ev ve iş hayatlarını yeniden yapılandırma Kıbrıs halkının en başlarda çok memnun olmayıp tepki gösterdiği bir konu iken, 1960'lı yıllara gelinirken modernleşen konut ve atölyeler, fabrikalar gibi üretim alanlarında oldukça yaygınlaşacaktır. Ayrıca elektrik gelecekte tüm dünya ile bütünleşme anlamına da gelen radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçları yardımıyla yaşam tarzlarında gerçekleşecek büyük dönüşümün erken adımını oluşturmaktaydı.

3.1.3. Kent ve Mimarlığa İlişkin Yasal Düzenlemeler

Sömürge yönetiminin ilk yıllarında adaya gelen İngiliz görevliler önceki bölümlerde de belirtildiği gibi tanıma amaçlı çalışmalar yapmışlardır. İlk yasal düzenlemelere bakıldığı zaman bütünsel kararlar yerine "bölgesel yasalar" diyebileceğimiz yerleşim yerlerine özel yasalar, kurallar çerçevesinde uygulamalar yapıldığı göze çarpmaktadır. Arazi kullanımının sınıflaması Osmanlı Dönemi temelinde devam ettirilmiştir. Bu sınıflama kapsamında kent gelişimi ve kırsal arazinin ayrımı aşağıdaki gibiydi:

"Arazi Miri" kent veya köylerin dışında esas olarak toprağı işleme amaçlı olup sonradan yerleşimler genişlediği için üzerine bina inşa edilen arazilerdir. Yasal mal sahipliği devlete aittir. "Mülk" üzerine konut inşa edilen yerleşim içindeki arazilerdir. Lefkoşa surlarının içinde kalan tüm alan "Mülk" ve sur dışındaki alan ise "Arazi Miri"dir (**SAI/1003/1944/1**).

Yukarıda bölgesel yasalar olarak söz edilen yasal düzenlemelerden biri olan Mağusa'nın Geliştirilmesi Yasası'nın (1898) metni şöyledir:

Merkezi yönetimin isteği üzerine Belediye, Mağusa kentindeki mevcut tüm sokakların, binaların ve diğer yerlerin konumunu, miktarını ve alanını; kentin düzenli bir biçimde tekrar inşa edilmesini, imarını ve sağlık koşullarını sağlamak amacıyla kentin sokaklar, boş alanlar ve meskenlere nasıl ayrılıp planlanmasını arzu ettiğini; ve bu ayırma ve planlamadan etkilenecek olan özel kişilerin mülkiyetindeki veya kullanımındaki konutları gösteren bir plan hazırlar. Bu planlar tamamlandıktan sonra Belediyede muhafaza edilir ve herhangi bir kişi tarafından çalışma saatlerinde herhangi bir harç ödemediği için halka açık bulundurulur. Planların belediyede muhafaza edildiği, kentteki görülebilen yerlere asılan bildirimlerle halka duyurulur.

Kentin tasarlanan yeni düzenleme ve imarından mağdur olacağına veya zarar göreceğine inanan herhangi bir kişi, planlara olan itirazını yazılı olarak yapar ve itirazının bir suretini Belediyeye sunar.

Belediyenin hazırladığı planlar, halka açık tutulmasının üzerinden iki ay geçmesinden sonra, yapılan itirazlarla birlikte merkezi yönetime gönderilir. İtirazlar incelendikten sonra, planları gerekli göreceği herhangi bir biçimde değişikliğe tabi tutabilir. Belediye, planlar uyarınca Mağusa kentini düzenlemeye başlar. Belediye bu konuda aşağıdaki yetki ve görevlere sahiptir:

(a) Belediye planlarda gösterilen sokak veya kanalizasyonlar için gereken taşınmaz malları kamulaştırabilir.

(b) Belediye, Mağusa kenti içinde bulunan mal sahiplerinden mallarını planlara göre düzenlemeyi ve bölmeyi talep eder;

(c) Belediye planlarla düzenlenen ve bölünen taşınmaz malların kıymetini takdir eder (www.mahkemeler.net).

Erken Dönem'de gerçekleştirilmiş diğer önemli düzenleme ise tarihi eserleri korumaya yöneliktir. Fakat adada yasal düzenleme yapılarak eski eserlerin ve arkeolojik kazıların kontrol altına alınması çabası sürerken, Britanya Krallığı'ndan gelen öneriler farklı nitelikteydi. Britanya Müzesi (British Museum) yönetim kurulu üyeleri Kıbrıs'ta taslak olarak yayınlanan "Eski Eserler ve Arkeolojik Kazılar Yasası'nın yürürlüğe girmesi ile adada bilimsel kazıların son bulacağı, devam edenlerin ise tamamının veya tamamı yakınının sürdürülmeyeceği ifade edilmektedir. Kurul, tüm taraflar için eşit haklar sağlayacak olan yeni yasanın

getireceği katı kısıtlamalar nedeni ile kazıların terk edileceği endişesi bulunduğunu belirtilmektedir. Ayrıca Sömürge Ofisi ile aynı görüşe sahip olduğu vurgulanmakta ve yasanın yürürlüğe girme tarihinin ertelenmesi isteği Yüksek Komiser'e iletilmektedir (**SAI/2603/1905**).

24 Temmuz 1905 tarihinde Yüksek Komiser tarafından hazırlanan cevapta ise Yasama Kurulu tarafından oylanan yasanın, kendisi tarafından en fazla bir ay ertelenebildiği bildirilmektedir (**SAI/2603/1905**).

Anlatılan sürece rağmen "Eski Eserler Yasası" ilk kez 1905 yılında yürürlüğe girmiştir (**Trusted, 1950, s.499-525**). Yasada, en eski çağlardan Türklerin fethine kadar olan zaman dilimine tarihlenen her türlü mimarlık ürünü, heykel veya plastik sanat eseri "Eski Eser" olarak tanımlanmaktadır. Bizans, Lüzinyan ve Venedik dönemlerine ait madeni paralar eski eser olarak sayılmamaktadır. Yasanın önemli bazı maddeleri ise aşağıdakileri öngörmektedir:

Madde 3.1. Herhangi bir arazide bulunan eski eser onu bulan kişi veya arazi sahibine ait değildir.

Madde 3.2. Serbest duran veya toprak altında saklı olan keşfedilmemiş, taşınabilir eserler merkezi idare mülkiyetindedir.

Madde 3.3. Taşınmaz eski eserlerin tümü, bazı durumlarda bu eserler şahıs veya şahıslara ait olmadıkça, Kıbrıs Hükümeti'nin mülkü kabul edilir.

Madde 4. Bu yasa yürürlüğe girdikten itibaren, eski eser sahipleri altı ay içinde tüm eserlerin ayrıntılı bir biçimde betimlendiği bir listeyi Müze Konseyine, veya, bu komite ile randevu sağlanamaması durumunda Vali'ye ulaştırmak zorundadır.

Madde 6. Altı ay süre dolduktan sonra herhangi bir listede yer almayan eski eserleri zimmetinde bulunduran şahıslar tutuklanıp Kaza Mahkemesinde kasıtlı yalan söyleme ve sahtekarlık suçlarından yargılanır ve bulunan Eski Eserler de yasa gereği hükümetin malı olur.

Madde 7. Kazı haricinde, rastlantı sonucu bulunan eski eserler için, bulan şahsın taşınabilir ise beş gün içinde, eser ile birlikte en yakın polis karakoluna bilgi vermesi ve buluntu noktasının kesin olarak tarifini yapması gerekmektedir.

Madde 8. Devlet veya Müze Konseyi dışındaki kişiler tarafından yapılan kazılarda bulunan taşınır eski eserler hakkındaki düzenleme: üçte biri Devlet'e ait, üçte biri bulan kişiye ve geri kalan ise kazı yapılan arazinin sahibine aittir. Fakat kazı yapan aynı zamanda arazi sahibi ise üçte iki oranına sahip olur ve geri kalan ise devletindir. Arazi

devlete ait ise üçte iki oranı devletin ve üçte bir ise kazı yapana aittir. Bölüştürme devletin istediği çeşit veya değer nitelikli olabilir ve bölünemeyen eski eserlerde yetki Devlet ve bulan kişinin atayacağı uzmanın değer tahminine bağlıdır ve bir anlaşmazlık durumunda ise son kararı vermek üzere Devlet üçüncü bir uzman atar.

Madde 11. Hiç kimse bir eski esere kullanım amacıyla zarar veremez, arkeolojik karaktere sahip anıtı yıkamaz veya görünüşünü bozamaz veya Vali onaylı Müze konseyinin yazılı izni olmadan değişiklik yapamaz **(SAI/1947/1904)**.

Yasa düzenlendikten on yıl sonra, Kıbrıs'ta Eski Eserler Yasasının İşleyişine Dair Memorandum'da (1915) Yunanistan ve Mısır ile karşılaştırma sonucunda bazı eksiklikler saptanmıştır. Kazılarda bulunan objelerin, kazıyı yapanlarca sahiplenilmesine engel olmaması, yasada en büyük eksiklik olarak saptanmaktadır. Ayrıca Londra, Paris veya New York'ta değerli eski eserlerin ticaretinin yasa tarafından kesin bir şekilde engellenmemiş olmasından dolayı, Kıbrıs'tan getirilen eserlerin buralarda ilgi çekeceği düşünülmektedir. Yasada ayrıca Kıbrıs'ta bulunan eserlerin ada tarihinin ve uygarlığının örneklerini teşkil ettiğinden söz edilerek gerekli para harcanarak müze oluşturulması önerilmektedir. Yapılan kazıların yönetiminin idarece onaylanması ve raporlarının detaylı olarak tutulması gerektiği konularından bahsedilmektedir **(SAI / 1383 / 1914)**.

İngiliz Yönetimi'nin erken yıllarında, yukarıdaki yasal düzenlemelerden de anlaşıldığı gibi kent gelişimi, mimarlık ve korumaya yönelik yasal düzenlemeler oldukça sınırlıdır. Sömürge İdaresi'nin başladığı yıllarda bu yöndeki çalışmaların öncelikli konular arasında bulunmadığı görülmektedir.

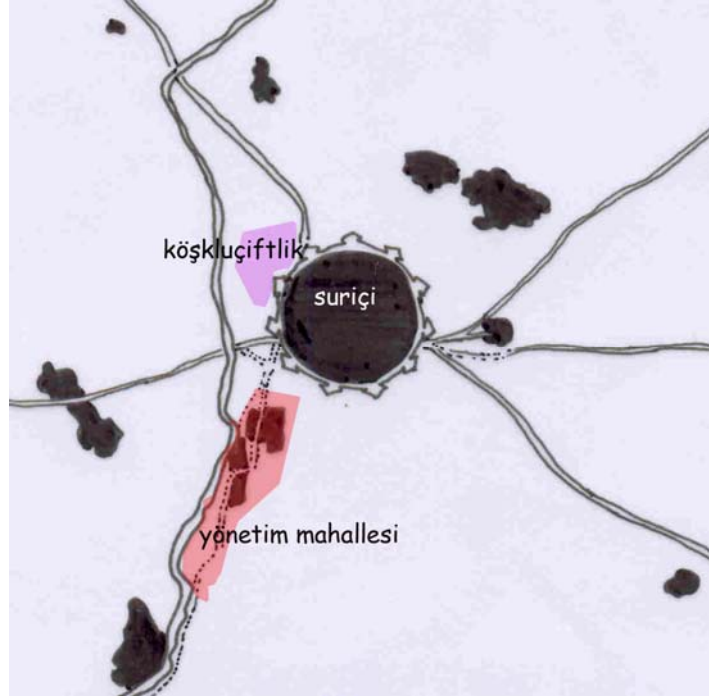
3.1.4. Kent Planlama

Erken Dönem'de İngiliz yöneticilerin barındığı, askeri birliklere ait geçici kamplardan sonra, giderek kentlerde mevcut yapım tekniklerini ve malzemeleri kullanarak ilk kamu yapılarının ve konutların inşa edildiği görülmektedir. Lefkoşa ve Mağusa'daki seçilmiş bölgelerde gerçekleştirilen uygulamalar kent gelişimini yönlendiren ilk etkenler olmuştur. İngiliz yöneticiler, yerel halkın bulunduğu mevcut kentte değil, kent dışında kendi askeri karargâhları veya memur konaklama alanları içinde ayrı bir şekilde çalışmakta ve yaşamaktaydı. Bu durum farklı İngiliz sömürgelerinde de uygulanmakta olan bir yöntemdi.

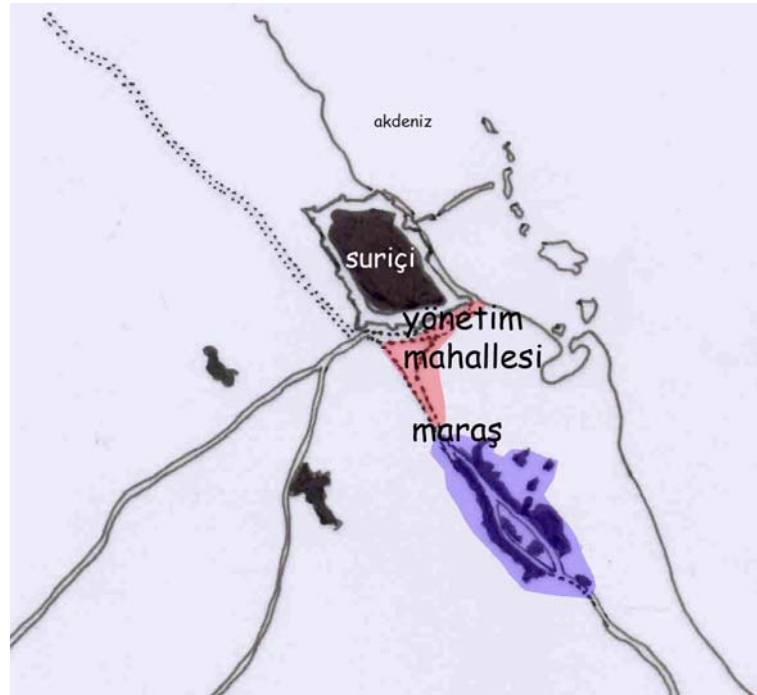
Vali konutunun Lefkoşa sur dışında inşa edilmesi kentin dışa doğru gelişmesinde bir başlangıç olmuştur. Kentin güneybatı yönünde kamu binalarının bulunduğu aksın

(yönetim mahallesi) gelişmesi bu yerleşimden sonra gerçekleşmeye başlamıştır. Yönetim mahallesinden sonra, etrafı surlarla çevrilmiş olan kentin dışında gelişen ilk semt Köşklü Çiftlik olmuştur (Şekil 3.8). Mağusa'da ilk İngiliz yerleşimleri de yine surlarla çevrili tarihi kent ile Maraş arasında oluşturulan bir aks üstünde gelişmeye başlamıştır. Kentin idari merkezi ve idarecilerin konutlarının bir arada bulunduğu bu bölge mevcut yerleşimlerden bağımsız olarak gelişmiştir (Şekil 3.9).

Şekil 3.8: Erken Dönem'de Lefkoşa, H.H.Kitchener haritası kullanılmıştır, 1882.

Şekil 3.9: Erken Dönemde Mağusa, H.H.Kitchener haritası kullanılmıştır, 1882.

Larnaka, Limasol, Baf gibi surlarla çevrilmiş olmayan kentlerde ilk İngiliz yerleşimleri yine yerel halktan uzakta, izole bir şekilde gerçekleşmiştir. 1892 yılında adayı ziyaret eden **Elisabeth Lewis (1894, s.36-7)**, Limasol'da askeri birliğin yerleşimden dört mil (6.4 km) kadar uzakta bulunduğu gözlemini aktarması bu durumu doğrulamaktadır.

Yukarıda belirtilen örneklerde İngiliz sömürgeciler Kıbrıs'taki ilk önemli kentsel gelişim kararlarıyla mevcut yerleşimlere dahil olmayan, sur dışında ilk yerleşimleri oluşturdu ve böylece Ortaçağ sur duvarlarının modern yaşamda savunma işlevini yitirmiş olduğu Kıbrıs bağlamında görünür kılındı. Adada yepyeni bir kentsel gelişim adımı olarak kabul edilebilecek bu uygulamalara, yıllar içinde yerel halkın da katılması ile kentlerin durdurulamayacak bir şekilde yayılarak gelişmesini hazırlamıştır.

3.1.5. Kırsal Alanda Planlama ve Gelişim

Kırsal planlama ve gelişim alanında birçok önemli çalışma bulunmaktadır. Öncelikli konular arasında ulaşım olanaklarının geliştirilmesi gelmekteydi. Yapılan çalışmalara köy halkının da katılımı Kamu İmar Bürosu tarafından talep edilmiştir. Samuel Brown (Government Engineer) tarafından 19 Ocak 1885'te hazırlanan yazıda köyler için uygulanan çeşitli işlere, örneğin yollar ve köprüler, sulama işleri, köylere şebeke suyu sağlanması, sel oluşmasına karşı önlem alma çalışmalarının maliyetinin tümüne veya bir kısmına köylülerin gönüllü olarak katıldıkları anlatılmaktadır (**SAI/334/1885**).

Adanın zor ulaşılan ve en seyrek nüfusa sahip olan Karpaz bölgesine bağlantının güçlendirilmesi amaçlı imar çalışmaları İngiliz idaresinin her noktaya ulaşımın sağlanması girişiminin güçlü bir kanıtıdır. Samuel Brown'un hazırlamış olduğu Mağusa-Karpaz yollarının durumu ile ilgili ayrıntılı bir raporda onarım için gerekli bütçe belirtilmektedir (**SAI/4171/1886**).

Köylülerin yol yapımına katılımı 1898⁴ tarihli Köy Yolları Kanunu'nda zorunlu kılınmıştır. Bu yasanın hükümlerine göre, her sağlıklı köylü altı gün yol inşaatında veya Köy Komitesi'nin ya da mahalli otoritenin kararlaştırdığı başka bir kamu hizmetinde çalışmakla yükümlü kılınmıştır. Bu Çalışma İşleri İdaresi'nin teknik

---

⁴ Schaar ve diğerleri (1995, s.38) Köy Yolları Kanunu'nu 1898 tarihli, Lukach (2007, s.217) ise 1900 olarak belirtmektedir.

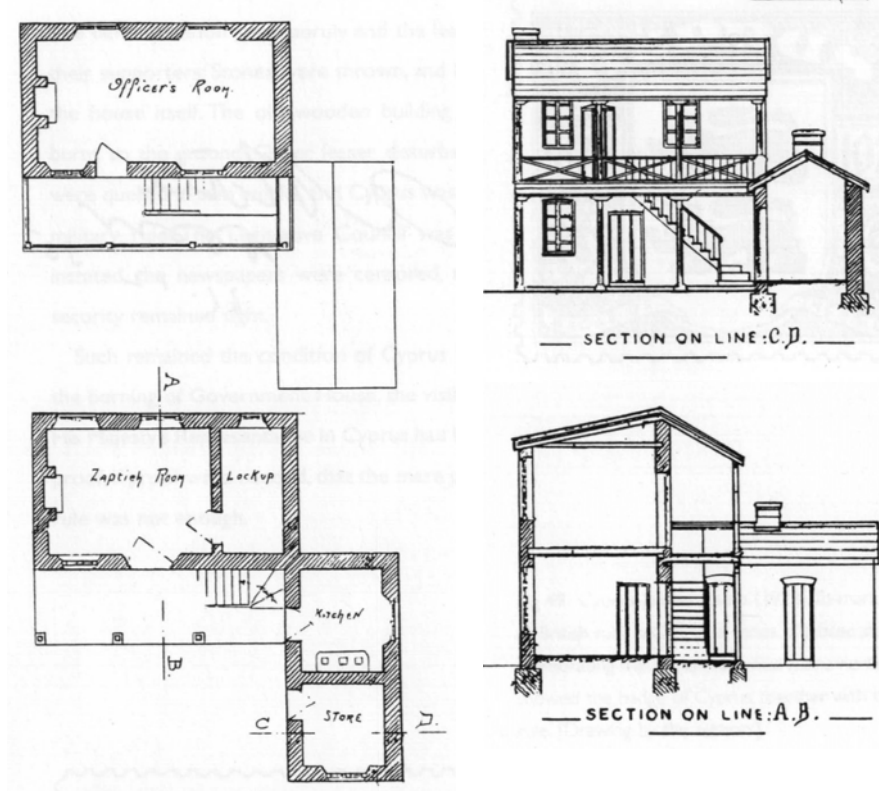

desteğiyle birlikte Kazalardaki Komiserlerin yönetimi altında yapılmaktaydı. Eğer köy, yol inşası için işçilik ve malzeme sağlarsa Kamu İmar Bürosu da arazi mühendisi, ustabaşı ve teçhizatı tedarik etmekteydi (**Lukach, 2007, s.227-8; Schaar ve diğ., 1995, s.38-39**). 1903 tarihli “Öncelikli Gelişim Raporu”nda yollar ve köprülerle ilgili onarımlar ve inşaatlar yer almaktadır. Kayıtlarda çoğunlukla köy yolları ve köprülerden söz edilmesi köylerle olan ulaşım düzeyinin geliştirilme çalışmalarınının devam etmekte olduğunu göstermektedir (**SAI/145/1903**). Köy yollarının inşasında, merkezi yönetim gerekli köprülerin yapımını üstlenerek girişime katkıda bulunmaktaydı. 1913 yılındaki durumu aktaran **Lukach (2007, s.228)**, İngiliz Yönetimini takdir eden bir anlatımla, Yasa'nın o tarihe kadar hayranlık uyandıracak kadar iyi işlemiş ve köylülerin bu çalışmalara canla başla katılmış olduklarını ifade etmektedir. Kamu İmar Bürosu sadece ana yolların yapımını ve bakımını yapmakla yükümlü kılınmıştır. Köy yollarının geliştirilmesi amacıyla yoğun çalışmalar yapıyor olsa bile kentler arası bağlantılar olan ana yolların gelişimine öncelik verildiği görülmekteydi.

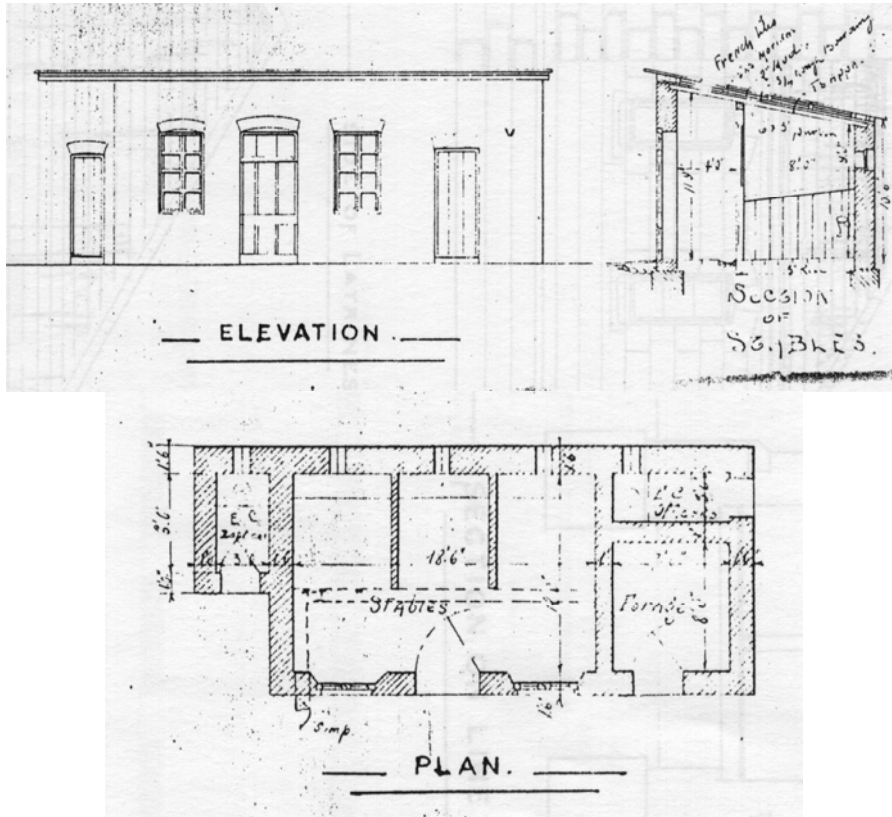
Kırsal alanda ele alınan ikinci önemli konu ise, yönetimin en küçük yerleşimlerde dahi varlığını simgeleyecek olan ofis binaları oluşturma; güvenlik ve kontrolü elinde bulundurduğunun göstergesi olarak da polis karakolları inşa etme girişimleriydi. 1898 yılında altı kazada toplam 63 köy karakolu bulunması sistematik uygulama girişiminin göstergesidir (**SAI/996/1898**).

Yönetimin inşaat faaliyetleri arasında yer alan kırsal bölgeler için standart karakol projeleri 1910 yılında hazırlanmıştır (Şekil 3.10; Şekil 3.11). Tek veya iki katlı projelerden ihtiyaca göre gerekli bulunanın seçilmesi sağlanmıştı. Oldukça yalın plan organizasyonu ve cephelere sahip olan projeler, yönetimin kırsal alanda sadece işlevsel nedenleri dikkate alan bir yaklaşımla, gösterişsiz ve temsili niteliği bulunmayan kamu binaları uygulamakta olduğunu göstermektedir. Köy karakol projelerinin uygulaması genellikle, Kamu İmar Bürosu kontrolünde ihale yoluyla yürütülmekteydi.

Kamu İmar Bürosu tarafından hazırlanmış olan Dip Karpaz'daki Ofis projesinin ihale duyurusunda şartlar, beklenen malzeme ve uygulama kalitesine ilişkin bilgi, projenin özellikleri ile ilgili detaylar ve proje çizimi yer almaktadır. Zeminde ve birinci katta ikişer odası bulunan yığma ofis binasının iki ay gibi kısa bir zaman içinde tamamlanması istenmektedir. Proje eğimli çatılı (a) veya tonozlu (b) üst örtüye sahip olarak iki alternatifli biçimde hazırlanmıştır (**SAI/3127/1901**) (Şekil 3.12).

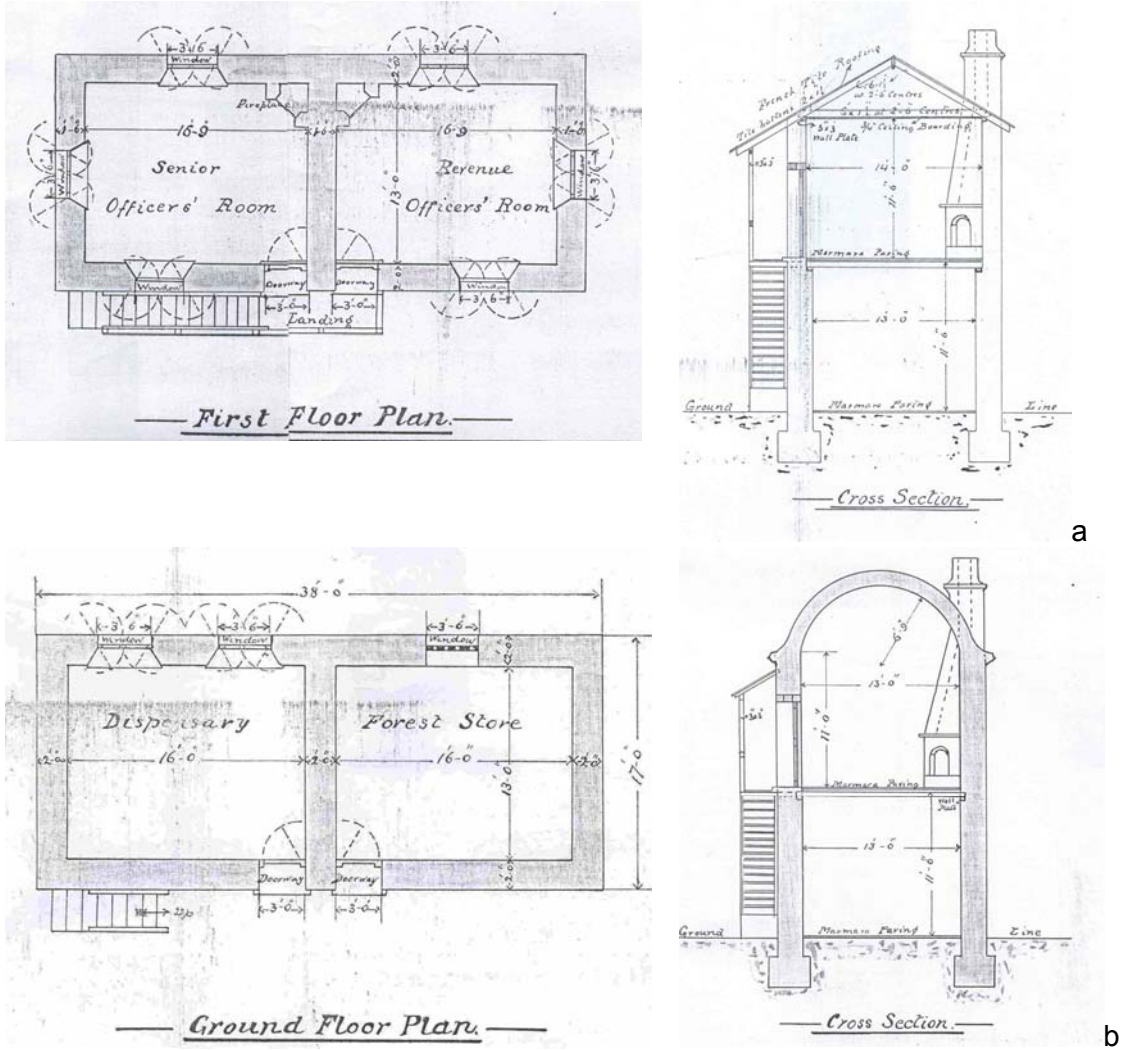

Şekil 3.10: Kırsal bölgeler için standart polis karakolu projesi, Alternatif 1, 1910 (SAI/723/1910).

Şekil 3.11: Kırsal bölgeler için standart polis karakolu projesi, Alternatif 2, 1910 (SAI/723/1910).

Yeni bina inşaatları yanında ender de olsa mevcut binaların dönüştürülmesi söz konusu olmaktadır. Büyükkonuk (Komi Kebir) Muhtarı köydeki eski konak binasının kötü durumunu ve onarımı için gerekli saptamaları içeren yazıyı valiliğe göndererek gerekenin yapılmasını talep etmektedir. Yapının incelenmesi sonucunda yeniden konak binası olarak kullanılması yerine, polis karakolu işlevine daha uygun olabileceği belirtilmektedir. Muhtarın bir binanın onarılması için saptamalar ve maliyet tahminleri ile valiliğe başvurması arşiv belgeleri arasında rastlanan ender bir durumu yansıtmaktadır (SAI/1652/1896).

Şekil 3.12: Dip Karpaz'da Ofis ihalesi için alternatif projeler (SAI/3127/1901).

Devlet yönetimi tarafından farklı kırsal alanlarda uygulanması öngörülen ofis ve polis karakolu projeleri ile küçük ölçeklerdeki kamu yapılarının dahi merkezi bir karar mekanizmasının ürünleri olduğu anlaşılmaktadır. Kentlerdeki uygulamalara göre sınırlı sayılsa dahi, kırsal alanlardaki değişim erken yıllardan itibaren hissedilir hale gelmekteydi. Köy yolları inşaat çalışmalarına köylülerin gönüllü olarak katılması,

hatta bu durumun zorunlu hale gelmesine tepki gösterilmemesi, halkın bu gelişimden memnuniyet duyduğunu ifade etmekteydi.

Kırsal alanlar için tasarlanan polis karakolu ve gerekli ofisleri barındıran projelerde yerleşim ölçeğinin küçük olması nedeniyle mimari karaktere gösterilen önemin kent merkezlerinden farklı olduğu görülmektedir.

3.1.6. Mimarlık Uygulamaları

Erken Dönem’de konutlar ve konak olarak tanımlanan ofis binaları yanında cezaevi, basımevi, depo binaları, okul, hastane, polis karakolu projelerine de rastlanmaktadır. Bu kısımda, yönetim kararlarının ve mimari gelişimin gruplanarak daha kolay algılanması için kamusal işlevleri karşılayan “Kamu Yapıları” ve özellikle erken yıllarda üst kademelerde görevli İngiliz yöneticiler için inşa edilen, daha sonraki yıllarda ise birçok memurun yaşamasına yönelik olarak yaygınlaştırılan uygulamalar “Konutlar” başlığı altında ele alınacaktır.

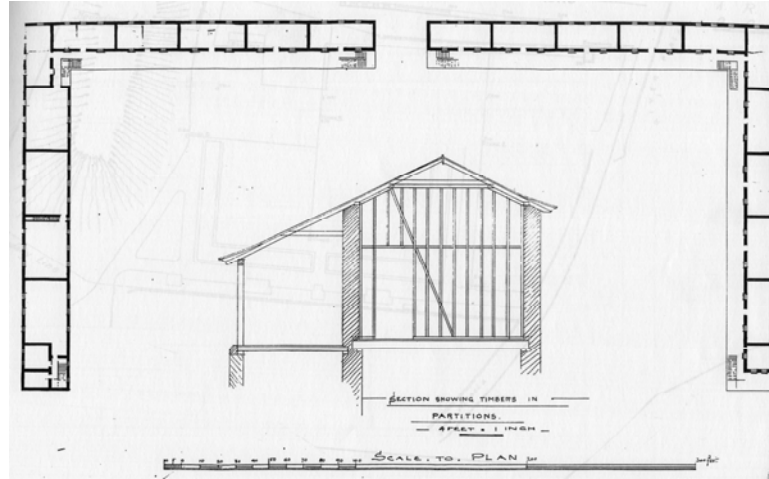
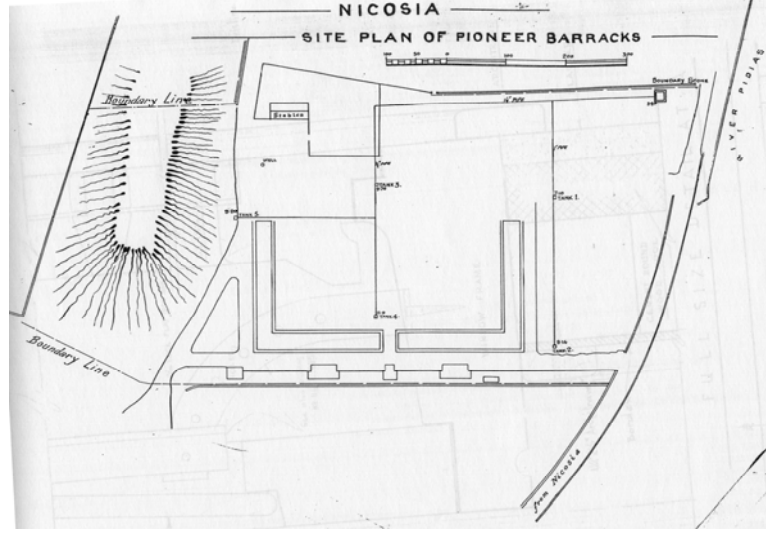
Kamu Yapıları

Çeşitli amaçlara yönelik resmi yapılar Erken Dönem şartları içinde ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda inşa edilmiştir. Bunlardan bazıları yeni yönetimin statüsünü sembolize etme kaygılarını taşıırken, bir grup bina ise sadece işlev verme amaçlı mekanlar sağlamaya yönelik, yalın çözümlerdi.

1879’da kamu hizmetlerinde görev yapma ve Kıbrıs Polisi’ni takviye etmek amacıyla bir polis kuvveti kurulması kararlaştırılmıştı. Kıbrıs Öncü Birlikleri (Cyprus Pioneers) olarak bilinen bu kuvvet birçok yarı askeri görev yanında, yaşanan sığır salgını hastalıklarında köyleri karantinaya almak, yol inşaatı gibi alanlarda da çalışmaktaydı (**Lukach, 2007, s.237**). Bu birlikler için Lefkoşa’nın güney batısında oluşturulan yerleşim, ilerleyen yıllarda bu birliklerin polis kuvvetleri ile birleşmesinden sonra da devlet binaları olarak işlev vermeye devam etmiştir. Yerleşimde kışla, hastane ve ofis gibi binalar bulunmaktaydı.

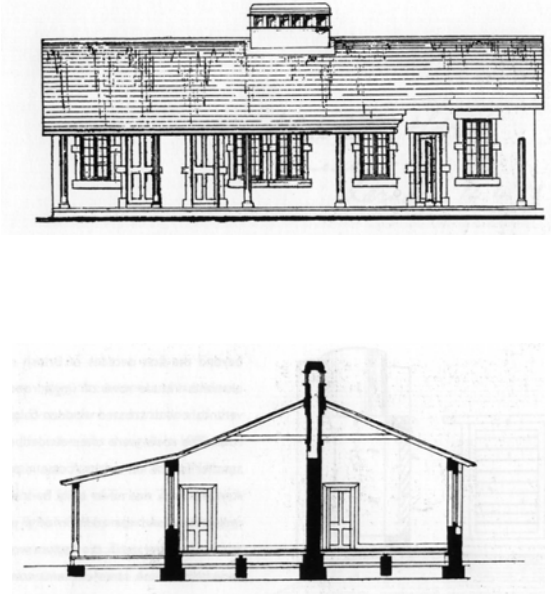
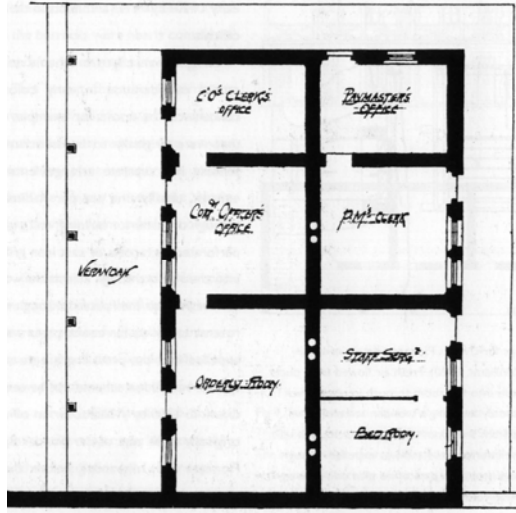
Mimar William Williams’ın Öncü Birliklere ait kışla binası tasarımı (1880) ve uygulaması, sonradan yönetim mahallesi (Government Quarter) ismini alacak olan Lefkoşa’nın güney batısındaki en erken projedir. Yan yana tekrar eden odaların yarı açık veranda ile bağlanması esasına dayalı, iki L-şeklindeki bloktan oluşmaktadır. İki katlı yığma yapı, verandaları da örten çatısıyla ve katları dıştan bağlayan

merdivenleri ile herhangi bir prestij kaygısından uzak, işlevsel niteliğe sahiptir (Şekil 3.13).

Şekil 3.13: Öncü Birlikler için Kışla, Lefkoşa, W. Williams, 1880 (PWD/ G68).

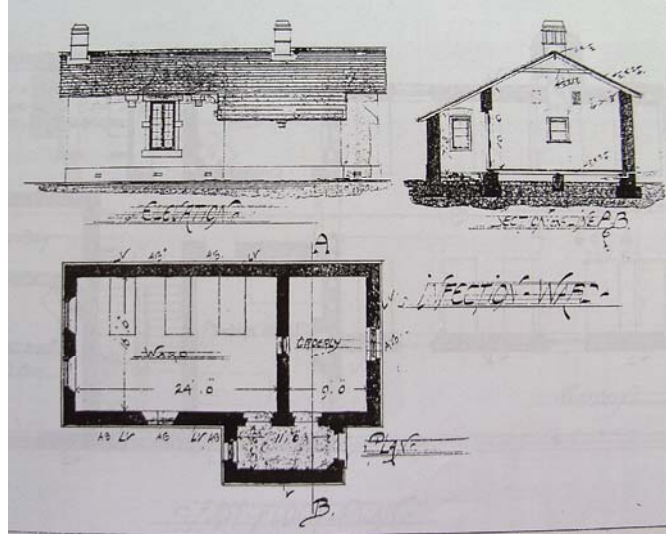
Yine Öncü Birlikler için William Williams tarafından tasarlanan, Ofis ve diğer yardımcı binalarıyla bir Hastane kompleksi (Şekil 3.14; Şekil 3.15) 1880 yılında uygulanmıştır. Plan organizasyonu ve üslupsal karakter bakımından değerlendirildiği zaman projeler, yukarıda anlatılan Kışla Binası ile benzerlik göstermektedir. Öncü Birlikler için inşa edilen tüm binaların gösteriş ve kimlik kaygısından uzak oluşunun iki nedenden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Ya İngiliz İdaresi'nin Kıbrıs'taki ilk yıllarında acil bina ihtiyacına cevap verecek hızlı çözümler tercih edilmiştir veya bu yıllarda resmi tutumu ifade edecek mimari biçimler konusunda henüz bir karar verilmemiştir. Elbette her iki alternatifin birlikte rol oynadığı da düşünülebilir.

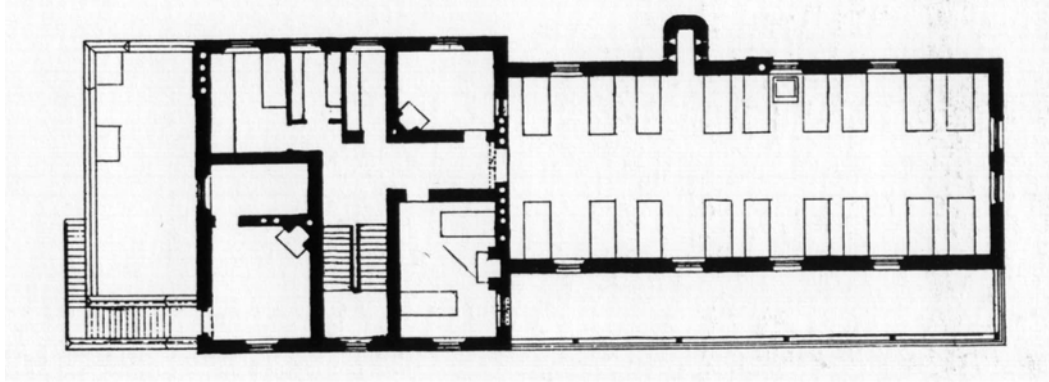
Şekil 3.14: Öncü Birlikler için Ofis, Lefkoşa, W. Williams, 1880 (PWD/C47).

Osmanlı döneminden kalan binaların yetersiz ve eski olması durumunda, yine önceki dönemin bilinen ismi “konak” adı kullanılarak öncelikle kentlerde, ardından daha küçük yerleşimlerde, kamuya ait resmi dairelerin birarada hizmet verdiği yapı türü inşa edilmekteydi. Larnaka Konak Binası (1882), sonradan diğer devlet ofislerinin de çevresine gelmesiyle liman yakınında oluşturulacak devlet mahallesinde ilk uygulanan yapılardan biridir. Aynı zamanda temsili nitelik taşıyan erken sömürge dönemi yapılarından biridir. Bina, ortada bulunan kemerli veranda ile geri çekilerek yerleştirilen giriş bölümü, iki tarafta öne çıkan bölümlerin üçgen alınıklı çatı bitişi ve pencere düzeni ile statik bir cephe simetrisine sahiptir. Pencere, İngiliz Dönemi boyunca uygulanan 1x2 oranında dikey dikdörtgen biçimleri, taş söveleri ve ahşap panjurlarıyla, sömürge mimarisinin önemli bir karakterini yansıtmaktadır (Şekil 3.16).

Enfeksiyon Tedavi Bölümü

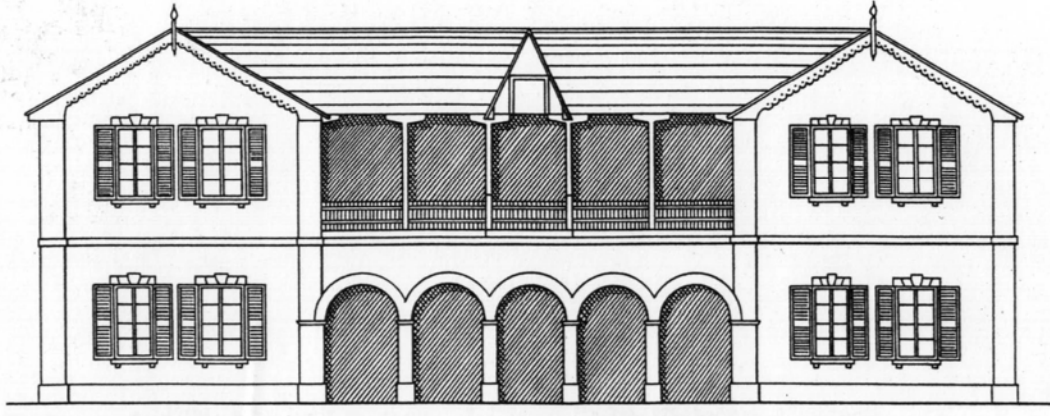

Hastane Kat Planı

Şekil 3.15: Öncü Birlikler için Hastane, Lefkoşa, W. Williams, 1880 (PWD/ C42, C43).

Yönetimin ilk yıllarında, Büyük Han (Lefkoşa), Girne Kalesi gibi tarihi mekanların hapishane olarak kullanımlarına son verme amacıyla Lefkoşa (1892-1903), Limasol (1894) ve Larnaka cezaevi (1896) projeleri hazırlanmış ve uygulanmıştır. Lefkoşa dışına yapılması planlanan Merkezi Cezaevi bu yıllarda artan kamu inşaatları arasında o tarihe kadar yapılmış en büyük proje ünvanını taşımaktaydı (**Schaar ve diğ., 1995, s.29**).

Şekil 3.16: Larnaka Konak Binası, 1882 (Schaar ve diğ., 1995)

Erken dönemden itibaren tarım ürünlerinin ihraç edilmesini de kapsayan ticaret aktivitelerinin gelişmekte olduğundan bahsedilmişti (bkz. 3.1.2.). Tahıl ürünlerinin gemilere yüklenmesinden önce depolanması ihtiyacı, limanlara yakın yerlerde tahıl ambarları inşa edilmesini gerektirmekteydi. Mağusa, Baf ve Latchi'deki tahıl ambarları (1894) bu amaçla inşa edilmişlerdir.

Lefkoşa Devlet Basımevi Binası (1897) da Kıbrıs'ta karşılaşılan yeni ihtiyaçlar doğrultusunda inşa edilmiştir. Yeni gelişen yönetim mahallesinde idarenin resmi yayınları için bir basımevinin inşası, modern hayatın önemli parçası olan seri baskıyla topluma yazılı bilgi sağlayan basımevinin vazgeçilmezliğini de simgelemektedir.

Lefkoşa'da bulunan Lüzinyan Saray Girişi ve Eski Osmanlı Konak Binası yıkımı ve Yeni Konak Binası (1898-1904) inşaatının karar süreci İngiliz idaresinin mevcut bütçe bağlamındaki akılcı ve pragmatik kararlarının, tarihi koruma kaygısının önünde olduğunu göstermiştir.

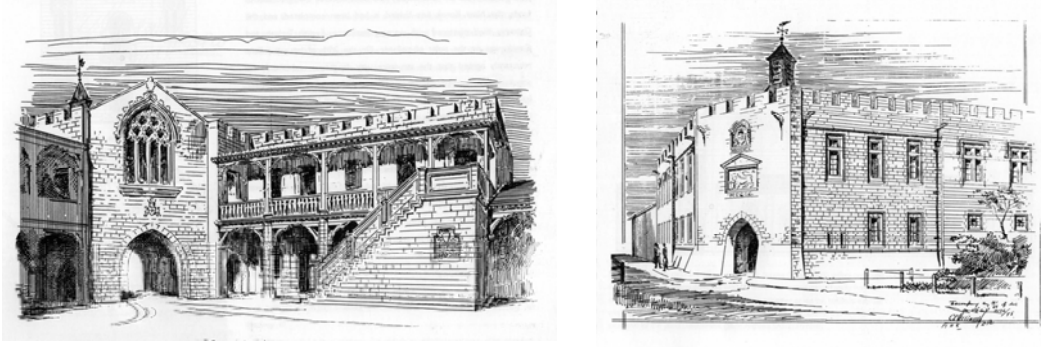
Lüzinyan Sarayı'nın yıllar boyunca eskiyerek yıkılmış olması çevre için tehlike yaratmaktaydı. Hemen yanında bulunan Osmanlı konak binası yerine yeni ofis binası yapılması istenmekteydi. İlk proje önerisi William Williams tarafından 1896'da tasarlanmış (1. öneri), fakat o tarihlerde uygulama kararı verilmemiştir. Proje hakkında detaylı bilgi ve çizimlerine ulaşılamamıştır.

George Jeffery'nin (Curator of Ancient Monuments) 1898'de, Lüzinyan Sarayı kapısının korunmasını öneren ve Neogotik elemanlarla bezenmiş olan Konak tasarımını içeren projesini (2. öneri) Kamu İmar Bürosu ikinci plana atmış, yönetim ise maliyetini yüksek bulduğu için reddetmiştir (**SAI/374/1901**) (Şekil 3.17).

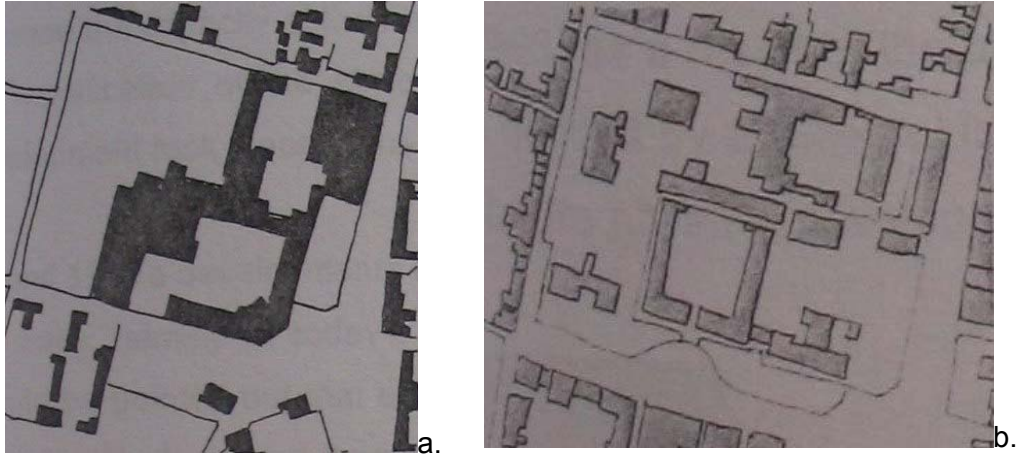
Şekil 3.17: Lefkoşa Konak Projesi, 2. Öneri, G. Jeffery, 1898 (SAI/2131/1898).

Ardından Charles Bellamy maliyeti daha düşük bir proje (3. öneri) hazırlamıştır. Bu tasarım iç bahçenin köşesinde Lüzinyan kapısının yeniden inşasını içermekte ve hayali bir Ortaçağ bahçesi yaratmaya çalışmaktaydı (Şekil 3.18). Bu tasarım da ekonomik bulunmamıştır. Üçüncü öneride ise giriş kapısı dörtgen avlunun bir kenarının ortasında yer almaktaydı. Buna karşın Kamu İmar Bürosu Müdürü Frank Cartwright, Lüzinyan Kapısı ve Eski Osmanlı Konak binasının kaderi ne olursa olsun yepyeni bir binayla değişmesi gerektiğini belirtmiştir (**SAI/605/1898**).

Şekil 3.18: Lefkoşa Konak Projesi, 3. Öneri, C. Bellamy, 1898 (SAI/605/1898).

İlk yıllardan itibaren birçok kamu binasını tasarlamış olan William Williams tarafından 1896 tarihinde hazırlanan proje (1. öneri) revize edildikten sonra Kamu İmar Bürosu Müdürü tarafından uygun bulunmuştur (**SAI/605/1898**) (Şekil 3.19; Şekil 3.20). Tarihi kalıntılara gönderme yapan elemanlar ve köşegen kapı önerisi projeden tamamen çıkarılmış, yapı yola paralel bir kenarla yerleşen dikdörtgen bir bina haline getirilmiştir. 1900'de temeli atılan ve dört yıl sonra tamamlanan bina Bölge Komiseri (District Commissioner) ve Arazi Kayıt (Land Registry) ofisleri ile Mahkeme (Law Courts) binasını içermiştir (**Schaar ve diğ, 1995, s.34**).

Şekil 3.19: Lüzinian Sarayı (a.) ve yıkıldıktan sonra inşa edilen Konak yerleşimi, W. Williams (b.), Lefkoşa (Kitchener, 1880; Doratlı, 2000, s.150).

Çizgisel olarak yerleştirilen odaları zemin katta kemerli, birinci katta ise ahşap taşıyıcıların desteklediği yarı açık verandalar sarmaktadır. İki katı birbirine bağlayan merdivenlerin de bu yarı açık verandaların belirli bölümlerine yerleştirilmesi, oldukça dik eğimli çatı ve çapraz bağlantılı ahşap korkuluk kullanımı erken sömürge dönemi mimari nitelikleri olarak tanımlanabilir. Planın ve ön cephenin simetrik düzeniyle yapı malzemesi olarak kesme taş kullanımı ilk yıllardan itibaren başlayan resmi kimlik

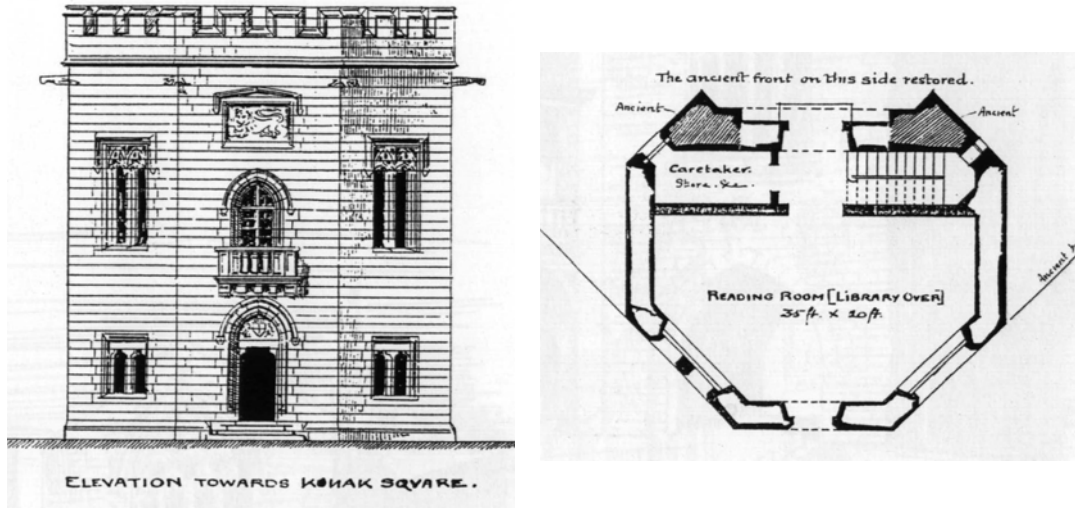
oluşturma çabasının sonuçlarıdır. **Schaar ve diğerleri (1995, s.34)** tarafından Ada'daki ilk sömürge mimarlığı örneği olarak tanımlanan bina, günümüzde Kuzey Kıbrıs'ta Merkezi Mahkeme olarak işlev vermektedir.

Şekil 3.20: Lefkoşa Konak, W. Williams, tasarım 1896 (1. Öneri) uygulama 1900-04.

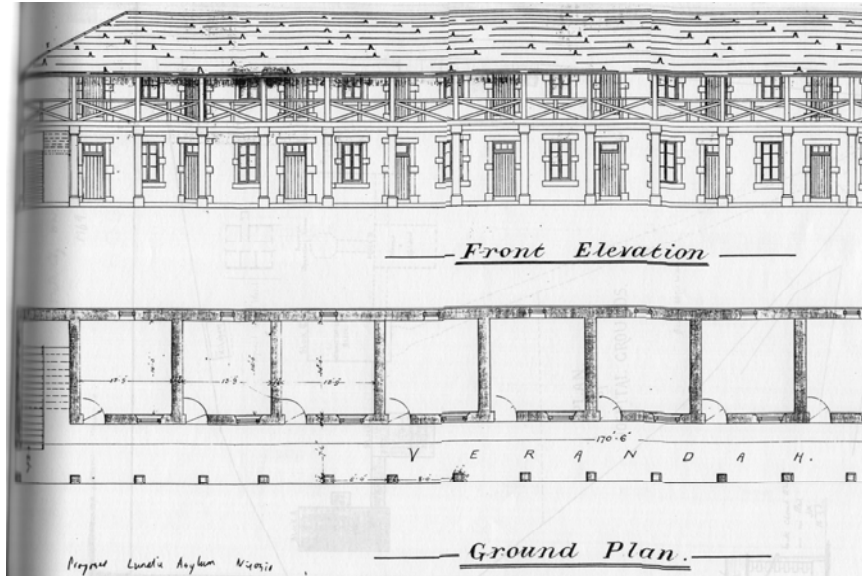
İnşa edilen yeni ofis binası yanında kötü şartlarda olan Lüzinyan Kapısı hakkındaki tartışma Ocak 1905'te hala devam etmekteydi. George Jeffery'nin bu kalıntı bağlamında önerdiği Halk Kütüphanesi projesi reddedilmişti. (Şekil 3.21) Giriş kapısına İngilizce, Türkçe ve Rumca uyarılar yapıştırılarak kaplanan bina, yıkılma noktasındaydı. 25 Ocak'ta Jeffery strüktürün tehlikeli olduğunu ve yıkılıp bezemelere zarar vermektense parçalara ayrılmasını kabul etmiştir (**Schaar ve diğ., 1995, s.36**). Az miktarda parça müzeye gönderilmiş ve Jeffery gösterişli Gotik pencereyi kurtararak 15. yüzyıla tarihlenen, sonradan "Jeffery Müzesi" (günümüzde Ortaçağ Taş Eserler Müzesi) olarak adlandırılan ve Venedik dönemine tarihlenen konutta tekrar monte etmiştir.

1904 yılında, Ofis Binası (Konak) kullanıma açıldıktan on yıl sonra artan ihtiyaç nedeni ile binanın doğu ve batı yönlerine yine aynı üslupta iki kanat eklenmiştir. Doğu bloku Lefkoşa Bölge Mahkemesi ve batı bölümü Yüksek Mahkeme olmuştur. Merkez blok Hukuk Ofisleri, Arazi Kayıt Ofisi, Orman ve Gümrük ofisleri, Kaza Komiserinin ofisi olarak kalmıştır (**Schaar ve diğ., 1995, s.62**).

Şekil 3.21: Lüzinyan Kapısı için Kütüphane Öneri Projesi, G. Jeffery, 1905 (SAI/2221/1900).

Edward Nicolls tarafından 1904 yılında tasarlanan Akıl Hastanesi projesi çizgisel plan yerleşimi ve Lefkoşa Konak binası cephe özellikleri olan yarı açık veranda, açıklıklar çevresinde taş söve, dik eğimli çatı, iki katı birbirine bağlayan merdivenin yarı açık verandadan bağlantısı ve ahşap korkulukları ile dönem özelliklerini sergilemektedir. İşlevin devlet dairesi veya hastane olmasının plan organizasyonunu ve mimari karakteri pek fazla değiştirmedeği görülmektedir (Şekil 3.22).

Şekil 3.22: Akıl Hastanesi Öneri Projesi, Lefkoşa, 1904, E. Nicolls (PWD/ L125).

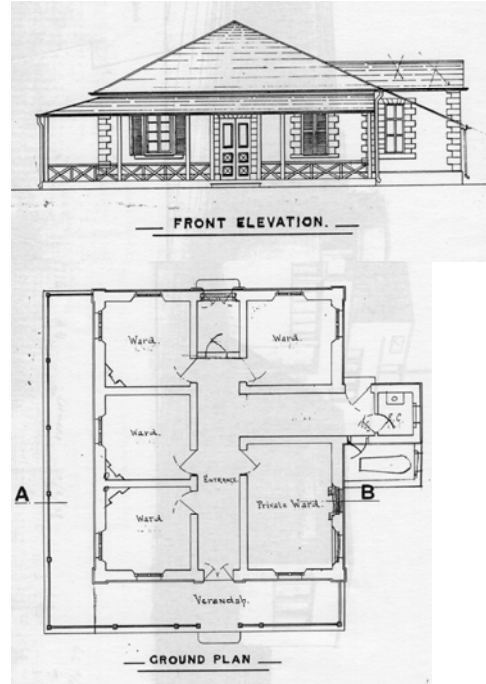
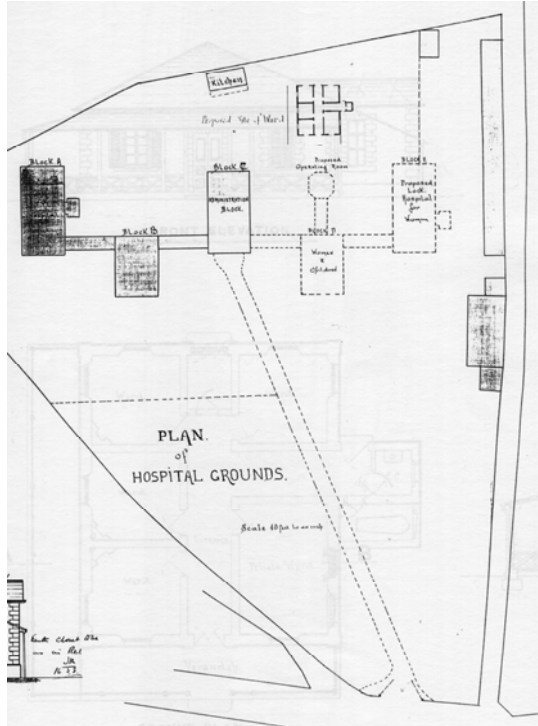
Ticareti canlandıracağı düşünülen demiryolu ve bağlantılı liman dolayısıyla Mağusa Tren İstasyonu önemli bir projeydi. Durağan cephe düzeninde giriş bölümünün öne doğru taşması ve üçgen alınlıklı bitiş simetri aksını vurgulamaktadır. Geride düz

devam eden masif küttele iki sıralı olarak tekrar eden düşey dikdörtgen açıklıklar bulunmaktadır. 1905 yılında hizmete giren ilk etapta Lefkoşa'dan gelen ilk tren törenle bu binanın önünde karşılanmıştı (Radford, 2003, s.72). Bina Mağusa Bölge Tapu ve Kadastro Dairesi olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.23).

Şekil 3.23: Mağusa Tren İstasyonu, 1904.

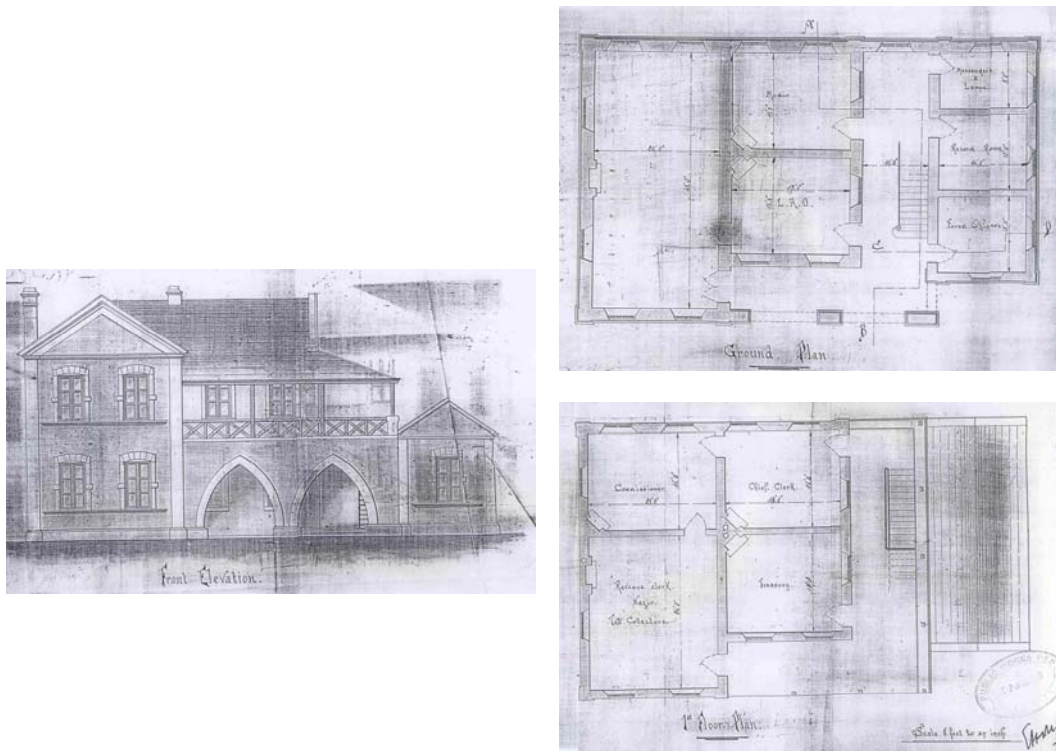

Şekil 3.24: Lefkoşa Hastanesi Doğumevi, 1908 (PWD/ M69).

1908 tarihli Lefkoşa Hastanesi Doğumevi binası, iki yönde yarı açık verandası bulunan tek katlı, orta giriş holü etrafında iki yönlü koğuşların yer aldığı erken sömürge dönemi niteliklerine sahiptir (Şekil 3.24). Fakat yapının kamusal amaçlı

karakteri bulunmaması ve ilerleyen yıllarda bungalov olarak tanımlanacak tek katlı memur konutlarına benzerliği dikkat çekicidir.

1908 yılında Girne Konak Binası taslak projesi hazırlanmıştır. İki katlı, katları birbirine bağlayan merdivene verandadan ulaşılan, odalarında ısınma amaçlı şömineleri ve eğimli çatısı bulunan bir yapıdır. Pencere taş söveli, 1x2 oranına sahip düşey dikdörtgen açıklıklardır. Kıbrıs ikliminin vazgeçilmez parçası olan verandalar, çatıda silmeli bitişi ile yükselen bacalar, ahşap korkulukları ile erken dönem karakterini yansıtmaktadır. Fakat binanın karakteri uygun bulunmadığından inşa edilmemiştir (Şekil 3.25).

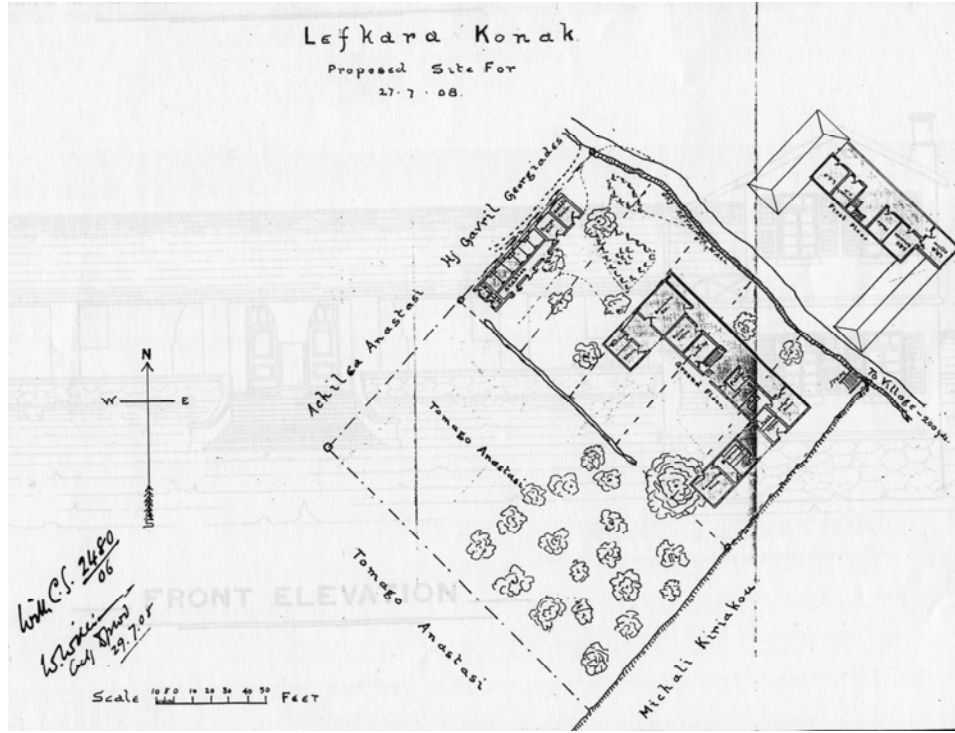

Şekil 3.25: Girne Konak, 1908 (SAI/1778/ 1907).

Bunun yerine simetrik plan ve cephe özellikleriyle diğer kentlerdeki Konak projeleri ile benzeşen özellikte bir proje hazırlanmış 1909 yılında inşa edilmiştir. Taş binanın iki kat boyunca aynı şekilde tekrar eden yuvarlak kemerlerinin arkasındaki verandalar ve belirli noktalarında bulunan merdiven kovaları ile dolaşım sağlanmıştır. Binanın orta bölümünün ön cephede geri çekilerek yerleştirilmesi ile kamu binalarında kullanılmakta olan simetrik karakter bu binada da tekrar edilmiştir. Birinci ve ikinci kat bitişlerinde tüm kütle çevresine yerleştirilen silmeler binanın yatay yerleşimini daha da belirginleştirilmiştir (**SAI/1778/1907**). Bina günümüzde Girne Bölge Mahkemesi olarak hizmet vermektedir (Şekil 3.26).

Şekil 3.26: Uygulanan Girne Konak Projesi, 1909.

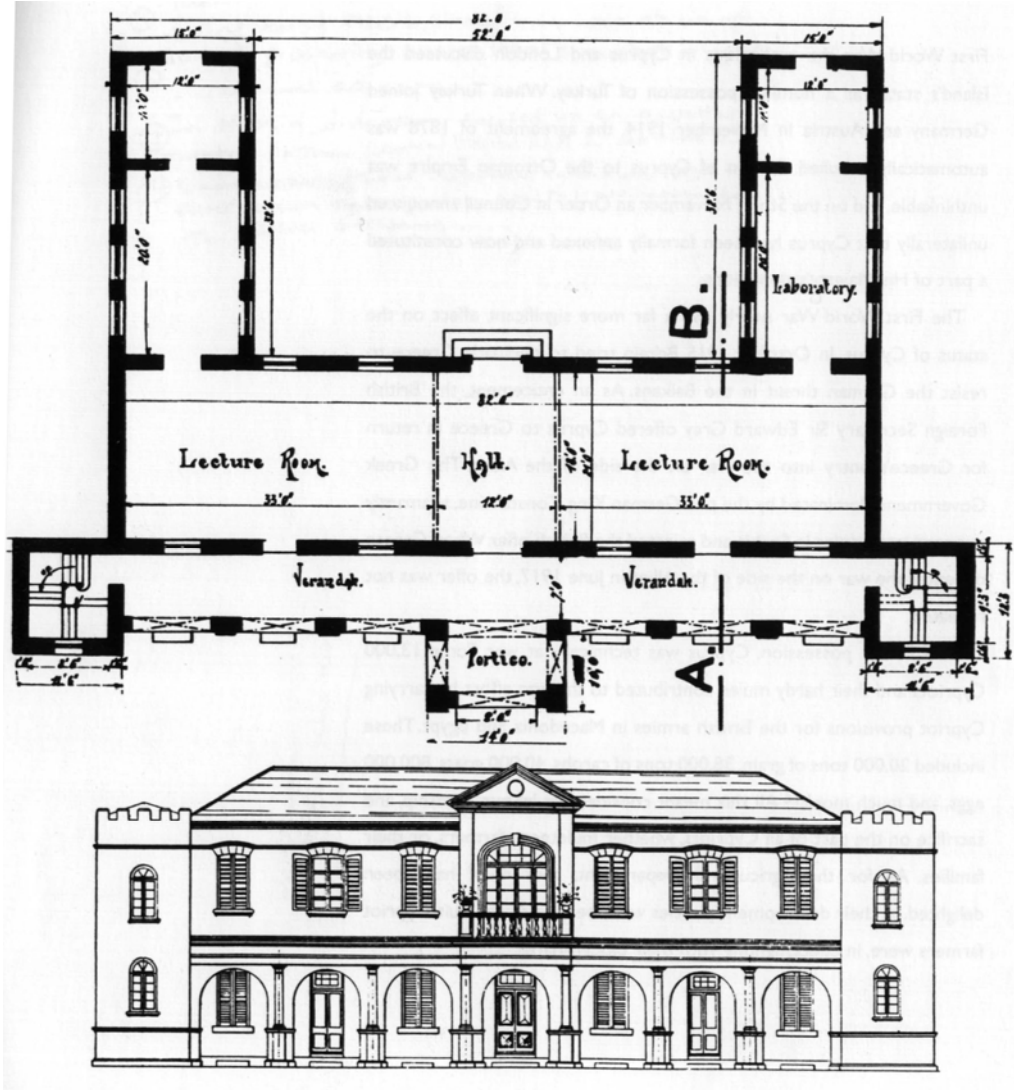

Şekil 3.27: Lefkara Konak, 1908-10, W. Williams (SAI/2480/1906).

William Williams'ın projesi olan Lefkara Konak Binası, 1908 yılında tasarlanmış ve 1910 yılında inşa edilmiştir. Yerleşimin, kentlerle karşılaştırıldığında küçük ölçekli oluşu nedeni ile, iki katlı U-yerleşimli plana sahip olan bina oldukça gösterişsiz, yalın bir niteliğe sahiptir (Şekil 3.27).

Tarımsal gelişmeler bölümünde bahsedilen politikalardan biri olan tarımsal üretimin modern teknikler yardımıyla artırılması çalışmaları arasında çiftçilerin eğitilmesi de bulunmaktaydı. 1909'da Lefkoşa'daki Deneysel Çiftlik'te açılan küçük bir Tarım Okulu için 1913'te yeni bir bina inşaatına karar verilmiştir. İki katlı bina, U-şeklindeki plan yerleşiminin tam ortasında bulunan giriş bölümü ile simetrik bir yerleşime sahiptir. İki uçtaki merdiven kovalarının Ortaçağ kalelerini hatırlatan bitişleri, zemin katta kemerli veranda, pencerelerin çevresindeki taş söveler ve diğer detaylarla daha önceki örneklerde bahsedilen eklektik karaktere sahiptir (Şekil 3.28).

Şekil 3.28: Tarım Okulu, 1913 (Schaar ve diğ., 1995).

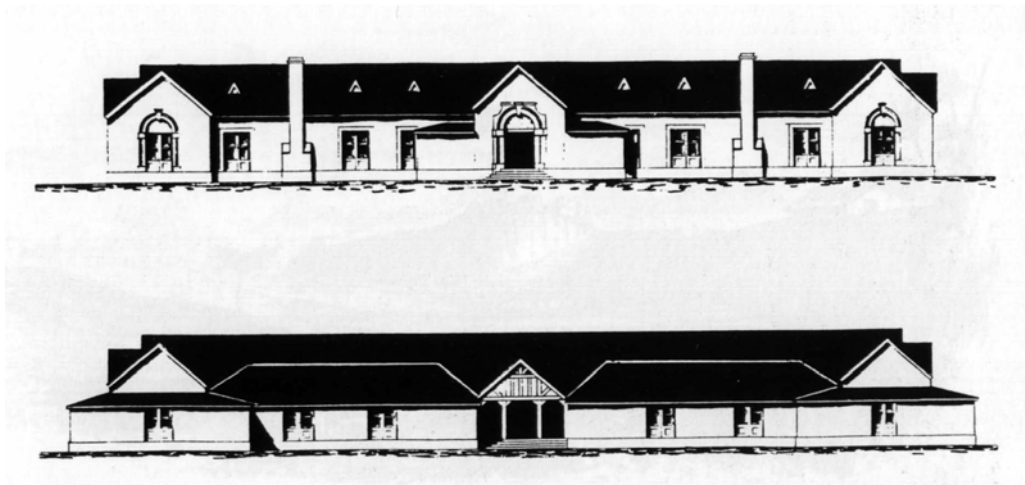
Erken dönemde Öncü Birlikler için yapılmış çalışmalar dışındaki uygulamalar, genellikle resmi kimliği oluşturma amaçlı Konak binalarıydı. Farklı kentlerdeki bu binalar benzer mimari karakter, aynı malzeme ve detaylarla inşa edilmekte, böylece tüm adada yeni yönetimin ifadesi olarak Erken Dönem sömürge mimari tarzı belirlemeye başlamaktaydı.

Konutlar

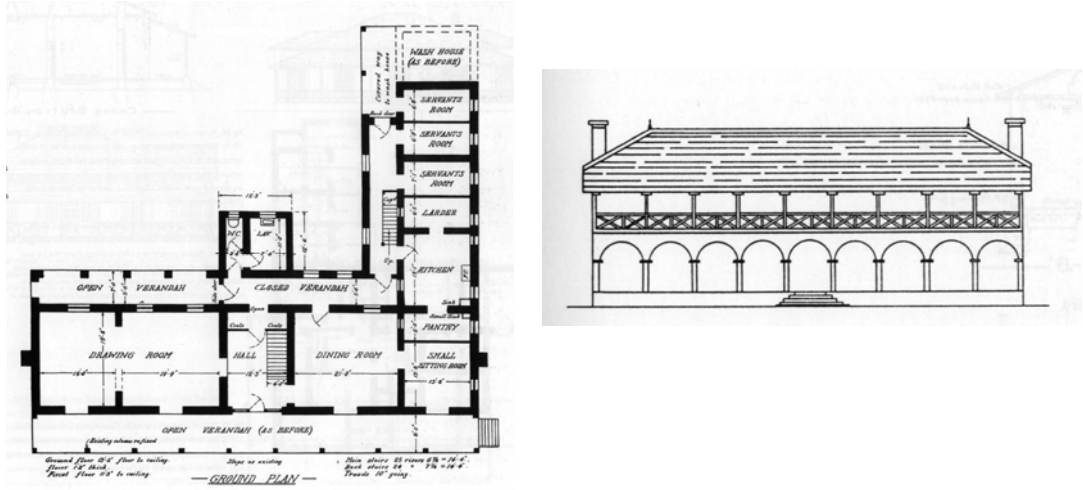
Erken Dönem’de İngiliz memurlar için inşa edilen konut sayısı oldukça az sayıdadır. Bu durumun başlıca sebebi ise, birkaç üst mevki dışındaki görevlilere İngiliz İdaresi tarafından lojman verilmemesi ve konut sorununun memurların bireysel girişimiyle kiralanarak çözümlenmesiydi.

Ada’nın İngiliz idaresine geçmesiyle başlayan mimarlık uygulamaları ilk yıllarda askeri birliklerin konaklamasını sağlayacak kışla binaları ile sivil görevliler ve Vali’nin konaklama ihtiyaçlarına yönelikti. En üst kademede yönetici Vali Garnet Wolseley’in acil konut ihtiyacı İngiltere Savaş Bölümü tarafından tasarlanan prefabrik projenin gemiyle Kıbrıs’a gönderilerek uygulanmasıyla karşılanmıştır **(Schaar ve diğerleri, 1995, s.9)**. Tek katlı yatay yerleşimi ile gösterişten çok ihtiyaca yönelik konut 1931 yılındaki isyanda yangınla yok olana kadar kullanılmıştır. İngiltere’de tasarlanıp üretilen yapı, Lefkoşa sur dışında konumlanması ve mevcut çevreden farklı mimari üslubuyla yeni yönetim merkezini ve onun karakterini ortaya koymaktaydı (Şekil 3.29). Yapının gösterişsiz karakterine rağmen dönemin bazı niteliklerini barındırmakta olduğu görülebilir. Binanın en belirgin karakteri, yatay gelişen planı nedeni ile oldukça alçak bir cepheye sahip olmasıdır. Fakat girişin tam ortaya yerleştirilmesiyle tasarlanan cephede o dönemde resmi binalarda sıklıkla rastlanan simetrik düzenleme görülmektedir. Kapıları vurgulama amaçlı yerleştirilen dairesel biçimli taş kemerleri ve şömine bacalarının yine simetrik cephe düzenini destekler şekilde, duvar yüzeyinin dışından yerleştirilmesi düşey bir etki yaratmaktadır. Kıbrıs’ta İngiliz İdaresi ile birlikte görülmeye başlanan dik eğimli çatı, bu binadan sonra birçok resmi ve sivil mimarlık uygulamasında kullanılacaktır.

Şekil 3.29: Vali Konutu, 1878 (PWD/ G6).

Limasol Komiser Konutu (1878) yine yönetimin ilk yılında uygulanan ve 1931 yılında gerçekleşen isyanda Vali konutuyla aynı kaderi paylaşarak yangın geçiren bir binadır (Schaar ve diğerleri, 1995, s.55). Yangından sonra, yeniden aynı şekilde inşa edilmiş olan yapının yarı açık verandalarla çevrili L-şeklinde yerleşimi en belirgin karakteridir. Sömürge mimarisinde önemli bir yeri olan bina etrafında verandalar kullanılarak cepheyi geriye çekme özelliği, yılın büyük bir bölümünü güneşli geçiren Kıbrıs gibi ülkelerde iklime karşı alınan önlemlerden biridir. Giriş cephesi, Vali konutunda olduğu gibi simetrik düzenlenmiştir (Şekil 3.30).

Şekil 3.30: Limasol Komiser Konutu, 1878 (PWD/ H124; Schaar ve diğ., 1995).

İngiltere'den gönderilerek inşa edilmiş olan prefabrik Vali konutu dışındaki uygulamalarda yeni kimliğin çok sert bir şekilde ortaya konulması yerine yerel teknik, malzeme ve mimari elemanların da kullanıldığı eklektik bir mimarlık tercih edilmiştir. Ancak yine de zaman zaman dünyanın farklı yerlerinde bulunan İngiliz sömürgelerindeki mimarlık biçimlerine rastlanabilmektedir.

3.1.7. Korumaya İlişkin Uygulamalar

Kıbrıs'ta İngiliz yönetiminin ilk yıllarında ihtiyaçlar doğrultusunda tarihi değere sahip birçok yapının işlevleri dışında kullanılmakta olduğu görülmektedir. 1880-90'lı yıllarda, Mağusa kale içinde bulunan birçok Ortaçağ kilisesi depoya dönüştürülmüştür. 14-15. yüzyıllara tarihlenen bir kilise olan Tabakhane Mescit'i 1880 ve 1890'lı yıllarda Evkaf tarafından tahıl ambarı olarak kullanılırken, Aya Nikola ve Aya Stavro Kiliselerinde çekirgeler tahıl depolamaya engel olmuştu **(SAI/214/1890; SAI/484/1904)**.

Birkaç yıl içinde yeni bir tutum zemin kazanmaya başlamıştı. Eski anıtlar, görevlilerin çoğunluğunun savunduğu gibi kendi hakları doğrultusunda korunmalıdır. Anıtların korunmasına önem veren Henry Bulver 1886'dan 1892'ye kadar valilik yapmıştır. Örneğin 1887'de Girne Komiseri ortaçağ şehir duvarlarının yıkılmakta olduğunu rapor etmiştir. Mal sahiplerinin ihtiyaçlarını ve verdikleri dilekçeleri kale almadan, Bulver yıkımın durdurulması için hemen emir göndermiştir. Lefkoşa'nın Venedik surları yol açılması dışında, özenle korunmuştur. Duvarda delik açılması ve sur taşlarının çalınmasına karşı tutanaklar hazırlanmış, buldukları zaman suçlular cezalandırılmış, oluşan hasar tamir edilmiştir. Ayrıca surların tamir edilmesinde cezaevindeki mahkûmlar çalıştırılmıştır **(SAI/6649/1880; SAI/3598/1887; SAI/256/1891)**.

Tarihi değeri nedeniyle İngiliz yöneticiler arasında birçok tartışma yaşanması sonucunda kurtarılamayacak kadar kötü durumu neticesinde yıkılma kararı alınan Lüzinyan Saray girişi hakkındaki bilgiler Mimari Uygulamalar bölümünde verilmiştir (bkz. 3.1.6) (Şekil 3.31). Koruma yaklaşımı açısından değerlendirildiği zaman koruma kaygısı ve pragmatik çözüm arayışlarının ikilemi görülmektedir. Kıbrıs'ın tarihi ile ilgili çok önemli bir binanın son kısmının yıkılması ise koruma girişiminin ikinci planda kaldığını göstermektedir.

Lefkoşa'daki Konağın karşısındaki Saray Önü Camii 1900 yılında geçirdiği deprem sonucu hasar görünce yıkılarak Fenton Atkinson tarafından yeniden inşa edilmiştir. Kıbrıs'ta rastlanan tipik Osmanlı dönemi cami tipinin yalınlaştırılması yerine, sivri at nalı kemerler bulunan eklektik bir üslup kullanılmıştır **(SAI/1270/1900)**. İngiltere'de, doğu kültürlerinin etkisiyle popüler olan şarkiyatçılık akımından esinlendiği görülmektedir (Şekil 3.32).

Şekil 3.31: Solda 1879'da yıkılan Lüzinyan Sarayı'nın kulesi (Luke, 1965, s.112), ve sağda Ortaçağ Taş Eserler (George Jeffery) Müzesine taşınan penceresi.

Şekil 3.32: Sarayönü Camii, 1900.

George Jeffery 1904 yılında, Devlet'e ait olan ve bakım yapılması gereken eski eserlerin durumu ve önerilen onarımlar ile ilgili bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda Mağusa'da yeni limanın hemen yanında bulunan Deniz Kalesi'nin (Otello Kalesi) çok etkileyici olan Ortaçağ mekanlarının kötü durumda olduğu ifade edilmektedir. Jeffery'nin adadaki en ilginç eserlerden biri olarak nitelendirdiği kalenin, kuzey ve doğu yönlerinde bulunan odalarının depo olarak kullanılmasına son verilmesi ve batı

yönünde yer alan odanın yıkılmış olan üst örtüsünün tamir edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kalenin yakınında bulunan “Deniz Kapısı”nın pitoresk nitelikli duvar yapısında ve Venedik aslanının takılı olduğu bölümde yer yer oluşan bozulmaların tamir edilmesi gerektiği kaydedilmektedir. Giriş kapısında bulunan kötü görünümlü, hiçbir işe yaramayan taşların kaldırılmasıyla üstteki kubbenin algılanmasının sağlanacağı ve böylece rıhtımdan kente ilk kez gelen kişilerin bu görünümünden etkilenebileceği anlatılmaktadır. Mağusa’da bulunan ve üst örtüleri yıkılmış durumda olan birçok kilisenin (Ortodoks ve Katolik mezheplerine bağlı olan Aya Yorgi Kiliseleri, S. Francis Kilisesi) onarılması gerektiği belirtilmektedir. Maraş yönünden gelerek “Kara Kapısı”ndan Mağusa’ya giren kişilerin de bakımsız ve çirkin bir görünümle karşılaştıkları saptanmıştır. Bu durumun sebebi olarak ise, Osmanlı Dönemi’nde kale duvarının karşısına inşa edilmiş olan hapisane odaları gösterilmektedir. Jeffery bu odaların kaldırılarak tüm alanın temizlenmesi ve binek hayvanlarının bırakılması gibi, bu alanda kirliliğe sebep olabilecek tüm uygulamaların engellenmesi gerektiğinin altını çizmektedir **(SAI/422/1904)**.

Jeffery’nin raporunda Girne Kalesi’nin doğu yönünde bulunan harabe durumdaki duvarın onarım gerektirdiği, ayrıca dalgaların sürekli çarpması sonucu temel kısımlarının da bakıma ihtiyacı olduğu kaydedilmektedir. Kale içindeki harap durumdaki modern yapıların da kaldırılması önerilmektedir. Çok ilginç küçük bir bina olan, Kale içindeki şapelin, gerekli onarımdan sonra Kale ve Girne ile ilgili yerel bir müzeye dönüştürülmesi uygun görülmektedir **(SAI/422/1904)**.

Jeffery, harabe durumundaki “St. Hilarion Kalesi”nin oldukça fazla onarım görmüş olduğunu ve eğer köylülerin hayvanlarını ve kestikleri odunları içerde tutmalarına izin verilmeye devam edilirse hiçbir iyileşme kaydedilemeyeceğini anlatmaktadır. Jeffery raporunun sonunda ise Mağusa’da acil önlemler alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Rapor, ilgi gerektiren büyük işler olarak tanımlanan Bellapais, Lefkoşa’daki bazı eserler, vs gibi konuların, ayrı bir çalışmada ele alınacağı belirtilerek son bulmaktadır **(SAI/422/1904)**.

Eylül 1905 yılında Gümrük Müdürü’nün yazısında, Otello Kalesi üstünde bulunan ve ofis olarak kullanılan binanın limana uzak kaldığı için Gümrük Dairesi Müdürü tarafından işlevinin değiştirilmesi önerilmektedir. Kaptan Berry’nin (Harbour Master) kullanacağı bir konuta dönüştürülmesi daha uygun bulunmuştur.

Ağustos 1906’da yine Gümrük Müdürü G. Smith tarafından yazılmış olan diğer bir yazıda onarımlar ve eklemelerin yapılmakta olduğu belirtilmiştir. Kendisi ve Kamu

İmar Bölüm Müdürü Joseph Gaffiero tarafından denetlenen proje ile ilgili bilgiler verilmektedir. Balçık (mud) kaplı olan çatının bazı onarımlar gerektirdiğinden ve hatta değiştirilmesi gerekebileceğinden bahsedilmektedir. Fakat yaz aylarında evi serin tutacağı için yine aynı malzemenin kullanılması doğru bulunmuştur. Ayrıca kale üstünde bulunan binaya kiremit çatı yapılmasının estetik açıdan uygun olmadığı ve dikkat çekici bir etki oluşturacağı belirtilmektedir. Hizmetkar için yapılması düşünülen kısmın surların dışından görülmeyecek şekilde yerleştirileceği ifade edilmiştir. Eski Gümrük binasından kalan birçok taş ve diğer malzemenin bu projede kullanılabileninden bahsedilmiştir. Böylece daha ekonomik olacaktır **(SAI/3307/1905)**. İklimsel şartlara uygun olan balçık malzeme kullanılarak inşa edilecek olan çatı aynı zamanda çevreye uygun bir çözümdür. Yerel mimaride de yaygın olan bu uygulamanın işlevsel nedenle tercih edilmiş olduğu düşünülmektedir. Eski binalardan kalan malzemelerin tekrar kullanılması ekonomik, ayrıca da çevreye uyumlu çözümleri destekleyen bir yöntemdir. Otello kalesinin üstündeki evin onarım ve yenilenmesi projesinde, İngiliz memurların Mağusa'daki sur duvarlarına uygun olmayan uygulamalardan kaçınarak tarihi çevreye duyarlı yaklaşıtları görülmektedir.

1907 yılında Kıbrıs'ta yaşamakta olan Türk ve Rum toplumlarının tarihi binaları koruma hakkında bilgilendirilmesi amacı ile bir broşür hazırlanmıştır. Bu çalışmanın amacı ise tarihi eserleri korumada önemli noktaların aktarımıyla toplum bilincini yükseltme olarak tanımlanmaktadır **(SAI/1293/1907)**.

George Jeffery Bellapais Manastırı ile ilgili saptamasında köylüler ve din adamlarının sahiplenmiş olduğu tarihi eserin kötü durumda olduğunu ve belli kısımlara (yemekhane, keşiş hücreleri ve diğer bazı mekanlara) girişin engellenmesi amacıyla kapı takılması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca köylülere bu binayı kiralamış olan Girne Komiseri'nin, Jeffery'nin önerilerine uymaması durumunda arkeolojik kazılarda elde edilen birçok değerli tarihi eserin zarar görebileceği vurgulanmaktadır **(SAI/1947/1904)**.

1905 yılında kilise yönetim kurulu üyeleri Bellapais Manastırı'ndaki binaların kiliseye ait olduğunu iddia etmektedir. Konu ile ilgili yazışma ve tutanak 1899 yılında Sir Robert Biddulph ile gerçekleşen toplantıda yer almıştır. Fakat kilise komitesinin iddialarını doğrulayan belgeler kayıptır. Söz konusu toplantıda bulunan üyelerden bilgi alınması çabası da sonuç getirmemiştir. Bu durumda, İngiliz Yönetimi manastırdaki kiliseden çok yemekhane, keşiş hücreleri gibi bölümlerin mülkiyetinin alınması için yol aramıştır. Ayrıca en kısa zamanda bazı bölümlerde bakım ve

onarım yapılması gerektiği vurgulanmıştır. 1902 yılında binanın çökmesini önlemek için kaçınılmaz olarak önerilmiş olan çalışma – küçük onarımları, hangi taşların düşme tehlikesi içinde olduğunun saptanmasını, yemekhanenin üst koridorunun örtülmesini – ve kuşların binada yuva yapmasının engellenmesini içermekteydi **(SAI/1947/1904)**. Fakat manastırın mülkiyetine dair sorunlar bu tarihlerde çözülememiştir. Bellapais ile ilgili konuların tekrardan gündeme gelmesi manastırın bir bölümünde hasara sebep olan duvar çökmesi olmuştur. 12 Şubat 1911 tarihli raporda Komiser W.N. Bolton bir gün önce Bellapais Manastırı'nın bir bölümünde gerçekleşen çökme ile oluşan zararın boyutu konusunda bilgi vermektedir. Köy muhtarından alınan bilgiye göre kuzey ve kuzey batıdan esmekte olan çok şiddetli rüzgârın da etkisiyle keşiş hücrelerinin bulunduğu bölümün doğu ve kuzey duvarlarının büyük bir bölümü yıkılmıştır. Raporda, onarım yapılana kadar enkazın hiçbir şekilde kaldırılmamasının kararlaştırıldığı bildirilmektedir **(SAI/436/1911)**. Hasarın giderilmesi yanında gelecekte oluşabilecek sorunlar için de önlem alınmaya çalışılmıştır. 1911 yılında George Jeffery ve Komiser Bolton tarafından yapılan incelemeler doğrultusunda, Manastır'ın tabanından geçen drenaj bağlantısının, herhangi bir çökme tehlikesine karşı yönünün değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bahsedilen çalışmalarla paralel gelişen bir süreçte yönetim ve köylüler arasında Bellapais Manastırı konusunda bir anlaşma imzalanmıştır (18 Aralık 1911). Bu anlaşmaya göre:

1. Köy halkı, herhangi bir resmi görevlinin manastıra her zaman serbesçe girmesi, gerekli iyileştirmeler için saptama ve uygulama yapabilmesi konusunda hemfikirdir.
2. Köy halkı, herhangi bir resmi görevlinin manastır çevresinde bulunan ağaçları önceden belirtilen sebepten dolayı kesme veya yer değiştirme kararı alması konusunda hemfikirdir.
3. Köy halkı, manastırın barınma, tarım, endüstri, ibadet veya eğitim amaçlı olarak değil sadece sergileme amaçlı kullanılmaya devam edeceğini garanti eder.
4. Köy halkı manastırı düzenli tutacağını ve hayvanların zarar vermesini engelleyeceğini; herhangi bir kişiye herhangi bir zamanda manastırın bir bölümü veya kısmını yıkması konusunda izin vermeyeceğini garanti eder.
5. Yönetim, ziyaretçilerin bağış olarak verdiği paraları sadece bu kilise için kullanacağını garanti eder.

6. Yönetim, uygun bütçe bulunduğu zamanlarda manastırı yenileyip onararak, bakımsız hale gelmesini engelleyeceğini garanti eder.

7. Yönetim, manastıra ait bina ve müstemilatın altındaki su kanalının doğrultusunu kendi imkanları ile daha uygun köy arazilerine aktaracağını garanti eder.

8. Anlaşma tarihinden itibaren, bu anlaşmadaki hiçbir madde taraflardan birine danışılmadan diğeri tarafından, Bellapais Manastırı ve çevresinde gerçekleştirilemez.

9. Bu anlaşma taraflardan ikisinin de ortak rızası ile feshedilene kadar geçerli olacaktır (**SAI/436/1911**).

İngiliz Yönetimi'nin ilk yıllarında korumaya ilişkin konuların genel bir tutum yerine, her olayın kendine özgü şartları doğrultusunda ele alınmış olduğu düşünülmektedir. Başkent merkezindeki Lüzinyan dönemine tarihlenen anıtın korunmasında başarısız olunurken; özgün mimarisi ve konumu ile eşsiz fakat aynı döneme tarihlenen Bellapais Manastırı'nın zarar görmemesi için büyük çaba harcandığı görülmektedir.

3.1.8. Erken Dönem Alt Bölümün Değerlendirmesi

Arşivleme tekniği: 1910 yılında arşivleme tekniğinde yapılmış olan değişiklik ve kullanılmaya başlanan yeni arşivleme sistemi iki önemli gelişmenin belirtisiydi. Bunlardan birincisi, bilginin sistematik bir biçimde saklanması ve istendiğinde kolayca ulaşılabilmesini sağlayan akılcı (modern) bir uygulama olmasıdır. İkincisi ise Kıbrıs'ı geçici olarak idare etmekte olan İngiliz Krallığı'nın adada kalıcı olma yönünde adım atmasıdır.

Elektrik tüketimi: Aydınlatma amaçlı üretim yapan Limasol Elektrikli Aydınlatma Şirketi (Limassol Electric Light Company) yalnızca Ada halkını modern bir enerji kaynağıyla tanıştırmakla kalmamış Kıbrıslıların elektrik kullanma konusundaki isteksizliği karşısında tüketimi teşvik amacıyla modern dünyada her alanda karşımıza çıkan belirli bir ücretsiz deneme kampanyası başlatmıştır.

Köy yolları kanunu: Köylerde yaşayan her vatandaşın yılda bir kez kamu imar alanlarında çalışmasının İngiliz Yönetimi tarafından yasal hale getirilmesinin, devlet görevlilerinin işgücünden tasarruf sağlama gibi pratik tarafı bulunmaktaydı. Bunun

yanında, yukarıdan aşağıya doğru modernleşen Kıbrıs'ta, halkın katılımının sağlanmasıyla, bu gelişimin yaygın bir biçimde benimsenmesi sağlanmaktaydı.

Kent ve köy kamu yapıları: Yönetimin inşaat faaliyetleri hem kent ve hem de kırsal alanlarda gerçekleştirilmekteydi. En gerekli devlet birimlerini barındıran Konak veya güvenliği sağlama amaçlı karakol binaları en yaygın ortak uygulamalar arasındaydı. Fakat kentlerdeki uygulamalar ile kırsal projeler arasında belirgin bir farklılık bulunmaktaydı. Kentlerdeki kamu projelerinde, plan ve cephelerde simetrik organizasyon, yapı malzemesi olarak kesme taş, söveli açıklıklar, giriş bölümlerinde cephenin yarı açık yuvarlak kemerli bölümle geriye çekilmesi veya tam tersi, dışa doğru çıkması ile vurgulama gibi çözümlerin kullanımı ile Erken Dönem yönetim binalarının karakteri ifade edilmekteydi. Kırsal alanlarda ise bir verandanın gerisinde yerleştirilen birkaç odalı, tek veya iki katlı basit, gösterişsiz projeler inşa edilmekteydi. Kentlerde İngiliz yönetimi kamu kimliği oluşturmaya çalışılırken, kırsal alanlarda bu anlamda bir kaygı bulunmamaktaydı. Ayrıca kentlerdeki uygulamalar Kamu İmar Bürosu tarafından yürütülürken, köy projelerini ihale yoluyla yerel müteahhitler gerçekleştirilmekteydi.

Eski Eserler Yasası: Eski Eserler Yasası'nın hazırlığı aşamasında Britanya Müzesi Yönetim Kurulu Kıbrıs Yüksek Komiseri ile iletişim kurarak yasanın yürürlüğe girmesinin geciktirilmesini istemiştir. Bu yasanın Kıbrıs'ta bilimsel arkeolojik kazı yapma imkanını ortadan kaldıracığı, hatta yapılmakta olan kazıların durmasına sebep olacağı belirtilmiştir. Sömürge Bölümü'nün de bu konuda hemfikir olduğu vurgulanmıştır. Kurul'un Yüksek Komiser'in üstünde bir otoriteye sahip olduğu yazının üslubundan anlaşılmaktadır. Yüksek Komiser cevabında yasayı ancak bir ay erteleyebildiğini belirtmiştir. İlerleyen yıllarda Eski Eserler Yasası değerlendirilirken içeriğinin yetersiz bulunmuş olması, yukarıda anlatılanların farklı bir amaca yönelik olarak gerçekleştiğini düşündürmektedir. Britanya Müzesi'nin Kıbrıs'ta yapılacak kazılarda bulunacak eski eserlerin herhangi bir kısıtlama ile karşılaşmadan Britanya'ya götürülmesini sağlamak için, bilimsel kazı yapılamayacağını öne sürmesi, sömürgeci bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

3.2. Yoğun Uygulama Dönemi (1919-38)

Bu dönemin mimarlık alanındaki gelişmelerin eğilimi doğrultusunda belirlenen zamansal sınırları aynı zamanda birçok ülkenin tarihini de etkileyen iki dünya savaşı arasındaki zaman dilimi ile de örtüşmektedir. Bu savaşlara Kıbrıs fiilen katılmamış

olsa da, adaya hakim olan Britanya Krallığı dolayısıyla Avrupa ile paralel bazı gelişimler görülmektedir. I. Dünya Savaşı sırasında yaşanmış bunalım, ekonomik sıkıntılar ve savaş sonrasındaki refah birçok ülke gibi Kıbrıs'ta da belirli düzeyde söz konusu olmuştur.

Yoğun uygulama döneminde idari örgütlenme, tarım, sanayi, endüstri, kent, mimarlık alanlarında ve toplumsal bilinç konusunda ada dışında gelişmeye başlayan modernleşme süreçlerinin doğrudan veya dolaylı etkilerinin erken döneme göre daha fazla hissedildiği görülmektedir. Bu nedenle de, ada tarihinde bu döneme kadar görülmemiş hızda bir değişim yaşanmaya başlamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında sömürgecinin İngiltere Krallığı'na yapabileceği katkının artırılması ve Kıbrıslıların modernleşen dünyaya katılmasına yönelik çabalar bütününün etkili olduğu düşünülmektedir.

3.2.1. Yoğun Uygulama Döneminde Ekonomik ve Toplumsal Yapıda Modernleşme

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, siyasi alanda oluşan yeni dengeler ve Osmanlı ordusunun müttefikleri ile yenilgiye uğraması, İngiltere'nin beklenen adımları atması için fırsat oluşturmuştur. İngiltere'nin daha önce kiralamış olduğu adayı ilhak etme girişimleri açısından Anadolu'da gerçekleşen Kurtuluş Savaşı ve Kıbrıs'ın 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal sınırlarının dışında bulunması, önemli bir bahane oluşturmuştur. Lozan Antlaşması'nın (1924) ardından 1925 yılında, gelişmelerin doğal bir sonucu olarak Kıbrıs Taç Koloni ilan edilmiştir. Böylece sömürgeleştirme süreci tamamlanmıştır. İngiliz Yönetiminin adadaki konumu netleşmiş, ardından da başlatılmış olan modernleştirme çalışmalarına hız kazandırılmıştır. Söz konusu hızlanma adanın İngiliz sömürgeler zincirinde sahip olması gereken düzeye çekilmesi ve savaş sırasındaki duraklamaların telafi edilmesi ile ilgilidir ve Kıbrıs'ta önemli değişiklikler gerçekleşmesine sebep olmuştur.

İdari Örgütlenme

Yukarıda belirtilen siyasi gelişme öncelikle idari örgütlenmede bazı değişiklikleri çıkartmıştır. Krallık tarafından atanarak Ada'da görev yapan Yüksek Komiser (High Commissioner), bir yürütme konseyinin danışmanlık yaptığı Vali (Governor) ile değiştirilmiştir (**Spyridakis, 1964, s.64**). Önemli gelişmelerden biri de anayasanın değiştirilmesi ve buna bağlı olarak Yasama Meclisi üye sayılarının revize edilmesidir. Bu yeni anayasa ile Rum üye sayısı 9'dan 12'ye, atanmış resmi üye

sayısı ise 3'ten 6'ya çıkarılmakta, Türk üye sayısı ise eskisi gibi 3 olarak kalmaktaydı **(Gazioğlu, 1997, s.60)**.

Yürütme konusunda ilk yıllarda uygulamaya başlanan örgütlenmenin devam ettiği görülmektedir. Merkez Britanya Krallığı'nın hakimiyeti doğrultusunda erken yıllardan itibaren yerleştirilmeye başlanan yönetim sistemi yeni bir bütünü ortaya çıkarmaktaydı. İlk yıllarda mevcut sistemi devam ettirme eğiliminin korunması, idari yapıdaki dönüşümde ani bir kırılma yerine kademeli bir geçişin öngörüldüğünü ifade etmektedir.

1926-32 yıllarında adada görev yapan Vali Roland Storrs'un (1937) bu yıllara ait anıları arasında idari işleyişe ilişkin aydınlatıcı açıklamaları bulunmaktadır. **Storrs (1937, s.588)** 1930 dünya mali buhranının bir sonucu olarak Kıbrıs yönetiminin gümrük gelirlerini artırmak istediğini ve bu amaçla Meclis'e yeni bir yasa taslağı sunulduğunu belirtmektedir. Tasarı Meclis tarafından reddedilmiş, fakat yönetim özel yasalarla kararı geçersiz kılmıştır. Yasa'nın meclis kararı yok sayılarak uygulamaya çalışılması ise yönetime karşı mevcut tepkileri arttırmıştır. Özellikle Rum hareketleri dikkat çekici bir boyuta ulaşmış ve 1931 yılında Vali konağı önünde İngiliz idaresinin Kıbrıs'ta istenmediği yönünde bir gösteri yapılmıştır. Gösterinin hararetlenmesi polis ve göstericiler arasında çatışma yaşanması, ahşap vali konağının ateşe verilmesiyle sonlanmıştır. Yaşananlar, yönetimde tutum farklılığına sebep olmuştur. Bu tarihten sonra Ada'da sıkıyönetim ilan edilmiştir. Toplumunu temsil eden üyelerin de bulunduğu meclis geçici olarak dağıtılmış ve siyasi partiler kapatılmıştır. Belediye ve muhtar seçimi uygulaması da kaldırılmış, siyasi toplantılar, yürüyüşler yasaklanmış, hatta kilise çanlarının çalması bile izinle gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu yasaklama ve kısıtlamalar 1941 yılına kadar devam etmiştir **(Gürkan, 2006, s.178-9)**. Yukarıda anlatılanlardan, emperyal devletleri etkileyen 1929-33 dönemindeki büyük bunalımın **(Hobsbawm, 2003, s.77)**, İngiliz Krallığı ticaret ağının bir birimi olan Kıbrıs'ı da etkilediği görülmektedir. Bunalım, ekonomik boyut yanında büyük toplumsal çalkantıya da sebep olmuştur.

İngiliz İdaresini sonlandırmak isteyen Rum toplumunun 1931 isyanından sonra Yunanistan'la birleşme çabaları, örgütlenerek büyüyen bir hareket haline dönüşmüştür. Bu duruma karşı olan Türk toplumu ise önce mevcut yönetimin devam etmesini desteklemiş, ardından Rum toplumuna karşıt bir istemle Türkiye'ye bağlanma konusunda örgütlenme yönüne gitmiştir. Toplumlar arası gerginlikler çatışmalara dönüşmüştür. İngiliz Krallığı ve ada yönetimi tarafından Türk-Rum toplumlarını bir arada tutma çabalarına yönelik çözüm önerileri yapılmıştır.

Toplumsal dönüşüm karşısında idare tarafından başvuru kısıtlamaların gerginlikleri yatıştırma konusunda sadece geçici bir çözüm olabildiği anlaşılmaktadır.

Tarım ve Sanayi Gelişimi

Bu dönemde tarım gelişimine ilişkin ayrıntılı bilgiye ulaşılamamıştır. Sözü edilen savaş sonrası iyileşmelerin tarım alanında da geçerli olduğu düşünülmektedir. Ağır endüstriye sahip olmayan adanın başlıca ihraç malları arasında tarım ürünlerinin bulunması bu düşünceyi desteklemektedir.

1940 yılında Mağusa suriçinde üretim yapmakta olan Kıbrıs Ürünleri Fabrikası'nın (Cyprus Products Company) bulunduğu tarihi çevreye uyumsuz bir gelişim olması tartışma yaratmıştır. Fabrikanın, sur dışında sanayi gelişimi için tayin edilecek yeni bir bölgede gelişmesi gerektiği vurgulanmıştır. Endüstri üretimi yapılan binaların limandan uzak olmaması gerektiği ve sur dışında Gümrük Dairesi'nin güney ve güney doğusunda bulunan arazinin uygun olabileceği belirtilmektedir (**SAI/1275/1935/1**). Bu arazi liman ile Maraş arasında bulunmaktaydı. Söz konusu rapor Mağusa'da 1930'lu yıllarda sanayi üretimi yapılmakta olduğunu göstermektedir. Ayrıca Limasol'da üretim yapan şarap fabrikalarının da bu dönemde artan kapasiteyle sürekliliği söz konusu olmuştur. Sanayinin tarım ürünlerine bağlı gelişimi, diğer bazı sömürgelerde rastlanan ağır sanayi girişimlerinin Kıbrıs için uygun bulunmamasından kaynaklanmaktaydı.

Eğitim Sistemi

Erken dönemde oluşturulan temel eğitim sistemi işleyişinin yoğun uygulama döneminde de süreklilik gösterdiği görülmektedir. Sıradışı bir değişim söz konusu olmamış, köy kurulundan başlayarak örgütlenen eğitim sisteminin çalışmaları devam etmiştir. Konunun devamında eğitim konusuna dair birkaç uygulamaya yer verilecektir.

Toplumdaki dönüşüm karşısında İngiliz Yönetimi'nin kontrolü elinde tutma girişimleri eğitim alanında bazı değişimlere neden olmuştur. Osmanlı Dönemi'nden beri eğitim vermekte olan İdadi okulunun ismi değiştirilerek İslam Lisesi adını almıştır. 1900'lerin başından beri Türkiye'den gönderilen öğretmen ve müdürlerle eğitim veren kurum, 1928 yılında İngiliz Müdür tarafından yönetilmeye başlanmıştır (**Gazioğlu, 1997, s.64**). Özellikle 1931 yılındaki isyandan sonra her alanda olduğu gibi eğitimde de sıkıyönetim uygulanmıştır.

Kıbrıslı gençlere meslek edindirme ve hatta gerekli alanlarda İngiltere’de yüksek öğrenim imkanı sağlanması girişimlerine rastlanmıştır. Bazı teknik okullarla mesleki gelişim desteklenmekteydi. Resmi kurumlarda çalışmakta olan bazı genç Kıbrıslıların İngiltere’de eğitim alarak mesleki uygulamalara daha faal bir şekilde katılmaları teşvik edilmiştir. Tez çalışmasının konusu olan mimarlık alanında bu nitelikteki bilgiler bulunmaktadır. Kamu İmar Bürosu Müdürü, İngiltere’de eğitim veren bir kurum yetkilisi olan Cecil Humphreys ile Kıbrıslı öğrencilerin mühendis olarak yetiştirilmesi ile ilgili koşulları görüşmüştür. Normal eğitim süresinin üç yıl olduğu fakat önceden eğitim almış kişiler için bu sürenin kısalabileceği ve bir yıllık bir eğitimin yeterli olabileceği belirtilmektedir (**SAI/1437/1929**). Bu girişimle İngiliz mimarlar arasında çalışmaları ile dikkat çeken bazı Kıbrıslılar da yetişecektir. 1940 yıllarda Kamu İmar Bürosu bünyesinde proje uygulamaları gerçekleştirecek olan mimar Costas Christofides bu kişilerden biridir.

Birçok İngiliz sömürgesinde ele alınan eğitim sistemlerindeki gelişmelerin diğer alanların önüne geçmesinin rastlantısal değil oldukça planlı bir yaklaşımın parçası olduğunu gösteren örnekler bulunmaktadır. 1925’te hazırlanmış olan ve on yıllık zaman dilimlerinde revize edilmesi öngörülen Mısır gelişim planında belli başlı alanlarda 1955 yılına kadar gerçekleşecek durumun projeksiyonu verilmektedir. Eğitim alanında beklenen gelişimin diğer tüm dallardan önde olması planlanmıştır (**McLean, 1929, s.7**). Sömürge yönetimlerinin birçok ülkede benzer yaklaşımlar sergilemesinin İngiliz Krallığı’nın sömürgelerindeki genel bir tutumu olabileceği ortaya çıkmaktadır.

3.2.2. Altyapı Uygulamaları

Yoğun Uygulama Dönemi kapsamında gerçekleştirilen altyapı uygulamaları temel olarak erken dönemin devamı olarak gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmeler iş imkanlarının artmasına bağlı olarak kentlere göçü hızlandırmış, madencilik ve bazı sanayi üretim alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Ulaşım: Karayolu, Denizyolu, Demiryolu

Karayolu yapımı ve onarımı, erken dönemde oluşturulan sistemin devamı olarak, her yıl bu alan için ayrılan bütçeler dahilinde, belirlenen uygulama planına göre gerçekleştirilmiştir. Kentleri birbirine bağlayan karayolu ve bazı köy yollarının iyileştirilmesi zaten erken dönemde büyük oranda gerçekleştirilmişti. Fakat onu

izleyen dönemde artan motorlu araç trafiği nedeniyle, kent ve dışındaki yolları, bu kez de motorlu araç trafiğine uygun hale getirme çalışmaları ele alınmıştır.

Mağusa limanında 1930'lu yıllarda yapılan iyileştirmeler, buranın adadaki başlıca liman (**Coode and Partners, 1956, s.10**) ve Mağusa kentinin de ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı başlıca yerleşim olmasını sağlamıştır. Kıbrıs'ın kuzey batısı ile doğusunu birbirine bağlamakta olan demiryolu ile limanın ilişkisi de Mağusa kentinin bu durumunu desteklemiştir. Demiryolunun kuzey batı ucunda bulunan Lefke'de de küçük ölçekli bir endüstri yerleşimi oluşmuştur (Şekil 3.33). Eski çağlara tarihlenen bakır madenciliğinin "Cyprus Mines Corporation" tarafından 1910 civarlarında tekrardan işlenmeye başlaması ile birçok ticari mal yanında bakır madeni de demiryolu vasıtasıyla Mağusa limanına ulaştırılmakta ve dış ülkelere gönderilmekteydi.

Şekil 3.33: İngiliz Dönemi'nde Lefke'nin madencilik dolayısıyla gelişimi.

Madenciliğin Birinci Dünya Savaşı sırasında duraklaması işletmeci şirkette ve bağlantılı olarak yönetimde büyük maddi sıkıntılara yol açtığından bu durumun telafi edilmesine çalışılmıştır. Öncelikle maden cevheri çıkarma kapasitesi artırılmıştır. Artan üretim miktarının Mağusa limanına taşınması konusunda demiryolu yetersiz

kaldığında Lefke yakınında, Kıbrıs'ın kuzey sahilinde bulunan Gemikonağı'na iskele inşa edilerek maden gemilere taşınmıştır. Kuzey sahilindeki limanların şiddetli fırtınalara maruz kalması nedeniyle kış aylarında gemilere yükleme işlemi gerçekleştirilememiş olsa da, Gemikonağı zaman zaman kullanılmıştır.

Sivil havacılık konularında da bazı gelişmelerin yaşandığına dair bilgiler bulunmaktadır. Denizyolu rotasına paralel olarak İngiltere-Hindistan arasında bulunan düzenli havayolu ulaşımının Limasol ile bağlantılı hale getirilmesi 1932'den 1939 yılına kadar sürmüştür (**Castle, 1952, s.76**). Posta taşımacılığının gerçekleştirilmesine yönelik bilgilere ulaşılmış, fakat yolcu taşıma konusu ile ilgili durum saptanamamıştır.

Elektrik Enerjisi Üretim ve Kullanımı

Adada elektrik enerjisi kullanımının yaygınlaştırılması çalışmalarıyla da yaşam koşullarındaki değişiklikler devam etmekteydi. 1922 yılında Belediye Elektrik Girişimcilik (Municipal Electricity Enterprises) Mağusa, Larnaka ve Baf kentlerine elektrik sağlarken, Girne belediyesi kente elektrik sağlama amaçlı şirketi 1927 yılında kurmuştur. Yavaş yavaş Güzelyurt, Platres, Pedoulas, Lefkara, Xeros, Lefke ve Geçitkale gibi bazı kırsal merkezler de kendi elektrik şirketlerini kurmuşlardır (**www.eac.com.cy**). Başlıca kentlerde kullanılmaya başlanan elektrik enerjisi küçük yerleşimlere doğru yaygınlaşmaya devam ederken, buna bağlı teknolojilerle de yaşamı etkilemekteydi.

3.2.3. Kent ve Mimarlığa İlişkin Yasal Düzenlemeler

İngiliz Yönetimi tarafından kentlerin gelişimi ve yeni bina inşaatını kontrol amaçlı ilk kapsamlı düzenleme girişimi 1927 yılında "Arazi Miri Üstünde Binalar, Yollar ve Kuyular İnşaat Yasaları"yla yapılmıştır. "Miri arazileri" kentlerin yeni gelişim alanlarına dönüşen eski tarım arazileridir. Kale içi yerleşimlerde veya eski yerleşim dokularında süregelen bazı yasal düzenlemeler varken, yeni gelişimi düzenleme İngiliz dönemine tarihlenmektedir. Yukarıda bahsedilen yasalar 1938 yılında revize edilmiş ve 1948 yılında "Yollar ve Binaları Düzenleme Yasası" olarak son şeklini almıştır (**Trusted, S.H., 1950, s.1112-33**). Vali Müsteşarı arşivinde "Sömürgelerde kent planlama taslakları" dosyasında Trinidad kent planlama komitesinin raporu bulunmaktadır. Bu raporda "Binalar ve Yollar" ve "Kent Planlama" bölümlerinde 1932 yılına kadar alınmış kararlar yer almaktadır. Trinidad raporunda bulunan ilginç noktalarından biri ise "Yollar ve Binalar Düzenleme Yasası'nın Kıbrıs ile yakın

tarihlerde (1927) yapılmış olmasıdır. Yasal gelişimdeki benzerlik ve yapılmaya çalışılan gelişim planı açısından iki sömürgecinin oldukça paralel bir süreçte sahip olduğu anlaşılmaktadır (**SAI / 557 / 1927**).

1935 tarihli Eski Eserler Yasası'nı Güçlendirme ve Değişiklik Yasası Britanya Müzesi Müdürü George Hill'in önerilerinin de hayata geçirildiği 1905 tarihli Eski Eserler Yasası'nın revize edilmiş şeklidir (**SAI/985/1934/3**). Yasanın önemli bazı maddeleri aşağıdaki gibidir:

1905 yasasında taşınır veya taşınmaz eski eser ve anıtlar bağlamında, "Türkler'in Ada'yı fethinden öncesine ait eserler" tanımı yer alırken, 1935'te tarihsel sınır "1700 yılı öncesine tarihlenen eserler" olarak değiştirilmiştir. Ayrıca önceki yasanın birçok maddesinde sorumlu ve başvurulacak görevli Vali olarak tanımlanmışken 1935 yılında bu başvuru mercii Eski Eserler Dairesi Müdürü olarak değiştirilmiştir. Bu durum Eski Eserler Dairesi'nin kurulması nedeni ile bu kurumun yetkili makam olarak ilan edildiğini göstermektedir.

Bulunan tarihi eserin piyasa değeri üzerinden bulan kişiye ödeme yapılarak Kıbrıs Müzesi veya Bölge Müzesi için satın alınması öngörülmektedir (Madde 5.1). Yasanın devamında ise eğer Eski Eserler Dairesi Müdürü bir eski eseri satın almak istemiyorsa, Britanya Müzesi Yönetim Kurulu'na, yine piyasa değerinin ödenmesi koşuluyla, satın almasının önerilmesi koşulu getirilmektedir (Madde 5.2).

Söz konusu yasaya göre Vali, tarihi bir eserin çevresindeki binaların görünümünün, yükseklik ve mimari üslubunun korunmasını garantiye almak amacıyla, Resmi Gazetede duyuru yayınlama kaydı ile, belirtilen alanda yeni inşaatları, rekonstrüksiyon ve eski yapılara ek yapılmasını yasaklayabilir ve ağaç kesimi de ancak önceden Kaza Komiserinden alınacak izinle gerçekleştirilebilir (Madde 11.1).

Komiser herhangi bir izin vermeden önce izin talep edenden Komiser ve Eski Eserler Dairesi Müdürü tarafından değerlendirilmek üzere planlar, kesitler ve çizimler talep edebilir ve tarihi eserin üslup ve karakterini saygılı bir şekilde korumak için değişiklikler istenebilir (Madde 11.2).

Komiserin verdiği karardan memnun olmayan kişi kararın alınmasından itibaren bir ay içinde kesin ve son kararı vermek üzere Vali'ye temyiz başvurusu yapabilir (Madde 11.3).

“Vali Lefkoşa’da bulunan Kıbrıs Müzesi yanında Bölge Müzeleri kurabilir” maddesi (19) ile George Hill’in önermiş olduğu Bölge Yerel Müzeleri oluşturma fikri yasada yer almıştır **(SAI/985/1934/3)**.

Eski Eserler Yasası’nın gözden geçirilmesinden bir yıl sonra (1936) Mağusa, Lefkoşa ve Girne’de belirli tarihi bina ve dokuların korunmasına yönelik kararlar alınmıştır. Bu özgün alanlarda gerçekleştirilmek istenen değişiklikler ve yeni inşaat gibi konulara 11. Maddeye dayanarak kısıtlamalar getirilmiştir. Kararlar ile ilgili kısa bilgiler aşağıdaki gibidir:

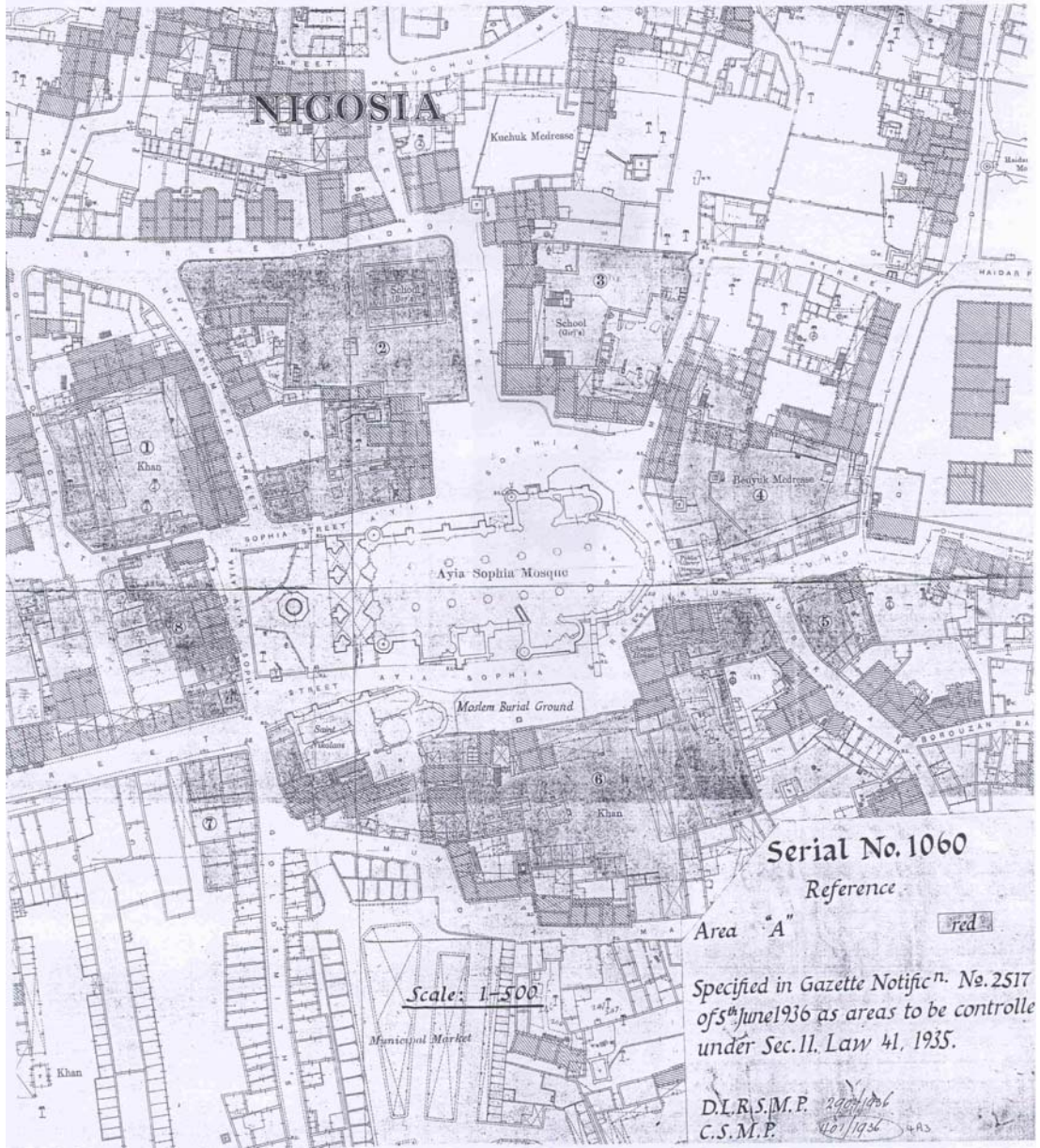
Mağusa Eski Eser ve Anıtları Koruma Yasası, Mağusa Suriçi ve dışında bazı alanlara yeni inşaatları, rekonstrüksiyon ve eski yapılara ek yapılmasını yasaklayan ilan Nisan 1936’da Resmi Gazete’de yayınlanmıştır **(SAI/1275/1935/1)**.

Lefkoşa Eski Eser ve Anıtlarını Koruma Yasası, Lefkoşa’da Suriçini kapsayan A, Sur duvarlarını kapsayan B ve sur dışında kalan bazı alanları kapsayan C bölgelerinde yeni inşaatları, rekonstrüksiyon ve eski yapılara ek yapılmasını yasaklayan ilan Haziran 1936’da Resmi Gazete’de yayınlanmıştır. A Bölgesi Selimiye (Ayasofya) Camii çevresindeki arsa ve binalar; B Bölgesi hendek, burçlar ve suriçindeki dairesel yol çevresindeki binalar ve arsalar, bina blokları ve arsalar; C Bölgesi ise kabaca Arabahmet ve Tripioti Meydanı, Bayraktar Camii çevresinde bulunan bazı alanların korunmasını amaçlamaktaydı **(SAI/401/1936)** (Şekil 3.34). Koruma kararına bazı mal sahipleri tarafından itirazlar yapılmıştır.

Eski Eserler ve Anıtlar, ikinci liste, Girne Bölgesi No: 2, Girne Bölgesi Antiphonitis Kilisesi ve çevresinde yeni inşaatları, rekonstrüksiyon ve eski yapılara ek yapılmasını yasaklayan ilan Aralık 1936’da Resmi Gazete’de yayınlanmıştır **(SAI/1500/1936)**.

1938 yılına ait yazışmalarda, Lefkoşa Belediyesi’nin yürüttüğü yolların genişletilmesine ilişkin proje taslağında, Selimiye (Ayasofya) bölgesindeki değerli üslup özelliklerine sahip bazı dükkânların yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı Eski Eserler Dairesi Müdürü tarafından belirtilmektedir. Ardından bahsi geçen yolun taslakta belirtildiği kadar genişletilmemesi gerektiği fikrine Komiser ve Belediye Başkanı’nın da katıldıklarını ifade eden yazıları bulunmaktadır **(SAI/401/1936)**.

Kent ve mimarlığı düzenleyen yasalar zaman zaman diğer sömürgelerle paralel şekilde gelişirken, genellikle de spesifik yerel şartlara cevap veren pratik çözümler gerçekleştirilmiştir.

Şekil 3.34: A Bölgesi, Selimiye Camii çevresi koruma alanı (SAI/401/1936).

3.2.4. Kent Planlama

Bu bölümde İngiltere ve sömürgelerinde yaşanmakta olan kentleşmeye bağlı olarak öncelikle kent planlama araştırma ve önerilerine yer verilecektir. Ardından da kentlerdeki önemli uygulamalar anlatılacaktır.

Kent Planlama Araştırma ve Önerileri

İngiliz Dönemi boyunca kentsel uygulamalar yanında birçok araştırma ve kentsel tasarı bulunmaktadır. Bu bölümde kronolojik düzen içinde, Londra Üniversitesi öğretim üyesi, Londra ve birçok sömürge kent planlama görevleri yapmış W.H.

McLean; Atina Panticos Siyasal Bilimler Okulu'ndan G.S. Frangoudes ve Kıbrıs'ın Arazi Kayıt ve Ölçüm Dairesi Müdürü tarafından hazırlanmış kentsel araştırma, öneri ve raporlara yer verilecektir. Farklı sömürgelerden süreç veya içerikleri açısından paralellik gösteren örnek verilerek Kıbrıs'ta geliştirilen önerilerin önemi ve özgün nitelikleri vurgulanmaya çalışılacaktır.

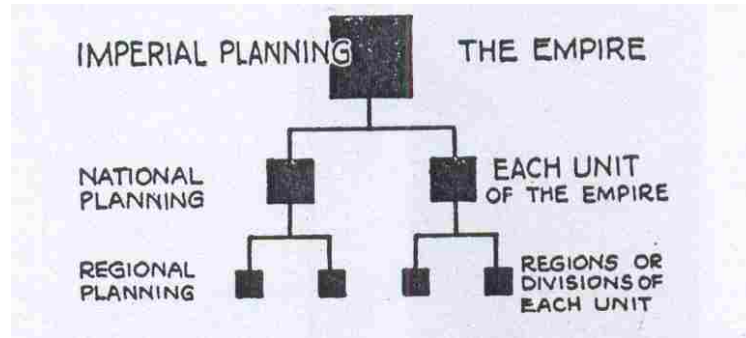
W. H. McLean Tarafından Yapılmış Çalışmalar:

1920'li yıllarda birçok sömürgede ve merkez Britanya'da kent planlama uygulamaları yapmış olan W.H.McLean 1927 yılında İngiltere'de, sömürgelerde gerçekleştirilecek planlama çalışmaları konusunda teşvik edici nitelikli bir seminer düzenlemiştir. McLean uygulanmış bazı kent gelişim süreçlerini anlatarak henüz çalışma yapılmamış birçok sömürge'deki planlama yetkililerinin bilgilendirilmesini amaçlamaktaydı. Seminerde, en küçük ölçekten başlayarak kent, ulusal ve bölgesel planlama konularına değinilmiş; kent planlama uygulamaları yapılmış İskenderiye, Hartum, Kudüs örnekleri anlatılmış ve Londra planlama süreci ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Toplam dört oturumdan oluşan seminer programının ilk kısmında "Kent Planlama" konu başlığı ile İskenderiye, Kudüs ve Hartum kent plan şemaları sunulmuş, Mısır'daki bazı taşra kasabalarında yapılan çalışmalar İngiltere'deki uygulamalarla karşılaştırılmıştır. İkinci oturumda "Ulusal ve Bölgesel Planlama" başlığı altında, gelişim planı ihtiyacı, ulusal-bölgesel ve kent planlama ilişkileri, İskoçya Ulusal Gelişme Plan taslağı, Hartum eyaleti bölgesel planlaması, sömürgelerden bazı taslak örnekleri, İmparatorluk Gelişim Planı, Uluslararası Gelişim Planı gibi konular yer almaktaydı. Üçüncü oturumda "Bölge ve Kent Planlama Projelerinde Pratik Uygulamalar" konu başlığı altında bölgesel planın yararları; Mısır, Filistin ve Sudan'da kent planlama yöntemi; Mısır kanunlarının düzenlenmesi ve kamulaştırma (istimlâk), İskenderiye yapı ve kent planlama yönetmelikleri; inşa edilmemiş alanların gelişimi, iyileştirilmesi ve inşa edilmiş alanların geliştirilmesi; Kudüs kent plan şemasına ilişkin yönetmelikler; Hartum yapı ve kent planlama yönetmelikleri anlatılmış ve Londra'daki çalışmalar ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Son olan dördüncü oturumda "Bölge ve Kent Planlamanın Bazı Yönleri" adı altında bölgesel ve kentsel planlamanın nüfusa dayalı yönleri; iletişim ve ulaşım: deniz limanları, kanal limanları, demiryolları, karayolları, sömürgelerde ulaşımın geliştirilmesi, hava limanları; aydınlatma ve ticaret, endüstri amaçlı elektrik kullanımı, mineraller, tarım; kentlere su ve elektrik sağlama; kent kanalizasyonu; iskân konuları ele alınmıştır (**SAI/553/1927**).

İngiltere ve sömürgelerinin bölgesel ve ulusal bağlamda yapılandırılmakta olduğu görülmektedir. Bu seminere birçok sömürgeci görevlinin katılımı kentsel planlamayı yaygınlaştırma çabası olarak görülmelidir. Gelişim planları hazırlanan İskenderiye, Hartum kentleri Akdeniz-Süveyş Kanalı- Kızıldeniz-Hint Okyanusu rotası üstündeki önemli sömürge yerleşimleridir. Denizyolu çevresindeki sömürgeler ile ilgili çalışmalar, 1920'li yıllarda İngiliz Krallığı'nın bu bölgelerin gelişimi konularına öncelik vermekte olduğunu ifade etmektedir.

Ülke ve kentlerde sistemli gelecek planlaması halkın refahı, sağlığı ve ülkenin ekonomik gelişimi için gösterilen bir çabadır. W.H. McLean, 1927 yılında Kıbrıs'ın Bölgesel Gelişim Planının gerekliliği ve izlenmesi gereken başlıca yöntemler konusunda bir rapor (Memorandum) hazırlamıştır. Bu raporda Kıbrıs için yapılması düşünülen gelişim planında ulaşım gereksinimleri, limanların gelişimi, tarımı da kapsayan ticaret ve sanayi, şehirlerarasında iletişim, şehir suyu, enerji ve aydınlatma gibi konularda ekonomi sağlayacak bir yerleşim gruplaması önerilmektedir (**SAI / 553 / 1927**).

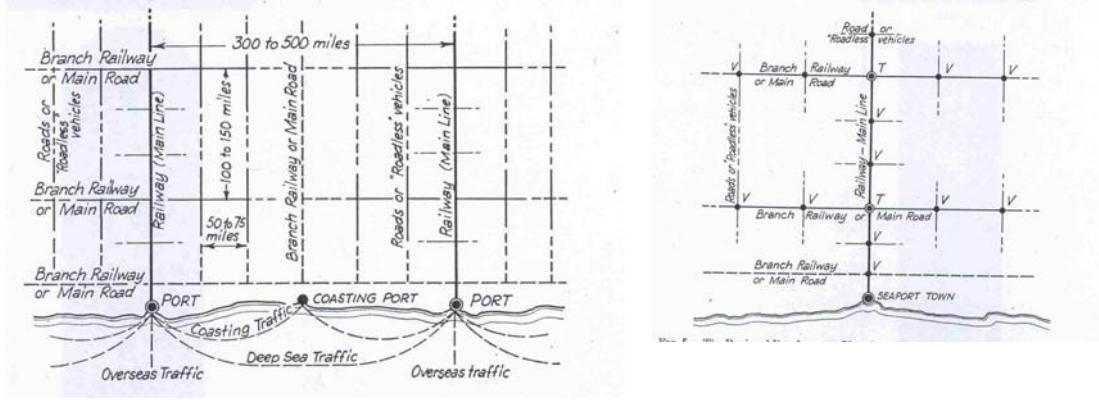
McLean sömürgeler arası ve sömürgelerde bölgeler arası iletişim ağının önemini vurgulamış (Şekil 3.35) ve farklı ölçeklerdeki planlama prensiplerinin aynı, fakat projelerin doğaları ve amaçlarının çeşitli olduğunu belirtmiştir.

Şekil 3.35: Sömürgelerde planlamanın İmparatorluk ile bağlantısı ve ölçek ilişkisini gösteren şema (McLean, 1929).

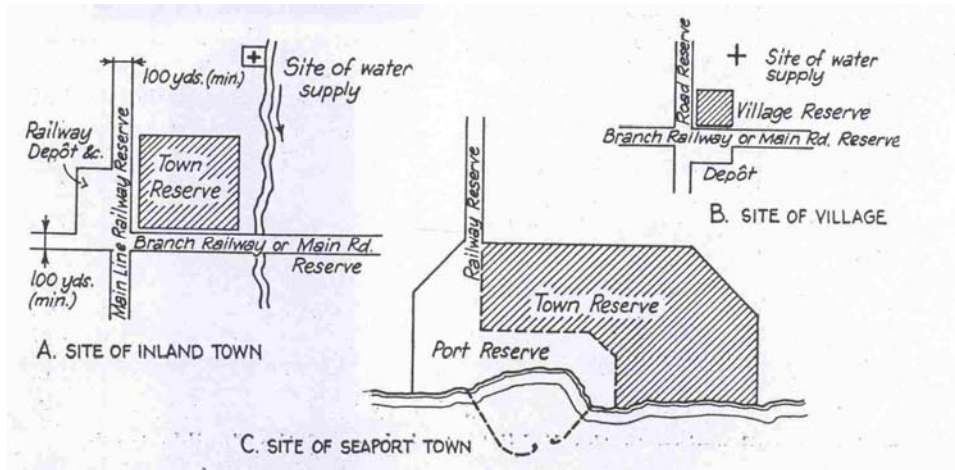
Yazara göre ölçeğin bir ucunda, tüm önemli gelişim işlerinde merkezi bürokratik bir yönetimin kontrolü altında olan ilkel bir sömürge; diğer ucunda ise koordine edilmiş bir planlamanın birçok birimle yürütülmekte olduğu İmparatorluk yer almaktadır (**McLean, 1929, s.3**). Planlama ölçeğinin bir ucunda sömürgelerin verilmesi bu ülkelerin İmparatorluğun parçası olarak kabul edildiğini göstermektedir. Fakat "ilkel" tanımlaması mevcut sömürgelerdeki birçok zengin kültürün tamamen göz ardı edildiği fikrini açıkça ifade etmektedir.

Şekil 3.36: Gelişmemiş sömürgeler için organizasyon ve ideal ulaşım önerisi. (McLean, 1929)

Sömürgelerde bölgeler arasında ve bölgelerin kendi içindeki yerleşimleri arasında iletişim ağı oluşturmak oldukça önemlidir. Ayrıca sömürgeler arası iletişim de öncelikli ele alınan konular arasındadır. Gelişmemiş bir sömürge'nin iç bölgeleri ile deniz arasındaki bağlantının en ekonomik ve düz olması ideal bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (McLean, 1929, s.10) (Şekil 3.36). Ulaşım ağının kesişim noktalarında şehir ve köy yerleşimleri, denizle birleştiği noktada ise liman kenti bulunmaktadır. Farklı ölçekte yerleşim yerlerinin oluşumu yatay ve düşey ulaşım akslarının önemine göre belirlenmekteydi (Şekil 3.37).

Şekil 3.37: İdeal yerleşim organizasyon önerileri. (McLean, 1929)

Kent ölçeğinde bakıldığı zaman, sömürgelerde yeni kurulan kentlerdeki "ızgara plan" uygulamaları bahsedilen anafikrin devamı olarak ortaya çıkmaktadır. Avustralya'da yeni kurulan Adelaide kenti ve Singapur, İngiliz sömürgelerinde uygulanan ızgara planlı kentler arasındadır (Home, 1997, s.28). Sömürge yönetimlerindeki planlamayı İmparatorluk ölçeğindeki planlama prensiplerinin yönlendirdiği anlaşılmaktadır.

G.S. Frangoudes Tarafından Yapılmış Öneri ve Eleştiriler:

Konu kapsamında ikinci sırada ele alınacak olan Atina Panticos Siyasal Bilimler Okulu'ndan G.S. Frangoudes'in Kıbrıs'taki kent planlaması hakkındaki görüşlerinin alındığı 21 ağustos 1932 tarihli toplantının tutanakları birçok saptama içermesi nedeniyle önem arz etmektedir. Frangoudes, İngiliz yönetiminin başından itibaren kent planlamada önemli bir gelişim sağlanmamış olduğunu ifade etmektedir. En kısa zamanda biri kısa zaman dilimi için, diğeri elli yıllık zaman dilimini kapsayan iki plan yapılmasını önermektedir. Her kentin en az iki veya üç adet 50 ayak (15.4 m) veya daha geniş caddeye ve kent merkezinde bir veya iki meydana sahip olması gerektiği belirtilmiştir. Frangoudes Lefkoşa bağlamında bulvar niteliği kazanması için Ledras Caddesinin; Mağusa kapısı ve Selimiye Camii arasındaki ile Baf kapısı ve Selimiye Camii arasında kalan aksların genişletilmesi ve düzleştirilmesini önermiştir. Ayrıca, Baf Kapısı ile Mağusa Kapısı arasında kalan, Trypioti'den açılan yolun Devlet Ofisi ile bağlantı sağlayacağını ve bununla eski ve yeni yerleşimlerin birbirine bağlanmış olacağı ifade edilmektedir.

Kıbrıs Arazi Kayıt & Ölçüm Dairesi Müdürü Tarafından Kıbrıs'ta Kent Gelişiminin Değerlendirilmesi:

Arazi Kayıt ve Ölçüm Dairesi Müdürü tarafından Vali'nin isteği doğrultusunda 9 Mayıs 1935 tarihinde "Kıbrıs'ta kent planlama taslağı hazırlama" maliyeti ile ilgili rapor kaleme alınmıştır. Bu raporda Kıbrıs'taki durum ile ilgili aşağıdaki tanımlamalar yer almaktadır:

Yüzyıllardır savunma sistemi dışında plansız bir gelişim yaşanmıştır. Yollar, yaya ve hayvan sürülerinin ihtiyaçları, mal sahiplerinin izinleri ve parsellerin genel durumu doğrultusunda oluşmuştur. Son yirmi yıldan ve özellikle son on yıldan beri hatırı sayılır bir kent dışı gelişim gerçekleşmektedir. Bu gelişim mal sahiplerinin çıkarlarına uymaktadır. Kent planlama ve İnşaat Komitesinin uygulamaları konusunda belirli bir görev dağılımı yoktur. İnşaat izinlerine göre uygulamaların yerine getirilmesini takip eden veya ruhsatsız binaların inşaatının kaydını tutan kimse bulunmamaktadır. Görevlilerin uygun bir kent planlama için yetersizliği ise başlıca sorundur.

Arazi Kayıt ve Ölçüm Dairesi Müdürü, kentlerdeki sorunların çözülmesine yönelik, mevcut görevlilerin yetkilerinin geliştirilmesi veya yeni görevli atamalarına dayalı iki alternatif sunmaktadır. Birincisi, Belediye sınırları içinde kent planlama ve inşaat kontrolünün Belediye kurumlarının görevi olması uygun bulunmaktadır. Fakat Kıbrıs'ın altı kentinin tümünde kontrol için gerekli bilgi ve teknik destek bulunmadığı

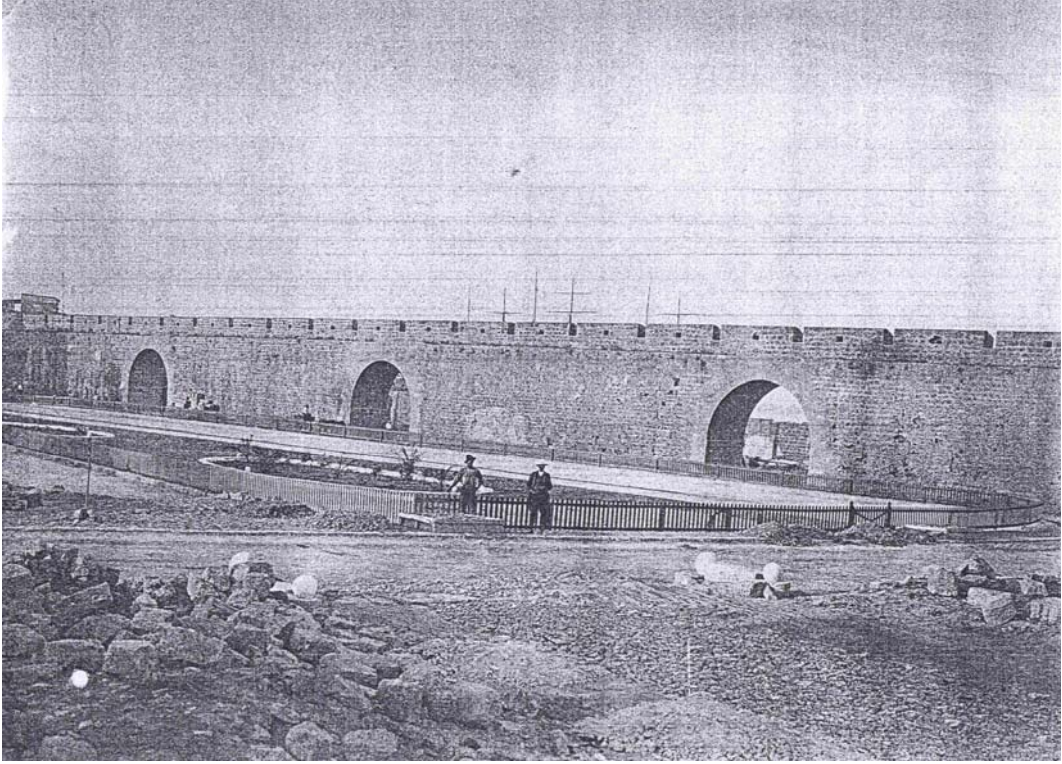
düşünülmektedir. Bu nedenle çift kontrol sistemi önerilmektedir. Bu da, İnşaat komitelerinin kent planlama konusunda da yol gösterebilecek şekilde donanımlı ve denetim gücü artırılarak daha aktif hale getirilmesini içermektedir. İkinci alternatif ise, 6 yerleşimdeki İnşaat Komitelerine ikişer yeni görevli atanmasına yöneliktir: sağlık bölümünden bir “yürütücü” ve Kamu İmar Bölümünden bir “inşaat müfettişi”. Kent planlama konusunda yer verilen öneriler arasında gelişim alanlarının bölgelere ayrılması, yolların yerleştirilmesi, park ve oyun alanları gibi açık alanların bulundurulması yer almaktadır (**SAI/557/1927**). McLean ve Frangoudes’in önerileri Kıbrıs’taki yönetimi bu konuda arayışa yöneltmiştir.

Kent Planlama Uygulamaları

Kent gelişim konularına ilişkin araştırmaların yönetimin dikkatini çekmeye başladığı yukarıda anlatılmıştır. Tarihi kent dokularında ve parklarda düzenlemeler gerçekleştirilmekte ve bazı yerleşim bölümlerinin araç trafiğine uygun hale getirilmesi amacıyla yolları genişletme ve düzleştirme uygulamaları yapılmaktaydı. Kentlerin yeni gelişim bölgelerinde de sayısı hızla artan binaların kontrolü ve buralara yeterli hizmet sağlama amaçlı girişimler bulunmaktaydı.

Mağusa Komiseri Birinci Dünya Savaşı öncesinde Mağusa kentinin süsü olan Desdemona Meydanı ve Parkı’nın (1922) eski haline kavuşturulması gerektiğini savunmaktadır (Şekil 3.38). Mağusa kentine gelenlerin kente ilk baktıkları nokta olması ve mevcut güzel fidanların korunması isteği ile meydanın iyileştirilmesini önermektedir. Komiser meydanın zarar görmesinin ordunun yaklaşık iki yıl kadar burada konaklamasından itibaren başladığını ve ardından Belediye Başkanı’nın hatalı bir kararla 1921 yazı başında, tiyatro gösterisi amaçlı bir kişiye izin vermesiyle devam etmiş olduğunu ifade etmektedir. Bu olayın kendisi tarafından durdurulduğu bildirilmektedir. Tiyatro gösterisini izleme amacı ile gelen halkın meydana bir miktar zarar verdiği, fakat bakımsızlığın ordunun ayrılmasından sonra hep mevcut olduğundan ve devam ettiğinden bahsetmektedir. 1905 yılında meydanın çevresine yerleştirilen korkulukların hiç boyanmadığını ve bu nedenle sağlam olmadıklarını ifade etmektedir. Komiser, Meydanın bakımsız olmasından tedirgin olduğunu ve belediye ile kentin düzenli hale getirilmesi konusunda süren bir tartışması bulunduğunu belirtmektedir (**SAI/2716/1906**). Komiser ve Belediye Başkanı arasında çevre düzenlemesi ve bakımı gibi konularda yaşanan bu uyuşmazlıklar, devlet ve yerel yönetimlerin ilişkisini temsil etmektedir. Belediyeler, sınırları içinde kalan alanların düzenleme ve iyileştirmesinden sorumlu birimler olarak çalışmalar yapmaktaydı. Fakat bölge sorumlusu olarak Komiser bu çalışmalarla ilgili bilgileri

Vali'ye iletmekte ve yetersiz uygulamaların hangi doğrultuda gerçekleşmesinin uygun olacağına ilişkin görüşü ile kentsel iyileştirme çalışmalarını yönlendirmekteydi.

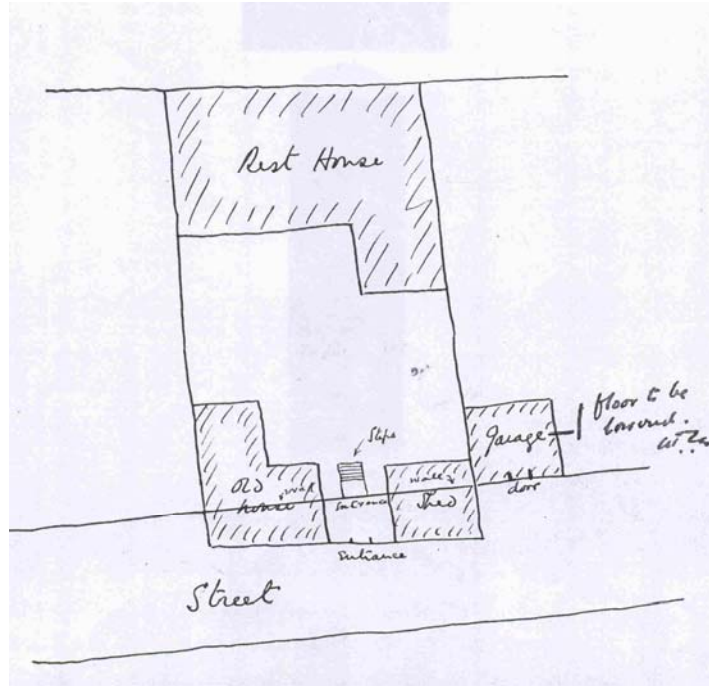
Şekil 3.38: Desdemona Meydanı ve Liman bağlantıları (SAI/2716/1906).

Mağusa'da düzenlemeye yönelik girişimler söz konusuysen, başkent olması dolayısıyla daha hızlı büyüme potansiyeline sahip olan Lefkoşa'da inşaat uygulamalarının denetlenmesi yönünde de çalışmalar yapılmaktaydı. İnşaat konseyi üyeleri yeni bir adım atılarak Lefkoşa ve civarındaki inşaatların gelişiminin düzenli kontrolünün sağlanması ve bina ruhsat şartlarının kararlaştırılması konusunda fikir birliği yapmıştır. Bu amaçla konseyin tanımlı görevleri Yasa 25/1927 ile düzenlenerek daha geniş yetki ve sorumluluklar sağlanmıştır. Yasal düzenlemeler her tür arazi, konut inşası, yolların yerleşimi vs gibi şartları kapsamaktadır. Sur dışında kalan Lefkoşa çevresindeki Miri araziler hızlı bir şekilde gelişmekteydi. 1928 yılında inşaat amaçlı 47 izin ve 1929 yılının ilk sekiz ayında 37 izin alınması, gerçekleşen artışı göstermektedir. Arazi Kayıt ve Ölçüm Dairesi Müdürü'nün veya daireden başka bir memurun çalışmaların büyük bölümünde konsey ile birlikte görev yapması gerekebileceği düşünülmektedir. Kamu İmar Bürosu Müdürü ise tam zamanlı bir görevlinin çalışabileceği kadar inşaat işi bulunduğunu ilave etmektedir (SAI/1497/1929). Yerel yönetim tarafından sürdürülen inşaat denetimlerine tam

zamanlı bir devlet memuru atanmasıyla destek verilmiş ve birimler arası gerekli koordinasyon sağlanmaya çalışılmıştır.

Anlatılanlar yanında Vali'nin de kentlerdeki gelişmeleri yönlendirmekte olduğu görülmektedir. Kent içi yolların genişletilmesi ve iyileştirilmesi çalışmalarının yoğunlaştığı 1930'lu yıllarda birçok bina yıkılmak zorunda kalmıştır. Vali'nin Mayıs 1934'te Baf'a yaptığı ziyaret sırasında ele alınan konuların notları arasında, Baf Belediye sınırları içindeki yolları genişletme ve iyileştirme çalışması için maddi kaynak bulunması ile hızlı bir şekilde buradaki çalışmaların tamamlanıp aynı ekibin Limasol'a aktarılması yer almaktadır. Kamu yapısı olması itibarı ile özel bir duruma sahip olan Devlet Binasının (Rest House) yollarla ilgili çalışmalar sırasında bir kısmının yıkılarak yolun genişletilmesine Vali bu ziyareti sırasında onay vermiştir (SAI/657/1934) (Şekil 3.39).

Şekil 3.39: Baf'ta yol genişletme sebebiyle yıkılacak olan binaya ait eskiz (SAI/657/1934).

Vali 1935 yılında Mağusa'da birçok önemli yeri teftiş etmiş ve aşağıdaki konuların devlet politikası olması gerektiğini belirtmiştir:

- Tüm kale çevresinin hafif meyilli kısmından en az 600 ayak (182 m) mesafesindeki tüm binaların temizlenmesi sağlanmalıdır.

- b) Suriçinde tüm yeni binalar surlardan en az 100 ayak (30 m) uzakta yapılmalıdır. Belirli yerlerde bu mesafeyi 300 ayak'a (91.4 m) kadar engelleyecek bir yöntem bulunmalıdır.
- c) İçerde surları çevreleyen 40 ayak (12 m) genişliğinde yol inşa edilmelidir.
- d) Suriçinde tüm binalar düz çatılı olmaya zorlanmalı ve yükseklikleri 18 ayak'ı (5.4 m) geçmemelidir.
- e) Selimiye Camii ve Ortodoks mezhebinin Aya Yorgi Kilisesi arasında yeni bir meydan oluşturulmalıdır.
- f) İkinci meydan Sinan Paşa Camii yanında düzenlenmelidir.
- g) Martinengo Burcu'ndan Aya Yorgi Kilisesi'ne, oradan da Selimiye Camii'ne kadar 30 ayak (9.1 m) genişliğinde yol yapılmalıdır.

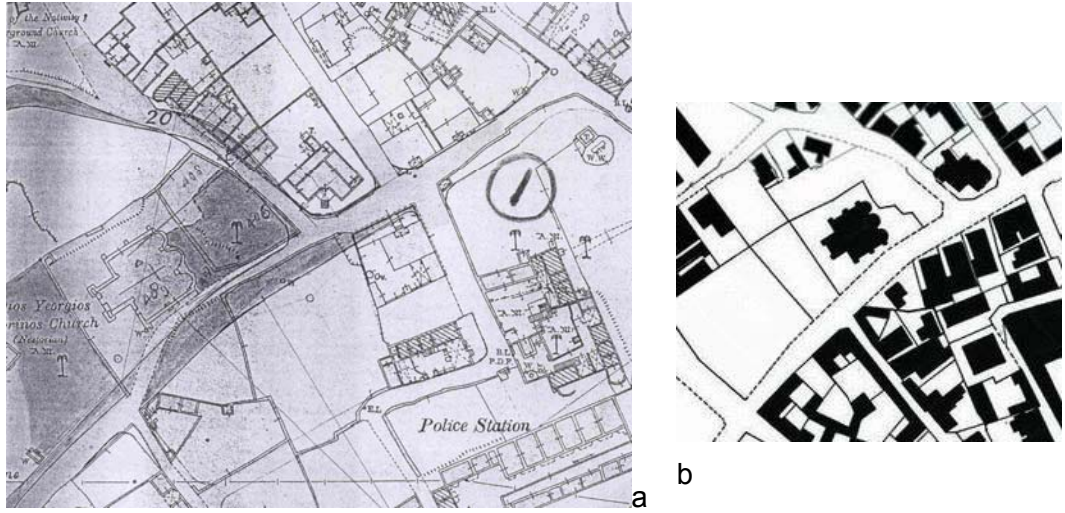
Yukarıda altı madde olarak yer verilen önerilerden bazıları yakın bir içerikle yasallaştırılırken bazıları ise gerçekleşmesi mümkün olmayacak öneriler olarak kalacaktı. Suriçinde çevre yolu yapılması ve yine bu özel alanda yeni bina inşaatlarına belli kısıtlamalar getirilmesi uygulanan en önemli iki öneriyi oluşturmaktadır.

1936 yılında Mağusa'nın gelişimi amacıyla üç konu belirlenmiştir:

- a) Belediye tarafından 136/26/1930 numaralı yasadan yararlanılarak bazı yolların genişletilmesi,
- b) Gelecekte oluşabilecek ihtiyaç nedeni ile yeni yol açılmasına gerek duyulacak arazilerde gelişimin durdurulması,
- c) Tarihi binaların çevresindeki yapılaşmayı önlemek için şahıslara ait arazilerin satın alınma veya sur dışında devlete ait başka arazilerle değişimi yöntemiyle kamulaştırma yapılmasıdır (**SAI/1333/1935/1**).

Yukarıda belirtilen ilk iki konu olan Mağusa suriçinde yolları genişletme ve düzleştirme ve yeni yol öneri projeleri 1936 yılında Arazi Kayıt Dairesi tarafından hazırlandıktan sonra Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Yasal çerçevede ortaya çıkan duruma göre 26/1930 numaralı yasada sadece mevcut yolların değiştirilebileceği ve herhangi bir arazinin yeni yol yapımı için ayrılamayacağı öne sürülmüştür. Fakat buna rağmen 26/1930 maddesinin 138. fıkrası kullanılarak Belediye'nin yol yapımı

veya genişletmeyi düşündüğü araziler üstünde yeni bina inşasını durdurması kararlaştırılmıştır. Şubat 1937 yılına ait bir yazıda ise açıklanan plan sonrasında bir grup mal sahibinin temyiz başvurusu yaptığı yer almaktadır. Başvuruları bulunan bazı arazilerin satın alınması Sömürge Sekreteri tarafından önerilmektedir (**SAI/1333/1935**) (Şekil 3.40). 16 Haziran 1937’de Belediye Başkanı’nın duyurusu ile başlayan üç aylık teftiş süresinde değişiklik başvuruları değerlendirilecektir.

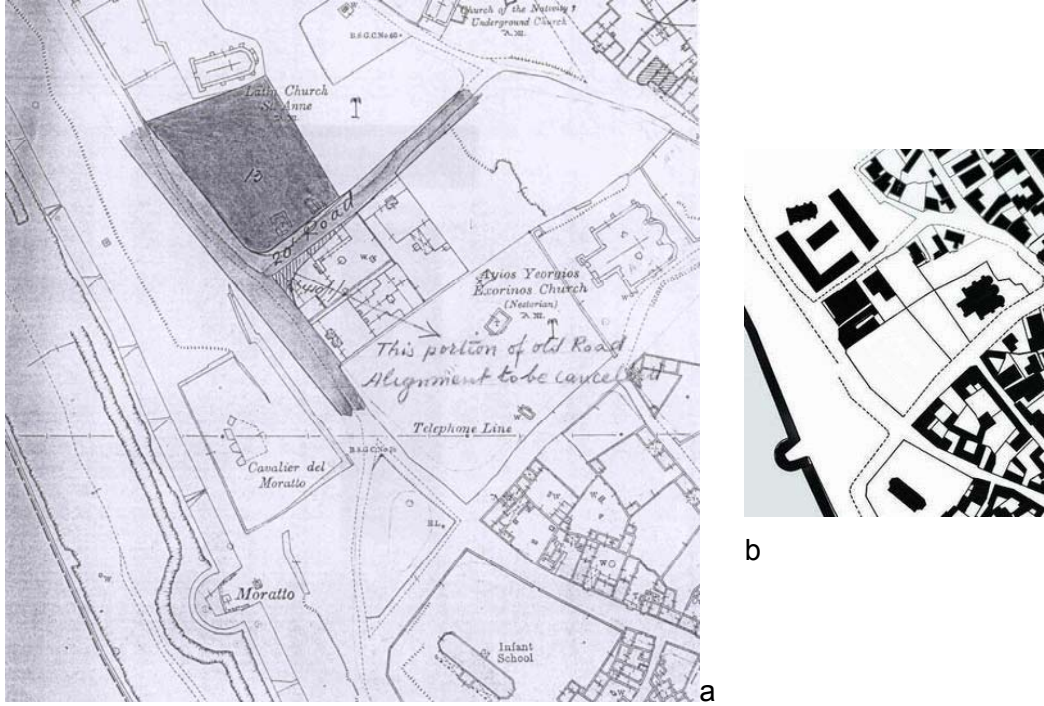

Şekil 3.40: Yol genişletme A planından bir örnek, 1936 (a) ve günümüzdeki durumu (b) (SAI/1333/1935).

Mağusa suriçinde yol genişletme çalışmaları bulunan bölgede ortaya çıkan başka bir durum ise, yol genişletme projesi öncesinde mal sahibi tarafından satılmak üzere olan arsanın fiyatının bu projeden dolayı çok düştüğünün şikayet konusu olmasıdır (Şekil 3.41). Arsa sahibinin zararını telafi etmek için yasal imkanları araştıracağı ve Belediye Konseyi’ne gerekli başvuruda bulunacağı belirtilmektedir. Arazinin günümüz durumu, hemen yakınında bulunan tarihi kilisenin yer aldığı arsa ile birleştirildiğini göstermektedir. Bu da, şikâyet konusu arazinin süreç sonunda kamulaştırılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Arazi Kayıt Dairesi Müdürü Godwin Austen’in 1938 yılına ait bir raporundan Mağusa’nın gelişimi amacıyla saptanan üçüncü konu olan tarihi eserlerin çevresindeki arazilerin kamulaştırılması çalışmasının uygulanmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Bazı mal sahipleri önerilen devlet arazileriyle değiştirmeyi kabul ederken, özellikle eski eserlerin yakın çevresinde bulunanlar arazilerini devlete satmak istememektedirler. Eski Eserler Dairesi Müdürü’nün Mağusa suriçinde bulunan tüm tarihi binaların çevresindeki arazileri belirlemesinin ardından bunların Eski Eserler Yasasının 12 ve 24. maddeleri kapsamında kamulaştırılması

düşünülmektedir. Böylece kent planlamanın kolaylaşacağı, eski eserlerin çevrelerinin düzenli bir hale geleceği belirtilmektedir (SAI/1333/1935).

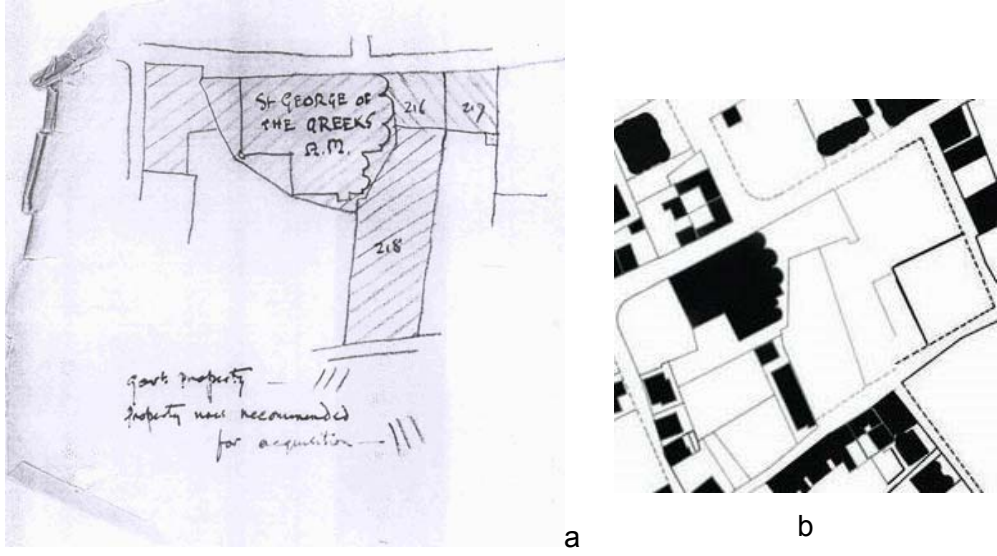
Şekil 3.41: Şikâyet konusu arsanın haritadaki yeri (a) ve günümüzdeki durumu (b) (SAI/1333/1935).

Kararlaştırılan yöntem doğrultusunda Eski Eserler Dairesi Müdürü'nün girişimleri ile kamulaştırma çalışmaları başlatılmıştır. Ortodoks mezhebinin Aya Yorgi Kilisesi (St. George of the Greeks Kilisesi) yanındaki 216 - 217 no'lu arazi sahiplerinin talep ettiği (her arsa için £75) bedeli Arazi Kayıt Dairesi Müdürü yüksek bulduğundan her iki arsa için (toplam £120) yeni öneri yapmıştır. Eski Eserler Dairesi ve Arazi Kayıt Dairesi müdürleri arasında fikir alışverişi ile karara varılmaya çalışılmaktadır. Kilise'ye bitişik olan 218 numaralı arazinin de devlet arazisi değişimi ile kamulaştırılabileceği ihtimali bulunmaktadır. Günümüzde sözü edilen kilisenin çevresinde bulunan arsaların boş olması çalışmaların kamulaştırma yönünde gerçekleştirilmiş olabileceğini göstermektedir (Şekil 3.42).

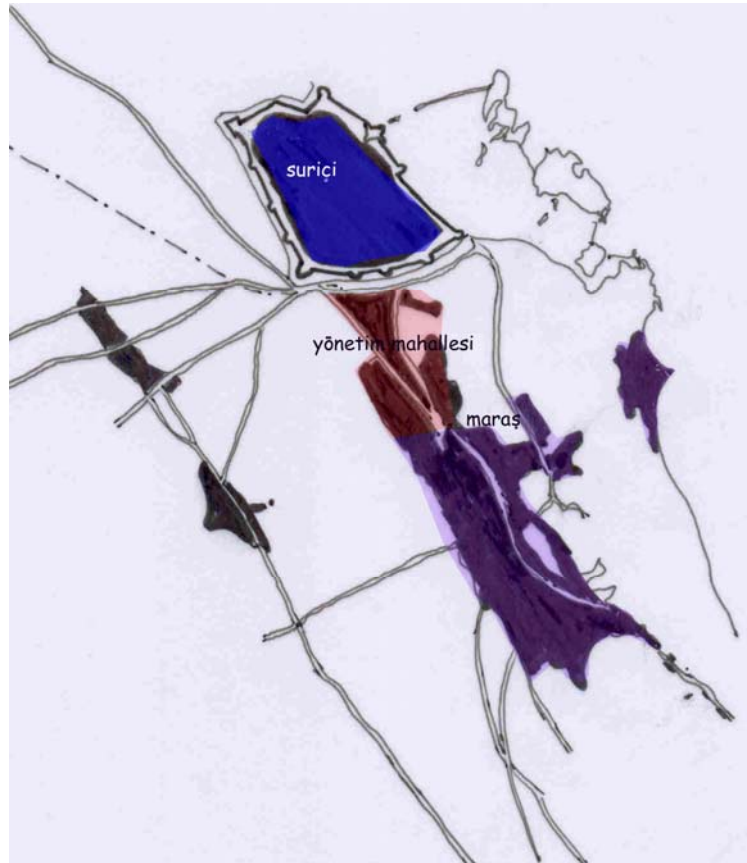
Yol genişletme çalışmaları ile ilgili başka bir örnek ise, Sinan Paşa Cami'nin doğusunda bulunan türbe ve devlet arazisinin duvarı konusunda karara varılmaya çalışılırken, Belediye Başkanının burada meydan niteliğinde bir kamusal alan oluşturma önerisini getirmesidir. Tartışmalar sonunda sınırın 30 ayak genişliğinde şerit olarak geri çekilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat Eski Eserler Dairesi Müdürü yol dışında kalan alanın otopark haline dönüşmesi ihtimalinden endişe duyarak

kaldırımı olabildiğince geniş tutmak istemektedir (SAI/1333/1935). Günümüzde bu alanın “otopark” olarak kullanılıyor olması endişelerin haklı olduğunu ispatlamıştır.

Şekil 3.42: Aya Yorgi Kilisesi çevresindeki arazileri gösteren eskiz (a) (SAI/1333/1935) ve günümüzdeki durumu (b).

Şekil 3.43: Maraş bölgesinin hızlı gelişimi, Mağusa, 1933.

İngiliz idaresinin erken yıllarında küçük bir yerleşim olan Maraş, ilerleyen dönemde sur dışında en hızlı gelişen bölge olmuştur (Şekil 3.43). Zaman zaman eski ve yeni

yerleşimler olarak da adlandırılan Mağusa suriçi ve Maraş'ın altyapı gelişimi ile ilgili, Belediye'den kaynaklanan sorunlar yaşanmıştı. Yollarının iyileştirilmesinde yetersizlikler bulunduğu iddiaları 1937 yılında yoğun yazışmalar ve farklı bakış açılarını barındırmaktaydı. Mağusa suriçinde yolların genişletilmesi projesine devletin de maddi katkıda bulunması talepleri, yıllardır belediyenin yapması gereken iyileştirme çalışmalarını yerine getirmediği öne sürülerek reddedilmiştir. Arazi Kayıt Dairesi Müdürü, suriçinde uzun yıllar yol çalışmalarının ihmal edildiği ve sadece 5-6 yıldır gelişmelerin sürdürüldüğü gözlemini aktarmaktadır. Belediyenin icraatlarının Maraş'ta yapılmış yolların geliştirilmesi, pazar ve diğer alan çalışmalarına yapılan harcamalarla sınırlı olduğunu anlatmaktadır. Komiser ise Belediye Konseyi'nin Ortodoks çoğunluğunun kendi yerleşimleri olan Maraş'ın gelişimi ile suriçinden daha fazla ilgilendikleri görüşündedir **(SAI/1333/1935)**.

Bu dönemde ele alınan kent planlama uygulamaları bağlamında yolların genişletilerek motorlu araç trafiğine uygun hale getirilmesine ve tarihi binaların çevresindeki yapılaşmaların kontrol altına alınmasına yönelik çalışmalar en önemli girişimler olarak ortaya çıkmaktadır.

3.2.5. Kırsal Alanda Planlama ve Gelişim

Bu dönemde de köylerdeki iskan durumunu düzenleme amaçlı çalışmalar bulunmaktadır. Köylülere yol gösterme ve onların kullanımı için 1938'de standart tipte ucuz konut planları hazırlanması; bu konutları seçen kişinin, mimara gitmek veya kendi planını düşünmesi yerine İnşaat Konseyine sunmak üzere hazır bir projeye sahip olması planlanmaktadır. Bu amaçla 1939 yılında İnşaat Konseyi köy konutlarının iyileştirilmesine yönelik basit projeler hazırlanmasını kararlaştırmıştır. Bir seri projelerden biri seçildikten sonra izin için İnşaat Konseyine başvurabilecektir. Bu süreçte sağlık denetiminden veya diğer bölümlerden değişiklikler istenmeyeceği için gecikme yaşanmayacaktır. Bu alternatiflerin köylerde konut inşa etme niyetinde olup proje için fazla masraf yapamayanlar için çözüm olacağı düşünülmektedir. Geliştirilmiş çizgideki projelere yavaş yavaş alışan köy duvarcıları için de tekrardan aynı binaları inşa etmek kolay olacaktır. Köylülerin seçebilecekleri çeşitli ücretlerde altı basit standart konut projesi hazırlanması düşünülmektedir. Köylüler numarasına göre projeyi seçme ve inşaat ruhsatı için başvuru yapma imkanına sahip olabileceklerdir **(SAI/507/1938)**.

3.2.6. Mimarlık Uygulamaları

Mimarlık uygulamalarını etkileyen önemli bir gelişim olması nedeniyle betonarme kullanımı ve yasal düzenleme ihtiyacına yönelik çalışmalar anlatıldıktan sonra “Devlet Binaları” ve “Konutlar”la ilgili bilgiler yardımıyla, Yoğun Uygulama Dönemi'nin önemli gelişmeleri olan standartlaşan, tekrar eden, alternatifli bina tipleri gibi mimarlık alanında modernleşmenin “seri üretim” işaretlerine yer verilecektir.

Betonarme Kullanımı

19. yüzyılın başlarından itibaren çimento kullanımına yönelik araştırma ve uygulamalar başlamıştır. Bugünkü şekliyle betonarmeyi ilk olarak Fransız mühendisi Hennebique 1892'de bulmuştur (Hasol, 1998, s.85). Demir donatılı betonarme uygulamaları 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanmış olsa da, Hasol'un (1998, s.86) belirttiğine göre 1904-1914 arası betonarmenin tam bir güvenlikle kullanılmaya başlandığı dönemdir.

Yapı sistemi ve malzeme olarak betonarme modern zamanlarla özdeşleşmiş durumdadır. Gelişmeleri İngiliz İdaresi bünyesinde takip etmekte olan Kıbrıs'ta 20. yüzyılın birinci çeyreğinden sonra betonarme kullanımına başlanmış ve bir süre sonra yerel mimarların benimsemesi ile bu teknoloji yaygınlaşmıştır. Betonarme kullanımına dair ilk veri yerel bir mimarın çalışması olan bir sivil mimarlık örneğidir. Mimar Theodoros Fotiadis'in, işadamı Kostas Christodoulou için 1921 yılında tasarlamış olduğu konutta, geleneksel taş işçiliği ile birlikte ilk kez betonarme kullanılmıştır (Anon, 1995, 59) (Şekil 3.44).

Şekil 3.44: Kostas Christodoulou Konutu, T. Fotiadis, 1921 (Anon, 1995, 61).

Betonarme yapı sistemi kullanımına dair ilk arşiv bilgileri 1926 yılına denk gelmektedir. Bu konuda PWD Müdürü tarafından 2 Şubat 1926'da hazırlanmış olan tutanak Vali Müsteşarı'na gönderilmiştir. Yazıda geçmiş birkaç ay içinde hatalı betonarme kullanımına ilişkin üç olayın kendisine ulaştığı belirtilmiştir. Bunlardan birini ruhsatının tekrar denetlemesi istenen bir kamu binası ve mal sahiplerinden mühendis kontrolü ve raporu istenen diğer iki inşaat oluşturmaktadır. Müdür, betonarme yapının uygun bir şekilde tasarlanmaması durumunda her zaman tehlike kaynağı olduğunu ve buralarda ciddi kazalar meydana geldiğini ifade etmektedir. Ayrıca projelerin belediye onayından önce PWD'nin onayının gerekliliği vurgulanmaktadır. Müsteşar'a iletilen durum sonrasında yasa taslağı hazırlama girişimi başlatılmıştır **(SAI/554/1926)**.

Resmi yayın organı "Cyprus Gazette"nin 28 Şubat 1919'da yayınlanan 1368 sayılı nüshasında Yollar ve Binalar yönetmeliğine betonarme uygulamalar ile ilgili bir paragraf eklenmesi önerilmektedir. Bu paragraf, betonarme yapı inşa etmek isteyen her kişi uygulama çizimlerini Kamu İmar Bürosu'na sunmasını talep edecektir; PWD müdüründen onay almamış projelere belediye ruhsat vermeyecektir; başvuran kişinin PWD müdürüne uygun bir bedel ödemesi durumunda yeniden tasarlama hizmeti alması mümkün kılınacaktır **(SAI/554/1926)**.

Bu yöndeki uygulama önerisi bina ruhsatı konusunda yetkili otorite olan Belediye Konseyi tarafından aşağıdaki nedenlerden dolayı 20 Nisan 1926'da reddedilmiştir:

- 1) Belediye konseyi, gerekli bulunan hizmeti sağlama amaçlı atanması önerilen mühendis veya Belediye'de yeni statüde bir görevliye ihtiyaç duymamakta,
- 2) Konsey, oluşacak olan ek vergilendirmeyi uygun bulmamakta,
- 3) Konsey teknik nedenler için önerilen çözüm önerisinin tümünü uygun bulmamaktadır **(SAI/554/1926)**.

İngiltere'de bir grup mühendisin biraraya gelerek oluşturduğu Yapı Mühendisleri Kurumu (institution) tarafından Kıbrıs Sömürge Yönetimine 20 aralık 1928 tarihli yazı gönderilmiştir **(SAI/455/1929)**. İngilterenin farklı bölgelerinde çalışmakta olan mühendisler, betonarme ve çelik yapı sistemleri veya ikisinin birlikte kullanıldığı yapılara yönelik standartlaşmış bir yönetmelik oluşturma gerekliliğini farketmiştir. Bazı bölgelerde oldukça eski, bir diğerinde daha modern ve bazılarında ise hiçbir yönetmelik bulunmadığı saptanmıştır.

Çelik yapım teknikleri ile ilgili atanan uzman ekip, hazırladığı raporu İngiltere'nin farklı bölgelerine göndererek raporun standartlaşmış yönetmelik olarak kabul edilmesi önerisini bildirdiğini ve bu konuda olumlu eleştiriler almış olduğunu belirtmektedir. Betonarme yapı sistemleri ve malzemeyi konu alan benzer bir raporun da aynı süreci geçirmekte olduğu anlatılmaktadır. Sözü geçen kurum, Krallığa bağlı Taç Koloni'lerde çelik ve betonarme yapı sistemlerine dair hiçbir yönetmelik bulunmadığını saptamış ve yerel idarelerin yönetmelik hazırlamasının çok zor olduğu düşüncesi ile raporun tüm sömürgelere gönderilmesini kararlaştırmıştır. Yazının sonunda ise kolonilerde mevcut bir yönetmelik girişimi varsa raporun onu engelleme amaçlı olmayıp, taslak çalışması sırasında bu amaçla hazırlanmış bir örnek oluşturması isteği ifade edilmektedir. Sözü edilen rapor dosya içinde bulunmadığı için yönetmelik önerisi hakkında fikir edinilememiştir. Fakat Krallık sınırları içinde örgütlenmiş uzman ekibin sömürgeleri de kapsam dahiline alması, merkez ve sömürgeleri arasında paralel bir ilerleme isteğine işaret etmektedir.

Kamu Yapıları

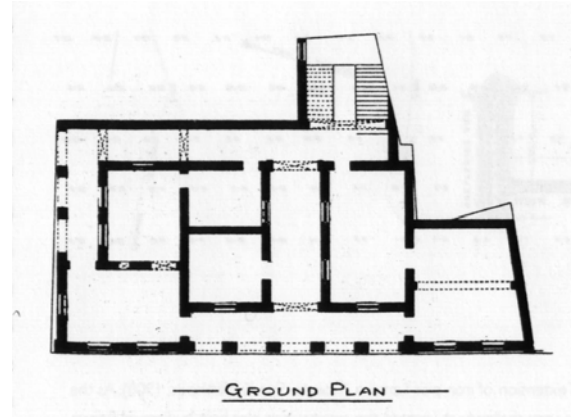
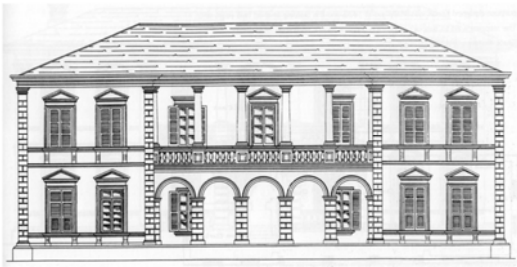
Erken 1920'lerde görece bir refaha sahip olan ada, tüccarların ve diğer girişimcilerin pazarı olmuştu. Yönetimin, çoğu büyük ve detaylı projelerinden, altyapı uygulamaları için harcanan para miktarı hakkında fikir edinilebilmektedir. Uygulanan projelere özet bir şekilde bakıldığında bu dönemde gerçekleştirilmiş birçok resmi yapı bulunduğu görülmektedir. Posta ve Arazi Kayıt Ofisi Binasının yapımı nedeniyle uzun süre bekletilmiş olan Baf Konak Binası inşa edilmiş, Polis adlı yerleşmede Konak yapılmış ve gösterişli Rönesans etkilerini görebildiğimiz Limasol Hastanesi tamamlanmıştır. Lefkoşa'da, Merkez Posta Dairesi için masif üç katlı bir taş yapı gerçekleştirilmiştir. Mağusa Polis Karakolu ve Su İşleri Dairesi de yeni binalarına kavuşmuştur (**Schaar ve diğ., 1995, s.53**).

Lefkoşa'da Konak binasının hemen karşısına inşa edilmiş olan Merkez Posta Binası erken dönemde oluşturulmaya başlanan resmi kimliği yansıtan bir karakterdedir. Anıtsal kütleli, ön cephe düzeni ve mimari detaylarıyla başkentin merkezine uygun, temsil niteliğine sahip bir binadır. Yapı malzemesinin kesme taş olması, zemin katta cephenin simetri merkezinde kemerli yarı açık veranda ile girişin geri çekilmesi, üst bölümde de aynı hareketin korint başlıklı iki kat devam eden sütunlarla vurgulanması ve düşey dikdörtgen açıklıkların eşit aralıklarla diğer yüzeylere yerleştirilmesi anıtsal etkiyi güçlendirmektedir (Şekil 3.45). Joseph Gaffiero tarafından tasarlanan Baf Posta ve Arazi Kayıt Dairesi de aynı cephe düzeninin

uygulandığı iki katlı bir binadır. Pencereilerin üçgen alınıklarla desteklenmesi ve dorik düzende sütunlar kullanılması gibi detay farklılıkları bulunmaktadır. Arazi şekli ve büyüklüğü planda imkan vermemesine rağmen ön cephe düzenlemesinde simetri oluşturulması her koşulda bu uygulamanın gerçekleşmesi yönündeki çabayı göstermektedir (Şekil 3.46).

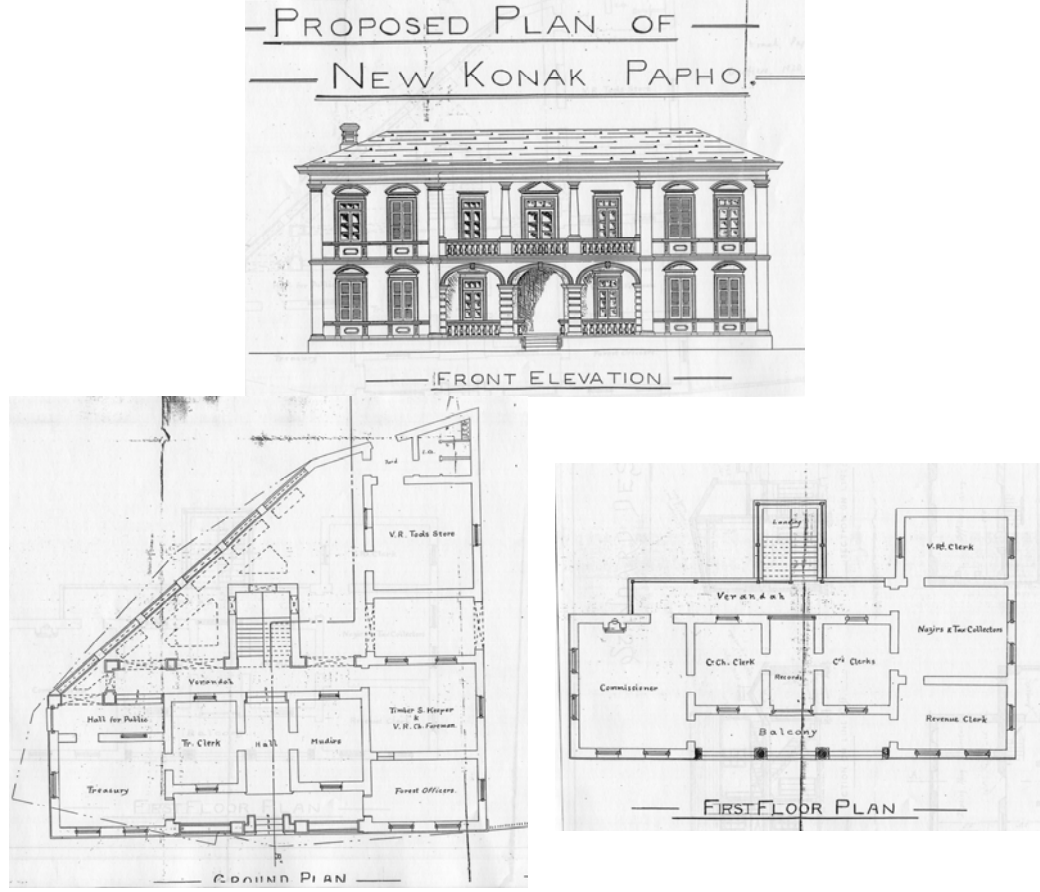

Şekil 3.45: Lefkoşa Merkez Posta Binası, 1920.

Şekil 3.46: Posta ve Arazi Kayıt Dairesi Binası, Baf, 1919, J. Gaffiero (PWD/ P151).

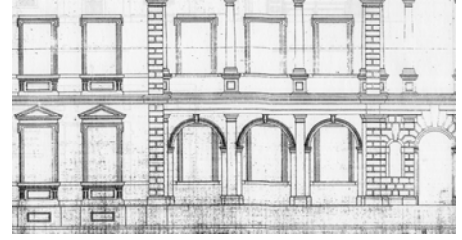
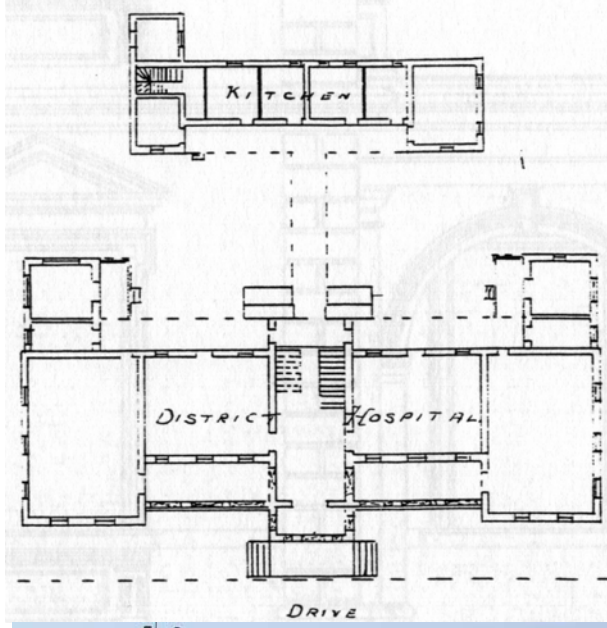
Baf'ta İngiliz İdaresi'ni temsilen inşa edilen diğer kamu yapısı da "Konak" olmuştur. Bu yapı Posta binasıyla aynı mimar tarafından yakın tarihlerde tasarlanmış ve iki binada aynı mimari elemanlar tekrar edilmiştir (Şekil 3.47).

Şekil 3.47: Konak Binası, Baf, 1920, J. Gaffiero (SAI/425/1906).

1920'lerin başından itibaren kamu yapılarının tasarımında adına sıklıkla rastlanan mimar Gaffiero Limasol Bölge Hastanesi projesini de gerçekleştirmiştir. Hastanenin ana binasında, yukarıda bahsedilen mimari karakterin temelde tekrar edilmesine bağlı olarak tanımlanan resmi kimlik kendini göstermektedir (Şekil 3.48). Hastane kompleksi içinde bulunan dispanser, küçük ve tek katlı bina olması nedeni ile daha yalın, ancak yine de resmi temsil niteliğine uygun bir yapıdır (Şekil 3.49). Özellikle bu küçük örnek, resmi kimlik talebinin bu dönemde ne kadar öncelikli bir nitelik taşıdığına işaret etmektedir.

Atalasa Sanatoryumu'ndaki İdare ve Koğuş Blokları, yönetimin ilk yıllarındaki gibi çizgisel yerleştirilmiş olan odaları saran bir verandaya sahip tek katlı bir yapıdır. İdari binanın iki tarafında aynı aksı takip ederek yerleştirilen koğuşlar ile üç binanın ilişkisi sağlanmıştır (Şekil 3.50).

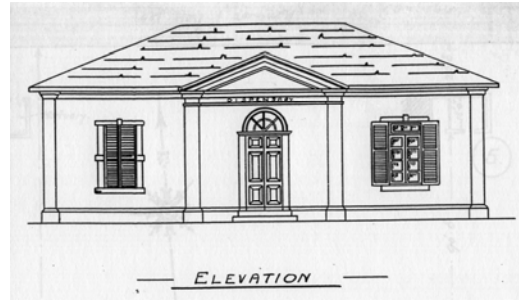
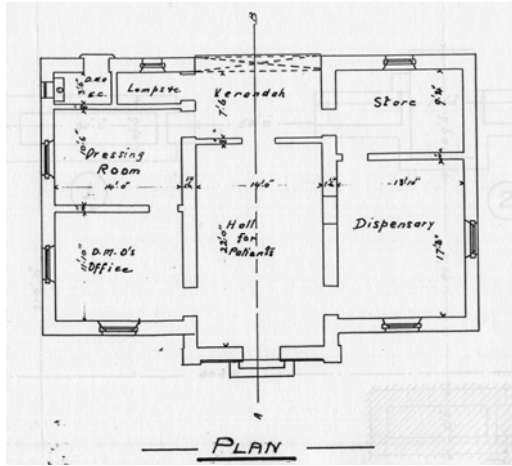

Cephe çalışması

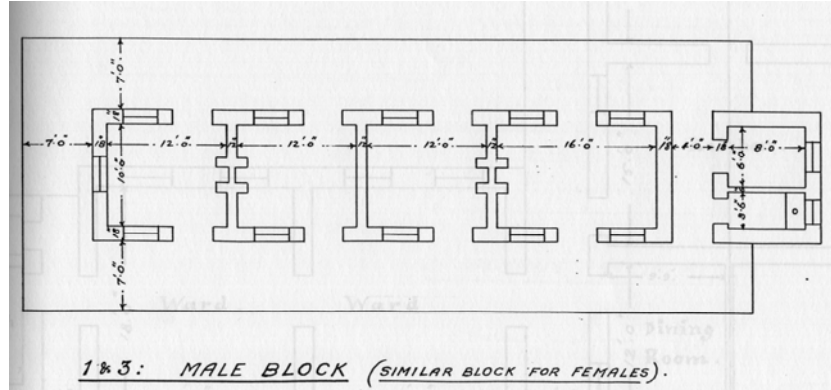
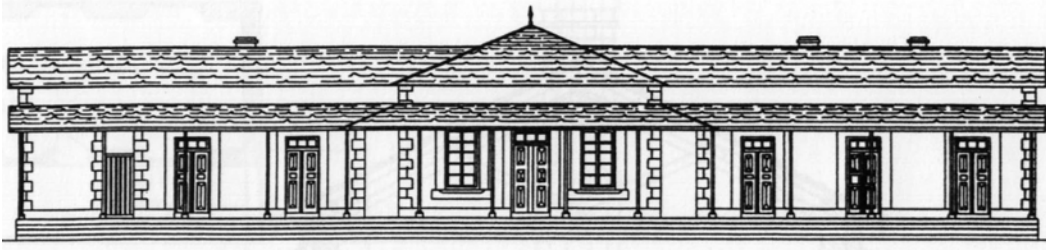
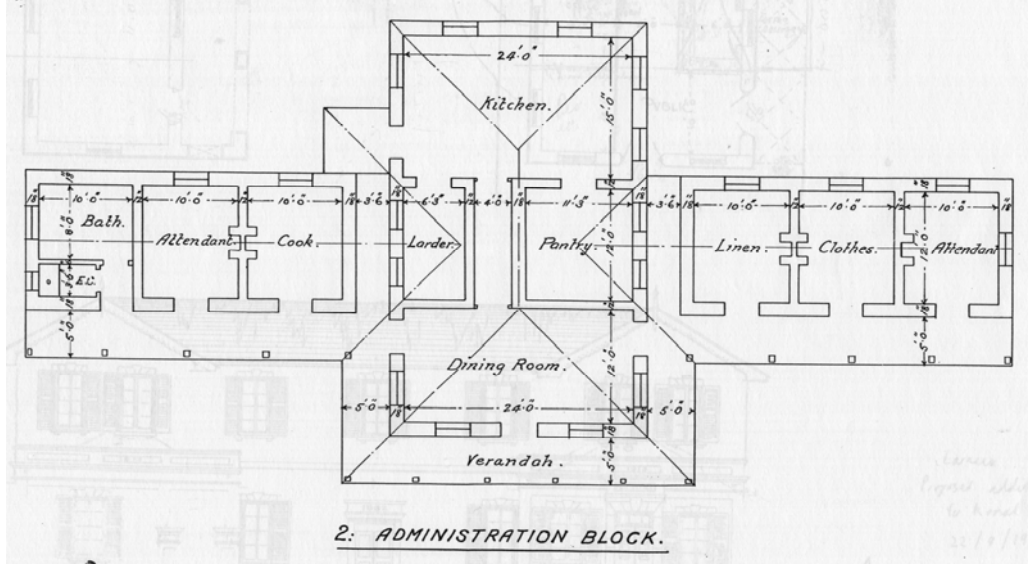

Şekil 3.48: Limasol Bölge Hastanesi, 1922, J. Gaffiero (PWD/ H73).

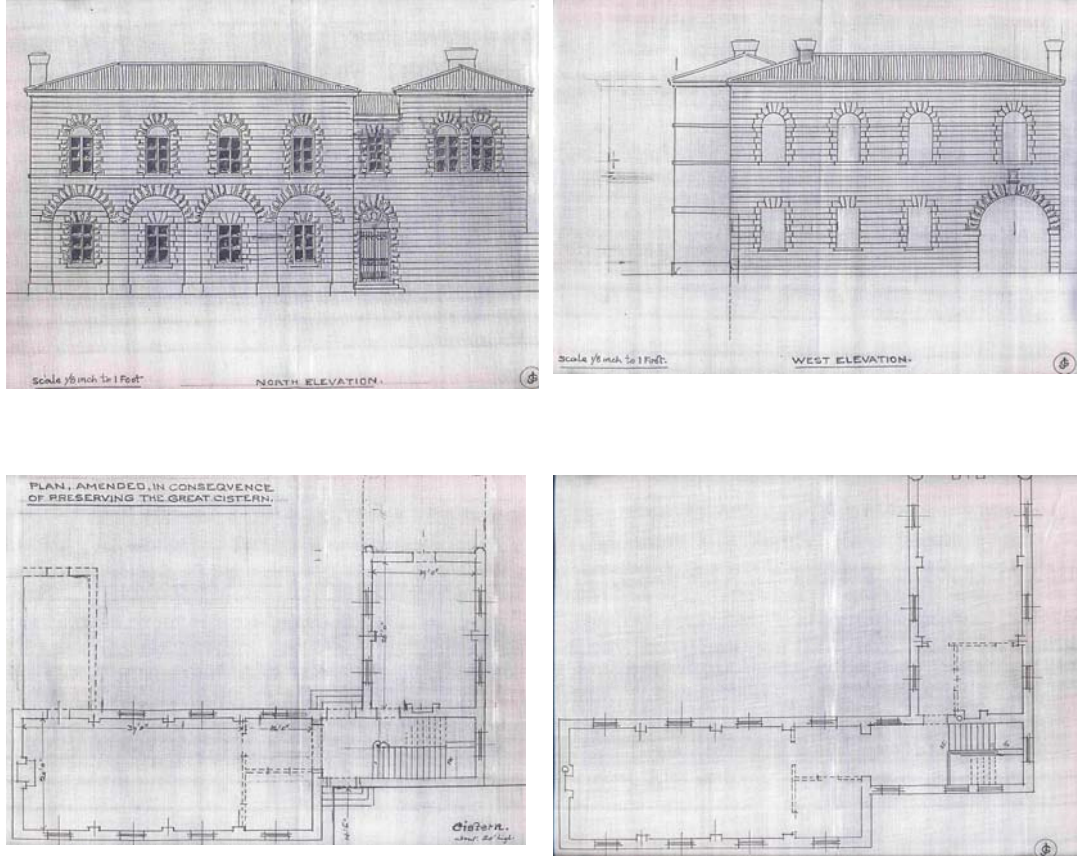

Şekil 3.49: Limasol Bölge Hastanesi Dispanseri, 1921-2, J. Gaffiero (PWD/ H73).

Şekil 3.50: Atalasa Sanatoryum, İdare ve Koğuş Binaları, 1925 (PWD/ I150).

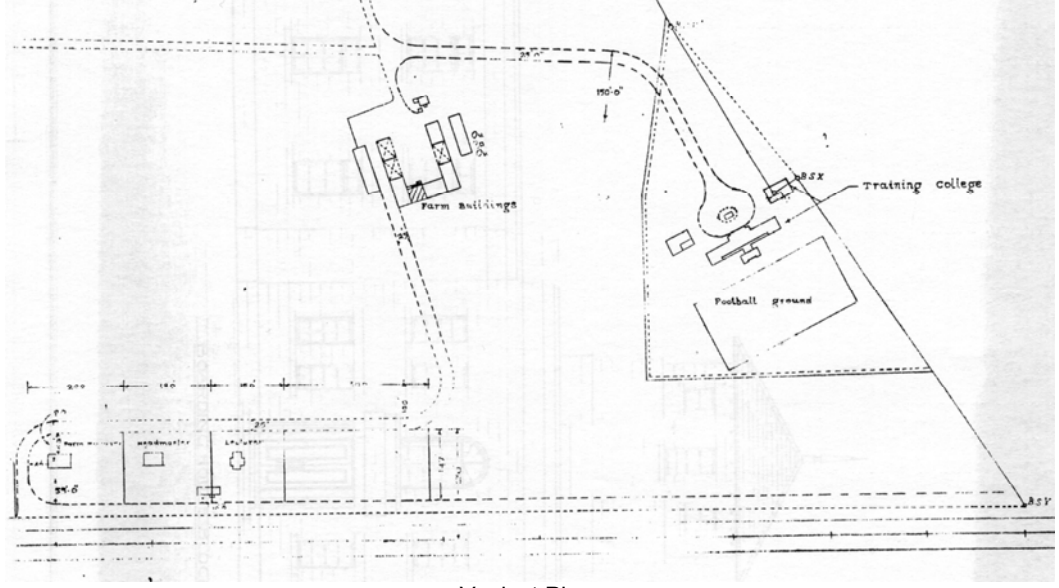
Mağusa Devlet Dairesi'nin suriçinde, Venedik Sarayı'nın eski kemer ve taşları kullanılarak rustik (rustica) tarzda inşa edilmesi önerilmektedir. 16. yüzyıla tarihlenen kemerin eski yönetimlerde devlet binası olarak kullanılan yapıya ait olduğu ve aynı işleve bu önemli, merkezi arazide yeniden yer verileceği ifade edilmektedir (SAI/648/1930). Bu projenin önceki dönemlerde Mağusa'nın merkezi olan tarihi alanda yine aynı işlevi canlandırmayı amaçlayan bir bina olarak tasarlandığı ifade edilmektedir. Bu nedenle projenin Venedik Saray kalıntıları üstüne veya yakınlarına inşa edilmesi önerilmiştir (Şekil 3.51).

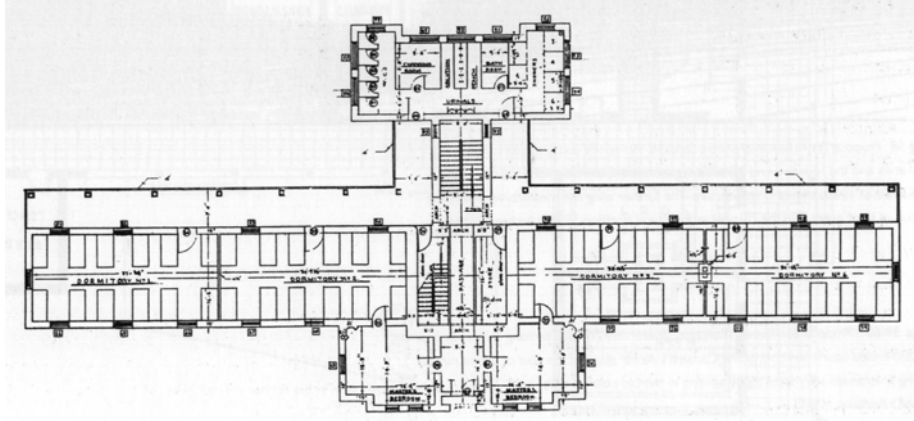
Şekil 3.51: Tarihi kalıntılar arasında önerilen Mağusa Devlet Dairesi projesi (SAI/648/1930).

1931 yılına ait yazışmalarda Lefke’de bir bina kiralanarak devlet ofislerini barındıran Konak olarak kullanıldığı ve 1937 yılında yeni konak inşaatı için arazi satın alındığı belirtilmektedir (SAI/618/1931). Yazıdan yola çıkılarak Lefke’de 1930’ların sonlarına doğru Konak inşaatının gerçekleştirilmiş olduğu varsayılabilir. Mimarisi Gaffiero’ya ait olan Baf ve Lefkoşa’daki kamu yapıları ile yakın özelliklere sahip olması, bu binanın da aynı mimar tarafından, öncelikle göre daha küçük ölçekli olan Lefke’ye uyarlanan bir çözüm olabileceği tahmin edilmektedir.

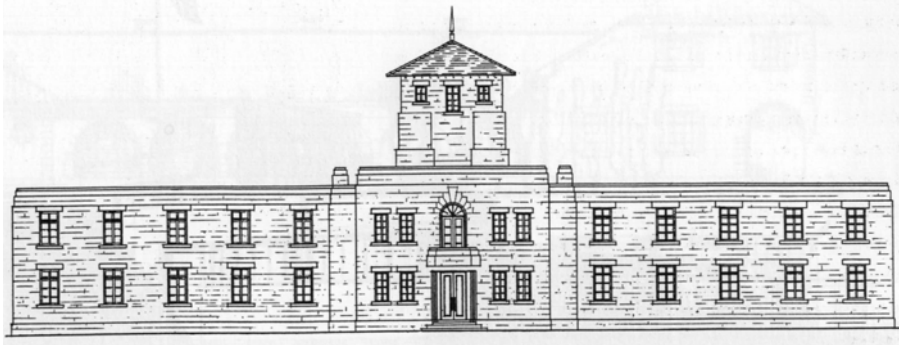
Güzelyurt Öğretmen Koleji ortada yönetim bölümü bulunan ve iki tarafa dersliklerin yerleştirildiği bir plan organizasyonuna sahiptir. İki katlı binanın yapı malzemesi taşdır ve mevcut simetrik organizasyon kuralı çerçevesinde dönem özelliklerini okul yapısında da tekrar etmektedir. Simetri merkezinde yükselen kule, binanın yataylığını dengeleme amacıyla kullanılmıştır (Şekil 3.52).

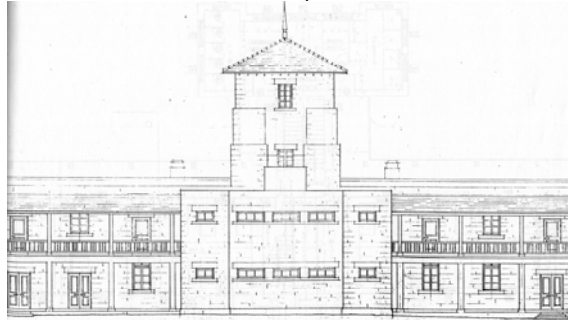
Vaziyet Planı

Derslik Binası Planı

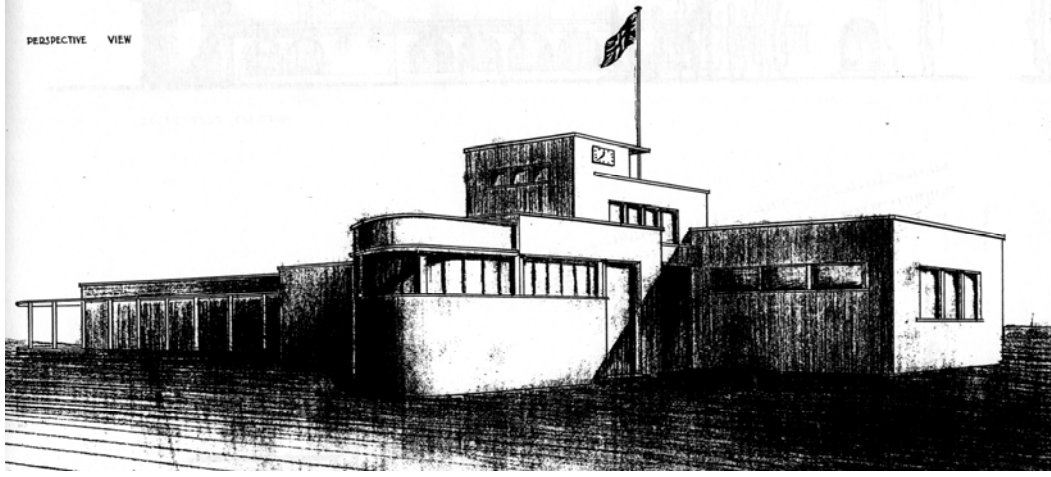
Ön Cephe

Kısmi Arka Cephe

Şekil 3.52: Güzelyurt Öğretmen Koleji, 1935 (Schaar ve diğ., 1997, s.69).

Şekil 3.53: Güzelyurt Konak Öneri Projesi, 1938, W. Caruana (PWD/ M144).

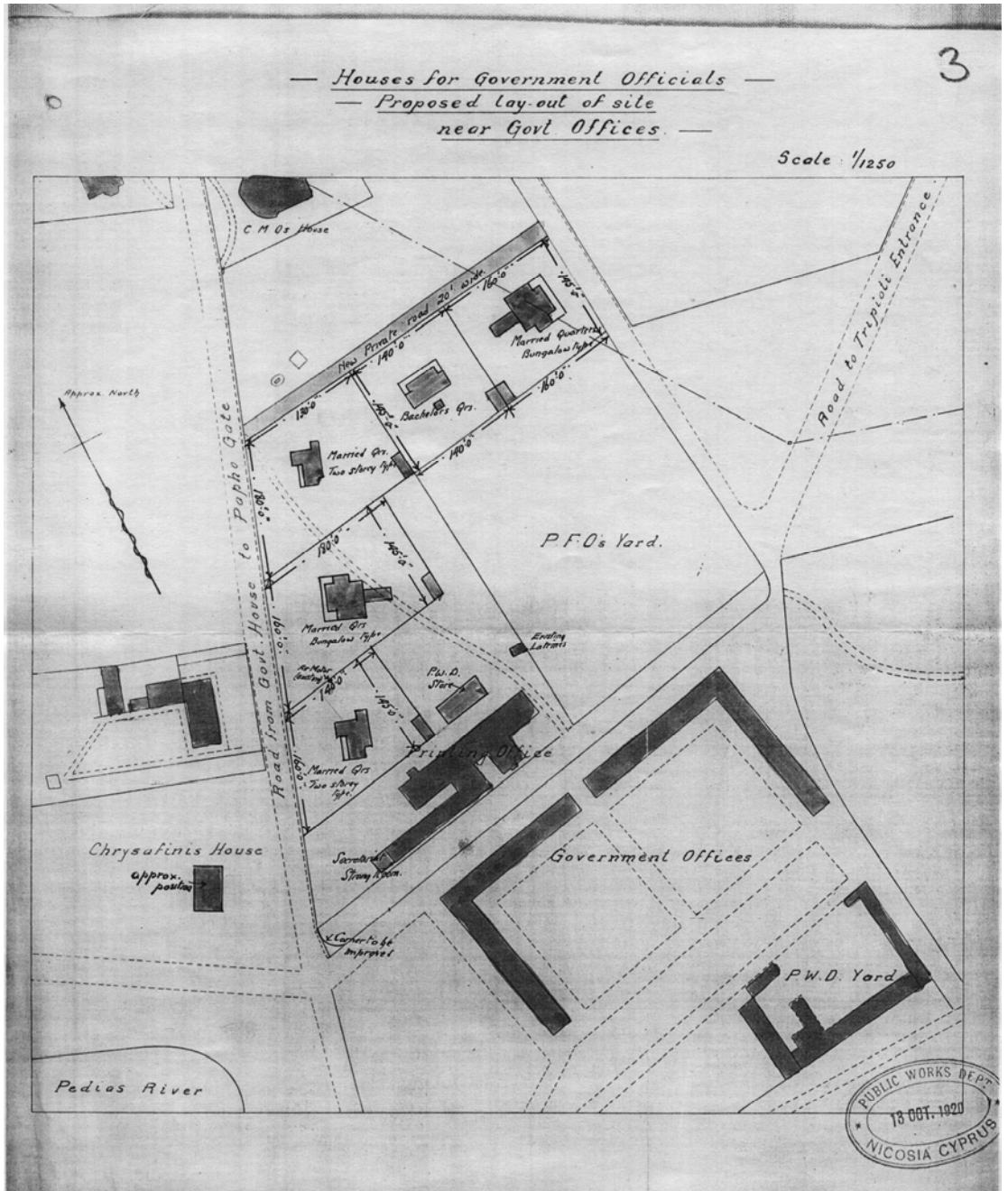
1938 yılında William Caruana Güzelyurt Konak projesini Avrupa ve ABD’de yaygınlaşan (1930’lar) Art Deco akımından esinlenerek tasarlanmıştır. Bu akımın nitelikleri olan kübik ve dairesel kütlelerin asimetrik kompozisyonu, şerit pencereler ve betonarme iskelet sistem kullanılarak oluşturulan kolonlu veranda çok etkileyici bir biçimde bir araya getirmiştir. Fakat proje sadece taslak olarak kalmış ve gerçekleşmemiştir (Şekil 3.53). Uygulamaların mimari karakterindeki sürekliliğin yönetim ve Kamu İmar Bürosu’nun ortak kararları doğrultusunda gerçekleştirilmiş olduğu düşünülmektedir. Caruana’nın tasarladığı Güzelyurt Konak projesi ile bu kararların dünyada yaygınlaşan mimari üslupla yenilenme girişimi yapılmış fakat proje gerçekleştirilememiştir.

Konutlar

Kıbrıs’a çalışmak amacıyla gelen İngiliz görevlilerin kiralık ev arayışlarına, zaman zaman da evlerin durumlarına ilişkin şikayetler ile ilgili yazışmalara İngiliz yönetiminin erken yıllarından itibaren rastlanmaktadır. Özellikle bulunan kiralık konutlardaki sıhhi koşul yetersizliklerine yönelik şikayetler çözüm aranmasında etkili olan konular arasındadır.

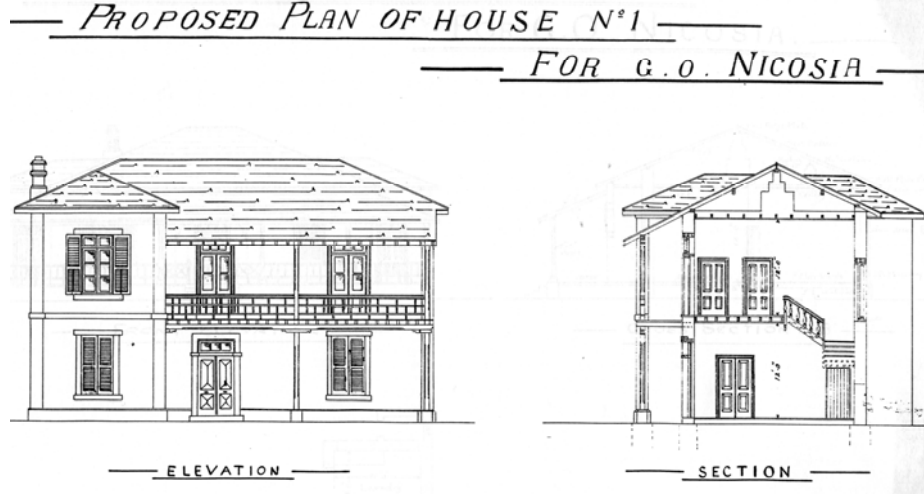
İngiliz memurlar ve görevliler için birçok farklı tipte konut projeleri yapılmış ve bunlar birçok farklı yerde özellikle 1920’li yıllarda uygulanmıştır. Farklı ihtiyaçlara göre oluşturulan tip projeler, Kıbrıs’ta modern yaşamın bir parçası olan seri üretim mantığının mimarlık alanındaki ilk örneklerini oluşturmaktadır. Bu alandaki uygulamalar **Schaar ve diğerlerinin (1995, s.60)** belirttiğine göre Yüksek Komiser Malcom Stevenson’un Sömürgeler Sekreterliğine gönderdiği Memorandum’dan sonra başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan duraklama sonrasında artan konut ihtiyacına cevap veremeyen az sayıdaki konut nedeniyle kira

bedellerinde çok büyük artış yaşanması karşısında memurların kazandıkları maaşı neredeyse kira olarak vermek durumunda kaldıkları ve ailelerinin geçimi, çocuklarının eğitimi gibi konularda zor duruma düştükleri saptanmıştır. Devlet eliyle konut sağlama projesinin gündeme gelmesi ile Kamu İmar Bürosu'nun çalışmaları başlamıştır. Lefkoşa'daki Yönetim Mahallesi'nde yer alması düşünülen memur konut bölgesinin yerleşimine dair öneri çalışmanın ilk adımını oluşturmuştur. Vaziyet planında üç tip konutun farklı arsalarda yönleri değiştirilerek uygulanması önerilmektedir (Şekil 3.54).

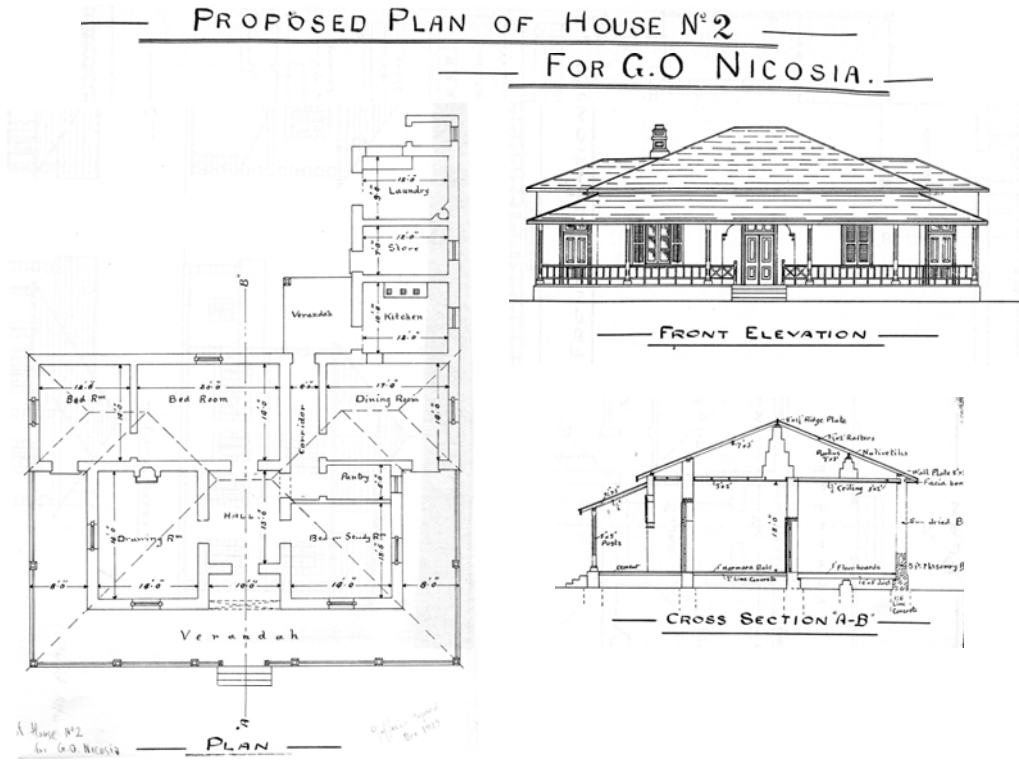

Şekil 3.54: Lefkoşa Memur Konut Bölgesi yerleşim önerisi, 1920 (SAI1415/1920/1).

Memurlara yönelik konut tasarım örnekleri arasında Joseph Gaffiero'nun tek ve iki katlı öneri projeleri rastlanan ilk örnekleri oluşturmaktadır (Şekil 3.55; Şekil 3.56). Gaffiero'nun 1919 yılında gerçekleştirmiş olduğu tasarımlardan sonra bu konudaki çalışmaları Martin Gimson'un üstlenmiş olduğu görülmektedir. Gaffiero ve özellikle Gimson çok sayıda konut tasarımı gerçekleştirmiş ve bunlar Kamu İmar Bürosu tarafından 1919 ve 1922 yılları arasında inşa edilerek Kıbrıs'ta sömürge dönemi konut üslubu oluşturulmuştur (Schaar ve diğ., 1997, s.30).

Şekil 3.55: Lefkoşa Yönetim Mahallesi'nde No:1 Konutu, 1919, J. Gaffiero (PWD/H75).

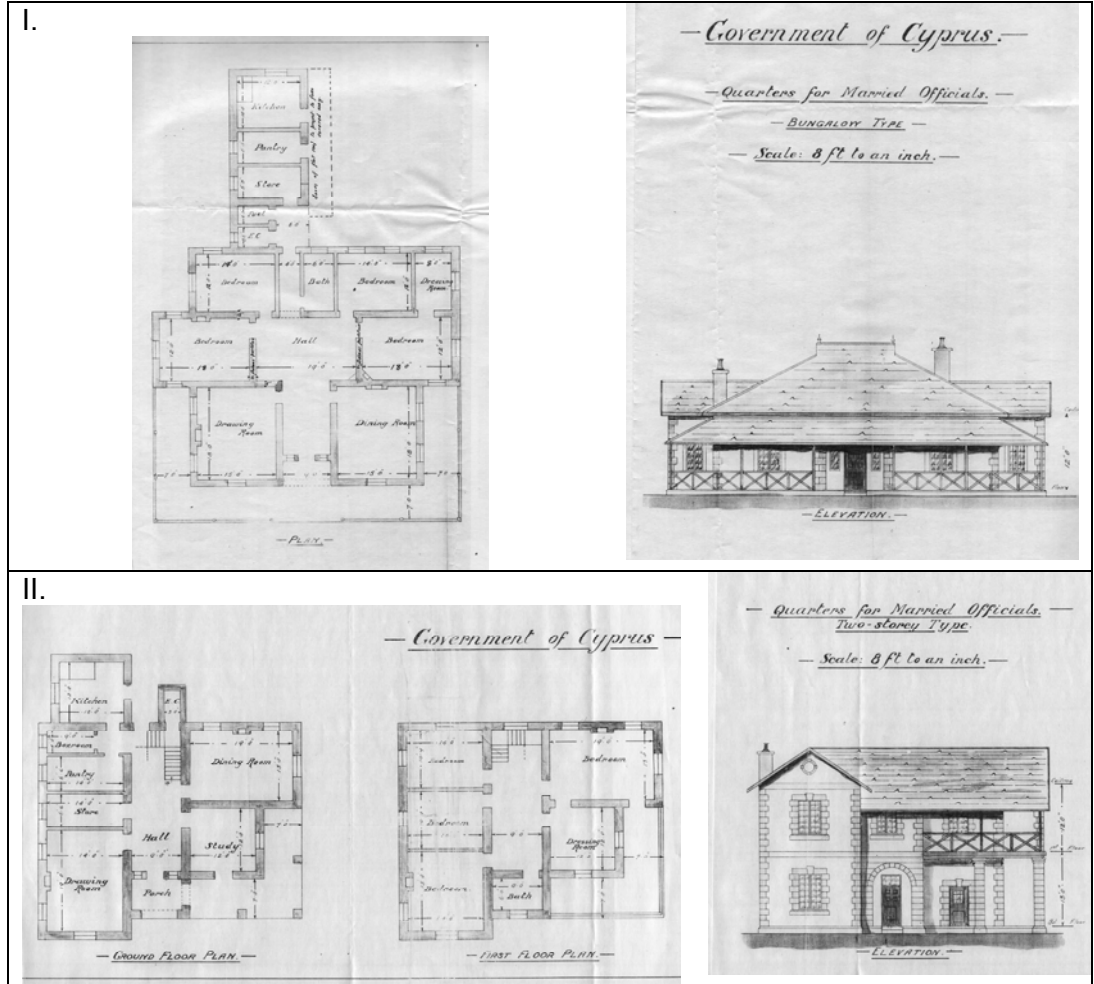

Şekil 3.56: Lefkoşa Yönetim Mahallesi'nde No:2 Konutu, 1919, J. Gaffiero (PWD/H75).

İki mimarın alternatifleri arasında belirli ortaklıklar bulunmasına rağmen, Gimson'un projelerinin farklı işlev gruplaması ve yönetimin değişen şartlarına cevap verme amacıyla değişiklikler içermesi de döneme dair bilgiler vermektedir.

Gimson 1920-23 arasında farklı statülerde bulunan memurlar için farklı alternatifler tasarladığı bir dizi çalışma yapmıştır. Bu çalışmalar, yaşanan süreçte şartların değişimi ve kullanıcı grubuna bağlı olarak üç evrede gruplanmaktadır. Bu evreler, Kıbrıs'ta mimarlık alanında modernleşme adımlarına dair önemli bilgiler vermektedir.

"Birinci evre", Gimson'nun erken çalışmaları olduğu düşünülen iki projeyi kapsamaktadır (Şekil 3.57). Evli memurlar için tasarlanan örnekler tek ve iki katlı çözümler olması bakımından ilk bakışta birbirinden ayrılmaktadır. Fakat iki proje arasındaki yaklaşım farkları bundan öteye gitmektedir.

Şekil 3.57: Evli Memurlar için tek (a.) ve iki (b.) katlı konut projesi, M.Gimson, 1920 (SAI/1415/1920/1).

Tek katlı (I.) proje, İngiliz mimarisinin diğer sömürgelerde ve Kıbrıs'taki erken uygulamalarında kullanılan niteliklere sahiptir. Sözü edilen özellikler, tek katlı ve

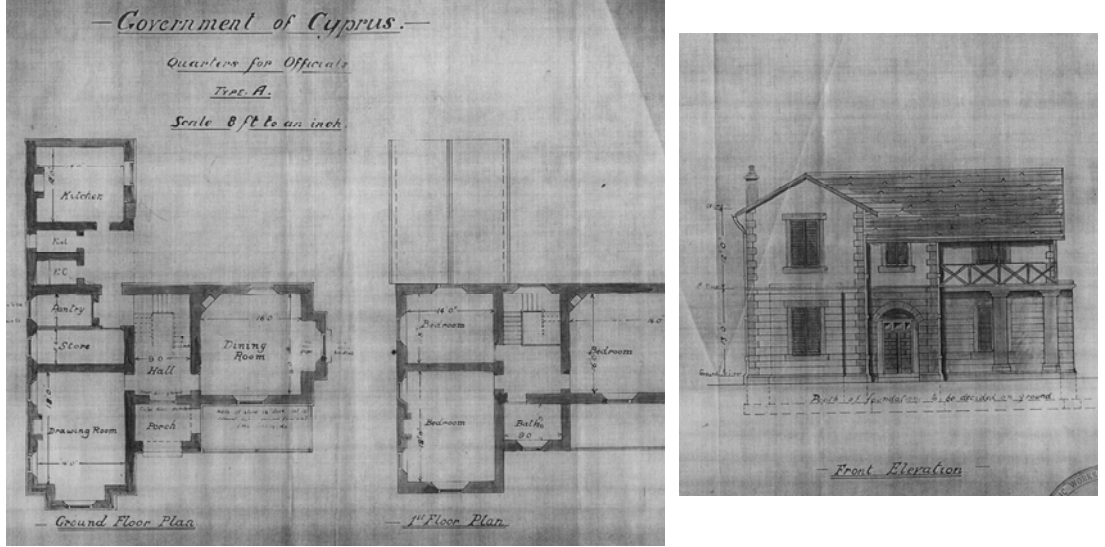
oldukça yatay kütle yerleşimi, Kıbrıs'ta işlevi bulunmayan, Britanya gibi yağmurlu iklim kuşağı ülkelerinde kullanılan, fakat sömürgelerde bir gelenek niteliğine dönüşen eğimi oldukça dik çatı, binayı üç yönde çevreleyen dar bir veranda ile cephenin geri çekilmesi, ön cepheyi giriş aksı ile tam ortadan ikiye bölen simetrik düzenlemedir. Gimson'un iki katlı tasarımı (II.), diğerine göre bazı yenilikler içermektedir. Bunlar giriş bölümünün kemerli yarı açık bir geçiş alanı ile tanımlanması, diğer projeye göre çatı eğiminin azaltılmış olması ve asimetrik plan organizasyonudur.

İşlevsel organizasyon açısından karşılaştırıldığında, iki örnek arasında paralellikler saptanmıştır. Tek katlı projede (I.), giriş holü ile yaşam, ardından ikinci hol ile yatak odaları ve banyo, en arkada ise mutfak ve depo alanlarının yerleşimi bulunmaktadır. İki katlı projede (II.) de benzer olarak işlevler gruplanmış ancak yatak odaları ve banyo işlevlerini içeren grup üst kata alınmıştır. Aynı tarihte oluşturulan bu iki alternatif, tasarımcı Gimson'un işlevleri üç (giriş+yaşam, uyku+banyo, mutfak+depo) grupta ele aldığını göstermektedir. Binaların dış köşelerinde pilastır ve açıklıkların çevresinde taş söve, verandalarda çapraz bağlantılı ahşap korkuluk kullanılması da cephelerdeki başlıca ortaklıklardır.

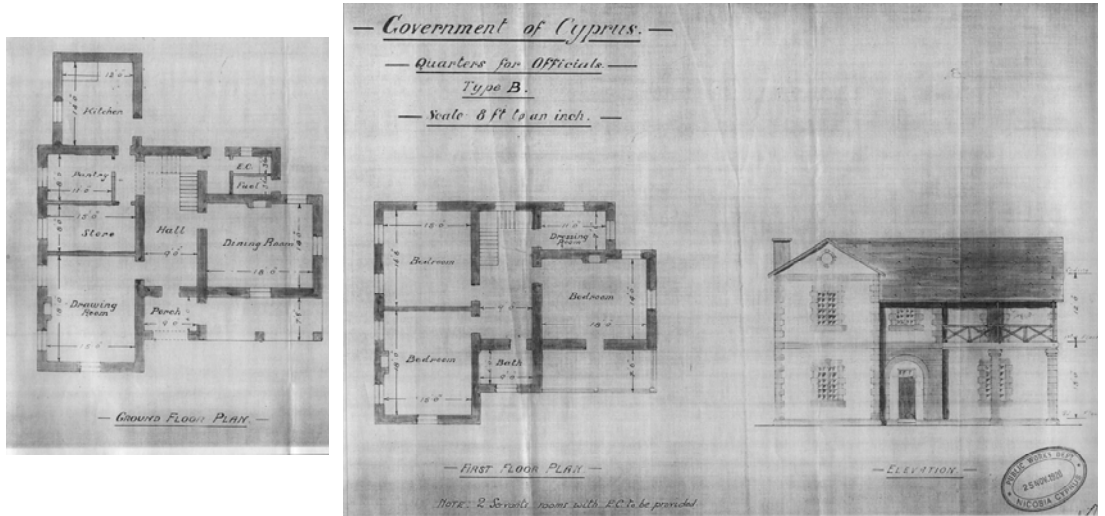
Memur konutu tasarımına yönelik "ikinci evre" olarak tanımlanan bölüm, Gimson'un ilk evrede tasarladığı iki katlı konutun beş ve bungalov olarak adlandırılan tek katlı konutun üç alternatifinden oluşmaktadır. Bunlar 1920-22 yılları arasında belirli sayıda uygulanmıştır. Aile ferdi sayıları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak bahsedilen alternatifler tasarlanmıştır. Projelerin birçoğunda bulunan, iki hizmetkar odasının binanın yakınında yer alacağına ilişkin açıklama, bu konutların yüksek statüdeki memurlara oldukça lüks yaşam koşulları sağlayacağını göstergesidir.

İki katlı projelerin ilk (A Tipi) örneği plan, cephe ve mimari karakteri bakımından analiz edildiğinde diğer tipler ile benzeşen ve değişen nitelikleri saptamak mümkündür. Bu projede zemin kat iki oda, mutfak, kiler, depo, tuvalet, yakıt odası (fuel) ve verandadan oluşmaktadır. Birinci kat üç yatak odası ve banyoya sahiptir. Bu konuta hizmet amaçlı, fakat binadan ayrı inşa edilecek ek binada iki hizmetli odası ve tuvalet bulunacağı ifade edilmektedir. Hemen hemen her odada bulunan şöminelerin Kıbrıs'ta pek sık rastlanan bir uygulama olmaması İngiltere kaynaklı bir çözümün kullanıldığına işaret etmektedir. Yarı açık giriş bölümünün (porch) cephede vurgulanması amacıyla yuvarlak kemer kullanılması, zemin kat dış yüzeyinde taş kaplama kullanılması ve taşın birinci katın sadece köşe pilastırlarında ve açıklıkların çevresinde söve niteliğinde devam ettirilmesi Rönesans cephe özelliklerine

gönderme yapmaktadır. Bunlara ek olarak, yükselen masif bacanın bir silme ile bitirilmesi, yaklaşık 1x2 oranındaki panjurlu pencereler, modüler olarak bölünen aralıklarda kullanılan çapraz elemanlı ahşap korkuluklar ve dik eğimli çatısı ile bu lojmanlarda İngiliz sömürge mimari karakteri sergilenmektedir (Şekil 3.58).

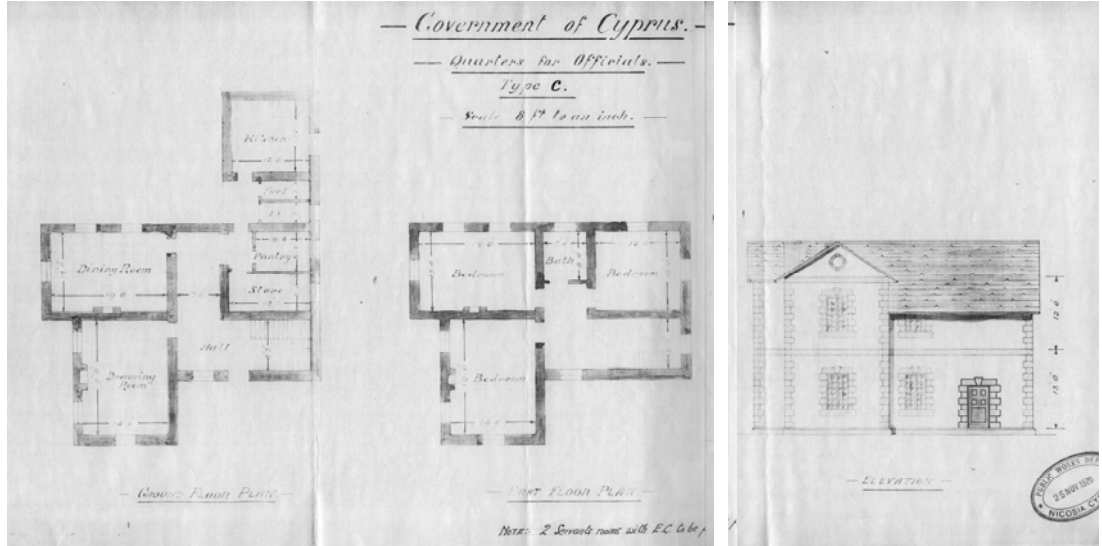

Şekil 3.58: A Tipi Memur Konut Projesi, M.Gimson, 1920 (SAI/1415/1920/1).

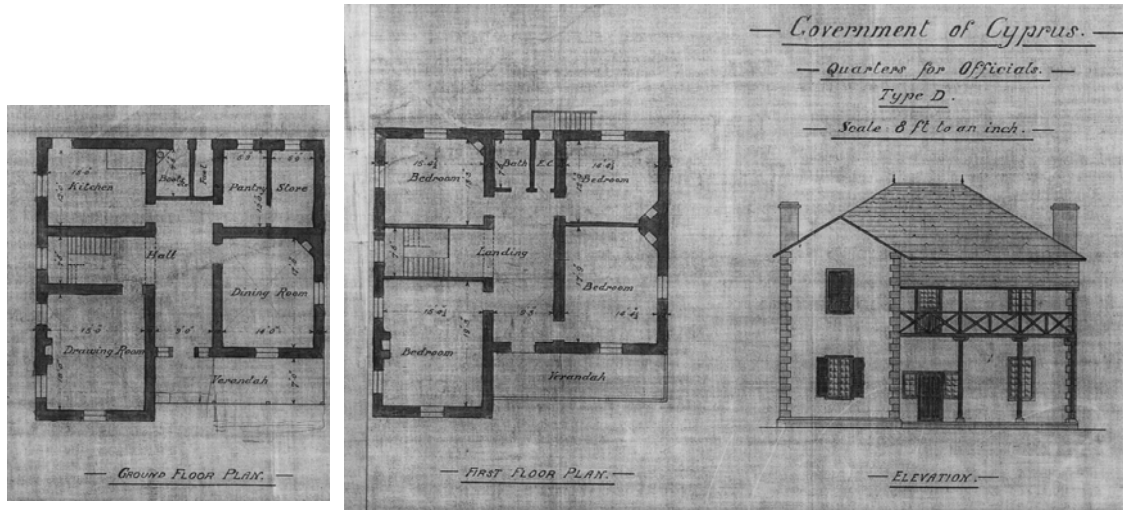
Şekil 3.59: B Tipi Memur Konut Projesi, M.Gimson, 1920 (SAI/1415/1920/1).

B Tipi konut, yukarıda bilgileri bulunan örnek (A Tipi) ile aynı mekan sayısına sahiptir. Fakat bu projede odaların boyutlarının artırılması sonucunda zemin kat servis mekanlarının organizasyonunda değişiklik gerçekleşmiş ve üst kata giyinme odası eklenmiştir (Şekil 3.59). Hizmetli bölümü ile ilgili açıklama bu projede de yer almaktadır. Önceki konut örneğinde bulunan, zemin ve birinci kat ayırımının doku ve malzeme farkı ile vurgulanması yerine, köşelerde pilastır ve açıklıkların etrafında taş söve kullanılmıştır. Cephe karakteri açısından karşılaştırıldığında, belirtilen farklılık dışında, iki konut oldukça benzerdir.

Şekil 3.60: C Tipi Memur Konut Projesi, M.Gimson, 1920 (SAI/1415/1920/1).

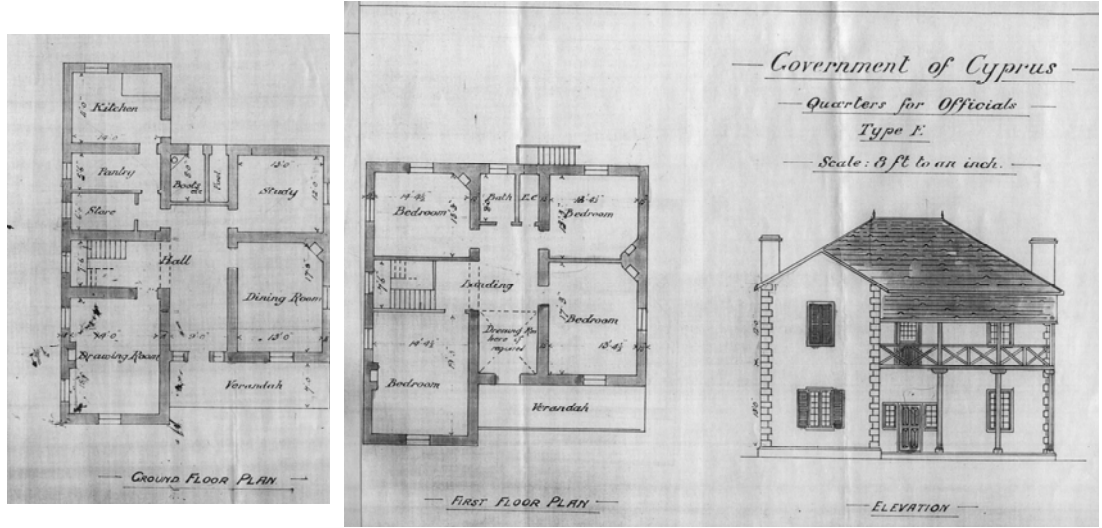
C Tipi konut içerdiği işlevler ve oda büyüklükleri bakımından ilk örnek (A Tipi) ile çok yakın olmasına rağmen mekanların yönlendirilmeleri değiştirilmiştir. Ayrıca bu tip konutun cephe niteliklerinde sadeleşme gerçekleştirilmiştir. Önceki örneklerden farklı olarak, kütlede giriş bölümü vurgulanmadan yarı açık verandadan iç mekana bağlantı yapılması dikkat çekicidir (Şekil 3.60).

Şekil 3.61: D Tipi Memur Konut Projesi, M.Gimson, 1920 (SAI/1415/1920/1).

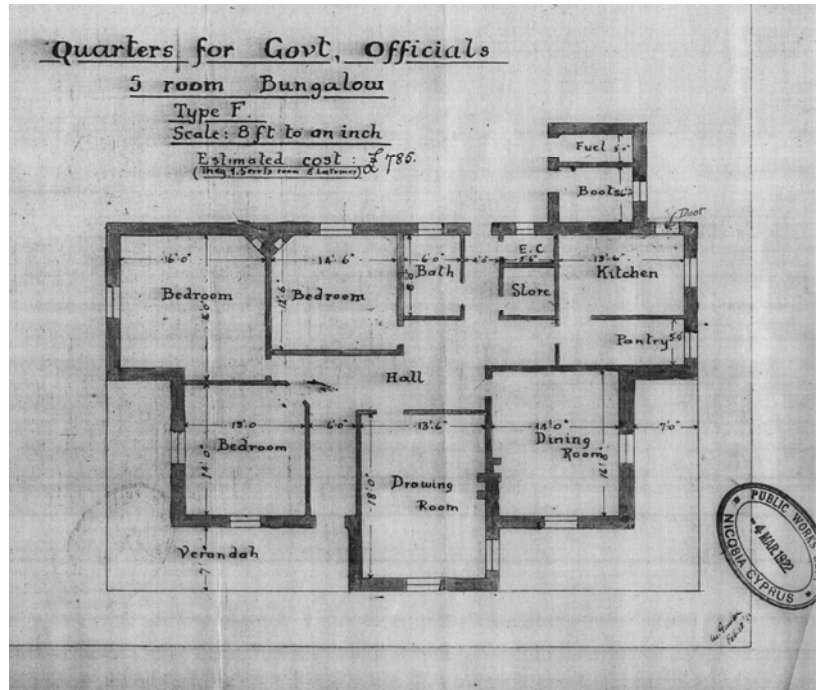
Dört yatak odasına sahip olması en belirgin özelliği olan D Tipi konutun neredeyse kare bir taban üzerine oturması kompakt yerleşimin her katta orta holden tüm mekanlara bağlantı sağlanması ile gerçekleştirilmiştir (Şekil 3.61). E Tipi konut, bir önceki örneğin (D Tipi) zemin katta mutfakla bağlantılı depolama imkanlarının artırılmasından kaynaklanan ve planda geriye doğru bir çıkıntı içeren bir farklılık göstermektedir. İki projenin geriye kalan çözümleri birbiriyle aynıdır (Şekil 3.62).

Şekil 3.62: E Tipi Memur Konut Projesi, M.Gimson, 1920 (SAI/1415/1920/1).

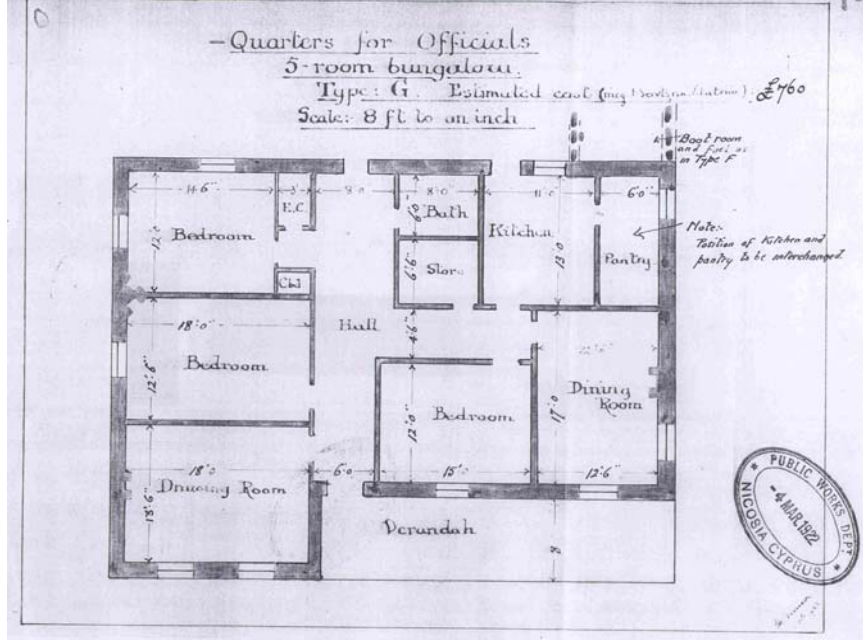
1923'e kadar yaklaşık otuz konut inşa edilmiştir. 1922'den itibaren refah düzeyi azalmaya başlamış ve buna bağlı olarak iki yıl öncesine göre ev kiralari çok artmıştır (SAI/1415/1920/2). Yeni şartlar doğrultusunda Martin Gimson 1922 yılından itibaren daha düşük maliyetli olan bungalov planlari tasarlamaya başlamıştır. F, G, S ve küçük bungalov önerileri bu tasarım grubu arasındadır.

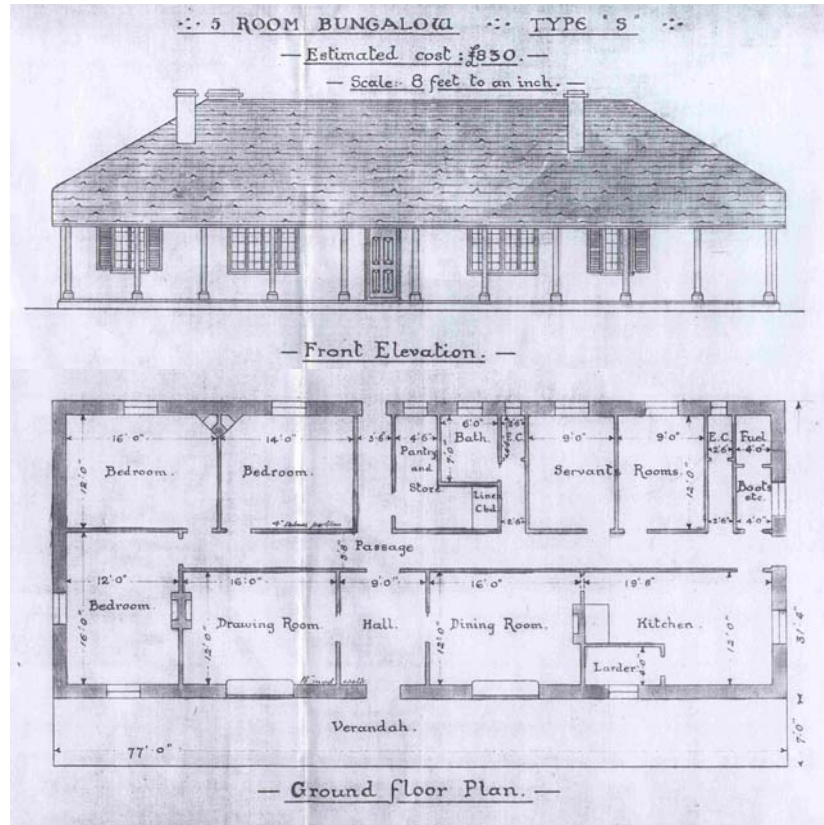
Şekil 3.63: F Tipi (5 Odalı) Bungalov Projesi, M.Gimson, 1922 (SAI/1415/1920/1).

F ve G Tipi bungalov projeleri beş odası ve depo imkanları içeren mutfağıyla iki farklı alternatiftir (Şekil 3.63; Şekil 3.64). F Tipi projede simetrik bir cephe düzeni oluşturma çabasıyla, diğerinde (G Tipi) ise işlev gruplaması öncelikleri doğrultusunda tasarım yapıldığı görülmektedir.

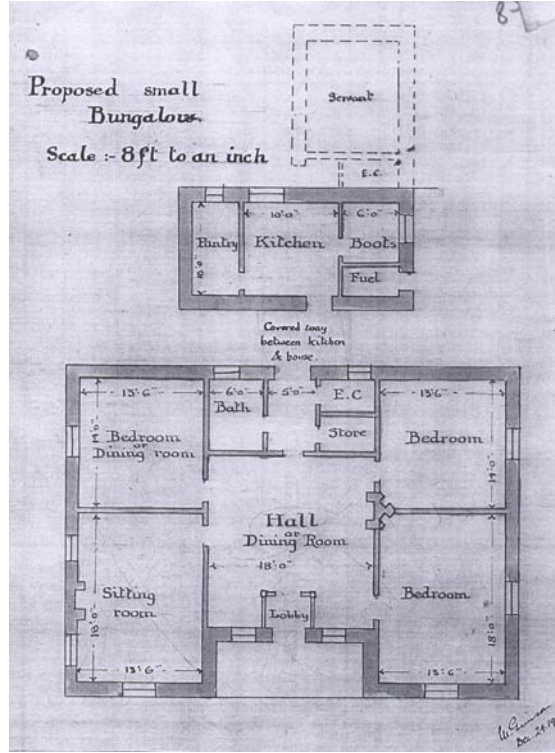

Şekil 3.64: G Tipi (5 Odalı) Bungalov Projesi, M.Gimson, 1922 (SAI/1415/1920/1).

Şekil 3.65: S Tipi (5 Odalı) Bungalov Projesi, M.Gimson, 1922 (SAI/1415/1920/1).

Üçüncü alternatif olan S Tipi, önceki iki örneğe göre oldukça çizgisel plan yerleşimine ve ön cephe boyunca devam eden verandaya sahiptir. Planda simetri merkezinde giriş holü ve ardından da diğer mekanlara ulaşma imkanı sağlayan uzun bir koridor yer almaktadır (Şekil 3.65).

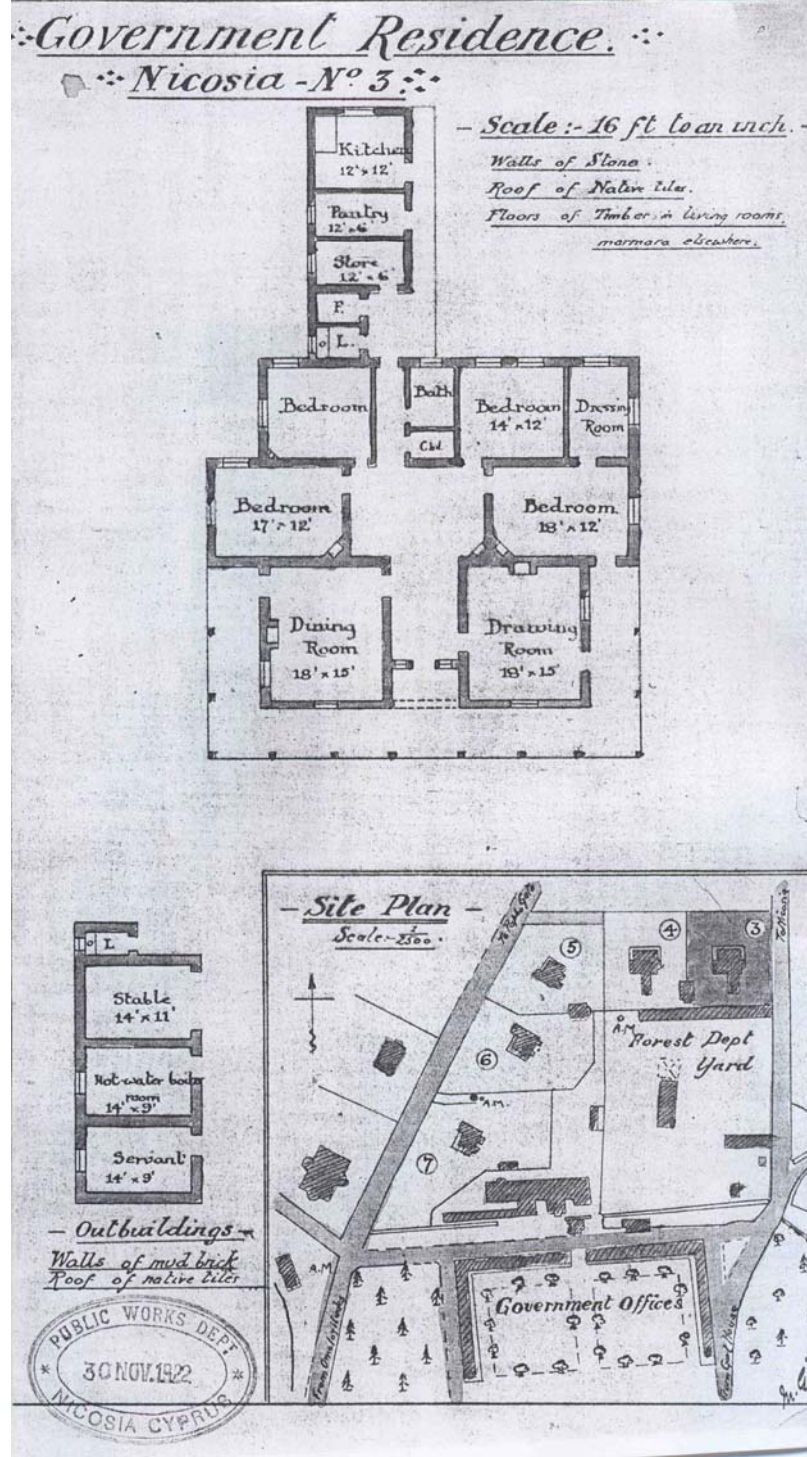
Şekil 3.66: Küçük Bungalov Projesi, M.Gimson, 1922 (SAI/1415/1920/1).

Son proje en az oda sayısına sahip örnek olması nedeni ile küçük bungalov olarak isimlendirilmiştir. Giriş holünün aynı zamanda yemek odası hizmeti vermesi ve mutfak bölümünün arkada binadan ayrı yerleştirilmesi özellikleriyle standart yaşam şartlarına cevap vermek üzere planlandığı anlaşılmaktadır (Şekil 3.66).

Gimson, tasarladığı konut projeleri belirli tipler içermesine ve farklı arazilerde tekrarlanmasına rağmen, seçilen her arazi üstüne uygulama yapılmadan önce küçük bir vaziyet planı ve planların bulunduğu bir taslak çalışması yapmıştır. Her konutun belirlenen numarasıyla birlikte arazi üstündeki konumu ve yakın çevresine dair bilgiler bir araya getirilmiştir (**SAI/711/1923**). 3 Numaralı konut Gimson'un tek katlı bungalov projesinin Lefkoşa yönetim mahallesinde önerilen konut alanındaki arazilerden birinde yer almaktadır (1922) (Şekil 3.67). Yönetim mahallesinde uygulanmış konutların yerinde incelenmesi sonucunda No:6 konutunun özel bir şirket tarafından; No:7 konutunun ise hemen yanında bulunan Devlet Basımevi'ne hizmet vermekte olduğu saptanmıştır (Şekil 3. 68). Tek katlı konutların (bungalov) ise günümüzde çok katlı ofis bloklarıyla yer değiştirdiği gözlemlenmiştir. Güney Lefkoşa'da devlet dairelerinin ve özel kuruluşların ihtiyaçları sonucunda yönetim mahallesindeki konutlar işlev değiştirmiştir.

Lefkoşa Yönetim mahallesindeki uygulamalara benzeyen projeler tüm Kıbrıs kentlerinde uygulanmaktaydı. Farklı detaylandırılmış plan çözümleriyle memur

lojmanlarına adanın farklı kentlerinde rastlanmaktaydı. Mağusa'daki 2 numaralı konut Lefkoşa'da uygulanan projelerden işlev gruplaması ve giriş cephe düzeni açısından farklılıklar içermektedir. Projenin mimarı ve tasarım tarihi ile ilgili bilgi bulunmamıştır. Fakat 1923 yılında konutta kullanıcı bulunmasına ilişkin bilgi, inşaat tarihinin yukarıdaki örneklerle yakın olduğunu göstermektedir (SAI/728/1923) (Şekil 3.69).

Şekil 3.67: Lefkoşa'da 3 Numaralı Konut, M.Gimson, 1922 (SAI/711/1923).

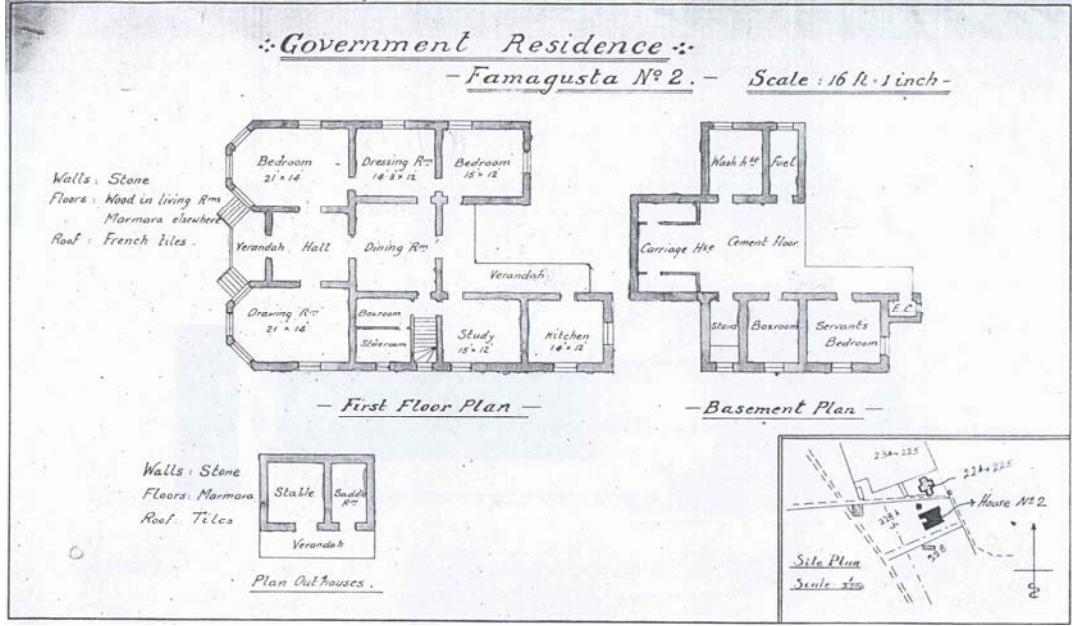

No:6 Konutu

No:7 Konutu

Şekil 3.68: Yönetim Mahallesinde bulunan No:6 ve No:7 konutlarının günümüzdeki durumu.

Şekil 3.69: Mağusa No:2 Konutu, Anonim (SAI/728/1923).

Standart projeler yanında yüksek statüde görevli bazı memurlara özel hazırlanan konutlar da bulunmaktaydı. Joseph Gaffiero'nun Larnaka Bölge Mahkeme Başkanı (Chief Justice) için 1926 yılında tasarlamış olduğu konut, Gimson'un tek katlı bungalov projesine bir kat daha eklenmesinden oluşmuş gibidir. Orta aksa yuvarlak kemerli giriş bölümü ve taş söveler yerleştirilmesinin projeyi özgün hale getirme çabasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Şekil 3.70).

Şekil 3.70: Larnaka Bölge Mahkeme Başkanı Konutu, J. Gaffiero, 1926 (Schaar ve diğ., 1995, s.60).

Martin Gimson'un Lefkoşa Bölge Mahkeme Başkanı için 1926 yılında tasarladığı konutun planında kullanılan eğrisel bölümlerle önceki projelerinden farklı bir arayış içinde olduğu görülmektedir. Giriş ve buna bağlı mekan örgütlenmesinde varolan

simetrik yerleşime rağmen eğrisel kısımlarla proje bütünündeki durağan dengeyi kırmaya yönelik kararlar bulunmaktadır (SAI/929/1925) (Şekil 3.71).

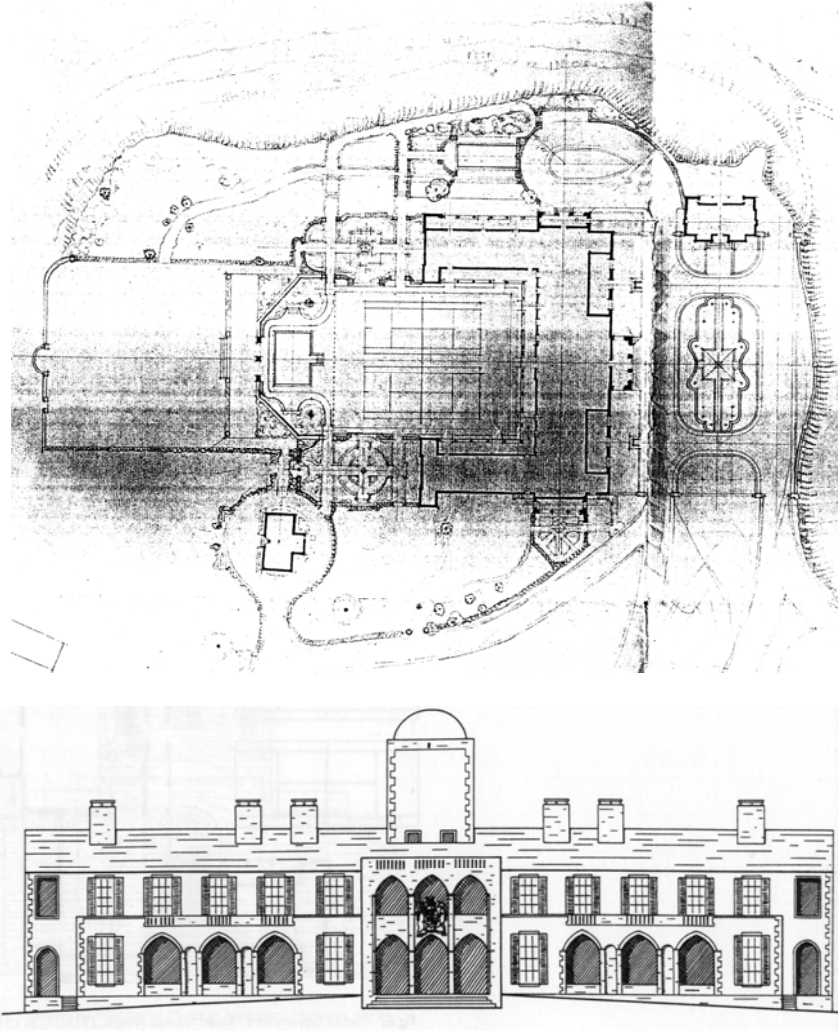

Şekil 3.71: Lefkoşa Bölge Mahkeme Başkanı Konutu, M.Gimson, 1926 (SAI/929/1925).

1931 isyanında geçirmiş olduğu yangınla yerle bir olan Vali konutunun yerine öncekine göre daha gösterişli bir bina yapılmak istenmektedir. Yanarak yok olan konutun yerine sağlam ve güçlü bir bina inşa edilerek topluma İngiliz Yönetimi'nin kararlılığı bir kez daha yinlenecektir. Vali Storrs'un bu bina ile ilgili en büyük isteği İngiltere veya Avrupa'dan ithal edilen üslup yerine yerel elemanların kullanıldığı sömürge mimari örneği karakterine sahip olmasıdır (Schaar ve diğ., 1995, s.75). Kıbrıs'ta mevcut yerel malzeme ve tekniklerin kullanılması da tercihler arasındadır.

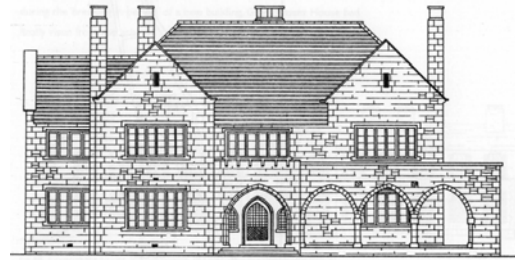
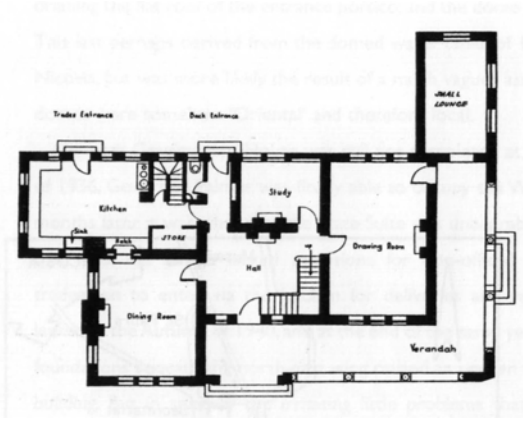
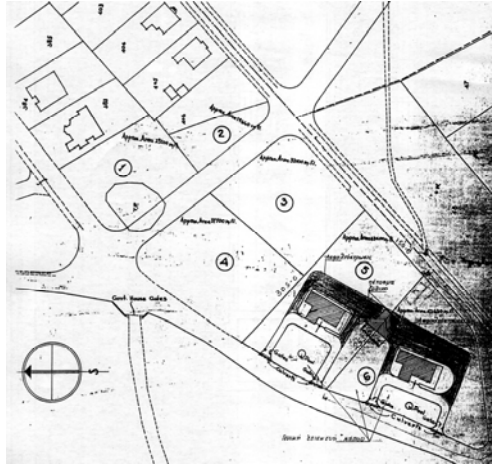
1933 yılında anlaşmalı olarak proje üstünde çalışmaya başlayan ve İngiltere'de çalışan bir mimar olan Maurice Webb'in projesi, yeni atanan Vali Herbert Plamer tarafından onaylanmış ve uygulanmıştır. Sözü edilen karakter, U-yerleşimli planı destekleyen peyzaj kararlarıyla elde edilen katı simetri ile sağlanmıştır. Karşılama ve uğurlama bölümü olarak da hizmet etmesi planlanan hol, kare tabanlı bir kule ile yükseltilmiş ve üstü kubbe ile örtülerek gösterişli hale getirilmeye çalışılmıştır. Vali konutunda özgün mimari üslup oluşturma çabası historicist elemanlar içeren eklektik bir bütünle sonuçlanmıştır (Şekil 3.72).

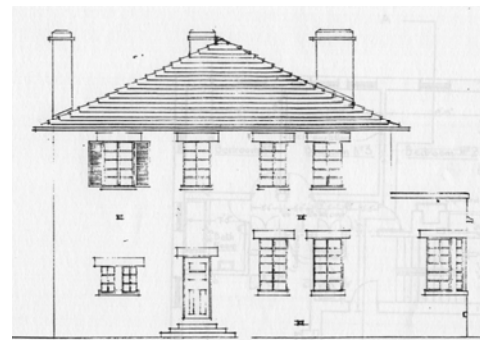
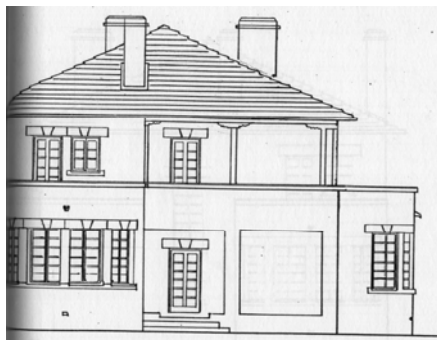
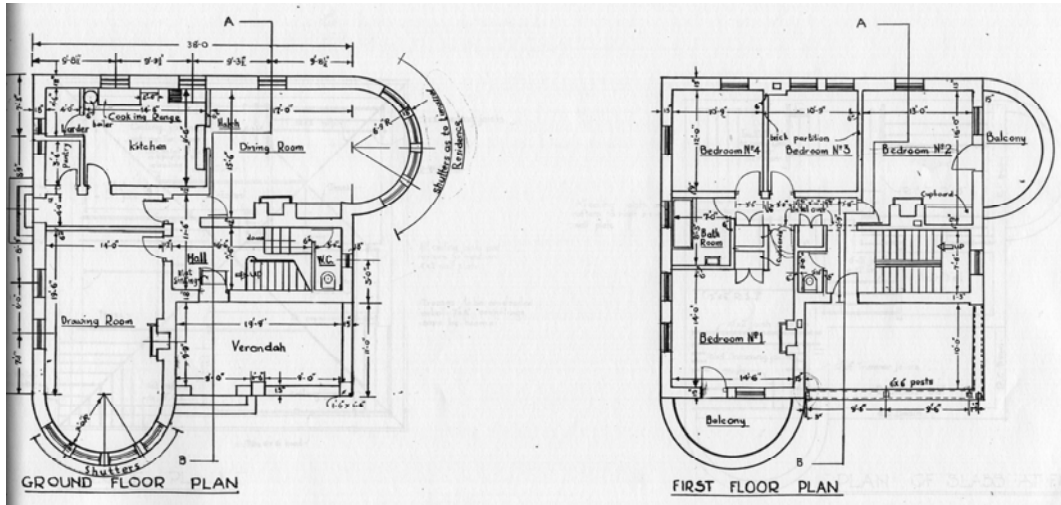

Şekil 3.72: Vali Konutu, Lefkoşa, 1933-37, M.Webb (SAI/1296/ 1931/2; Schaar ve diğ., 1997, s.78).

Lefkoşa'nın güney-batı yönüne doğru gelişmekte olan yönetim mahallesinde vali konutu yakınına William Caruana tarafından tasarlanan iki memur konut projesi uygulanmıştır. Bu konutlardan biri vali vekilinin konutu (Deputy Governor's Residence) olarak kullanılmıştır. Aynı projenin tekrarından oluşan iki bina taş gövdeleri, yükselen bacaları ve oldukça dik çatılarıyla İngiliz mimari örneklerini çağrıştırmaktadır (Şekil 3.73). Aynı yıl tasarlanan başka bir memur konut projesinde oldukça farklı bir mimari yaklaşım söz konusudur. Mimarı konusunda bilgi edinilemeyen bu proje Caruana'nın historisist yaklaşımına tamamen zıt yalın bir çizgiye sahiptir. Plan, eğrisel bölümleri ve organizasyonu ile Avrupa'da 1930'lu yıllarda yaygınlaşmaya başlayan asimetrik çözümlü modern mimari örneklerini çağrıştırmaktadır. Fakat eğimli çatısı, silmeli bacaları ve taş söveli sömürge mimari elemanlarıyla cephe, plandaki karakterin zayıflamasına sebep olmaktadır (Şekil 3.74).

Şekil 3.73: Vali Vekili Konutu, 1938, W.Caruana (PWD/ R84; Schaar ve diğ., 1997, s.80).

Şekil 3.74: Yeni Memur Konutları, Limasol – Larnaka, 1938 (PWD/ R86).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kamu binaları ve memur konut projeleri uygulamalarında artış gerçekleşmiştir. Erken dönem binalarıyla üslupsal benzerlikler bulunmaktadır. Ancak temsili nitelikli bir sömürge üslubu bu dönemde belirginleşmiştir. Ayrıca konut projelerde rastlanan kullanıcı sayısı ve ihtiyaca göre tasarlanmış farklı planların birer tip proje niteliği kazanması standartlaşma yönünde ilk gelişmeler olmuştur.

3.2.7. Korumaya İlişkin Uygulamalar

Tarihi bina ve dokuları korumaya ve arkeolojik kazıları denetlemeye ilişkin konularda yasal düzenlemeleri geliştirmeye yönelik çalışmalar erken döneme göre artmıştır. Ayrıca ada genelinde belirli bir bütünlük içeren uygulamalar yapma eğilimi hissedilmektedir.

Geçen yıllara rağmen Bellapais Manastırı'nın mülkiyet durumuna ilişkin tartışma ve köy kilise konseyinin uygulamaları karşısında yönetimin memnuniyetsizliği devam etmekteydi. 24 Haziran 1925 tarihinde başsavcı (Attorney General) tarafından hazırlanan yazıda 18 Aralık 1911 tarihli anlaşma incelendiği zaman Bellapais manastırının yönetime ait bir mülk olmadığı ortaya çıktığı belirtilmektedir. Fakat mevcut şartlar incelendiğinde ise yönetimin takip edebileceği açık iki yön tanımlanmaktadır. Birincisi yönetimin köy konseyini zarar ve yıkımı durdurması için uyararak; ikincisi ise Müze Konseyine manastır ile ilgili durum anlatılarak Eski Eser olarak ilan edilmesini sağlamak olarak belirtilmektedir (**SAI/491/1930**).

Bellapais ile ilgili tartışma 1928 yılında devam ederken söz konusu belirsizliğin 1886 yılında da aynı şekilde olduğu saptanmıştır. Tapu kayıtlarında kiliselerin mülkiyeti "tüm sakinlerindir" ibaresi bulunurken, manastır için "bilinmiyor" açıklamasının yer alması garip bir durum olarak tarif edilmektedir. 1935 yılına gelindiğinde ise "Eski Eserler Yasası'na göre listelenen taşınmaz nitelikteki eserlerin mülkiyeti şahıslara ait olsa da yönetimin kontrolüne geçer" açıklaması getirilmektedir. Osmanlı fethinden sonra Latin kiliselerinin sahiplenildiği, fakat Bellapais Manastırı'nın istenmediği için eskimeye bırakıldığı düşüncesi mevcuttur. Bu durumda Ortodoks köy halkı manastırı sahiplenip kullanmış ve gerekli durumlarda değişiklik yapma girişimlerinde bulunmuştur. 1938 yılında Eski Eserler Dairesi Müdürü köy komitesine giriş kapısı ile bağlantılı inşa edilmiş olan modern çan kulesinin tehlike oluşturduğu konusunda uyarıda bulunmuştur. Bu nedenle yıkılması gerektiğini ve kilisenin batı ucunda bulunan ortaçağ çan kulesinin tamir edilerek işler hale getirilmesi gerektiğini

anlatmıştır. Fakat bir yıl geçmesine rağmen komitenin ikna olmaması nedeni ile aynı sorunların devam ettiği anlaşılmaktadır **(SAI/436/1911)**.

Korumaya ilişkin konular arasında mevcut şartları iyileştirme yönünde gelişmeler bulunmaktaydı. Fakat erken yıllardan beri ticari faaliyetleri destekleme amaçlı kullanımlar devam etmekteydi. Otello Kalesi'ndeki bir odada 700 varil çimento depolanacağını belirten yazı hala bazı tarihi yapıların gerekli düzeyde korunmadığını göstermektedir **(SAI/491/1930)**.

Eski Eserlerin durumunun iyileştirilmesi ve 1905 tarihli Eski Eserler Yasası'nın işleyişini araştırmak üzere Britanya Müzesi Müdürü George Hill 1934 yılında Kıbrıs'a davetli olarak bir ziyarette bulunmuştur. Raporda yer alan tanımlamalar ve eleştiriler, mevcut yasanın yetersizliğini ve birçok anıt ve eski eserin ise pekiyi şartlarda olmadıklarını anlatmaktadır. Ayrıca mevcut yasaların turistlere ilişkin hükümlerinin değişmesinin gereklilikleri de anlatılmıştır. İngiliz turistlerin adaya İtalyan vapurları yerine İngiliz turizm acenteleriyle doğrudan gelebilmeleri ve her kentte bu turistleri kabul edebilecek iyi oteller bulunması gerektiği öne sürülmektedir. Böylece Eski Eserler ve anıtların daha iyi korunacağı düşünülmektedir **(SAI/728/1934)**.

Yazının devamında eski eserlerle ilgili çalışacak olan bölümün, diğer İngiliz sömürgelerinde olduğu gibi bağımsız olması gereği vurgulanmaktadır. Bu süreçte geçerken finans ve kuruluş çalışmalarının daha basit sorunlarla atlatılabilmesi için Filistin'le işbirliği yapılabileceği düşünülmekte ve onun bu işbirliği için gereken yardıma hazır olduğu ifade edilerek güvence verilmektedir. Eski Eserler bölümünün ilk gereklilikleri, verimli çalışabilecek eleman ihtiyacı sağlanması ve Eski Eserler Dairesi'nin kurulması olarak verilmektedir. Eski Eserler Müdürü'nün mesleğin her alanına ilgi duyması ve yönetimi kapsamındaki uygulamalar, gelebilecek karşıt iddialar ve Kıbrıs'ın farklı dönemleri ile ilgili konularda yeterli bilgi sahibi olması beklenmektedir. Müdür'den sonra kazı ve bunlarla ilgili konularda çalışacak iki arkeolog ve mimarlık eğitimi almış teknik donanıma sahip iki Eski Eserler ve Anıtlar Müfettişi'nden oluşan dört kişilik ekip ardışık olarak yönetime gelebileceklerdir **(SAI/728/1934)**.

Lefkoşa dışındaki beş bölgede yerel müzeler kurulması; fakat Kıbrıs sanatı için çok değerli olduğu düşünülen eserlerin Lefkoşa'da toplanması önerilmektedir. Kazıları gerçekleştirme izinlerinin sadece bilimsel anlamda çalışabilecek, yeterli bütçe ve personele sahip, herhangi bir arkeoloji kurumu veya enstitüsünü temsil eden kişilere verilmesine dair yasal değişiklik yapılmalıdır. Mevcut yasa gereği kazı sonuçlarının

arazi sahibi ile paylaşımı maddesinin değiştirilmesinin, defalarca el değiştirmiş olan Ada'da arazi sahiplerinin bu arazilerde gömü yapan insanlarla akrabalık ilişkilerinin bulunmaması nedeni ile şart olduğu belirtilmektedir. Yapılmakta olan kazıların Eski Eserler Dairesi Müdürü tarafından kontrolü ve eşi benzeri bulunmayan çok değerli bir eser veya eserler grubu mevcut ise bunların müze tarafından koruma altına alınması gerekmektedir. Diğer durumlarda kazı sonuçlarının kazı yapan ekip ve müze arasında paylaşılması esası geçerli olacaktır. En dikkat çekici noktaları yukarıda belirtilen raporun devamında 4/1905 numaralı yasanın bu öneriler doğrultusunda revize edilmiş hali bulunmaktadır. Sömürge Bölümü ve Britanya Müzesi ile işbirliğinin Ada'da bulunan Eski Eserler'e dair yasal düzenlemeler ve uygulamaların her boyutundaki fikir alışverişine dayalı olduğu görülmektedir. Britanya'nın kendi ülkesindeki ve diğer sömürgelerdeki deneyimlerinden oluşan birikiminin Kıbrıs'taki Eski Eserler ve arkeolojik kazılarla ilgili yasa, sergileme ve korumaya yönelik çalışmaları şekillendirdiği açıktır.

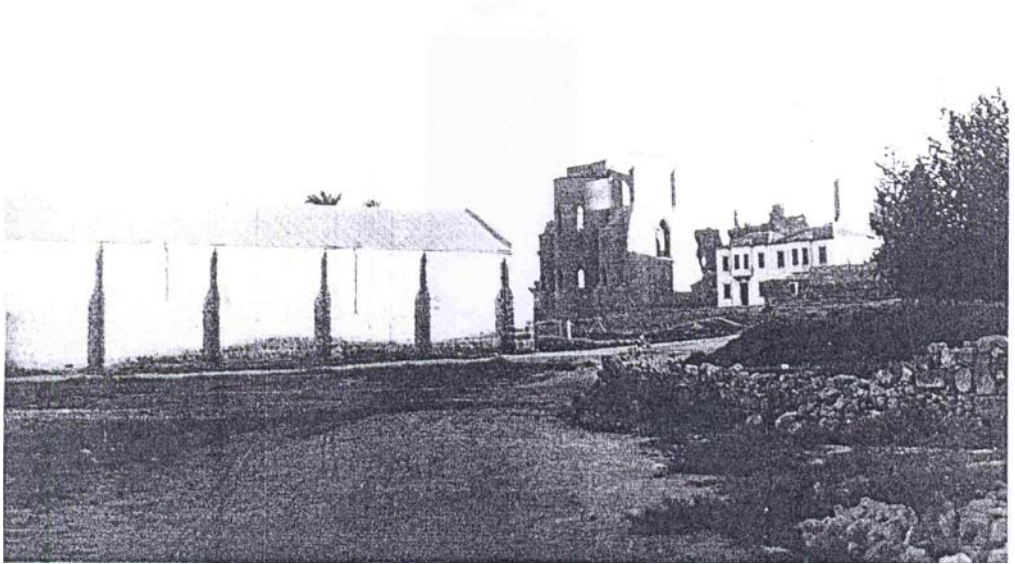
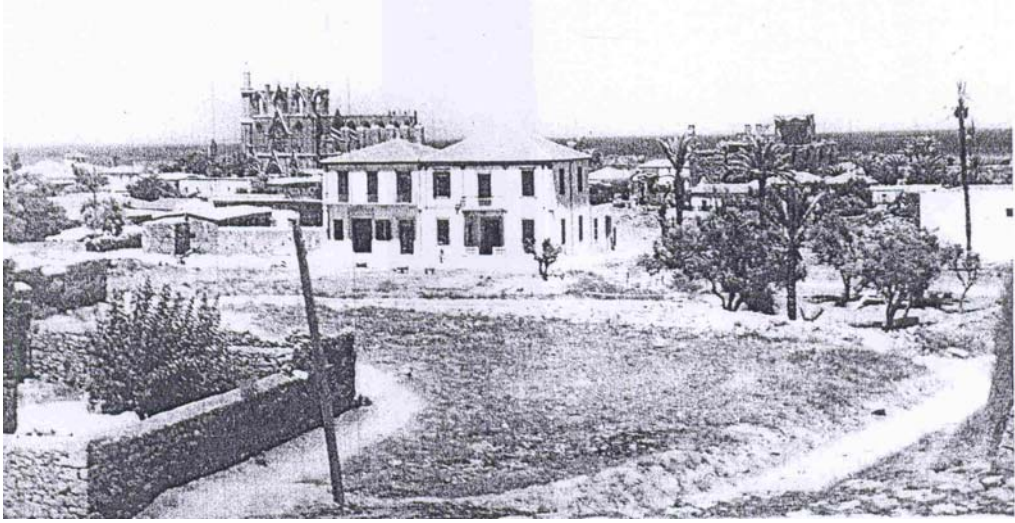
1935 tarihli yazıda ise Eski Eserler Dairesi Müdürü Filistin ile beklenen işbirliğinin gerçekleşmemiş olduğu, müdüre bağlı iki arkeolog ve iki deneyimli mimar olarak önerilen görevli kadrosunun oluşturulamadığı, Mağusa'da Yerel Müze ve Lefkoşa'da Ortaçağ Müzesi açılması için çalışmaların bulunduğu fakat maddi kaynak sağlanamadığı anlatılmaktadır (**SAI/728/1934**).

Kıbrıs ziyareti sonrasında hazırladığı raporda George Hill, Kıbrıs'ta İngiliz sömürge sürecinin başından itibaren eski eserlerle ilgili konuların ihmal edildiğini iddia etmektedir. Hill, yasaların arazilerde gömülü olan eserlerin çalınmasına neredeyse izin vermekte olduğunu, daha önce yapılmış kazıların, özellikle göze çarpan Palma di Cesnola'nın kazı sonuçlarının bilimsel niteliği bulunmadığını, eserlerin nereden çıktığı, hangi katmana ait olduğu gibi bilgilerin yok edildiğini ve hiçbir zaman kaydedilmediğini ifade ederek ağır eleştirilerde bulunmaktadır (**SAI/728/1934**).

Britanya Müzesi Müdürü George Hill, Kıbrıs Valisi Richmond Palmer'e gönderdiği mektupta Mağusa suriçinde konut inşasının engellenmesini ve ardından tüm alanın bir "Arkeoloji Parkı"na dönüştürülmesini önermektedir. Yazının devamında eğer inşaat izinleri durdurulmazsa suriçine pahalı binaların yapılacağı ve gelecekte bunların satın alınmasının olanak dışı olacağı belirtilerek en kısa zamanda boş arazilerin listelenmesini tavsiye etmektedir (**SAI/728/1934**).

1935 yılında Mağusa Suriçi'nde nasıl bir yasal süreç uygulanması gerektiği konusunda Başsavcı, Komiser ve Eski Eserler Dairesi Müdürü'nün görüş alışverişi

yazışmalarda yer almaktadır. Eski Eserler Dairesi Müdürü (M.Hilton) George Hill'in önerisi olan Suriçi'ni arkeoloji parkına dönüştürmenin, yapılması gereken en uygun çalışma olacağını ifade etmektedir (SAI/815/1935). Müdür yeni inşaatlar nedeniyle tarihi dokunun bozulmakta, çevrenin algılanmasında bölünmeler gerçekleşmekte olduğunu ileri sürerek ve bu inşaatların durdurulmasını ve mevcut yerleşimin çevresindeki sur duvarlarıyla, olduğu gibi dondurularak korunmasının vazgeçilmezliğinden söz etmektedir. Yeni bina yapımıyla, seyrek yerleşim ve sur duvarları bütünlüğünün tehlikeye girdiğine ilişkin görüş surlar üstünden çekilmiş fotoğraflarla desteklenmiştir (Şekil 3.75; Şekil 3.76).

Şekil 3.75: Mağusa Suriçi görüntüleri 1 (SAI/815/1935).

Buna karşılık Başsavcı, “adanın en önemli limanına sahip kentinde yeni inşaatlar durdurulursa Mağusa'nın ticaret merkezi özelliği yok edilir” karşıt fikrini ileri sürmektedir. Mağusa'nın 1898 tarihli Gelişimi Yasası incelendiğinde aslında yapılan

düzenlemenin suriçini ticaret kentine dönüştürme amacı taşıdığını ve bunun liman ve demiryolu yapımından anlaşıldığını ileri sürmektedir (SAI/815/1935). Komiser, önemli bir limana sahip kentte gelişmeyi durdurmanın ve suriçine herhangi bir yeni bina inşasını yasaklamanın mevcut şartlarda mümkün olmadığını savunmaktadır. Bu tartışmalara rağmen tarihi kentin gelişimi yönünde alınan kararlar yeni binaların inşaatı devam etmiştir. Mağusa'da gerçekleştirilen diğer çalışmalar Kent Planlama (3.2.2.) kısmında anlatılmıştır.

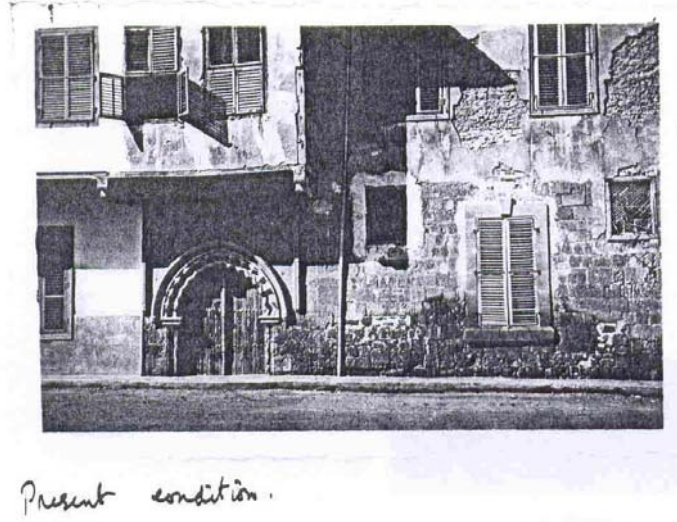

Şekil 3.76: Mağusa Suriçi görüntüleri 2 (SAI/815/1935).

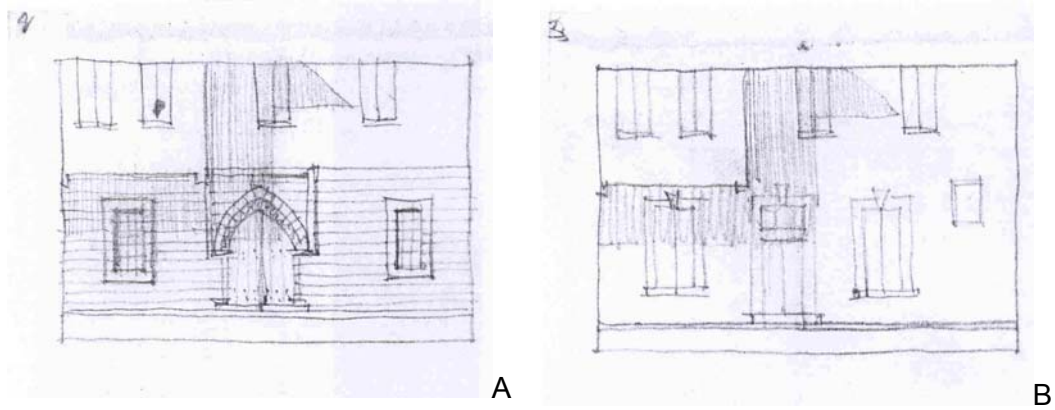
Koruma uygulamaları çerçevesinde, yönetimin konut ölçeğindeki koruma yaklaşımını gösteren ilginç bir örnek bulunmaktadır. Lefkoşa suriçinde 1935 yılında, kemerli giriş bölümü dolayısıyla korumaya alınan (Eski Eserler ve Anıtlar, ikinci liste, Lefkoşa Bölgesi No: 18), Koreas Sokak 6 numaralı evde ikamet etmekte olan Solon Michaelides, Eski Eserler Dairesi'ne bir dilekçeyle başvurarak konut girişinin yerini

değiştirerek cephenin tam ortasına kaydırmak istediğini bildirmiştir. Eski Eserler Dairesi, durumu inceledikten sonra bu değişikliğe Yasa'nın 1935, 8. madde 1. fıkrası uyarınca belli koşullar dahilinde uygun bularak izin vermiş ve harcamanın 1/3 miktarının karşılanacağı mal sahibine bildirilmiştir. Geçekleşecek değişiklikler Eski Eserler Dairesi tarafından detaylı bir şekilde tanımlanmakta ve taslak olarak hazırlanmış bir çizimle ifade edilmektedir (Şekil 3.77).

Present condition.

Şekil 3.77 : Lefkoşa'da Koraes Sokak'taki konutun cephe etüdüleri ve değişiklik öncesi eskizler (SAI/1015/1937).

Daire tarafından belirlenen konuya ilişkin önemli şartlar şunlardır:

- Değişiklik ve tamiratlar Eski Eserler Dairesi Müdürü tarafından atanan duvarcı tarafından yürütülecektir.
- Giriş, cephenin merkezine kaydırılacak ve mevcut eşik yüksekliği korunacaktır.

- Değişiklik ve tamiratlar ekte verilen çizimde A alternatifine göre yapılacaktır.

Mevcut ahşap kapılar olduğu gibi tekrardan kullanılacaktır; uygulama sırasında bu kapıların çok küçük olduğu saptanırsa yeniden üretilmiş aynı türde kapılar kullanılacaktır (**SAI/1015/1937**).

Detaylı bir koruma çabası söz konusu iken girişin cephenin orta aksına kaydırılması ve kapı yüksekliğinin artırılması ile tarihi binanın mevcut cephe oranlarında çok büyük değişiklikler gerçekleştirilmiştir.

3.2.8. Yoğun Uygulama Dönemi Alt Bölümünün Değerlendirmesi

Dünya ekonomik bunalımı ve Kıbrıs'ta ayaklanma (1931): Sömürgeci yayılmanın temelindeki güdü pazar arayışıdır. 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak tarım ve endüstri ürünlerine yönelik üretimin artarak devam etmesine karşın satışlarda zaman zaman durgunluklar yaşanması birçok ülkede yaşam koşullarının kötüleştiği bunalımlı dönemlere dönüşmekteydi. Bu bunalımları aşmak için çeşitli yöntemlerle çözümler aranmaktaydı. 1929-33 yılları arasında gerçekleşen bunalımın Kıbrıs'ta da etkilerinin bulunması, bu tür gelişmelerin imparatorlukların en küçük birimlerine kadar ulaştığını göstermektedir. Ekonomik bunalımların toplumsal hareketleri de beraberinde getirmiş olması Kıbrıs'ın modernleşen ülke sorunları içine girdiğine işaret etmektedir.

Betonarme Kullanımı ve yasal düzenleme: Saptanan bilgiler doğrultusunda Kıbrıs'ta kamuya ve sivil kullanıma ait yapılarda betonarme kullanımı sırasında sorunlar yaşanmaya başladıktan sonra yasal düzenlemeye gidildiği görülmektedir. Bu durum ise, kent gelişim konularında olduğu gibi yapım teknolojileri bağlamında da sorunların sürüncemede bırakılmayıp önlem alındığı ve yasal düzenlemelerin gerçekleştirildiğini göstermektedir.

Vali Konutunun yeniden inşası: Yönetim tarafından uygulanan kamu ve konut projeleri Kamu İmar Bürosu mimarları tarafından gerçekleştirilmiştir. Zaman zaman diğer sömürgelerde görevli mimarlar Kıbrıs'ta görev yapmak üzere atanmaktaydı. Bu yöntem özellikle ilk yıllarda mimarların uzman oldukları konularda acil ihtiyaçlar ortaya çıktığı zaman gerçekleşmekteydi. Fakat 1931 yılında yangın geçiren Vali konutunun yeniden tasarlanması için İngiltere'de mimarlık yapmakta olan Maurice Webb ile anlaşma yapılması yönetimin bu projenin niteliği konusunda ayrıcalıklı davrandığını göstermektedir. Toplumdaki dönüşüm sırasında, İngiliz yönetimin

kalıcılığını simgeleyecek tasarım mevcut uygulama örneklerinden bu şekilde ayrılmıştı.

Tip Projeler: Bu dönemde memurların kullanımına yönelik konut tasarımları ile Kıbrıs'ta ilk defa yönetim tarafından kapsamlı sivil mimarlık uygulama girişimi yer almıştır. Bu konut örnekleri daha sonra özgün sömürge dönemi mimarlık ürünleri olarak kabul edilecek ve yerel karakter olarak benimsenecektir. Gimson'un asimetrik plan organizasyonu İngilterede yaygınlaşan Arts & Crafts akımı örneklerini anımsatmakta ve önceki simetrik çözümlere göre modernleşme yönünde ilk işaretleri oluşturmaktadır. Bu proje gruplarının da değişerek yeni şartlara uyarlanması ile modern hayatın vazgeçilmez parçası olan devinim dönemine girilmiştir.

Koruma Uygulamaları: Tarihi dokularda bir yandan araç trafiğine uygun hale getirme amacıyla yolların düzleştirilmesi ve genişletilmesi çalışmaları devam ederken diğer yandan da koruma anlayışında önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Mağusa ve Lefkoşa'daki tarihi bölgeler için oluşturulan yasal düzenleme ve uygulamalar bu eserlerin günümüze kadar korunmasında çok önemli bir girişim olmuştur.

3.3. Son Dönem (1939-60)

Son dönemde Türk ve Rum toplumlarının etnik karakterlerini belirginleştirerek birbirinden ayrılmaları, hatta birbirleriyle rekabet içine girmeleri toplumsal modernleşmenin parçaları olarak ortaya çıkmaktadır. İngiliz İdaresi bir yandan iki toplum arasındaki gerginliği yatıştırarak hayatı devam ettirmekte ve diğer yandan da adanın geleceğine ilişkin kararları yönlendirecek çabalarını sürdürmekteydi. Tarım, sanayi, eğitim, kent gelişimi, tarihi çevre koruma gibi birçok alanda yıllardır verilen uğraş ile geline düzeyi duraklatmadan devam ettirme isteği hala varlığını korumaktaydı. Bu dönem mimarlık uygulamalarını düzenleyen yasaların revize edilerek özellikle kent planlama alanında önemli girişimlerin yapıldığı bir süreç olmuştur. Mimarlık alanındaki uygulamalar İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri olan yapı malzemesi sağlama ve ekonomik sıkıntılar nedeni ile duraklama noktasına yaklaşmış, ardından da temel ihtiyaçlara cevap verecek toplu konut uygulamalarıyla önceki dönemlerde önem taşıyan birçok nitelikten vazgeçilerek bambaşka kaygılara çözüm aranmıştır.

3.3.1. Son Dönemde Ekonomik ve Toplumsal Yapıda Modernleşme

Bu dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın başından itibaren savaş süresini ve savaş sonrasında Kıbrıs Cumhuriyeti (1960) ile bağımsız bir devlet kuruluncaya kadar geçen süreci kapsamaktadır. Britanya Krallığı'nın da taraf olarak yer aldığı savaş sırasında Kıbrıs'ta da olağan dışı bir durum yaşanmış ve savaşın sona ermesiyle de ülkede oluşan sorunlara çözümler aranmıştır.

Birçok sömürge ülkesindeki bağımsızlık girişimleri, başka bir deyişle halkların ulus oluşturma çabaları Kıbrıs'ta çok farklı gelişmiştir. Ülkenin İngiliz Yönetimi tarafından kiralınması ile başlayan süreç, Türk toplumu tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na duyulan güven doğrultusunda bu durumun sona ereceği bekleliğini doğurmuştur. Bu bekleş adanın Britanya Krallığı tarafından ilhakı ve ardından Taç Koloni ilan edilmesiyle birlikte anavatana bağlanma, onun bir parçası olma çabasına dönüşmüştür. Adada nüfus çoğunluğuna sahip Rum toplumu ise, İngiliz İdaresi'nin erken yıllarından başlayarak, Helen uygarlığının anavatani kabul ettikleri Yunanistan ile birleşme eğilimi göstermekteydi. İngiliz İdaresi ve Türk toplumunun bu amaçları engelleme yönünde yapacağı tüm girişimleri önlemek ve kendi toplumlarının geleceği için gerekli stratejik adımları planlayarak hayata geçirmek için örgütlenme yönüne gitmişlerdir.

Son dönemde, Rum toplumu tarafından planlanan, Yunanistan ile birleşme sürecinin sonuca ulaşmaması; İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyanın değişen siyasi dengelerinin etkileri; bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile Kıbrıs Türk toplumunda görülen toplumsal örgütlenme yönünde yeniden ortaya çıkan devinim; ve diğer bazı faktörler neticesinde ada genelinde yaşanan şiddet iç savaşa dönüşmüştür. Bu olaylar, Türk toplumu ile Rum toplumunun çatışmaları ve Rum örgütünün İngiliz İdaresi'ne karşı eylemlerini kapsamaktadır. Toplumsal modernleşme olarak tanımlanan, belli bir ülke sınırları içinde kader birliği yaparak, milli birlik oluşturma, ulus yaratma çabaları Kıbrıs'ta şiddet içeren, yıkıcı girişimlere dönüşmüş ve günümüzde halen devam etmekte olan toplumsal sorunların başlangıcı olmuştur.

İdari Örgütlenme

1931 yılındaki isyandan sonra İngiliz Yönetimi'nin kontrolü elinde tutma amacıyla hayata geçirilen birçok alandaki sıkıyönetim, son dönemde de devam etmiştir. Bahsi geçen yönetim şekli sömürge yönetiminin sağlamış olduğu demokrasi alanlarının da ortadan kaldırılarak, halkın hiçbir alanda söz sahibi olmadığı bir sistem demektir. Çok

sınırlı da olsa mevcut demokrasi uygulamaları, Yasama Meclisi üyelerinin belli bir bölümünün, Belediye Başkanları ve meclis üyelerinin, muhtar ve ihtiyar heyeti üyelerinin halk tarafından seçilmesini kapsamaktaydı. Bunun yerine, tüm birimlerde görev alacak yerel halk temsilcilerinin de, İngiliz memurlar gibi yönetim tarafından atanması söz konusu olmuştur. 1940'lı yıllara gelindiğinde bu durum, halkın yönetime karşı tepkilerini arttırmıştır. Bu yıllarda, sömürgecilere karşı hareket yanında, iki etnik grup arasındaki gerginlik de tırmanmaya devam etmiştir.

Türk ve Rum toplumları arasında gerçekleşen iç savaş karşısında İngiliz yönetimi çözüm arayışlarına başlamıştır. İngiliz Hükümeti, Ada'da özerk bir idare kurmak üzere 1947 yılında Lord Winster'i vali olarak tayin etmiştir. Ancak Winster'in bu yöndeki girişimi, hazırlanan anayasanın Türkler ve Rumlar tarafından benimsenmemesi üzerine başarısızlığa uğramış, Vali Winster de seçtiği bir "İstişare Meclisi" ile adayı yönetmeye devam etmiştir (**Anon, 2000, s.30**).

1950'li yılların sonlarına doğru iç savaş devam etmekteydi. Bu karmaşık durumun çözülmesi ve İngiliz Yönetimi'nin diğer bazı İngiliz sömürgelerinde olduğu gibi, son bulması kaçınılmaz gelecek olarak algılanmaktaydı. Bu amaçla, iki etnik grubun anavatanları ile uzlaşma sağlanması gündeme gelmişti. Sömürgeleştirilenler, bu aşamada iki toplum arasında arabulucu rolünü üstlenme girişiminde bulunmuştur. İngiltere Başbakan'ı Macmillan Türk ve Yunan başbakanları ile yaptığı görüşmelerin ardından İngiliz politikasını:

- (a) Adadaki şiddete ara verme ve sakinleşme süresi sağlanması,
- (b) Final çözümden önce, herhangi bir önyargılı görüş ve belli grupların istekleri ötesine gidecek bir çözüm için yedi yıl beklenmesi olarak ifade etmiştir.

Kıbrıs'ta bulunan İngiliz İdaresi'nin resmi yayını olan **yıllık raporda (1959, s.8)**, adada 1958 yılında, 236 kişinin hayatını kaybettiği trajik bir durum olarak betimlenmiş ve gelecek için çözüm umutlarının daha da istenir olduğu vurgulanmıştır. Gergin ortamın yatıştırılma çabaları ve çözüm arayışları 1960 yılında Kıbrıs Cumhuriyeti kurulana dek devam etmiştir.

Tarım ve Sanayi Gelişimi:

Bir Akdeniz adası olmasından kaynaklanan ılık iklim şartları ve sınırlı su kaynakları, yeraltı suyunun araştırılması ve oluşturulan havzalarda yağın yağmur suyunu toplayarak tarım alanında kullanmayı gerektirmekteydi. Dönemin sonlarına doğru

bu alandaki gerçekleştirilmiş girişimler İngiliz idareciler tarafından yürütülmekteydi. Yapılan işler, 157 adet sondaj kuyu çalışması ile 10,000 dönüm araziye ilk kez sulama imkanı sağlanması, 32m (105 ayak) yükseklikteki Trimiklini barajının tamamlanmasıdır. Fakat sabotaj yüzünden hizmete girmesi ertelenen 20m (65 ayak) yüksekliğe sahip Pygros barajı planlandığı gibi sonuçlandırılmamıştır. Yönetimin, kısa zaman içinde uygulama planı kapsamında, £1.000.000 maliyete sahip olacak yeni dokuz baraj çalışması bulunmaktaydı **(Anon, 1959, s.9)**.

Ekonomik durum siyasetten dolayı yavaşlamış, idari birimler birçok alanda faaliyet gösterebilmek için çok büyük güçlüklerle yüz yüze gelmiştir. İthal mallar konusunda 1957 yılına göre %20 düşüş yaşanmıştır (1957: 45 milyon; 1958: 36 milyon) **(Anon, 1959, s.13)**. Yönetime tepki gösterme amaçlı boykotlar ve yerli üretimi destekleme gibi kampanyaların yardımı ile Kıbrıs'ın birçok yerli endüstrisi bu dönemde gelişmiştir. Şarap ve bira fabrikası gibi mevcut endüstriler iyileştirilmiştir. Özel sektörde bina üretimi artarak devam etmiştir. Mobilya atölyeleri, garajlar, yiyecek ve meyve paketleme fabrikaları da gelişme göstermiştir **(Anon, 1959, s.14)**. Bunun yanında yönetimin desteğiyle geliştirilmesi düşünülen bazı fabrikalarda uygulama yapılması güvenlik sorunları oluşabileceğinden dolayı ertelenmiştir. Ekonomideki istikrarsızlıklar da her alanda olduğu gibi belirginleşmiştir.

Eğitim Sistemi

Eğitim sistemi yönetimin başından itibaren titizlikle ele alınan bir konu olmuş ve son dönemde de gelişmeler gerçekleştirilmiştir. Yukarıda belirtilen toplumsal sorunlar nedeni ile eğitim de zaman zaman aksamaktaydı. Buna rağmen eğitimin tamamen durdurulması yerine, uygun olan ilk fırsatta devam ettirilmesi için çaba harcanmaktaydı. Gerekli binalar inşa edilmekte ve eğitimi destekleyici donanımlar sağlanmaktaydı. Son Dönem'deki eğitim sisteminin durumu 1958 yılı raporunda aşağıdaki gibi tanımlanmaktaydı:

1958 yılında 80,018 öğrencinin devam etmekte olduğu 727 ilköğretim okulu bulunmaktaydı. Tüm ilköğretim ve beş orta öğretim okulu Eğitim Bölümü tarafından kontrol edilmişti. İlköğretim okullarının kitap ve kütüphane durumu araştırılmış ve ihtiyaç duyulan kitaplar Türkiye ve Yunanistan'dan getirilerek eğitim desteklenmiştir. Yapılan katkıdan sonra eğitimde gözlenebilir bir gelişme sağlanmıştır. Diğer önemli çalışma ise, İngiltere'den gelen bir uzmanın 1957 yılında yapmış olduğu incelemeler doğrultusunda, okullara görsel malzeme ve ekipman sağlanması ve bu yolla eğitimin daha etkili hale getirilmesidir **(Anon, 1959, s.48-9)**.

Politik durumdan ciddi bir şekilde etkilenen okul hayatı neredeyse normale dönmüştür. 1954'te başlamış olan okul binaları inşaat programı 1958'de neredeyse tamamlanmış ve İngiliz Kız Okulu'na da ek bina yapılmıştır. Yeni Öğretmen Koleji aynı yıl açılmıştır. **(Anon, 1959, s.9)**

Kıbrıs halkının özgürlüğünü elde etme istemini uyandıran, destekleyen ve yönlendiren en önemli faktör eğitim olmuştur. İngiliz Yönetimi kontrolündeki eğitim çalışmaları sömürge idaresi sonlanana kadar, erken döneme göre daha sıkı bir kontrol altında sürdürülmüştür.

3.3.2. Altyapı Uygulamaları

Ülke içindeki altyapı ve buna bağlı düzenleme çalışmaları son dönemde kısmen devam etmekteydi. Şiddet uygulamaları sadece Türk-Rum etnik gruplarının birbirlerine zarar vermesiyle kalmamış, 1958 yılında Devlet mülk ve gereçlerine zarar vermeye ve özellikle başlıca sıkıntıyı sakinlerinin çekmekte olduğu kırsal bölgelerde, yeni ve ayırım gözetmeyen yoğun sabotaj girişimlerine dönüşmüştü. Su pompaları, tarım ve orman merkezleri, yol yapım makineleri, sulama projeleri ve diğer kamu mallarına zarar verilmiş veya bunlar yok edilmişti. Bir yıllık zarar £100,000 olarak tahmin edilmekteydi. Bahsedilen durum nedeniyle birçok geliştirme projesine devam edilememiştir **(Anon, 1959, s.3)**.

Teknik çözümlerin elverişsizliği nedeni ile sağlıklı yaşam koşullarının en önemli bileşeni olan hijyen, birçok sorun yaratmaktaydı. Modern dönemde, konutlara şebeke suyu sağlanmasıyla hijyen sorunu büyük oranda çözülmekteydi. Kıbrıs'ın artan kent nüfusuna ve kırsal yerleşimlerine bu alanda beklenen hizmetin sağlanması ve geliştirilmesi amaçlı çalışmalar bulunmaktaydı. Yeni Lefkoşa su şebekesi (£820,000) neredeyse tamamlanmış, kent ve varoşlarına (suburbs) su verilmeye başlanmıştı. Güzelyurt bölgesinden ilave su taşıma amacıyla, £478,000 tutarındaki, boru ve malzemelerin tedariki ve uygulama yapılacak alanlara taşınması yapılmıştı. 40 köyde konutlara su tesisatı bağlanmış ve 627 köyün %83'üne şebeke suyu sağlanmıştı **(Anon, 1959, s.9)**.

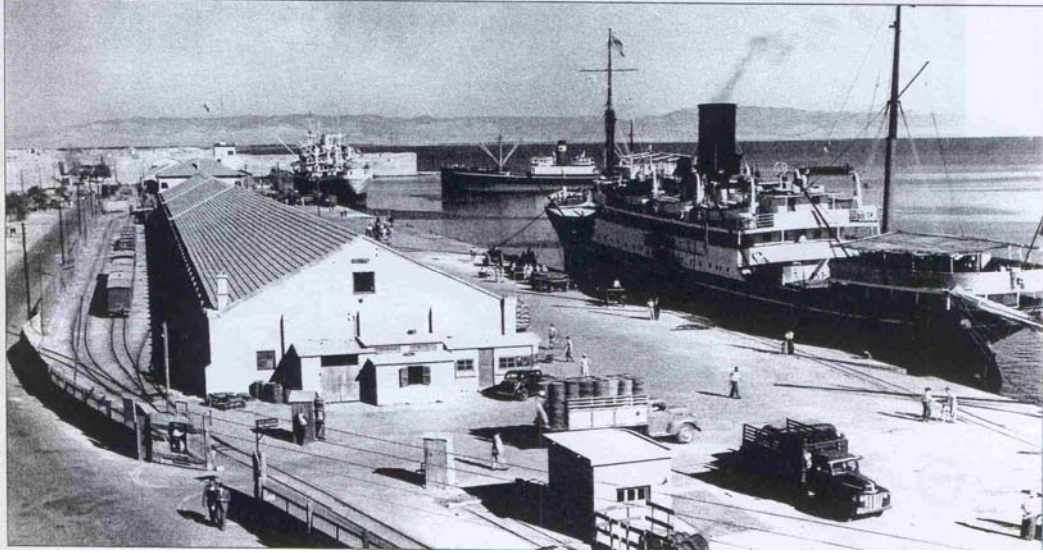
Ulaşım: Karayolu, Denizyolu, Demiryolu

Ulaşım da ortaya çıkan yeni şartlara uygun iyileştirmelerin hayata geçirilmesi söz konusu olmuştur. Bu alanda yapılmış başlıca uygulamalar arasında karayolu ve limanlar bulunmaktadır. Demiryolu ise modern hayata uyum sağlayamadığından ve ekonomik açıdan gelecek vaat etmediğinden dolayı kapatılmıştır.

Karayolunda artan motorlu araç sayısına hizmet verme ve yerleşimler arası ulaşım sürelerini azaltma çabaları ile gerekli iyileştirmeler, onarım ve çevre yolu (baypas) çalışmaları yapılmıştır. İngiliz Dönemi'nin başında hızlı bir şekilde gerçekleştirilen karayolu yapımı, 1950'li yıllarda hızlı ve tehlikesiz motorlu araç ulaşımını sağlamayı amaçlamaktaydı. Kamu İmar Bürosu 1961 yılında, £633,000 harcama ile tamamlanması planlanan Lefkoşa-Limasol yolu iyileştirme projesini; Lefkoşa'nın güneyindeki £208,000 tutarındaki baypas yolunu gerçekleştirmiş ve Lefkoşa-Larnaka yolunun genişletilmesi dahil birçok büyük projede çalışmaya devam etmiştir **(Anon, 1959, s.9)**. Modern hayatın değişen ihtiyaçları, karayolu ulaşımının gelişimine yönelik çalışmalar yapılmasını gerektirmekteydi. Bu gelişimin kent içine yansımaları ise yol genişletme projeleriydi. Bu çalışmaların bir parçası olarak, belediyeler öncelikli birçok sokak için karar almıştı ve yavaş yavaş uygulamaya geçmeyi beklemekteydi. Bu tür projelerde yerel otoriteler, yüksek taşınmaz mal değerlerini daha da arttırmak istemediklerinden, uygulamaya geçmek için yavaş davranmaktaydılar **(Anon, 1959, s.53)**.

Kıbrıs'ın dış dünya ile bağlantısının en eski yolu ve ticaretin en önemli aracı olan limanların bakım ve iyileştirilmesi İngiliz Yönetimi'nin ilk yıllarından itibaren düzenli olarak yapılmaktaydı. 1956 yılında İngiliz Yönetimi'nin talebi doğrultusunda merkezi Londra'da bulunan Coode & Partners Şirketi Kıbrıs limanlarının iyileştirilmesine yönelik rapor hazırlamıştır. İncelenen limanlar önem sırasına göre Mağusa, Limasol, Larnaka ve Baf olarak belirtilmektedir. Okyanus geçebilen gemilerin yanaşabileceği şartlara sahip tek liman Mağusa olarak verilmektedir. İngiliz Dönemi'nin başında gelişim için seçilmiş olan Mağusa limanının, doğal özellikleri nedeni ile yerinde bir karar olduğu doğrulanmaktadır. Burada, limanın kapasitesinin artırılması için bazı çalışmalar önerilmektedir (Şekil 3.78; Şekil 3.79). Gelişimi planlanan ikinci büyük liman Limasol'da bulunmaktadır. Adanın güney batısındaki bu limanı, Kıbrıs'ın batı kısmının ticareti ile doğrudan bağlantılı olduğundan dolayı önemliydi. Limasol limanının doğal koruması bulunmaması nedeni ile, bu yönde gerekli önlemlerin artırılması planlanmaktadır. Bu sayede ayda 15000 ton kargo taşımacılığı yapılan limanın kapasitesinin 35000 tona çıkarılması, yani Mağusa'nın o tarihlerdeki kapasitesine ulaştırılması öngörülmektedir. Larnaka limanının elverişli olmayan yapısı nedeni ile geliştirme çabalarının güç olacağı, bu nedenle büyük tonajlı gemilerin yanaşmasına uygun hale getirilmesi yerine mevcut halinin korunması önerilmektedir. Mağusa ve Limasol limanlarının bu yönde hizmet vermesi yeterli bulunmaktadır. Baf limanının oldukça küçük ve sadece iki direkli yelkenli gemilere hizmet verebildiği belirtilmektedir. Bu limanda da mevcut şartların geliştirilmesi

amacıyla zemin taraması, kayalıkların temizlenmesi ve karadaki kapalı alan imkanının artırılması gibi öneriler bulunmaktadır (Coode & Partners, 1956, s.3-12). Limanların iyileştirme çalışmaları İngiliz yönetimi boyunca Coode & Partners Şirketi tarafından gerçekleştirilmiş ve farklı yıllara ait veriler arşivlenerek korunmuştur (Marangou, 2002, s.1).

Şekil 3.78: Mağusa Limanı, 1949-50 (Radford, 2003, s.264).

Şekil 3.79: Mağusa suriçinde limana hizmet eden depo binaları, 1959 (Anon, 1960, s.14).

Demiryolu, son etabı 1915 yılında inşa edildikten sonra değişiklik yapılmadan kullanılmaya devam edilmiştir. 1940'lı yılların sonlarında eskiyen teknolojisi nedeniyle yenilenmesi yerine, başkent ve en önemli limana sahip olan Mağusa arasında, demiryolunun izini takip eden ve sanayi taşımacılığı amacına yönelik yeni bir karayolu yapılması fikri ileri sürülmüştür (Abercrombie, 1947, s.5). Teknolojisinin

eskimesi ve maden kaynaklarının tükeniyor olması nedeniyle 1951 yılında demiryolu taşımacılığı bir daha çalışmamak üzere durdurulmuştur. Demiryolunun yenilenmemesi kararı, sömürge yönetiminin büyük ölçekli bir yatırım için uygun zemin kalmamış olduğunu görmüş olmasıyla bağlantılı olabilir.

Elektrik Enerjisi Üretim ve Kullanımı

Farklı şirketler tarafından yürütülen elektrik sağlama hizmeti jeneratörlerle gerçekleştirilmekteydi. Jeneratörlerin genellikle ikinci el olmasından dolayı sürekli arızalar meydana gelmekte ve yerleşimlerde elektrik üretimi sırasında gürültü oluşmaktaydı. Çok sayıda şirketle elektrik üretim ve dağıtımının ekonomik olmayan sonuçlara yol açması, bu durumun daha fazla devam edemeyeceğini açıkça göstermekteydi. Ayrıca, mevcut şartların ülkenin hızlı gelişmesi sırasında oluşan elektrik ihtiyacına cevap vermemesi söz konusuydu. Tüm adanın ihtiyaçlarını sağlayabilecek merkezi bir üretim ve dağıtım sistemi kurulması gibi radikal bir karar, tek kalıcı çözüm olarak ortaya çıkmaktaydı. İkinci Dünya Savaşı sonunda, hala İngiliz sömürgesi konumunda olan Kıbrıs ile ilgili kararlar önem taşıdığından İngiltere’de tartışılmaktaydı. 1944 yılında tartışılan konu ise Kıbrıs’ta elektrik üretim endüstrisinin devlet idaresine alınıp alınmaması ile ilgiliydi.

Mevcut durum hakkında saptama yapmak üzere çağrılan uzmanlar 1946 yılında çalışmalarını devlete sunmuş ve takip eden yıl içinde Vali beş üyeye sahip bir grubu santral kurulması konusunda rapor hazırlamak üzere uzman olarak görevlendirmiştir. Mart 1950’de bu grup tarafından en uygun mevki olarak saptanan Dikelya’da santral inşa etme işlemi başlamıştır. Kıbrıs’ta santral inşa edilmesi ile üretim, iletim ve dağıtımdan sorumlu bir organizasyona ihtiyaç duyulacağı açıktı. Dolayısıyla 1952 yılında “Elektrik Gelişim Yasası” adı altında Kıbrıs Elektrik İdaresi kurulmuştur. Küçük köyler ve kırsal bölgelerde 1952 yılına kadar neredeyse elektrik bulunmamaktaydı. 1952 yılında başlıca 6 kente ve 22 daha küçük yerleşime elektrik sağlamakta olan 28 şirket bulunmaktaydı. Bunlardan on altısı belediye veya halka ait kuruluşlar olup bazıları sadece tüketicilere akşamları elektrik sağlamaktaydı. Mevcut yasal düzenleme, özel şirketlerin elektrik sağlamakla yükümlü oldukları belediye veya köy alanı dışına elektrik sağlamasını engellemekteydi.

Yasal düzenleme Elektrik İdaresine mevcut şirketleri kamulaştırma yetkisi verilmekteydi. Bu yolla şirketleri bir araya toplayarak iletim ağını birleştirmek mümkün olmuş ve yavaş yavaş özel girişimlerin çalışması durdurulmuştur. İlk basamak olarak kasım 1952’de Elektrik İdaresi Lefkoşa ve Limasol’da bulunan en büyük iki şirketi

kamulaştırmıştır. Devlet tarafından finanse edilen santral inşasının ilk aşaması 1953 yılında tamamlanmış ve hizmet vermeye başlamıştır. Bunun ardından, kalan aşamalar yavaş yavaş tamamlanmıştır. Santraller için yakıt, Elektrik İdaresi tarafından doğrudan yurt dışından veya Kıbrıs Petrol Rafinerisi'nden satın alınarak sağlanmaktaydı.

Hızla artan kullanıcı sayısı istatistik bilgilerine yansımıştır. Örneğin 1952 yılında sadece 20,000 tüketici varken, bir yıl sonra Elektrik İdaresinin kurulmasıyla bu sayı 38,000 olmuş ve Cumhuriyet kurulmadan kısa bir zaman önce sayı 80,000'e ulaşmıştır. Benzer artış elektrik bağlanan kent ve köy sayılarında da görülmektedir. 1952 yılında Elektrik İdaresi sadece Lefkoşa ve Limasol'a elektrik sağlamakta iken bu sayı, 1954 yılında on bir ve 1960 yılında ise yüz yerleşim olmuştur.

Uzun bir dönem boyunca özel şirketler yoluyla yerleşimlere elektrik sağlanmasının yetersizliği ve ekonomik olmamasına rağmen, şirketleri tek bir otoritede toplama girişimiyle çözüm getirilmemiş olması, diğer birçok alanda sistemli davranan İngiliz idaresine uygun olmayan bir tavidir (www.eac.com.cy).

3.3.3. Kent ve Mimarlığa İlişkin Yasal Düzenlemeler

Bu dönemde kent ve mimarlığa ilişkin yasalarda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Öncelikle bu yasaların işleyişi hakkında saptamaları içeren raporlar (memorandum) hazırlanmakta ve bunlar yasa taslaklarına dönüştürülmektedir.

Kıbrıs'taki İnşaat ve Planlamaya İlişkin Memorandum'da, Temmuz 1946 tarihine kadar geçerli inşaat ve kent planlama uygulamalarını düzenleyen yasalar aşağıdaki gibi sıralanmaktaydı:

- I) Bina Yollar ve Kuyuların İnşası, Arazi Miri Yasaları, 1927-1938 (Dört Yasa)
- II) Bina Yollar ve Kuyuların İnşası, Arazi Miri Yasası (özel madde), 1938
- III) Belediye Kuruluşları Yasası (Yedi Yasa), 1930-1945

1 Eylül 1946 tarihi itibarı ile yukarıda belirtilen yasaların birçoğunun yürürlükten kaldırılacağı veya "Yollar ve Binaları Düzenleme Yasası" ile değiştirileceği belirtilmiştir. Taşınmaz mallar yasası altında arazi ile ilgili birçok kategori bu yasa ile eşzamanlı olarak yürürlükten kaldırılacaktır (**SAI/1003/1944/1**).

Mart 1945'te yayınlanmış olan yasa tasarısı (Bill) "Kent Planlama" ve "Yollar ve Binaları Düzenleme Yasası" olarak ikiye ayrılmıştı. Ancak özellikle oluşturulacak kadrolara uzman eleman bulunamaması nedeni ile her iki taslağın "Yollar ve Binaları Düzenleme Yasası 1946" adı altında tek bir yeni yasada birleştirilmesi uygun bulunmuştur. Yeni yasa uyarınca başlıca altı kentin belediye kuruluşları kendi sınırları dahilinde yasayı uygulayacak tek otoritedir.

Bu yasa, Kamu İmar Bürosu, Başsavcı ve Hükümet Temsilcileri, belirli devlet dairelerinin müdürleri ve belediyelerle yapılan ortak çalışmalar doğrultusunda hazırlanmıştır.

Kent Planlama konusunda, yeni yasa çıkana kadar, yürürlükte bulunan yasalar doğrultusunda uygulama yapma yetkisi Belediye Konseylerine ve Bölge Komiserinin (District Commissioner) başkanlığındaki İnşaat Konseylerine aittir. Bu yetki aşağıdaki gibidir:

- i) Belediye Konseyleri Belediye sınırı içindeki yolların güzergahı ve genişlikleri ile ilgili plan hazırlayabilir, yeni bina ve rekonstrüksiyonlar bu plana uymak zorundadır.
- ii) Belediye konseyleri sokakları tescil edip sonradan bu sokaklarda yapılacak yeni binaların mevcut üslup ve biçimsel düzeni koruyarak inşasını sağlayabilir.
- iii) İnşaat Konseyinin izni olmadan Miri Arazilerinin bölünmesi veya birleştirilmesi mümkün değildir. İnşaat Konseyi yeni konut yerleşim alanlarının kontrol yetkisine sahiptir.
- iv) İnşaat Konseyleri bölgeleme (zoning) yapabilirler.

Önceki yasada arazi, binalar, ağaçlar ve su kullanım haklarını da kapsayan taşınmaz malların mülkiyeti ayrı ellerde olabilmekteydi. Binalar, ağaçlar ve su kaynakları araziden ayrı olarak mülk edinilebilmekteydi. Fakat 1946'dan itibaren ayrı mülk edinme durumu ortadan kaldırılmıştır (**Anon, 1959, s.31**).

1959 yılında "Yollar ve Binalar Kanunu"nda değişiklikler yapılmıştır. Bitişik nizam, ayrık nizam ve köy nizamı olmak üzere üç nizam görülmektedir. Kale içinde bitişik nizam, tek parsel içine yapılacak binalar için ise ayrık nizam uygulanmaktaydı. Ayrıca yasada yapılan yeni düzenlemede endüstri ve konut alanlarının tayin edilmesi ve bina yüksekliklerine (kat sayıları) ilişkin hükümler bulunmaktadır.

Planlama ve İskân Bölümü'nün önerisiyle, Yollar ve Binaları Düzenleme Yasası kapsamında inşaat ve sıhhi tesisat kontrolü, ulaşım planları yapımı ve sınırlı bir düzeyde kent arazisi kullanım kararları yerel otoritelerin yetkisine bırakılmıştır. Ayrıca Lefkoşa, Mağusa, Limasol ve varoşlarındaki endüstri bölgelerinin yerleri belirlenmiştir (**Anon, 1959, s.53**).

Eski Eserler Yasası (Antiquities Law - 1935), 1949 ve 1959 yıllarında değişiklik geçirmiştir. Bu yasa son durumuyla M.S. 1700 öncesine ait Anıt ve Arkeolojik buluntuları korumaya yönelik bir düzenlemedir. İkinci revizyon aşamasında sanatsal ve mimari değeri olan bazı binalar da tescil edilmiştir.

Deprem sonucu zarar gören Baf ve çevre yerleşimleri için özel bir yasa çıkarılarak gerekli çalışmalar yapılmıştır. Arazi İktisabı Yasası (1953) Baf ilçesindeki yer sarsıntısından sonra tekrar inşa edilen veya evsiz kalan kişileri iskân amacıyla gerçekleştirilen yapılar için gereken arazinin süratle iktisabını (elde edilmesini) öngören ve kolaylaştıran bir düzenlemedir.

Elektrik Yasası 1949 yılında yapılmış ve bu tarihten itibaren birçok defa değişiklikler geçirmiştir. Yine elektrik sağlama amacıyla yapılan çalışmaları düzenlemek için 1950 yılında çıkarılan Elektrik Projesine İlişkin İstikraz (borçlanma) Yasası, Kıbrıs'ta gerçekleştirilecek bir elektrik üretim ve dağıtım projesinin finansmanı için Londra'da iki milyon beş yüz bin sterlini aşmayan miktarda borçlanmayı öngörmektedir. Elektrik enerjisi ile ilgili konuların Kıbrıs'ta yasa haline dönüştürülmesi, dağıtım ve kullanımı yaygınlaştırma çalışmaları paralel devam etmiştir.

Kıbrıs'ta dahili telekomünikasyon hizmetlerinin oluşturulması, çalıştırılması ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla iki milyon sterlin tutarında veya ona en yakın miktarda para temin edilmesi için borçlanmayı öngören Dahili Telekomünikasyon Hizmetlerine ilişkin 1955 tarihli İstikraz Yasası iletişim ağını yaygınlaştırma çalışmalarının parçasıdır (**www.mahkemeler.net**).

Değişen şartlara ayak uydurması gerektiğinden, kent ve mimarlığa ilişkin mevcut yasaların tamamı bu son dönemde değişiklik geçirmiştir. Kent planlama konusunda ayrı bir yasa düzenleme girişimi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında birçok ülkede olduğu gibi hızlı kentleşmenin sorunlarını giderme ve gelişimi düzenleme kaygısıyla gerçekleştirilmiştir. Bu taslağın yasa haline getirilememesi, Kıbrıs kentlerinin gelecekte de devam edecek olan düzensiz gelişiminin başlangıcını oluşturmaktadır.

3.3.4. Kent Planlama

Kentsel gelişim konularını bölgesel, ülkesel ve imparatorluk gibi daha büyük ölçeklerle ilişkilendirerek ele alma çalışmalarına Kıbrıs'ta İngiliz İdaresi'nin erken yıllarından itibaren rastlanmaktadır. Bu alt bölümde merkez Britanya ile iletişim sağlanarak, diğer sömürgelerdeki yapılmış uygulamalara ilişkin araştırmaların sonuçlarından yararlanarak, uzman şehir plancılarının Kıbrıs hakkında kaleme aldıkları raporlar ve önerilere dayanarak hazırlanmış fakat tamamlanamamış gelişim planı taslak çalışmaları anlatılacaktır.

Kent Planlama Araştırma ve Önerileri

İkinci dünya savaşı sonrasında önemli birçok çalışması bulunan şehir plancısı Patrick Abercrombie tarafından, Kıbrıs için hazırlanan planlama öneri raporu bu konuda o güne kadar yapılan en geniş kapsamlı ve en detaylı çalışmadır. Bu raporda modern dünyada Kıbrıs'ın konumu ve ada üstünde en küçük birime kadar planlamanın öncelikleri, yapılacak gelişme planında uygulanabilecek potansiyellerin tanımlamaları yapılmıştır.

Patrick Abercrombie Tarafından Hazırlanan Kıbrıs Ön Planlama Raporu:

Kıbrıs'a ilişkin diğer önemli planlama girişimi yukarıda da belirtildiği gibi, 1947 yılında Patrick Abercrombie tarafından hazırlanmış olan "Ön Planlama Raporu"dur (**SAI/628/1947A**). Bu raporda, adanın mevcut potansiyelinden yola çıkılarak gelişimin planlanması önerilmektedir. Abercrombie, fiziksel gelişim amacına yönelik olarak kısa veya uzun vadeli öneri ayırımı yapılmasını gerekli bulmamaktadır. Plan elli veya daha uzun zaman dilimini kapsayan bir gelecek projeksiyonundaki değişiklik ve gelişmeleri tahmin edebilmeli, gerçekleşme sürelerine göre gruplanmalı ve sonraki aşamaların öncekiler tarafından tıkanması önlenmelidir.

Abercrombie, planlama sırasında önce "negatif" plan yapılmasını, yani gerçekleştirme sürecine kadar nelerin gelişmemesi ve boş bırakılması gerektiğinin gösterilmesini önermektedir. Abercrombie'nin planlama raporunda, İngiltere'de veya diğer bazı ülkelerde gerçekleşmiş olan gelişim süreçlerinden, ders alınması gerekli hatalar veya yararlanılması önerilen doğru adımlarla ilgili örneklerle yer verilmektedir. Bunlardan önemli bir tanesi, İngiltere'de İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki yeniden inşa sürecinin ilk iki yılında konut proje alanlarının, yeterince düşünülmeyen seçilmesi nedeniyle gelecekte sorunların ortaya çıkma olasılığıdır. Bu gibi bazı projelerin kendi içinde yeterince düşünülmüş olsalar bile, ileride oluşacak şartlar

neticesinde, sanayi alanının içinde yer almaları, bütünlüklerini yitirmeleri veya yol gelişimini engellemeleri mümkündür (**Abercrombie, 1947, s.1**).

Plan sadece uygulama alt gruplarına bölünmeyecek, ayrıntılandırma açısından üç farklı düzey içermektedir. Bu çerçevede Kıbrıs bulunduğu bölgedeki ve hatta daha uzak ülkelerle olan ilişkisinden başlayarak yöresel ölçeğe ulaşan bağlamlar dizisi içinde değerlendirilmiştir. Önce “dış etkenler” olarak belirtilen en geniş alanda, dış dünya ile bağlantı açısından ele alınacak olan en geniş değerlendirme yapılmalıdır: Hava ve deniz trafiğinin etkileri veya göç olasılığı veya adanın bazı ülkelerde yaratabileceği çekicilik, ticaret ilişkilerinde oluşabilecek yoğunlaşma olasılıklarının araştırılması bu birinci bağlama aittir. İkincisi, Ada'nın daha belirli bir düzlemde araştırılacak olan “Bölgesel Planı”dır. Planlama amaçlı bir coğrafi alan daha olgusal bir düzlemde çalışılmasını kolaylaştırır. Bu alanın kesin fiziksel sınırları bulunmaktadır, burada Filistin veya Suriye gibi ülkelerin şartları bulunmamaktadır. Bu kavranabilir bir planlama ölçeğidir. Bölgesel Planın ortaya koyması gereken tahmini büyüme oranını ve sağduyulu önerileri içeren birleştirilmiş tablodur. Ara ölçek olarak bu aşamada ada bütününde bölgeleme (zoning) yapıp nüfus, iletişim, ulaşım, endüstri, tarım, kamu hizmetleri, ağaçlandırma, doğal güzellikler, eski eserler, sağlık ve turizm konularındaki veriler saptanmalıdır. Üçüncü, en küçük ölçekte ise, “Yöresel Planlama” (local planning) adı altında Lefkoşa, Mağusa gibi kentsel yerleşimlerin veya daha küçük yerleşim birimlerinin ele alınması gerekmektedir. Yöresel planlama taslağı ile en geniş kapsamlı modelle uyumlu olması gereken parçalar oluşturma çabası ifade edilmektedir.

Raporda, üç haftalık bir çalışma ile Ada'daki başlıca toplumlar için detaylı bir gelişim planı hazırlanması gibi bir sonuç beklenmediği; amacın sonuca giden aşamaları göstermek ve planlar hazırlandığı zaman, onun uygun bir yasal mekanizmayla nasıl uygulamaya dönüştürülebileceği hakkında fikir vermek olduğu belirtilmiştir.

Abercrombie'nin Londra'da İkinci Dünya Savaşı sonrasında uygulanmış olan ve bir park sistemi ile şehri çevreleyen “Yeşil Kuşak” yaklaşımı Lefkoşa önerisinde de bulunmaktadır. Raporda Lefkoşa kenti içinde bulunan parklarla (güneyde dere boyunca Devlet Parkı, batıda Kykko manastırı, kuzeyde golf alanı, güney doğuda hastaneler ve sanatoryum) yeşil kuşak uygulaması için gereken başlangıcın mevcut olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Lefkoşa yakınlarında bulunan köylerin, kendi merkezleri çevresinde yapılanmalarına rağmen, kentten dışa doğru ilerleyen yeni gelişim alanları neticesinde dağınık yerleşimli konutlarla dolacağı ve bu yerleşimlerin kentle birleşeceği anlatılmaktadır. Abercrombie Lefkoşa çevresinde yeni gelişim

alanları olarak ayrılmış arazilerin ileriye yönelik umut verici bir gelişme olmayacağını ileri sürmüştü; komşuluk birimi, odak noktası, yöresel yol sistemi ve açık alan tanımlarının bulunmaması nedenleriyle iptal edilmelerini ve yeşil alan olarak korunmalarını önermiştir.

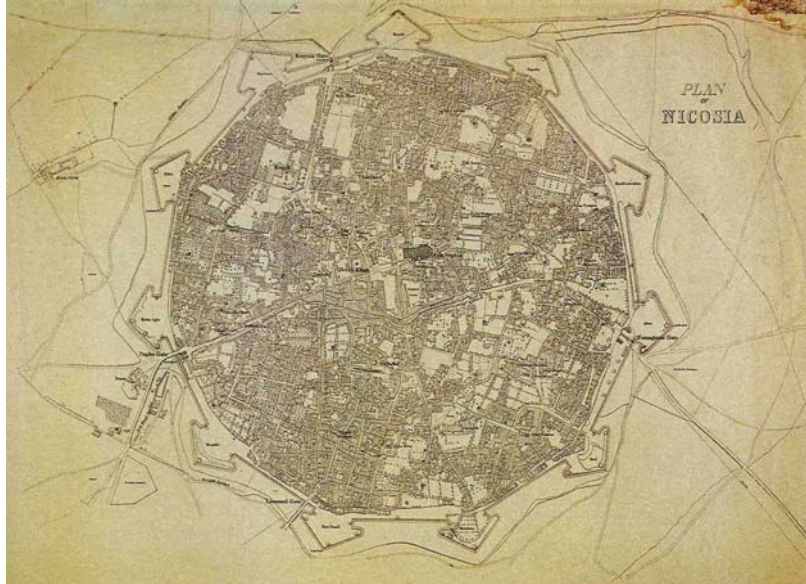
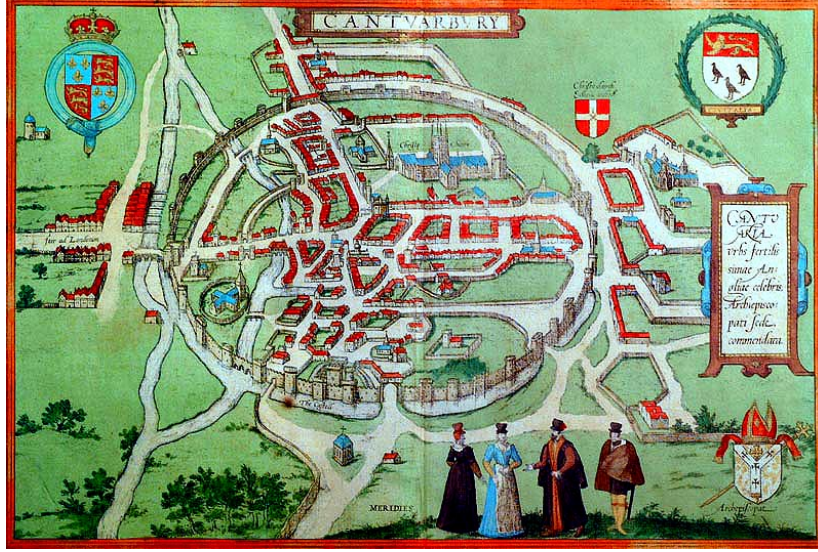
Abercrombie raporunda, Lefkoşa eski kentinin bütünüyle surlarla kuşatılmış olmasının, ölçek ve problemler açısından Canterbury ile dikkat çekici bir benzerlik gösterdiği söylenmektedir (Şekil 3.80). Her ikisinde de bazı dar sokaklarda trafiğin ilerlemesi ve tıkanmış, aynı çok kalabalık ve boş yerler zıtlığı, aynı kuşatan duvar ve aynı katedral yerleşim meselesi. II. Dünya Savaşı sırasında bombalanması sonucu fırsat çıkmasına rağmen, Canterbury'de High Street'in genişletilmemesine ve katedral semtinin kuşatılmışlığının korunmasına karar verilmiştir. Abercrombie'ye göre Lefkoşa sokaklarının toplu olarak genişletilmesi tarihi kentin sıradışı güzel karakterini yok edebilir, üstelik trafik sıkışıklığını azaltmak için de çok etkili olmayacaktır⁵. Üstelik bu dar sokakların aşırı trafikten kurtarılıp, sıcak iklime en uygun alışveriş ve iş yerleri sağlanabileceği vurgulanmıştır. Bu görüşler, daha fazla yol açılmasının önünün kesilmesi amacıyla değil, trafik sistemi için mantıklı bir çözüm sağlanması için önerilmektedir. Burçları takip eden sayısız köşe düzeltilmesi yapılmadığı zaman büyük bir fırsat kaçırılmıştır: yüksek seviyede tamamen yerel amaçlı iç bir çember oluşturulmalı ve yavaş yavaş geliştirilmelidir. Lefkoşa'nın merkezinde, alışveriş karakteri olan bazı sokakların, yeni konut alanlarıyla uygun trafik bağlantısı sağlanması durumunda korunmasının mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Lefkoşa surlarında bulunan bir burcun Komiser konutu (Commissioner's House) olarak kullanılmasından yola çıkılarak burçların kamusal amaçlara tahsis edilmesi çok dikkatle değerlendirilmelidir: yepyeni bir anafikirle, başkent için kültürel amaçlı kamusal binalar burçlara yerleştirilerek, merkezin etrafında taç biçimlenmesi gerçekleştirilebilir.

Lefkoşa yakınındaki köylerin Ada'da en yüksek nüfus artışı yaşamasına rağmen gelişim planında belediye sınırları dışında bulunduğu belirtilmektedir. Abercrombie bu köylerin sınırlar dahiline alınması ve dış çevre yolu ve yeşil kuşağın bunun arkasında yer almasını önermektedir.

---

⁵ 1936'da yolların genişletilmesi ve düzleştirilmesi zaten yapılmıştı.

Şekil 3.80: Canterbury ve Lefkoşa kent planları.

Lefkoşa'daki başkentle ilgili sorunlar Mağusa'da bulunmamaktadır. Kentte belirgin üç işlev bulunmaktadır ve dördüncüsü eklenebilecek durumdadır. Birçok açıdan bu işlevler birbirleriyle yarışmaktadır. Sadece belirli kararlar verilip buna göre uygulama yapılması durumunda işlevler uyumlu hale getirilebilir veya birbirlerine zarar vermeden gelişme sağlanabilir. Topografik özelliklerin göz önünde bulundurulması mevcut suriçi yerleşim ve onun modern uzantısı olan Maraş'a üçüncü uydu benzeri (quasi-satellites) yerleşim eklenmesi, Mağusa'yı Kıbrıs'taki en ilginç planlama önerisi yapmaktadır.

Suriçinin tarihi ve mimari çekiciliği adanın başlıca limanının burada bulunması ve Maraş'ta gelişen rekreasyon merkezi Mağusa'nın üç önemli işlevini oluşturmaktadır.

Bu unsurları içeren bölümler birbirinden belirgin bir biçimde ayrılmaktadır. Fakat tarihi kent ve liman birbirlerini itmektedirler. Maraş ve önündeki plaj ile aralarında büyük mesafe bulunmaktadır. Hem yakın konumlanma, hem de uzak mesafe panlamada aynı derecede güçlükler sunmaktadır. Bunlar, kısa vadeli çözümlerin en fazla kalıcı hasara sebep olabileceği tipik örneklerdir.

Surlarla çevrili kentin tarihi ve mimari özellikleriyle ve aynı zamanda turistler için çekiciliği nedeniyle onun ekonomik değeri konusunda karar verilmelidir. Eğer Mağusa'nın Akdeniz havzasında, Pompei ile benzer (comparable), en değerli tarihi alanlardan biri haline getirilmesi konusunda anlaşılırsa, bunun korunması Kıbrıs gibi küçük bir adaya yüklenmemelidir. Eğer bu fikir kabul edilirse, sur içine itici binalar inşa edilmesi, gümrük binasının ünlü deniz kapısının yanına yerleştirilmesi, surlarla çevrili alan içinde sefil gecekondulara izin verilmesi, batı duvarının dışında yeni parselasyona ve estetik değeri bulunmayan çeşitli binaların inşaatına izin verilmesi ve kuzey yönündeki görkemli Martinengo burcunun ve duvarın korunmadan bırakılması gibi kısa vadeli uygulamalardan vaz geçilmelidir. Aynı zamanda tarihi kentin büyük meydanına da nasıl bir işlev verileceğine karar verilmelidir. Bir kenti ölü olarak koruma ile tarihi mekanla uyumlu bir yaşama izin verilmesi arasında fark vardır. Büyük oranda Akdeniz havzası uygarlığının bir sonucu olan kentin sorumluluğu küçük ve maddi imkanlardan yoksun bir yerel otorite olan Eski Eserler Dairesine bırakılmamalıdır.

Limanın karayolu bağlantısının, demiryoluyla ve endüstri gelişimi bölgesi olan hemen güneyindeki geniş alanla ilişkilendirilmesi en uygun çözümdür. Tarihi kent ve limanla Maraş kıyı rekreasyon alanı arasındaki bölge dikkatli ve detaylı planlama gerektirmektedir. Tarihi kent, liman ve endüstri alanının güneyine bulunan Modern Maraş'ın, konut bölgesi ve sahil gelişimi çok iyi bir şekilde konumlanmıştır. Özellikle kıyıda net bir ayırım ve bunun açık bir alan ile vurgulanması gerekmektedir. Buradaki sorun ise Maraş yolu güneyinde, kıyı şeridi boyunca kaçınılmaz yapılaşma eğiliminin aşırı uzamasının engellenmesi olacaktır. Sahil özenli ve duyarlı bir yaklaşım gerektirmektedir. Büyük beton bir kordon örneği olmamalıdır, kıyı şeridi doğası içinde daha az biçimsel birşeyler denenebilir.

Türk rejimi süresince adanın en büyük limanı, konsoloslukların merkez büroları ve yabancı ticaret temsilcilikleri (foreign business houses) nedeniyle Larnaka en güzel bir kıyı şeridi yerleşimine sahiptir. Fakat körfezin sığ oluşu ve bu sorunun giderek artması, birçok iyileştirme önerisi yapılmış olsa da, liman genişletme çalışmalarının önüne geçmektedir. Larnaka kent gelişiminin en çekici eğilimlerinden biri

güneybatıdaki, tuz gölü yönüne doğru gelişmesidir. İçten bağlanan yolla kesişim noktasının batısında küçük bir orman alanı bulunmaktadır. Diğer bazı kentler gibi arkeolojik çekiciliğe sahip olmasa da, Larnaka etkileyici bir Kıbrıs mimarisi içermektedir. Lazarus'un mezar yeri ve peygamberin halasına ait iki türbe burada bulunmaktadır.

Abercrombie raporunda adanın başlıca endüstri kenti olarak değerlendirilen Limasol'un limana bağlanan trafik aksının ve kıyı gelişiminin dikkatle gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Baf, küçük limanı ve özellikle arkeolojik zenginlikleri göz önünde bulundurularak turistik gelişimin teşvik edileceği bir yerleşim olarak tanımlanmaktadır.

Mağusa ve Lefkoşa'dan sonra Girne'nin, büyük bir olasılıkla ziyaretçilerde en uzun süreli etkiyi yaratacağı ifade edilmektedir. Dağlar ve deniz arasındaki yerleşimi, kullanışlı olmasa bile, güzel limanı ve çevresindeki binalarıyla, muazzam kalesi, denizin ardında yer alan Anadolu dağlarının manzarası ile çok az rastlanan bir görsel bütünlüğe sahiptir. Burada önemli turist ve konut gelişimi beklenmelidir. Bu süreç içinde mevcut avantajların kaybolmamasına dikkat edilmelidir. Büyük kıyı arazileri bulunmaktadır. Bu arazilerin bölünerek konut ve otel gelişimi amacıyla kullanılması önerilmektedir. Kıyıya ulaşımın sağlanması, belirli yerlere gelecek binaların mimari karakterine önem verilmesi, liman çevresindeki binaların iyileştirilmesi ve kalenin kamuya açık hale getirilmesi önerilmektedir. Adada oluşan mevcut dinamikler doğrultusunda Girne öncelikli koruma bölgesi olarak tanımlanmaktadır.

Raporda Karava, Lapithos, Güzelyurt, Lefke, Polis, Lefkara, Kythrea, Geçitkale yerleşimlerinin, belediyesi bulunan diğer köyler sınıflamasıyla, ayrı plan veya bölge taslağı (District Scheme) içinde ele alınması gerektiği belirtilmektedir. Doğal karakter korunarak Platres, Prodhromos, Trodos'ta dağ konaklama noktaları oluşturulabileceğine değinilmiştir. Kıbrıs'ta bulunan yaklaşık 600 kırsal yerleşim ise küçük köyler grubu altında toplanmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda eğimli arazilere yerleşmiş köylerin düz arazilere göre daha çekici olduğuna ve yapı malzemesi olarak kullanılan taş ile kerpiç arasındaki farkın da etkili bir görünüm oluşturduğuna dikkat çekilmiştir. Köylerin üzerine yerleştiği tepelerin pitoresk etkisi vurgulanmıştır. Ucuz ve elverişli yapı malzemesi olan kerpiçin mimarlar tarafından yeni tasarımlarda kullanılmasının mükemmel sonuçlar vereceği söylenmektedir.

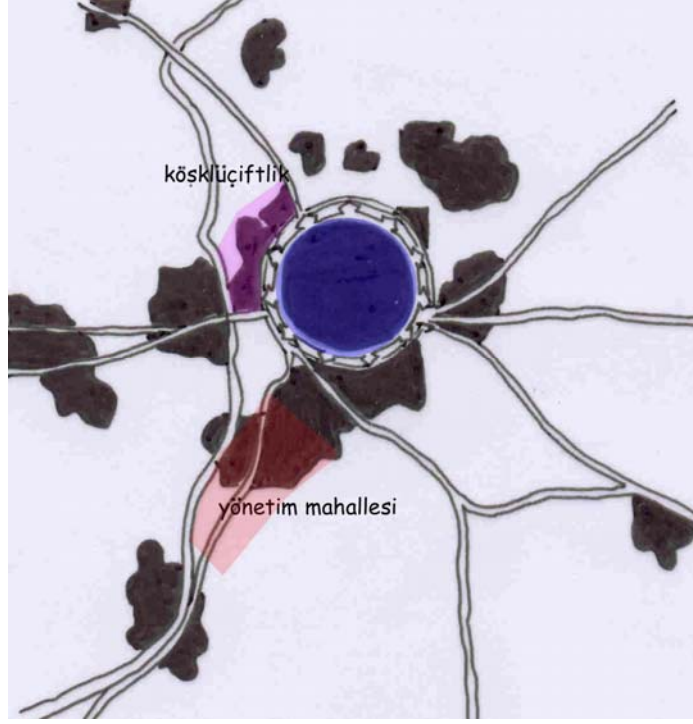
Abercrombie Ön Planlama Raporu, temelindeki en geniş ölçek olan ülke dışı, bölgesel ve yöresel planlamaya, oradan kent ve köy yerleşimlerine inen detaylı bir yaklaşım sergilemektedir. Bu türden başka araştırma ve çalışmalar da bulunmasına rağmen, İngiliz döneminde Kıbrıs'a ait kentsel ölçeklerde gelişim planı gerçekleştirilememiştir.

Kent Planlama Uygulamaları

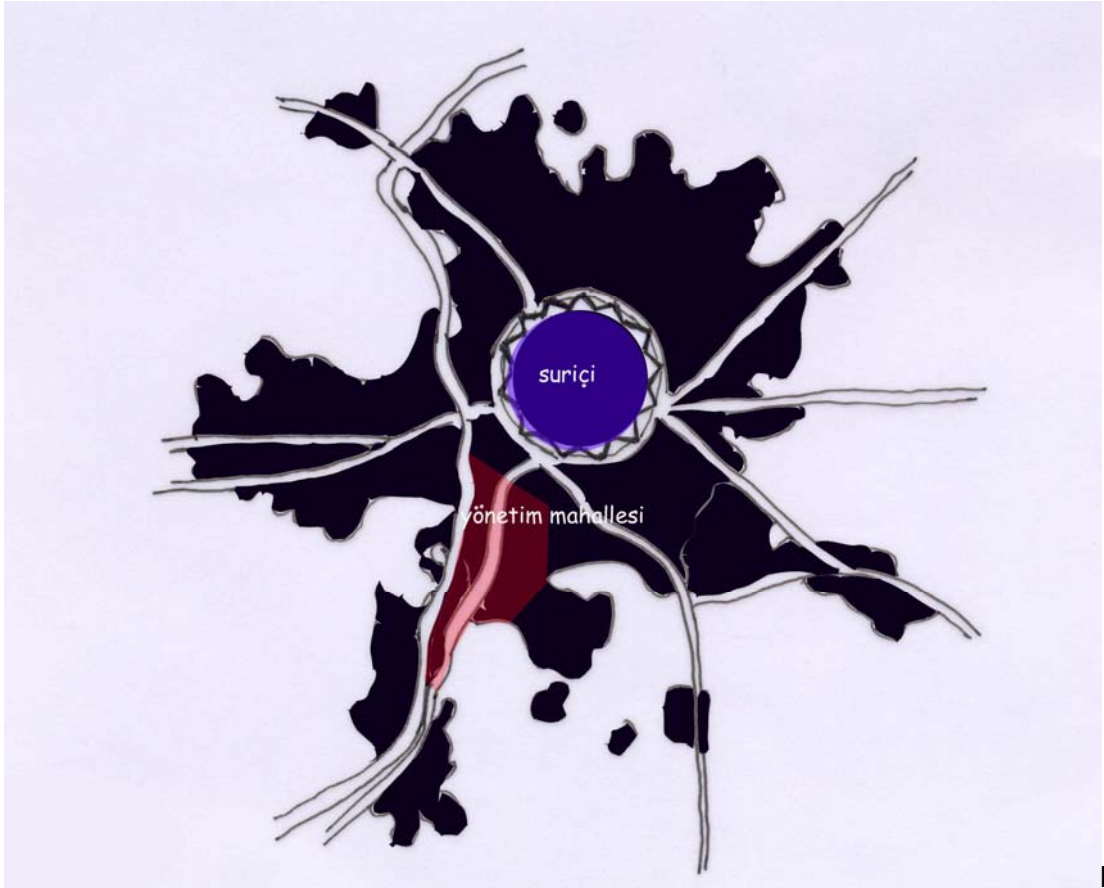
İkinci Dünya Savaşı sırasında kentlerin (özellikle Lefkoşa) dışa doğru hızla yayılan konut alanları ve planlama eksiklikleri nedeni ile birçok sorun barındıran düzensiz bir gelişme başlamıştır (Şekil 3.81). Yetkililerin kaygı duymasına sebep olan bu durum, parçalar halinde çözümler aranmasını beraberinde getirmiştir. Fakat bir taraftan da Britanya ve diğer bazı sömürgelerde deneyimlenmiş süreçlerin benzer işaretleri adadaki İngiliz yönetimine, bu konuda daha kapsamlı bir çözüm aranması gerektiğini düşündürmüştür.

Yukarıda ele alınmış olan Patrick Abercrombie'nin Kıbrıs Ön Planlama Raporu, beklenen adımlarla bir gelişim planına dönüşmemiştir. Bu nedenle kentlerdeki uygulamalar yine yerel yönetimler ve devletin yetkili birimleri arasında lokal olarak çözülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda artan kent nüfusları ele alınmakta ve Kıbrıs'ın kentleşen nüfus dağılımı genel olarak ortaya konulmaktaydı. 1946'da yapılmış nüfus sayımının 1956 yılında tekrarlanması gerekmektedir. Ama mevcut şartlar buna izin vermediğinden, 12 yaş üstü nüfusa ilişkin kayıtlardan yola çıkarak nüfus tahminleri yapılmıştır. Lefkoşa ve varoşlarının 1958 yılında tahmin edilen nüfusu 86,000, Limasol'un 38,500, Mağusa'nın 28,200 ve Larnaka'nın 18,800 kişiydi. Nüfus büyüklüğü olarak bu kentleri takip eden yerleşimler çok küçük olmakla birlikte Ktima, Güzelyurt (Morphou), Girne, Dipkarpaz, Lefke ve Akdoğan'dı (Lyssi) **(Anon, 1959, s.53)**.

Kentlerde bulunan ticaret merkezleri modern trafiğe göre tasarlanmamış olduğundan bu bölgelerdeki sokaklar genel olarak yetersizdi. Adadaki motorlu araçların yıllara göre sayıları, trafiğin gelişimi ve oluşan sorun ile ilgili bilgi vermektedir. 1946'da 112 kişiye bir araç; 1950'de 52 kişiye bir araç; 1958'de 14.8 kişiye bir araç düşmekteydi **(Anon, 1959, s.53)**. Normal olarak bu araçların çoğunluğu kentlerde toplanmaktaydı. Bu rakamlara askeri personel ve askeri araçlar dahil değildi. 1950'li yılların başlarından itibaren yetkililer alışveriş bölgelerinin içinde ve çevresinde park sorunu bulunduğu dikkat çekmekteydiler.

a.

b.

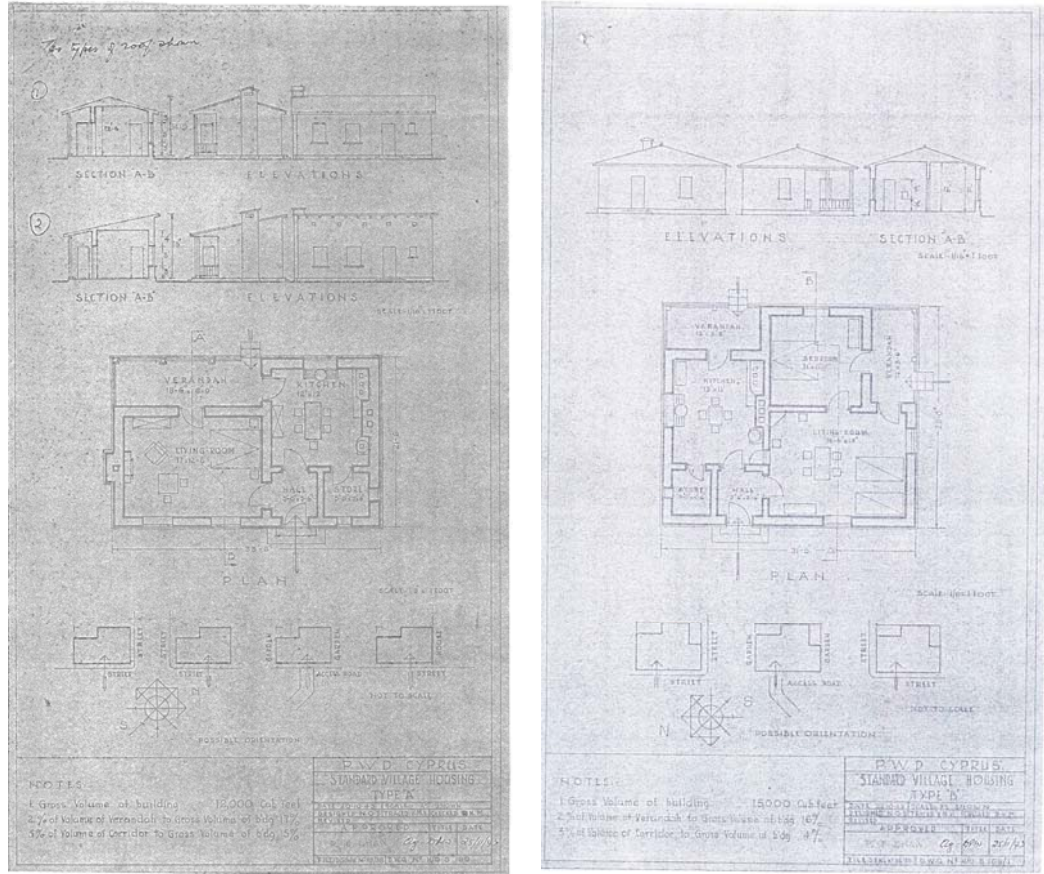
Şekil 3.81: Lefkoşa kent gelişimi, 1945 (a.) ve 1958 (b.) (Demetriou, 2004).

Büyük Belediyeler tam zamanlı bir veya daha fazla sayıda mühendis ve az sayıda memur istihdam etmekteydi. Daha küçük birimler Kamu İmar Bürosu, Sağlık Bölümü, Planlama ve İskan Bölümü'nden gerektiğinde destek almaktaydı (Anon,

1959, s.53). Yerel yönetimler bünyesindeki uzman kişilerin küçük ölçekli yerleşim birimleriyle ilgili kararları veriyor olması oldukça olumlu olsa da, merkezi bir gelişim planının parçası olmamaları nedeniyle küçük yerleşimlerde birbirinden kopuk kararlar bütünü ortaya çıkabilmekteydi.

3.3.5. Kırsal Alanda Planlama ve Gelişim

1945 yılına ait Kamu İmar Büro su kayıtlarında, köylerin geliştirilmesi amaçlı öneriler yer almaktadır. Bunların en önemlileri arasında, genişletilecek yollar nedeni ile yıkılacak evlerin sahiplerine önerilmek üzere hazırlanan dört farklı tipte (A, B, C, D) konut projesi bulunmaktadır (SAI/428/1945) (Şekil 3.82; Şekil 3.83).

Şekil 3.82: Tek Katlı Köy Konut Projeleri (A,B) (SAI/428/1945)

Hazırlanan projeler iki adet tek katlı (A, B) ve iki adet çift katlı (C, D) konuttan oluşmaktaydı. A Tipi konut minimum mekan ihtiyacını karşılamak üzere iki odalı olarak tasarlanmıştır. Yaşam ve uyku aynı mekanda gerçekleşecektir. B Tipinde yaşama odası çocuk yatak odası olarak da işlev vermekte olup, ebeveyn yatak odası ayrı bir mekandır. İki katlı projeler iki (C) ve üç yatak (D) odalı olarak tasarlanmıştır. Tüm projelerde oldukça pragmatik bir yaklaşımın söz konusu

olsalar bile, paralarını tüketim eşyalarına harcamayı tercih ettikleri saptanmıştı **(Anon, 1959, s.53)**.

Kıbrıs'ta gerçekleşmiş uygulamalar arasında kırsal alanların kentlere daha kolay ulaşımının sağlanması, su şebekesi tesisatı, sağlık ocakları inşa edilmesi, konut uygulamalarında ucuz fakat yaşam standartlarını arttıracakı düşünölen farklı tiplerde projelerin hazırlanması gibi birçok çalışma bulunmaktadır. Bahsi geçen tüm uygulamalar Kıbrıs köylerinin yaşam standartlarını yükselterek buraları küçük nüfuslara sahip, fakat kentlerle sıkı bağlantıları olan kolay ulaşılabilir modern birimler haline getirme hedefinin birer parçalarıydı.

3.3.6. Mimarlık Uygulamaları

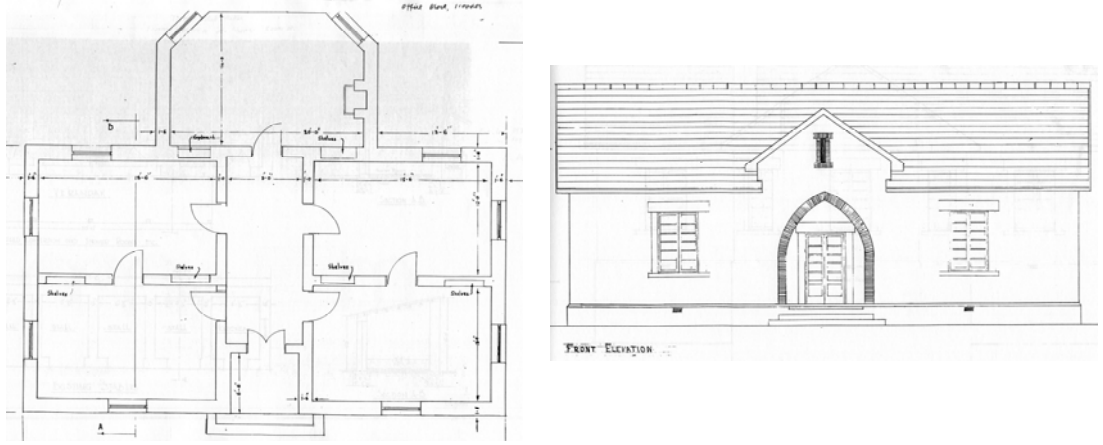
Son dönem, bu bölümün başında da belirtildiği gibi, İkinci Dünya Savaşının başlamasından itibaren İngiliz İdaresi'nin sonuna kadar yapılmış uygulamaları kapsamaktadır. Yönetim'in kontrolü altında gerçekleşen mimarlık uygulamaları savaş sırasında mevcut şartlara uygun tasarlanmaya başlamıştır. Savaş sonrasında birçok Avrupa ülkesinde ortaya çıkan konut sorunlarını çözmek için ekonomik ve işlevsel arayışlar Kıbrıs'ta da gerçekleşmiştir. Kamu binaları ve konut projeleri başlıkları altında ele alınacak olan bu süreçte, sömürge yönetiminin yaklaşımı modern tekniklerin kullanımına ve yalınlaşan bir üslupsal karaktere doğru değişim göstermiştir. Konut uygulamaları, hedeflenen kullanıcı kitlesi ve proje ölçeği bakımından aşağıda iki ayrı grupta ele alınacaktır. Yoğun Uygulama Dönemi'nde de bulunan birinci grup, memur lojmanlarını, diğeri de düşük gelirli kullanıcı kesimine hitap eden toplu konut projelerini kapsamaktadır.

Kamu Yapıları

1940'lı yıllara gelirken yerel şartların değişim belirtileri bu süreci sonlandırma amacına yönelikti ve yönetime karşı harekete geçme çalışmalarını kapsamaktaydı. İngiliz Yönetimi ise Kıbrıs'ta kalıcı olma yönünde imar ve mimarlık uygulamalarını sürdürmekteydi. Diğeri taraftan, değişen ve artan ihtiyaçlar yeni ofis ve diğeri devlet binalarının inşası için çalışmaların devam etmesini gerektirmekteydi. Öncelikle İkinci Dünya Savaşı ve ilerleyen yıllarda iç savaşa dönüşen karmaşık ülke şartları Kıbrıs'ta sömürge mimarisi uygulama süreçlerini oldukça derinden etkileyecekti.

İkinci Dünya Savaşı sırasında (1943) birçok devlet bölümünden savaş devam ediyor olsa bile gelecek iki yıl ve savaştan sonraki üç yıl için acil bina ihtiyaçlarının listelenmesi istenmiştir. Savaş sırasında malzeme sağlama sıkıntısı yaşanmakta

olduğu için ihtiyaçların saptanıp en acil olanların inşaatına öncelik verileceği belirtilmekteydi. Ayrıntılı listelere sahip olan bu çalışma, savaşın yarattığı belirsiz bir durumda bile yönetimin inşaat konusunda planlama yapma isteğini göstermektedir (SAI/613/1943/A).

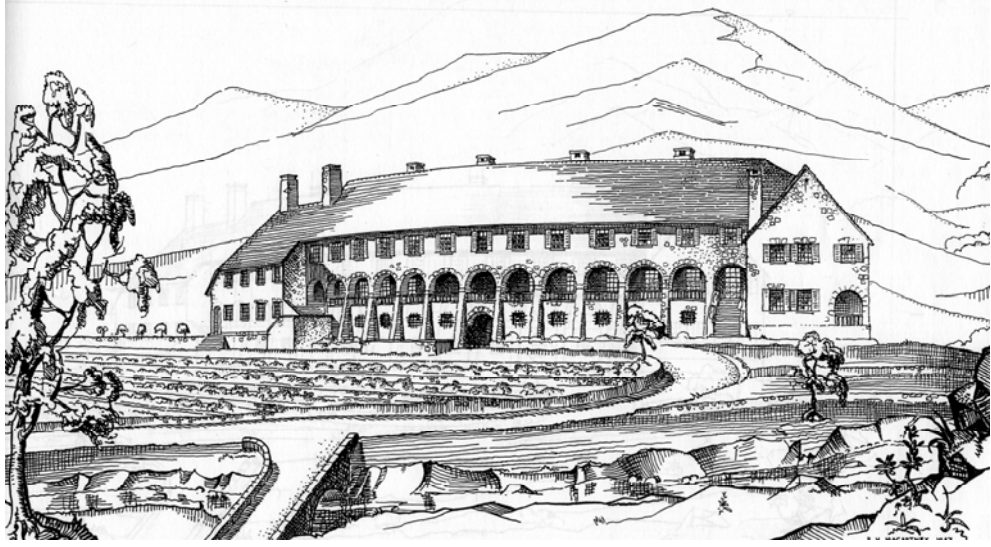
Şekil 3.84: Trodos'ta Ofis Binası, 1940 (PWD/ T168).

1940 yılında Trodos'ta inşa edilecek bir ofis binası için hazırlanan taslakta, oldukça küçük bir yapı alanına ve yalın bir anlayışa sahip bir öneri olsa da, kamu yapılarında sıklıkla kullanılmakta olan simetrik plan ve cephe düzeninin tercih edildiği görülmektedir (Şekil 3.84). Kıbrıs'ın deniz seviyesinden en yüksek bölümü olan Trodos Dağı'nda kış aylarında kar yağması nedeni ile çatı eğiminin oldukça dik tasarlanması ve girişi vurgulama amacıyla taş kaplamalı bir sivri kemer öngörülmesi binanın en belirgin özellikleridir.

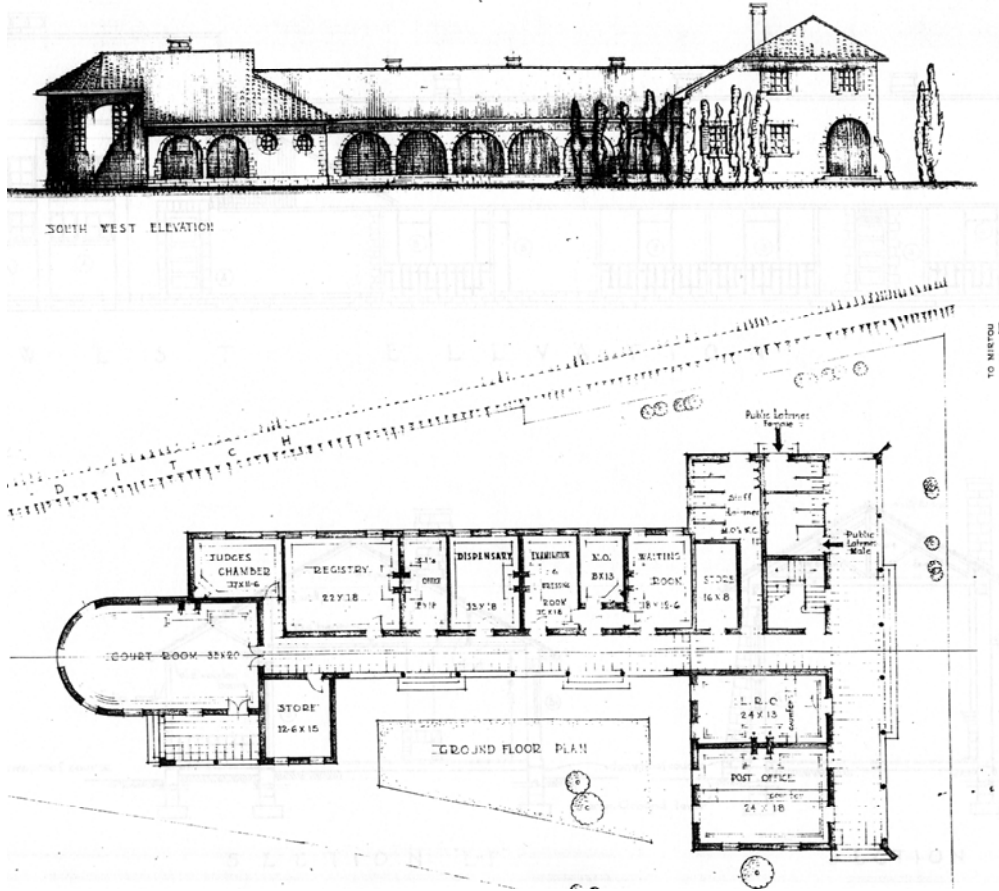
Yine Trodos dağında bulunan diğer bir proje önerisi ise Kyperounda Sanatoryumu'na ait, Personel Binası'dır (Şekil 3.85). Binanın biçimsel ve üslupsal niteliklerine değinmeden önce bu özelliklerin şekillenmesinde etkili olan nedenlerin açıklanması gerekmektedir. Yukarıda belirtilmiş olan savaş koşulları nedeni ile ülkeye dışarıdan inşaat malzemesi ulaşmamasından dolayı adadaki yerel malzeme ve buna bağlı yapım tekniklerinin kullanılması söz konusu olmuştur. Kamu İmar Bürosu'nda görev yapmakta olan R.H. Macartney bu dönem şartlarına uygun bir dizi tasarım yapmıştır. Kyperounda Sanatoryumu, Personel Binası'nın üç katlı masif kütlede yığma sistemden kaynaklanan küçük açıklıklar, birinci kat seviyesinde devam eden yarı açık balkonun dış yüzeyinde kullanılan kemerler ve bu kemerleri payandalarla zemine kadar bağlayan strüktürel çözüm tasarımının belirgin özellikleri arasındadır. İklimsel şartlar nedeni ile dik eğimli çatı bulunmaktadır. 1943 yılında tasarlanmış olan bu proje sadece malzeme ve teknoloji sınırlamaları ile değil,

Macartney'in eklektik Avrupa mimarisinden esinlenmiş olmasıyla da dikkat çekmektedir.

Şekil 3.85: Kyperounda Sanatoryumu, Personel Bölümü, R.H. Macartney, 1943 (PWD/ S177).

Şekil 3.86: Güzelyurt Konak Öneri Projesi, R.H. Macartney, 1945 (PWD/ M147).

Güzelyurt Konak projesi 1938 yılında William Caruana (Şekil 3.53) tarafından oldukça modern bir karakterde tasarlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra personel sıkıntısı nedeni ile uygulama ertelenmiştir. R.H. Macartney 1945 yılında projeyi yeniden ele almıştır (Şekil 3.86). Girişi takip eden yarı açık dolaşım aksı yarım daire bitişli bir duruşma salonu ile sonlanmakta ve aksın kısmen tek yönlü, kısmen çift yönlü olarak diğer işlevlerle bağlandığı bir plan organizasyonu önerilmektedir. Cephe özelliklerine gelince, Kyperounda Sanatoryumu Personel binasında kullanılan eklektik elemanların burada da aynı şekilde tekrar edildiği görülmektedir. Proje ikinci defa, başka işlere öncelik verilmesinden dolayı ertelenmiş ve Güzelyurt Konak projesi ancak 1958 yılında gerçekleştirilebilmiştir **(SAI/775/1938; Anon, 1959, s.54)**.

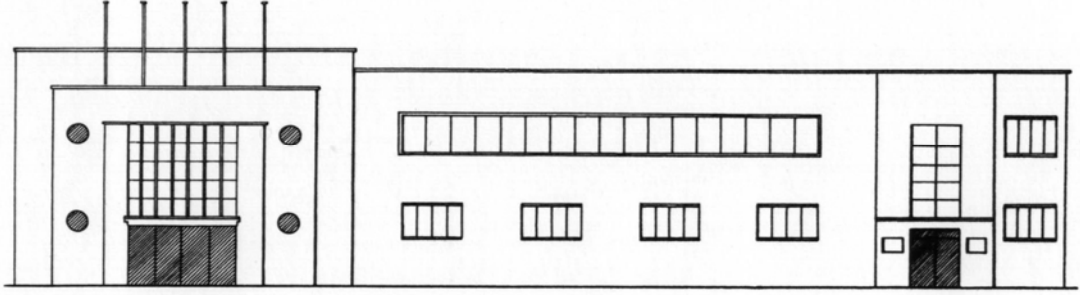
Macartney'in iki eklektik tasarımına karşın, on yıl sonraya tarihlenen ve Christofides tarafından tasarlanan Kamu Enformasyon Merkezi değişen mimari üslubu temsil etmektedir (Şekil 3.87). Yalın mimari karakteri ve özellikle asimetrik cephe düzeniyle önceki kamu binalarından oldukça farklıdır. İnşa edildikten beş yıl sonra Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temsilciler Meclisi olarak kullanılmaya başlanmıştır **(Schaar ve diğ., 1995, s.108)**. Bu durum günümüzde devam etmektedir.

1958 yılında yapılan yeni işler arasında Polis inşaat programı kapsamında gerçekleştirilenler en önemli olanlarıdır. Lefkoşa'da üç katlı Polis Merkez Binası, Limasol'da Bölge Polis Merkezi ve Kent Polis Karakolu, Girne ve Bafta itfaiye binaları inşa edilmiştir. (Anon, 1959, s.54) Yine aynı program kapsamında gerçekleştirilmiş polis konutlarına bir sonraki "Konutlar" (3.3.6.2) kısmında değinilecektir.

Kamu İmar Bürosu'nun sorumluluğunda gerçekleşen Lefkoşa Hastanesi Polikliniği ve yerel müteahhitler tarafından inşa edilen Öğretmen Koleji eğitim bloğu son dönemin büyük ölçekli yapıları arasındadır. Lefkoşa Teknik Enstitüsü (I. ve II. Aşama) yine, Lefkoşa'da Teknik Okul, Limasol'da Ticaret Orta Okulu ve Lefkoşa'da İngiliz Kız Okulu'nun da 1958 yılı sonunda tamamlanması planlanmıştır. Ayrıca beş yeni kırsal sağlık merkezi açılmıştır (Anon, 1959, s.54).

Kamu yapılarının son örneği Mağusa'da yönetim binalarının bulunduğu bölgede inşa edilmesi planlanan Mahkeme Binası projesidir (Şekil 3.88). Öneri 1959 yılında Kamu İmar Bürosu tarafından hazırlanmış ve Valiliğe gönderilmiştir **(SAI/2143/1950/1)**. Devlet ofislerinin (konak) yanındaki araziye inşa edilmesi önerilen proje, sömürge dönemi kamu yapılarında yaygın olarak kullanılan simetrik plan ve cephe

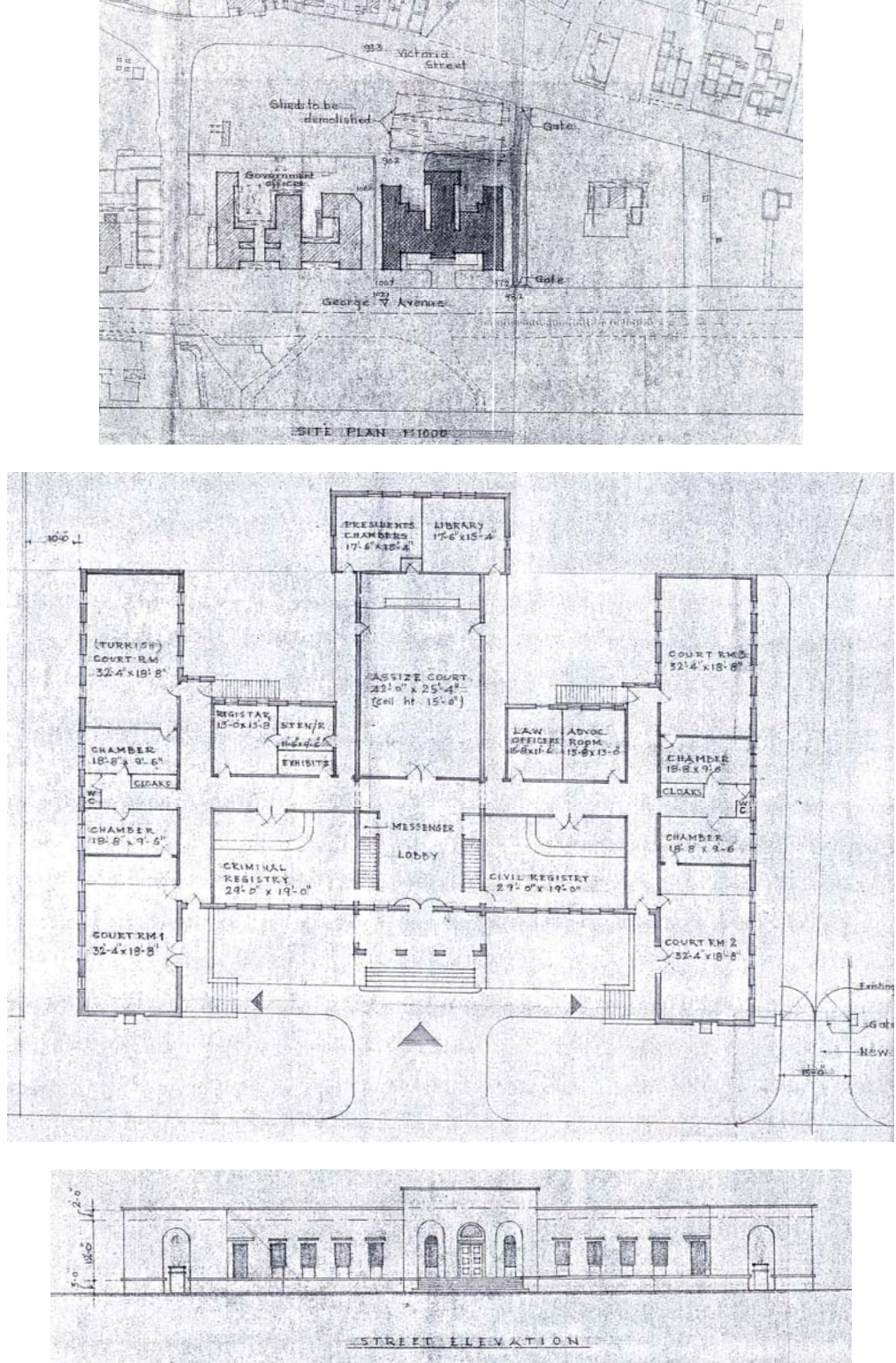
düzenlemesine sahiptir. Proje, İngiliz İdaresi'nin 1960 yılında son bulmasıyla gerçekleştirilememiştir. Fakat bu proje için seçilmiş olan arazi, yeni dönemde inşa edilen mahkeme binası için kullanılmıştır.

Şekil 3.87: Kamu Enformasyon Merkezi, C. Christofides, 1955 (Schaar ve diğ., 1995, s.108)

Avrupa'da 1930'larda modern mimarlığın gelişimini durdurarak ortaya çıkan ve kısmen totaliter ülkelerle ilişkili olan ancak onların ötesinde de büyük bir yaygınlık gösteren yeni bir historisizm eğilimi kimi kez totaliter bir anıtsallıkla da buluşarak, bir dönem üslubu halini almıştır.

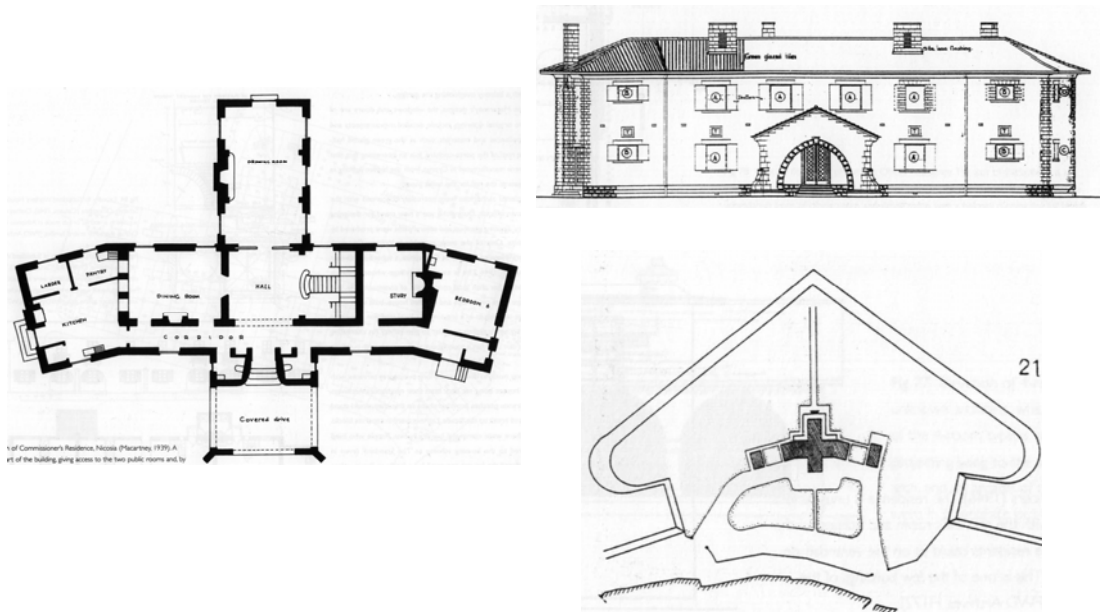
Şekil 3.88: Mağusa Mahkeme Binası öneri projesi, 1959 (SAI/ 2143/1950/1).

Konutlar

Son Dönem'e ilişkin konut uygulamaları önceden de bahsedildiği gibi amaçları açısından iki farklı grup oluşturmaktadır. 1) Yoğun Uygulama Dönemi'nde başlayan ve farklı statülerdeki devlet görevlilerine farklı nitelikli lojman sağlamaya yönelik çalışmalar. 2) Acil konut ihtiyacına yönelik, düşük maliyetli toplu konut uygulama çalışmaları.

Memur Konutları:

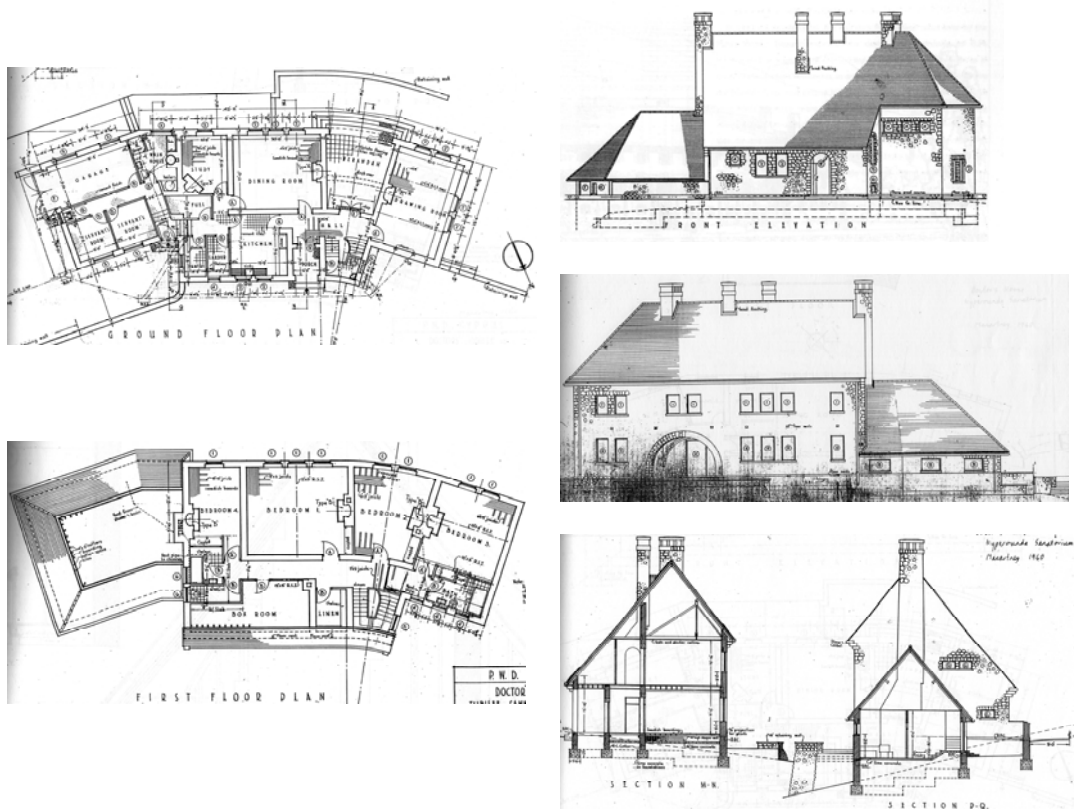
Bu grup, resmi karaktere sahip tasarımlardan, yerel mimari elemanlar ve malzemeye şekillenenlere, ardından da modern mimari örneklerine varan uygulamaları içermektedir. İlk örnek Kamu İmar Bürosu mimarı R.H. Macartney'in kenti çevreleyen ortaçağ surlarının bir parçası olan Değirmen (Quirini) Burcu üstündeki alan için tasarladığı Lefkoşa Bölge Komiseri konutu'dur (1939). Plan, burcun geometrisi ile ilişkilendirilerek, simetrik bir şekilde yerleştirilmiştir. Düz devam eden ön cephede dışa doğru çıkan ve girişi tanımlayan, kesme taşla inşa edilmiş sundurmanın girişi vurgulayan kemerli açıklığı, binanın dış köşelerindeki pilastır ve pencerelerin çevresindeki taş söve, bacaların masif bir kütleleriyle birer cephe elemanı olarak kullanılması, önceki örneklerde de rastlanan sömürge mimarisinin resmi karakterine dair bazı özellikleridir (Şekil 3.89). Historisist elemanların kullanımı ve buna bağlı cephe organizasyonuna daha önce de görüldüğü gibi Macartney'in birçok projesinde rastlanmaktaydı.

Şekil 3.89: Lefkoşa Komiseri Konutu, R.H. Macartney, 1939 (PWD/ C145/3; Schaar ve diğ., 1997, s.86-7).

Mimar R.H. Macartney, 1940 yılında Kyperounda Sanatoryumu Doktor Konutu'nu tasarlarken Lefkoşa Bölge Komiser Konutu'na benzer bir plan organizasyonu kullanmış, fakat Trodos'ta kış aylarındaki kar yağışına uygun bir çözüm olarak dik eğimli çatı örtüsünü tercih etmiştir. Bu yapının önceki kısımda (3.3.6.1) anlatılmış olan Kyperounda Sanatoryumu Personel Binası ile yoğun benzerliklere sahip olmasının, mimarın iki binayı da birkaç yıl ara ile aynı şartlara sahip olan Trodos'ta ve sanatoryum kompleksi için tasarlamış olmasından kaynaklandığı açıktır (Şekil 3.90).

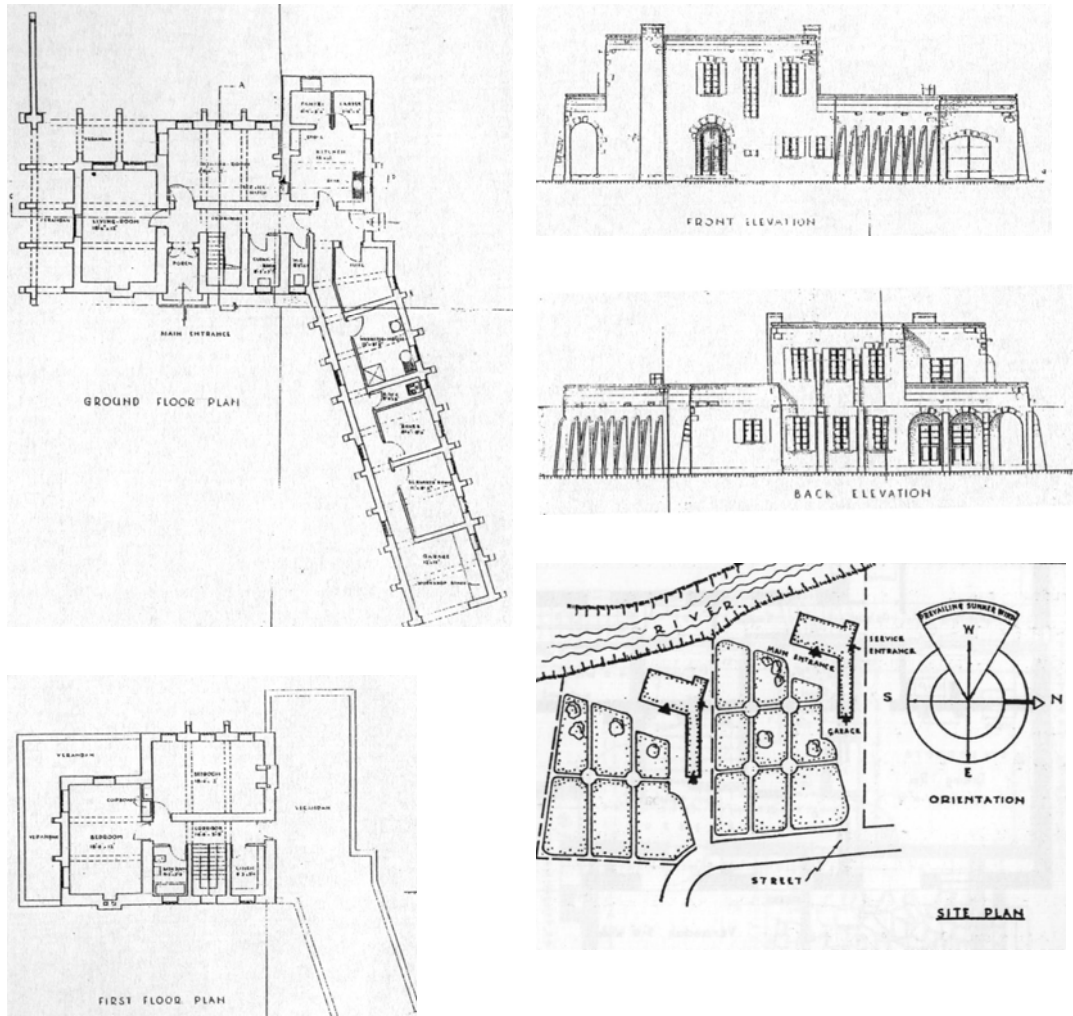
Schaar ve diğerlerine (1995, s.81) göre, İngiliz memurlara uygun yaşam koşulları sağlama yönündeki sorunlar, adanın Taç koloni ilan edilmesinden sonra yoğunlaşmış ve İkinci Dünya Savaşı ile daha da kötüye gitmiştir. Bu durum savaş sırasındaki konut inşa etme girişimlerini açıklamaktadır.

Şekil 3.90: Kyperounda Sanatoryumu, Doktor Evi, R.H. Macartney, 1940 (PWD/S157/4).

Maliye görevlileri için Lefkoşa'nın farklı bölgelerindeki arazilere on iki konut inşa edilmesini önerilmiştir (SAI/1415/1920/3). R.H. Macartney mevcut konut ihtiyacını çözmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Kamu İmar Bürosu bünyesinde, Macartney yanında birçok tasarımcı tarafından ele alınan projelerin uygulaması 1940'lı yılların sonuna kadar gerçekleştirilmemiştir.

Macartney'in çalışmaları arasında iki yatak odalı konut tipi olarak tanımlanan proje, servis ve hizmetli odaları ile oldukça konforlu bir yaşam mekanı sunma amacıyla tasarlanmıştı. Aynı konutun belirli bir düzende birden fazla yerleştirilerek tekrar etmesi planlanmaktaydı. Konutun mevcut yerel malzeme ve yığma sistem kullanılarak tasarlanması sonucunda oldukça çizgisel bir plan ortaya çıkmıştır. Tekrar eden taşıyıcı elemanların cephede dışa doğru taşan payandalar olarak yansıtılması yapı sisteminden doğan gereklilik olmaktan çok geleneksel mimarinin bir yorumu olarak görülmektedir (şekil 3.91).

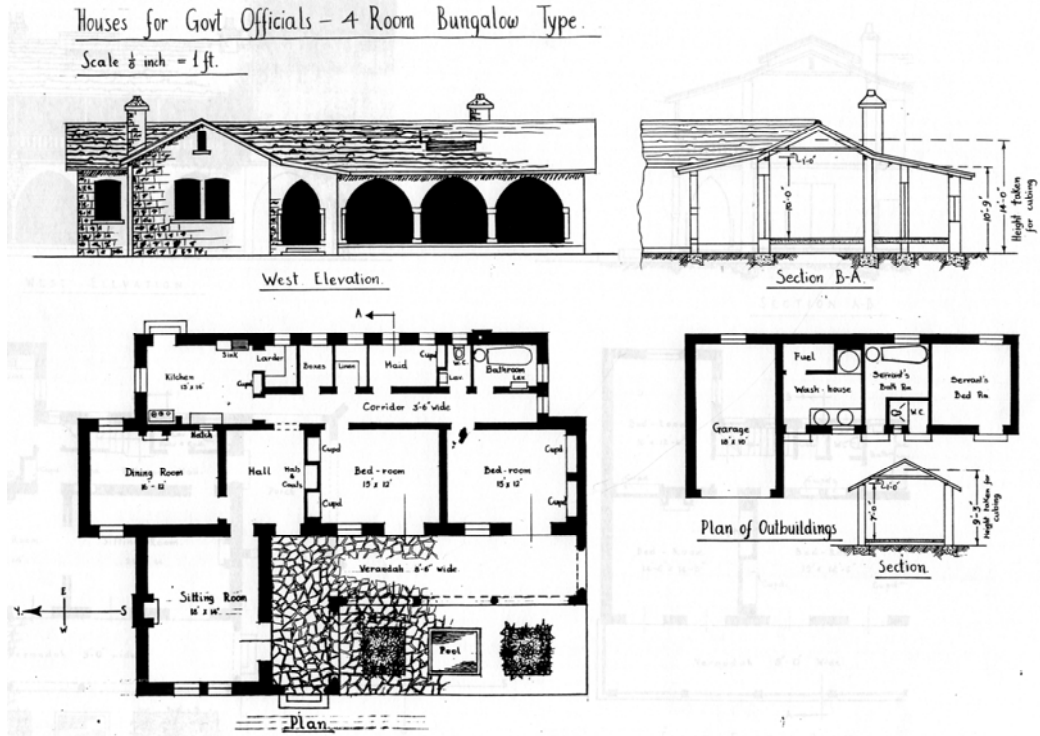
şekil 3.91: Memur Konut Projesi, 2 yatak odalı, R.H. Macartney, 1943 (PWD/R106/1).

R.H. Macartney, yine 1943 yılında kendi içinde değişen standartlara sahip 4, 5, ve 7 odalı  konut tasarlamıştır. Dört odalı konut tek katlı olduğundan bungalov olarak tanımlanmıştır. Plan, avlu etrafındaki kemerli yarı açık alandan ulaşılan yaşam ve yatak odalarından ve en geride kalan kısımda ise mutfak, tuvalet ve diğer servis mekanlarından oluşmaktadır. Hizmetli odası, garaj ve depodan oluşan bölüm

konuttan ayrı olarak yerleştirilmektedir. Konutun tek katlı oluşu, sivri kemerli yarı açık veranda arkasında çizgisel olarak yerleştirilen yaşam mekanları ve yapı malzemesi olarak taş kullanımı, mimarın özellikle kırsal alanlarda yaygın bir şekilde kullanılmakta olan ve “Kıbrıs Evi” olarak bilinen mimari gelenekten yararlanmış olduğunu göstermektedir (Şekil 3.92).

Beş odalı konutta yaşam mekanları zemine, yatak odaları da birinci kata yerleştirilmiştir. Yarı açık veranda ve malzeme kullanımı açısından önceki konut ile benzerlik göstermektedir (Şekil 3.93).

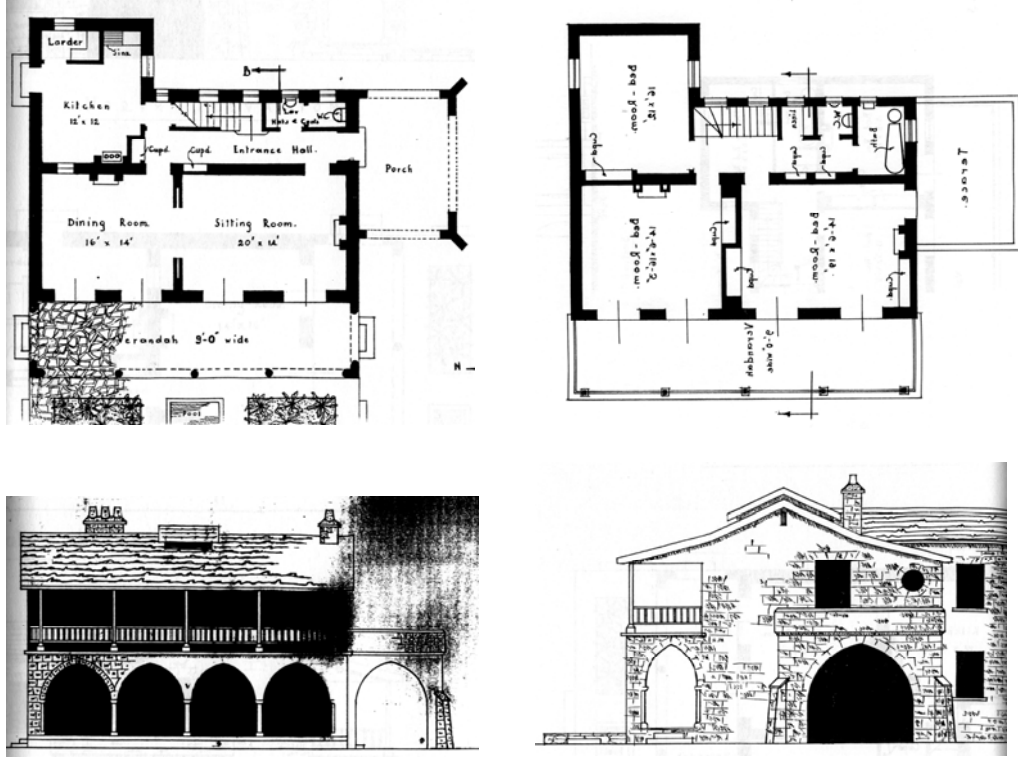

Şekil 3.92: Memur Konut Projesi – 4 odalı bungalov, 1943, R.H. Macartney, (PWD/ R106/3).

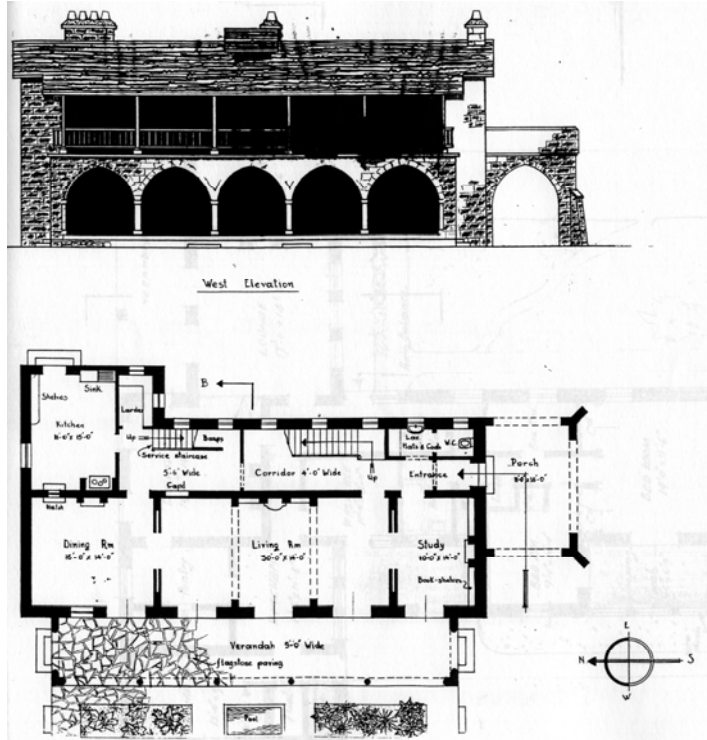
Yedi odalı konut da, yaşama ve yatma odalarının ayrımını sağlayan zemin ve birinci kattan oluşmaktadır. Önceki örneğe göre oldukça geniş mekanları ve çalışma gibi bazı diğer işlevlere de mekan ayrılması evin özel bir statüye sahip olduğunu göstermektedir (Şekil 3.94).

Tüm konut tiplerinde kemerli verandanın güneye yerleştirilmesi, yerel örneklerde arazi imkan verdiğinde tercih edilen bu yönelmeyi, Macartney'in de tercih ettiğini göstermektedir. İklim şartları, yarı açık mekanlarda yılın büyük kısmında zaman geçirilmesini mümkün kılmaktadır. Güney yönünde bulunan veranda, yaz aylarında dik gelen güneş ışınlarının odalara ulaşmasını engellemekte ve genellikle güney-

kuzey doğrultusunda etkili olan esintiyi mekanların almasını sağlamaktadır. Kış aylarında ise daha az açığa sahip güneşin bu yarı açık mekanı ısıtması nedeni ile güney yönü tercih edilmektedir. Macartney yüzyıllar içinde gelenek haline gelmiş olan bu çözümü izlemiştir.

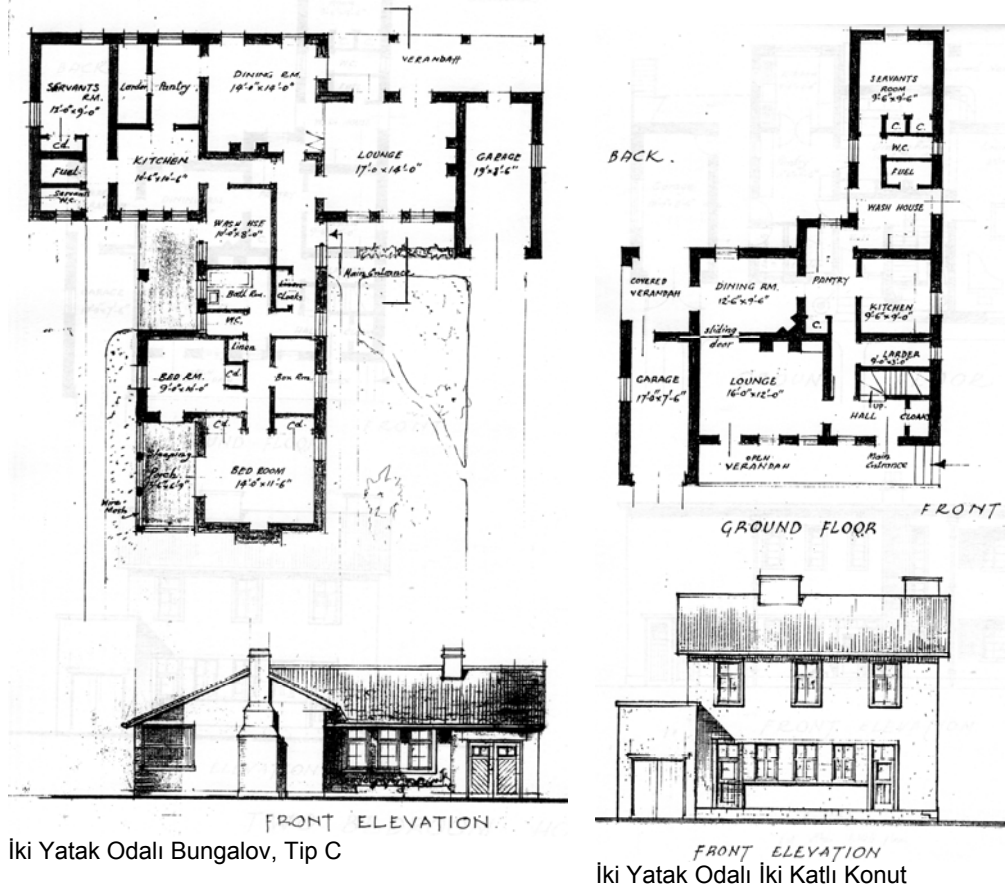

Şekil 3.93: Memur Konut Projesi– 5 odalı, R.H. Macartney, 1943 (PWD/ R106/4).

Şekil 3.94: Memur Konut Projesi– 7 odalı, R.H. Macartney, 1943 (PWD/ R106/6).

Kıbrıs'taki İngiliz yönetiminin II. Dünya Savaşı öncesinde başlayan son dönem mimarlık uygulamaları, üslup açısından son derece çoğulcu bir görünüm sunmaktadır. Hem modernist, hem historicist/totaliter mimarlık üsluplarını içeren, hem de rejyonalist arayışlara sahne olan bu çoğulculuk Avrupa'daki eğilimlerle bir eşzamanlılık göstermektedir. Bunların içinde belki de en ilginçleri, Kıbrıs'ta giderek Akdeniz'e özgü bir ifadecilikle kalıcı bir mimarlık geleneği oluşturacak olan modern mimarlık ve kısmen Kıbrıs'ın yöresel biçimlerini kullanan, kısmen İngiltere'de yeniden canlanan pitoresk eğilimlere cevap veren, ama kısmen de dünya üzerindeki ılıman iklimlerde karşılaşılan yöresel mimarlıklardan esinler barındıran hibrit bir üslubun icat edilmiş olmasıdır. "Kıbrıs Evi" adı verilen bu üslup, günümüzde Girne yakınındaki, daha çok yabancıların yerleştiği küçük bir köy olan Karmi'de ve daha birçok kırsal ölçekli yerleşmede hala varlığını sürdürdüğü gibi, etkileyici bir mimarlık ve yerleşim dokusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İki Yatak Odalı Bungalov, Tip C

İki Yatak Odalı İki Katlı Konut

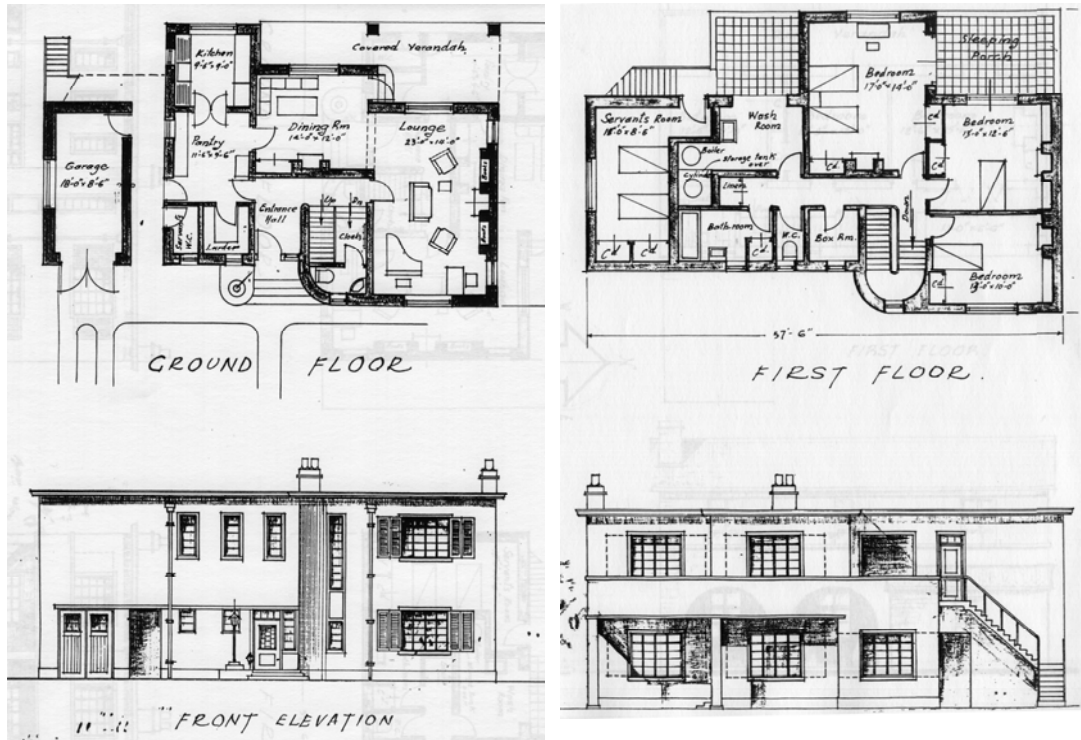
Şekil 3.95: İki Yatak Odalı Bungalov (Tip C) ve İki Katlı Konut, C. Christofides, 1943 (PWD/ R106/7; PWD/ R106/8).

Kamu İmar Bürosu'nun Kıbrıslı bir mimarı olan Costas Christofides de, Macartney'in çözmeye çalıştığı konut sorununa ilişkin bazı alternatif projeler tasarlamıştır (Şekil 3.95). Tek ve iki katlı olarak oluşturulan iki yatak odalı tasarımlar işlevsel nitelik

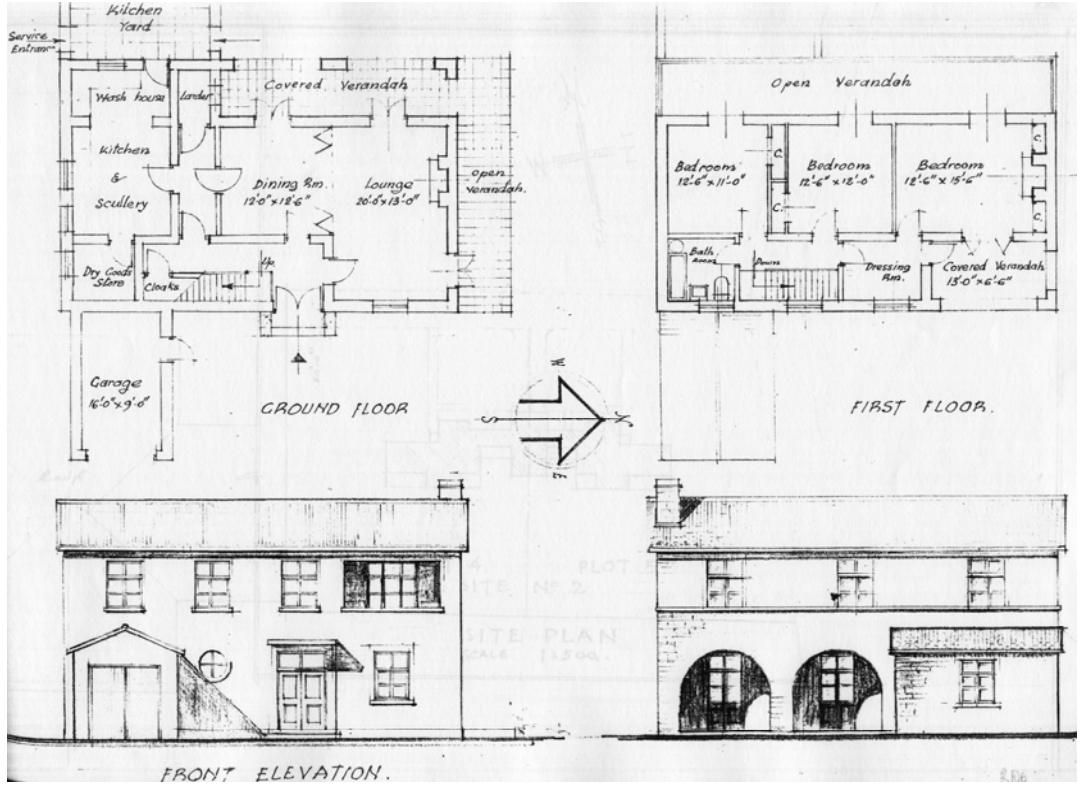
açısından Macartney'nin çözümleri ile paralellik gösterse de asimetrik plan organizasyonu ve cephelerde kullanılan yalın mimari çizgisi ile modern akımdan etkiler sergilemektedir. Tek katlı bungalov (Tip C), farklı işlev gruplarının belirli yönlere doğru uzamasıyla planda kanatlar yaratarak mahremiyet sağlamakta ve araziye yatay olarak yerleşmekteydi.

Tasarımcısı hakkında bilgi bulunamamış olan üç yatak odalı Konut I. ve II. iki katlı müstakil çözümlerdir. Fakat iki proje büyüklük olarak birbirinden oldukça farklıdır. Konut I. büyük oda ve hizmetli odası ile daha konforlu bir yaşam imkanı sunarken Konut II. daha küçük mekanlarla temel ihtiyaçlara hizmet etme amacıyla tasarlanmıştır. Yalın mimari karakteri ile her iki konut da Christofides'in yaklaşımını çağrıştırmaktadır (Şekil 3.96; Şekil 3.97).

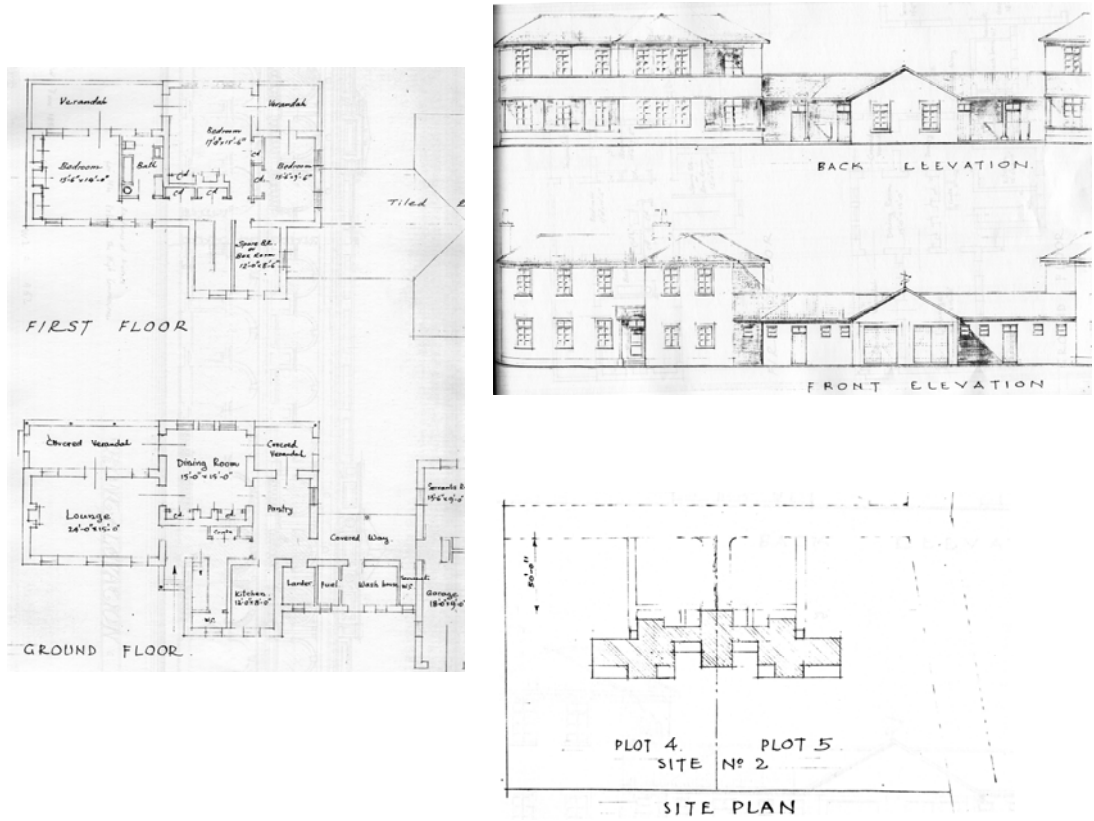
1940'lı yıllara tarihlenen başka bir konut çözümü ise ikiz ev olarak tasarlanan projedir. Üç yatak odasına sahip konutlarda, servis mekanlarının bulunduğu tek katlı bölümler bitişik olarak yerleştirilmiştir. Tüm yaşam alanları ve üst katlardaki yatak odaları bu çözümden etkilenmeden müstakil konut şartlarına sahiptir (Şekil 3.98).

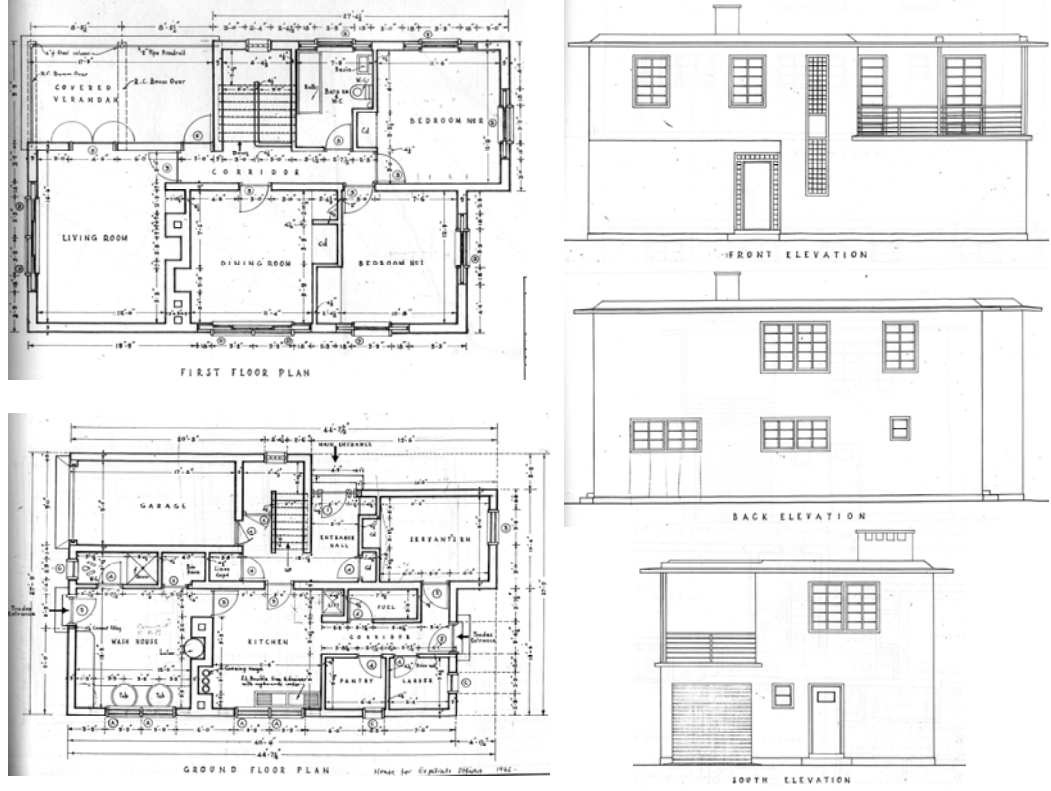
Şekil 3.96: Üç Yatak Odalı Konut 1, 1943 (PWD/ R106/10).

Şekil 3.97: Üç Yatak Odalı Konut 2, 1943 (PWD/ R106/10).

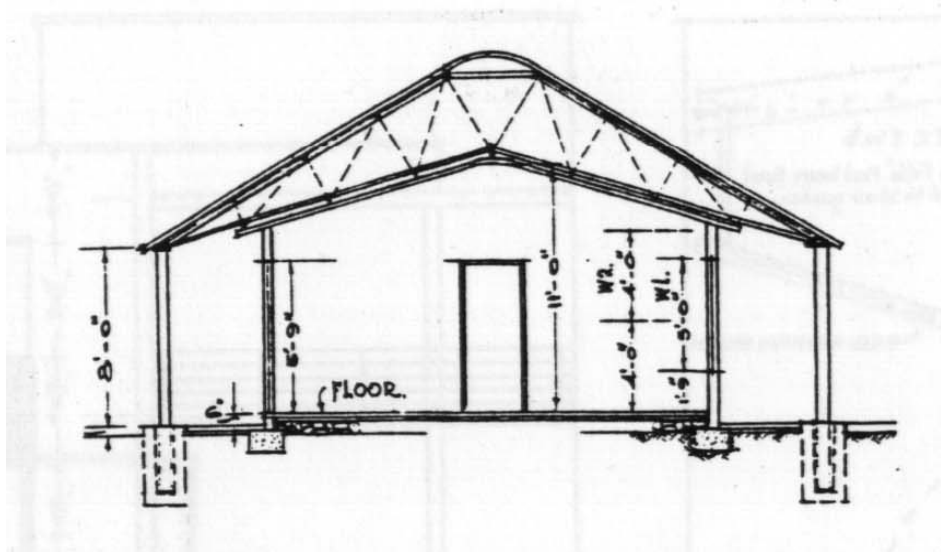

Şekil 3.98: Üç Yatak Odalı İkiz Ev, 1940'lı yıllar (PWD/ R106).

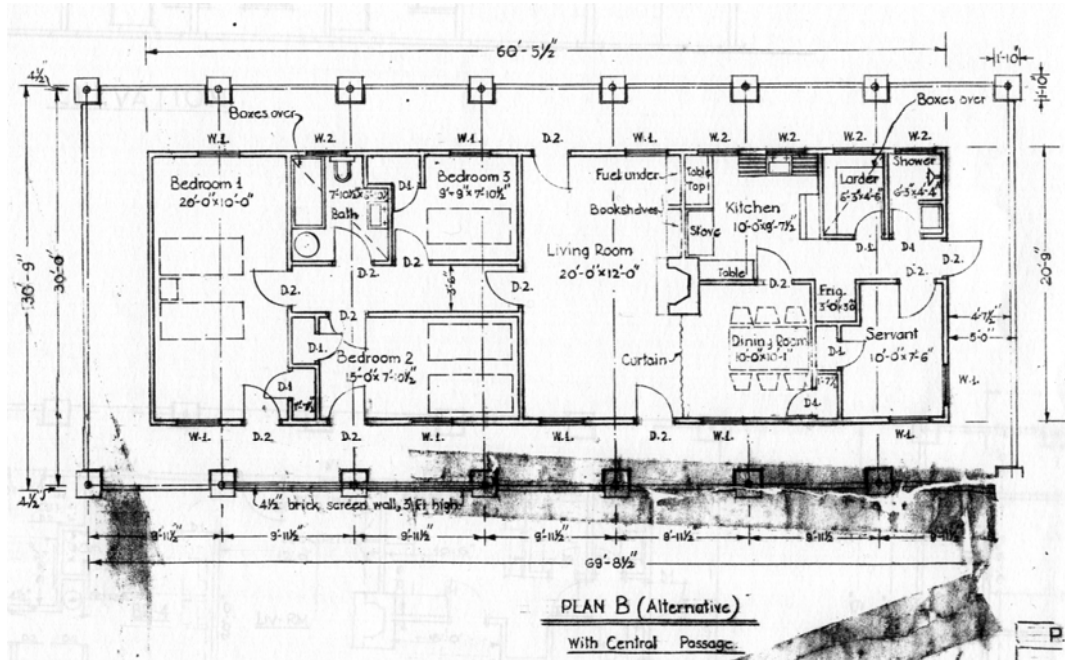
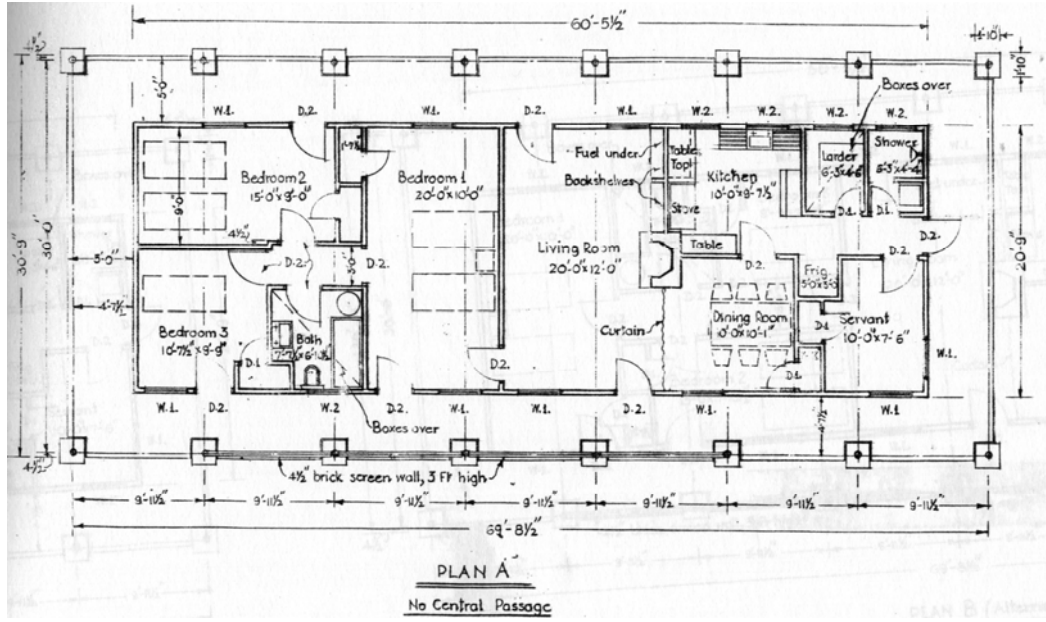

Şekil 3.99: Başka Ülkeden Gelen Memurlar (expatriate officers) için Konut, 1946 (PWD/ H172).

Zemin katta mutfak, servis, hizmetli odaları ve garaj bulunan konutun birinci katında oturma, yemek ve yatak odaları bulunmaktadır (Şekil 3.99). İşlev gruplaması ile diğer tüm örneklerden farklı olan bu projenin tasarımcısı konusunda bilgi edinilememiştir. Düz betonarme çatısı ve yalın cephe özellikleriyle değişen mimari tarzı yansıtmaktadır.

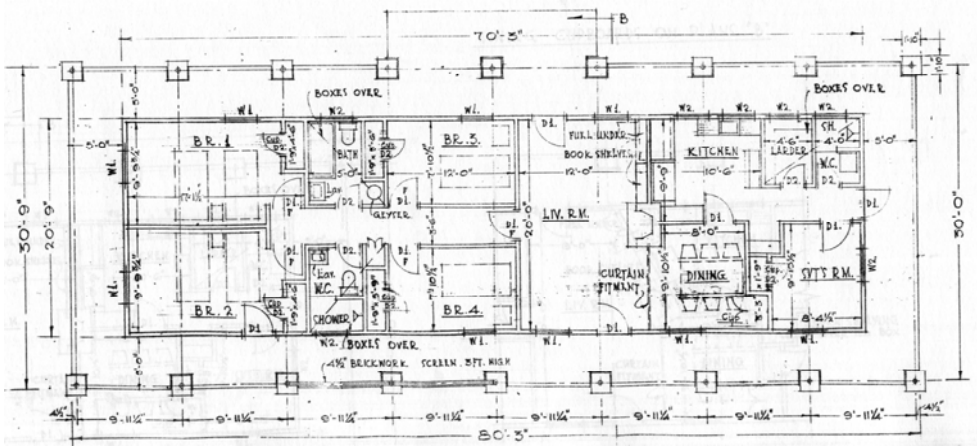
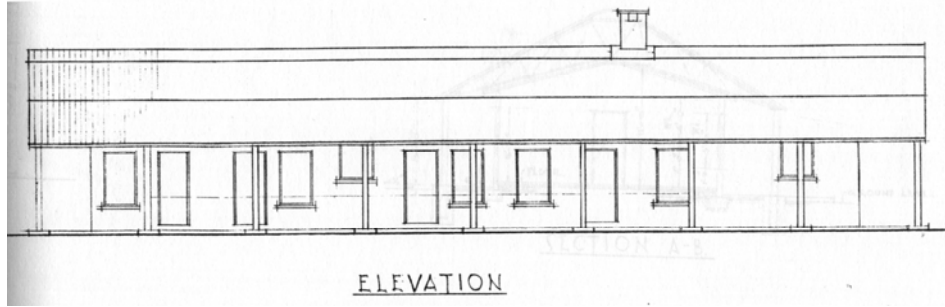
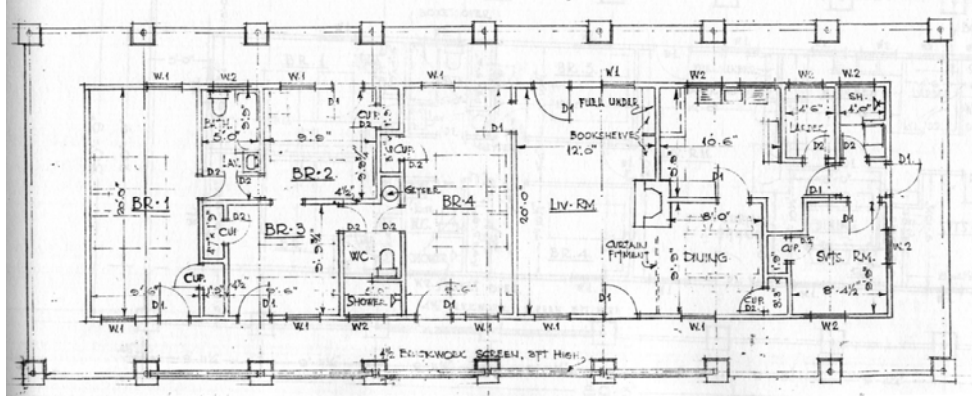
Şekil 3.100: ARCON Bina Tiplerinde kullanılan çatı çözümü, 1948 (PWD/ H184).

Şekil 3.101 : ARCON Konutları (A ve B Plan Tipleri), 1948 (PWD/ H184).

Astropikal şartlar için tasarlanmış, pencerelere gölge sağlama amaçlı verandaları olan ve çift kabuklu çatı arasında hava hareketi sağlayan ARCON bina tipi, 1950'li yıllarda adanın birçok yerinde ofis ve konutlarda uygulanmıştır. Kıbrıs'ta üretilen prefabrik asbest levhaların kullanımı yönündeki bilgiler ise standartlaşma, hızlı bina üretimi konularındaki gelişmelerdir (**Schaar ve diğ., 1995**) (Şekil 3.100; Şekil 3.101; Şekil 3.102).

Şekil 3.102: ARCON Konutları (C ve D Plan Tipleri), 1948 (PWD/ H184).

Toplu konut projelerinde alternatifler üretme yoluna daha önce de birçok kez başvuran Kamu İmar Bürosu, ARCON konutlarında da bu yöntemi kullanmıştır. Yukarıda verilmiş kesitten de anlaşıldığı gibi, çift kabuklu çatı sistemi strüktürel ve hava hareketini mümkün kılma nedenlerinden dolayı belli bir genişlik sınırlaması getirmekteydi. Üçgen çatı sistemi nedeniyle eni çok fazla genişletilemeyen yapı, boyuna doğru çizgisel bir plan yerleşimine yönelmekte ve verandalarla çevrilmiş bina kütleleriyle sonuçlanmaktaydı. Konut mekanlarının çizgisel yerleşimi A ve B tiplerinde görüldüğü gibi iç mekan organizasyonlarında dolaşımı sağlama amaçlı uzun koridorlar ve mekanlardan birbirine geçiş önerileriyle bazı mahremiyet sorunlarına sahipti. Mekan büyüklükleri ve sayısı bakımından standart düzeyin

üzerinde bulunan bu konutların, yeni bir fikir olarak benimsenen çatı sistemini kullanma ve Kıbrıs'taki asbest levha üretimini destekleme amacıyla ele alındığı düşünülmektedir. Projeler herhangi bir üslupsal kaygı barındırmamaktadır.

Toplu Konutlar:

Kamu İmar Bürosu, devlet bünyesinde çalışmakta olan memurlar için konut tasarlamak yanında, İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan konut sorununu çözme çabası ile de birçok çalışma gerçekleştirmiştir. 20.3.1944 tarihli yazıda kredi destekli belediye konut projelerinin ele alınması önerilmektedir. Konutların basit tutulması, yerel kaynaklar kullanılarak üretilmesi, hızlı ve ucuz olması planlanmaktadır. Ayrıca Kamu İmar Bürosu, Arazi Kayıt Ofisi ve Belediye'nin işbirliğiyle bir komite oluşturulması talep edilmektedir **(SAI/705/1944)**.

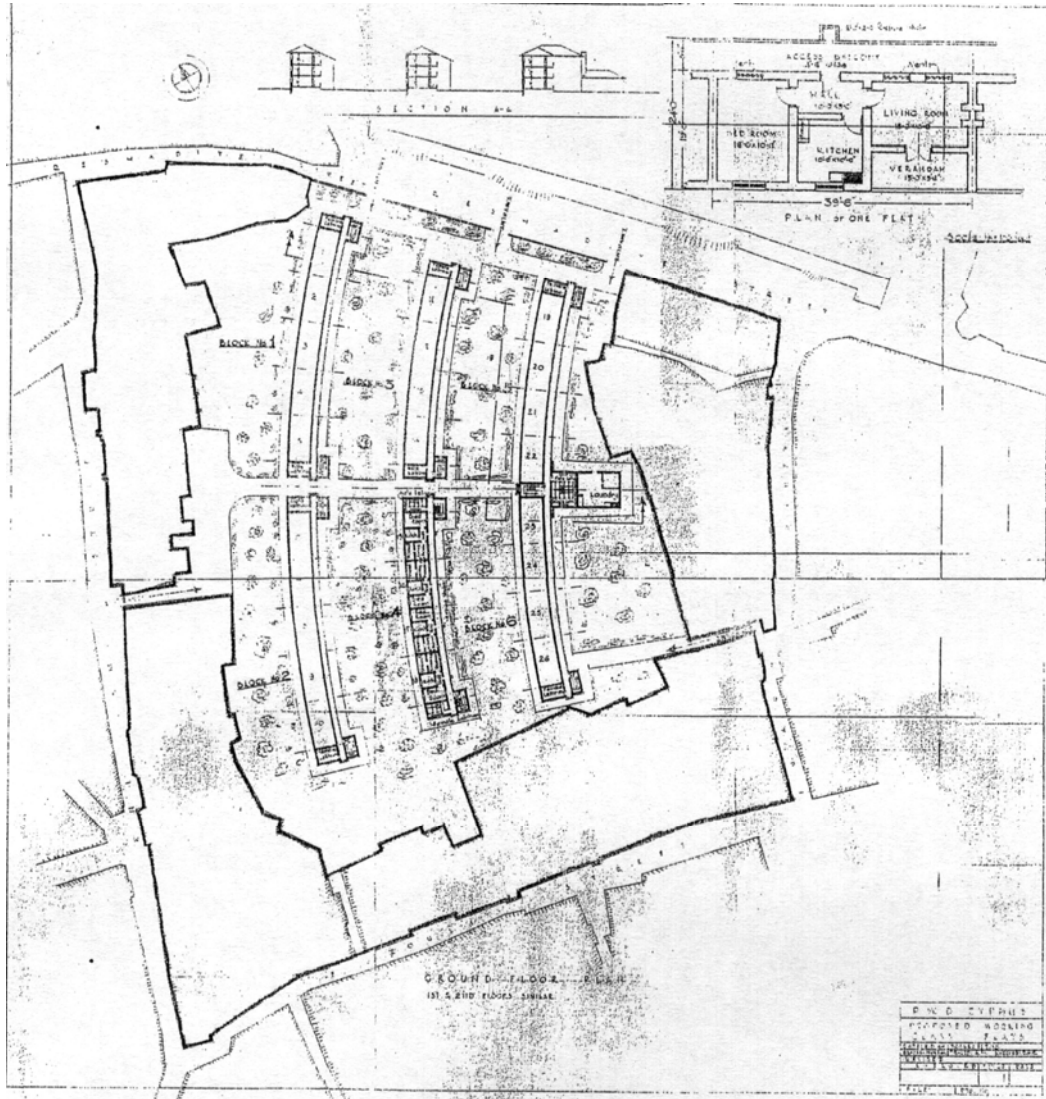
Sömürge Sekreteri malzeme tedarik edilmesi halinde yüz ile beş yüz arasında işçi evi inşa edilerek sorunun çözüleceğini düşünmektedir. Ayrıca Lefkoşa ve diğer yerleşimlerde bulunan yüzlerce aileye çözüm için derhal inşaata başlanması istenmektedir. Finansal düzenlemeler, uygun arazi ve malzeme temini konuları ele alınacak başlıca konular olarak saptanmıştır. İhtiyaç duyulacak malzemeler taş, çimento ve ahşaptır. İthal yapı malzemesi olan çimento sağlamanın mümkün olduğu ve mevcut ahşap malzemenin de bu proje için kullanılması gerektiği öne sürülmektedir. Kent dışında devlete ait ve bu proje için uygun araziler bulunduğu bildirilmekte ve inşaata başlanması istenmektedir **(SAI/705/1944)**.

Kamu İmar Bürosu Mimarı A.L. Simkins (1944) herhangi bir yerleşimin dışında, 100 konut dahi olsa herhangi bir kent planı olmadan inşa edilmesini tavsiye etmemektedir. "Kolay inşa edilebilir, yarı geçici karaktere sahip yerleşim, gecekondu özelliği kazanması durumunda ortadan kaldırmak mümkün olmayacaktır" diyerek uyarılmaktadır. Kent dışı işçi yerleşiminin gelecekte kötü bir çevre oluşturacağı yönünde şüpheler bulunmaktadır. Simkins bunun yerine Lefkoşa suriçinde boş ve sahipsiz alanların geliştirilmesi fikrini desteklemektedir. Ayrıca kent dışı yerleşimin düşük arazi fiyatından dolayı daha ucuz olacağı fikrine karşı da, yol ve diğer servislerle birlikte ele alındığı zaman suriçi maliyetinden çok az bir fark oluşacağını ileri sürmektedir **(SAI/705/1944)**.

Orman ve orman arazilerinden sorumlu bir yetkili olan R.R. Waterer Sömürge Sekreterliğine gönderdiği yazısında demir donatılı beton kullanılarak ahşap ihtiyacının minimum düzeyde tutulmasını önermektedir. Çimentonun Filistin'den, demirin ise Orta Doğu üzerinden veya üretici ülkelerden; metal kapı ve pancere

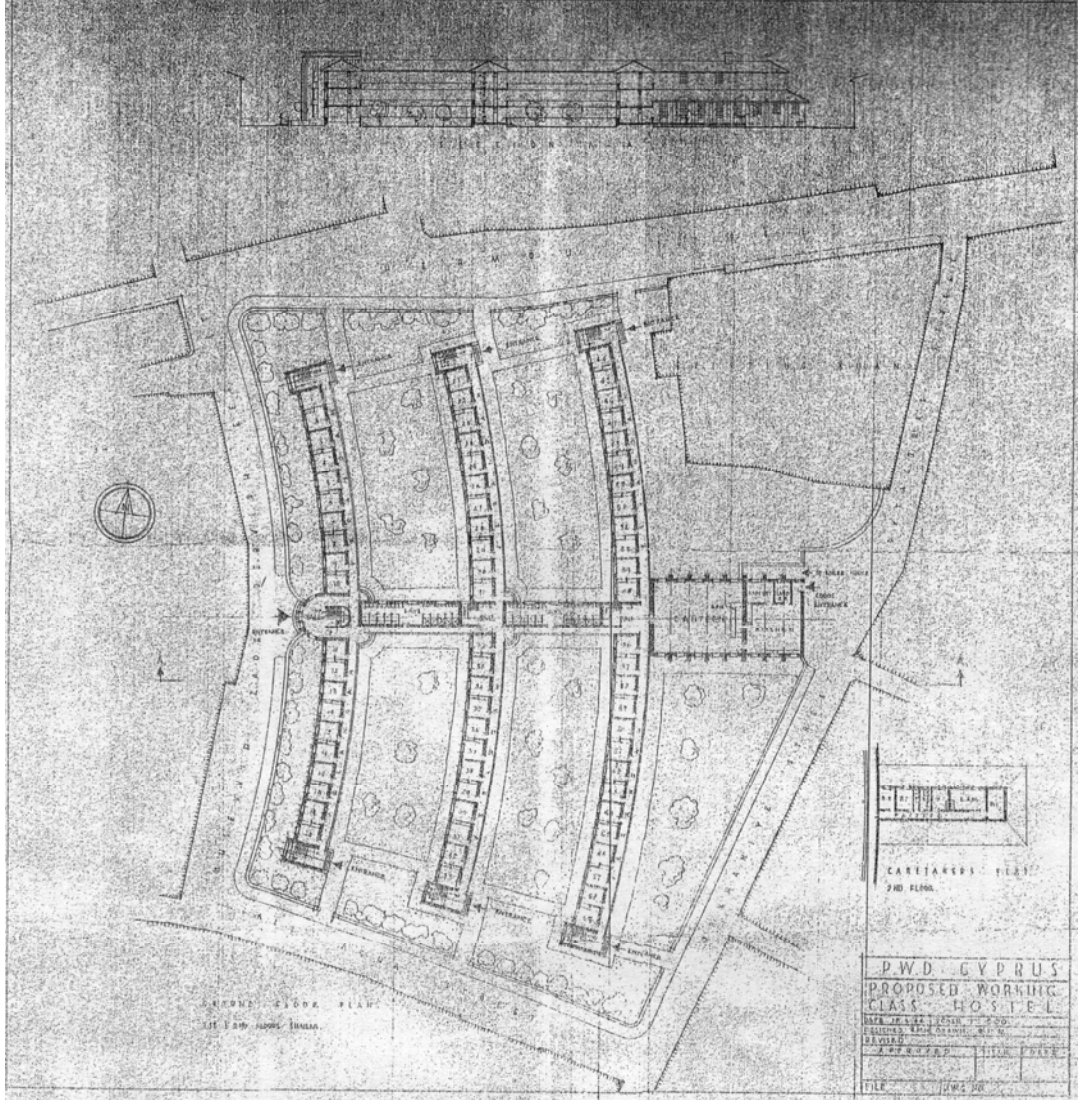
çerçevelerinin belli bir süre için Amerika'dan ithal edilebileceğini belirtmektedir. İşçi barınağı amaçlı blokların inşaatı ile tarıma elverişli arazilerin heba edilmemesi gerektiğini de hatırlatmaktadır (SAI/705/1944).

PWD tarafından 200 bekar erkek için hostel ve 100 aile için apartman dairesi bloklarına ait projeler hazırlanmıştır. Apartman dairesi blokları çevresinde bulunan binalar korunarak, Leonardo Burcu yakınlarında seçilen araziye yerleştirilmiştir. Bu durum, konut ihtiyacı için yapılacak olan inşaat ile daha fazla aileyi evsiz bırakmadan çözüm arama ihtiyacından kaynaklanmaktaydı. Birbirine paralel eğrisel üç bloktan oluşan kompleks üç katlı, ortak tuvalet ve çamaşır yıkama, yarı açık koridor ve her konutta oturma odası, mutfak ve yatak odasından oluşan minimum özelliklere sahip yaşam mekanlarını kapsamaktaydı (SAI/705/1944) (Şekil 3.103).

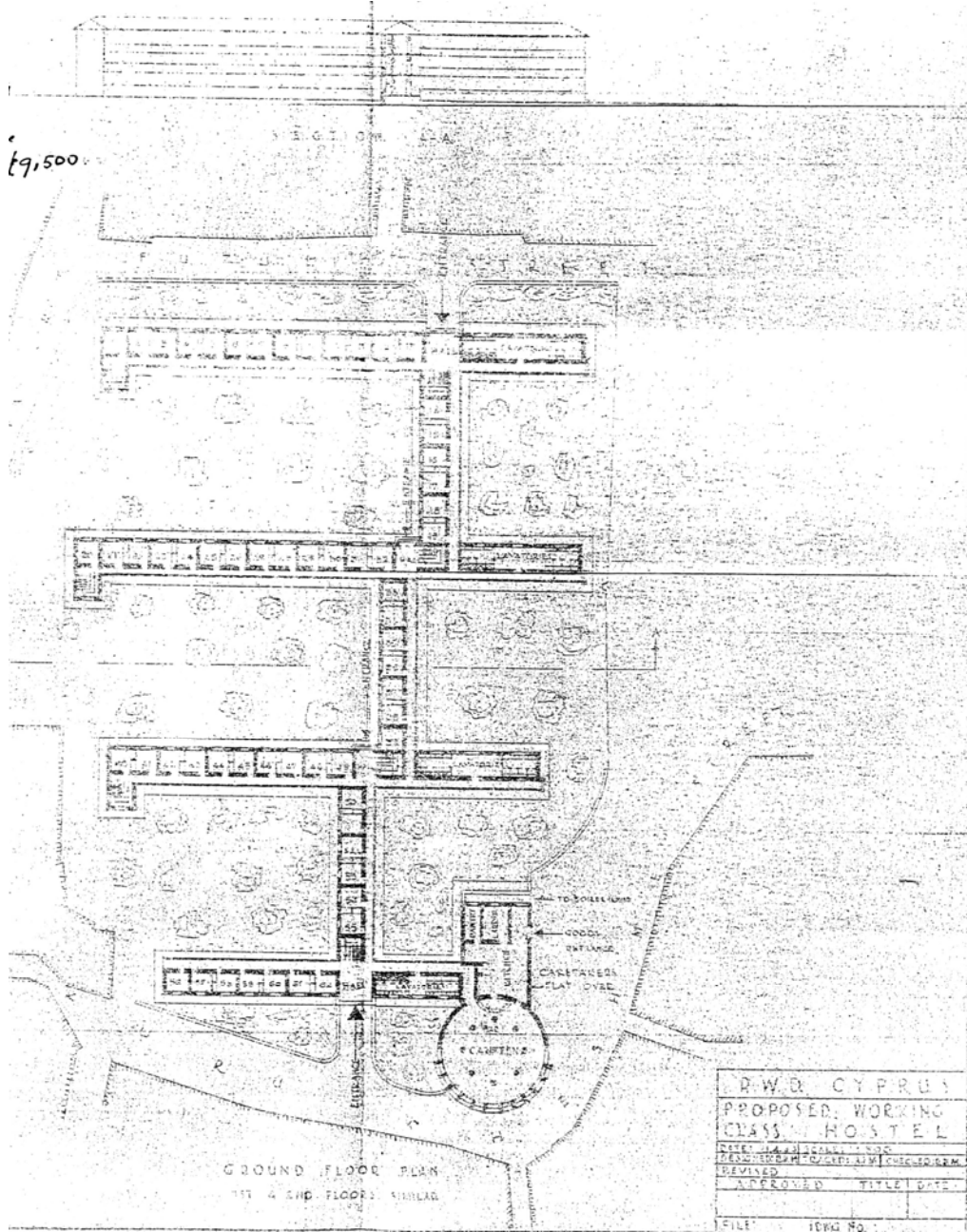
Şekil 3.103: İşçi Konut Projesi, R.H. Macartney, 1944 (SAI/705/1944).

Erkek işçiler için tasarlanan iki ayrı projeden, arasta, Büyük Han ve Kumarcılar Hanı yakınlarında yer alması düşünülen birincisi tek odalı ünitelerin ortak açık koridor, tuvalet ve kantin işlevlerine sahip üç eğrisel bloktan ve bunları dik olarak birbirine bağlayan servis mekanlarından oluşmaktadır (**SAI/705/1944**) (Şekil 3.104). Diğeri ise Yeni Cami yakınlarında tek odalı ünitelerden oluşan ve yine ortak açık koridor, tuvalet ve kantini bulunan paralel dört blok ve bunları dik olarak bağlayan kısımlardan oluşan üç katlı bir projedir (**SAI/705/1944**) (Şekil 3.105).

Şekil 3.104: İşçi Konut Projesi, R.H. Macartney, 1944 (SAI/705/1944).

Üç öneride de paralel eğrisel veya doğrusal kütleli bloklara dik açıyla bağlanan ortak kullanım alanlarının ve açık koridorların iklimsel nedenlerle kullanılması, blokların her iki uçlarına ve dik açıyla bağlanan bölümlerle kesiştikleri alanlara merdiven yerleştirilmesi, eğimli çatı kullanılması ortak prensipler olarak düşük gelirli kesim için tasarlanan projelerin esaslarını oluşturmaktaydı (**SAI/705/1944**).

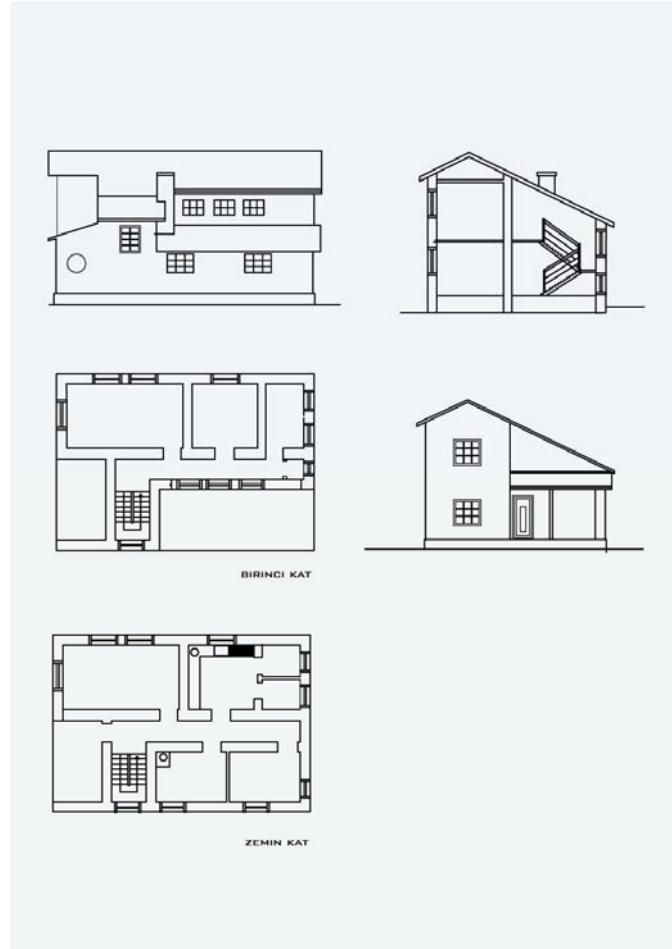
Şekil 3.105: Tek odalı işçi konut projesi, 1944, R.H. Macartney (SAI/705/1944).

İşçi Evleri için tasarlanan örnek projeler arasında tek (A) ve çift (B) katlı konut tipleri (1944) bulunmaktadır (Şekil 3.106; Şekil 3.107). Bu öneriler uygulama sırasında kullanılacak teknikler ve maliyet açısından tartışılmıştır. Kamu İmar Bürosu görevlileri Macartney ve Reddaway Kıbrıs'ta standartlaşmış tip projeler ile kentlerde konut inşasının bazı avantaj ve birçok dezavantajları bulunduğunu düşünmektedirler. Ancak büyük bir bölümünün prefabrik olması durumunda toplu malzeme satın alımı nedeniyle zaman, malzeme ve işçilik açısından tasarruf sağlanabileceği, fakat Kıbrıs'ta prefabrik üretim yapılamadığı için tüm inşaat teknolojisinin konvansiyonel yöntemle yerel malzeme kullanımına bağlı olmasının

standart konut üretimine imkan vermediği ifade edilmektedir. Yiğma sistemle üretilmede sadece aynı konuttan daha önce 50 adet inşa edildiği için, zamandan ve malzemeden kazanç sağlanmasının mümkün olmadığı belirtilmektedir (SAI/848/1944).

Şekil 3.106: A Tipi tek katlı işçi konut önerisi (yeniden çizilmiştir), R.H.Macartney, 1944 (SAI/848/1944).

Şekil 3.107: B Tipi iki katlı işçi konut önerisi (yeniden çizilmiştir), R.H.Macartney, 1944 (SAI/848/1944).

Eğer standartlaşma uygulanmak isteniyorsa belirli sayıda alternatif ile her arazi için en uygun olanın seçilmesi gerekmektedir. Neredeyse her zaman -inşaat süreci başladığı zaman bile- gerekli değişiklikler gerçekleşmektedir. Bu da standartlaşmanın yenilgiye uğraması anlamına gelmektedir. İnsanların kendi evlerini aşağı yukarı tasarımları için cesaretlendirilmeleri önerilmektedir. Bu durumun uzun vadede yerel mimar ve mühendisleri de destekleyeceğine inanılmaktadır. Eğer devletin ürettiği standart projeler halk tarafından inşa edilirse sahip olduğu erdem ne olursa olsun, sadece devlet tasarımı olması nedeniyle sert bir şekilde eleştirileceği ve standart projelerin her arazi için uygun olmayıp, bazı durumlarda odaların yanlış yönlendirmelerinin ortaya çıkacağı belirtilmektedir **(SAI/848/1944)**.

İnşaat Komitesi tarafından uygulanandan daha kapsamlı bir kontrol ile yerel mimarların ve mühendislerin tasarlayıp denetledikleri toplu konut projelerinde malzeme israfı önlenmelidir. Fakat belli makineler kullanılarak üretilen kapı ve pencere gibi prefabrik elemanlarda standartlaşma söz konusudur. Standart proje kullanımı aynı tipteki projelerin inşaatı için gerekli malzemenin tahmin edilebilmesi açısından olumlu bulunmaktadır **(SAI/848/1944)**.

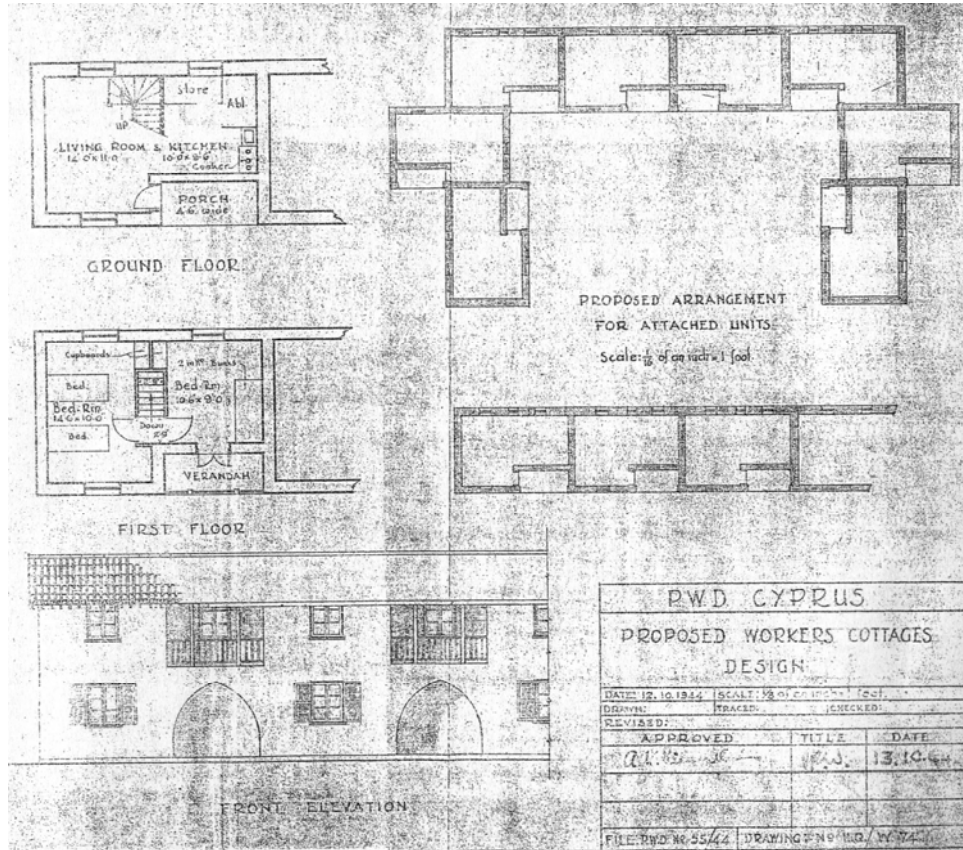
Kamu İmar Bürosu Müdürü 1944 tarihli bir yazısında Mr. Lakerides'in A ve B tipi projelerinin bitmemiş olduklarını belirtmekte ve beton düz çatı kullanımının Kıbrıs iklimine uygun olmadığı için eleştirmektedir. Projenin araziye yerleşim yönü belirtilmemiş olsa da A tipinde mekanlara eşit gün ışığı ve yeterli esintinin sağlanmamış olduğuna dikkat çekmektedir. Yazıda standart proje uygulamaları, sorunları ve İngiltere'de yaşanan deneyimler doğrultusunda Kıbrıs için fikirler yer almaktadır. Standart işçi konutlarında tasarım ilkeleri, ortalama büyüklüğe sahip bir ailenin, minimum konforun altına düşmeyecek bir düzeyde yaşanması gözönüne alınarak oluşturulmaktadır **(SAI/848/1944)**.

Macartney'in projeleri İngiltere'de Sağlık Bakanlığı'nın tarım işçileri için tasarladığı standart konutları esas almaktadır. Fakat kiralara yüksek olacağı tahmin edilerek, ailelerin pansiyon gibi oda kiralayacağı ve bununla da amaçlanandan sapmış olunacağı belirtilmektedir. Diğer yandan işçilerin gelir oranına göre saptanacak kira miktarından maliyet hesaplandığı zaman ise binanın boyutları ve çözümüne kısıtlamalar gelecektir. Bu mantığın sorunlu olduğu ve bu şekilde uygulama yapılırsa İngiltere'de geçerli olan hijyen ve sosyal standartların altına düşüleceği belirtilmektedir **(SAI/848/1944)**.

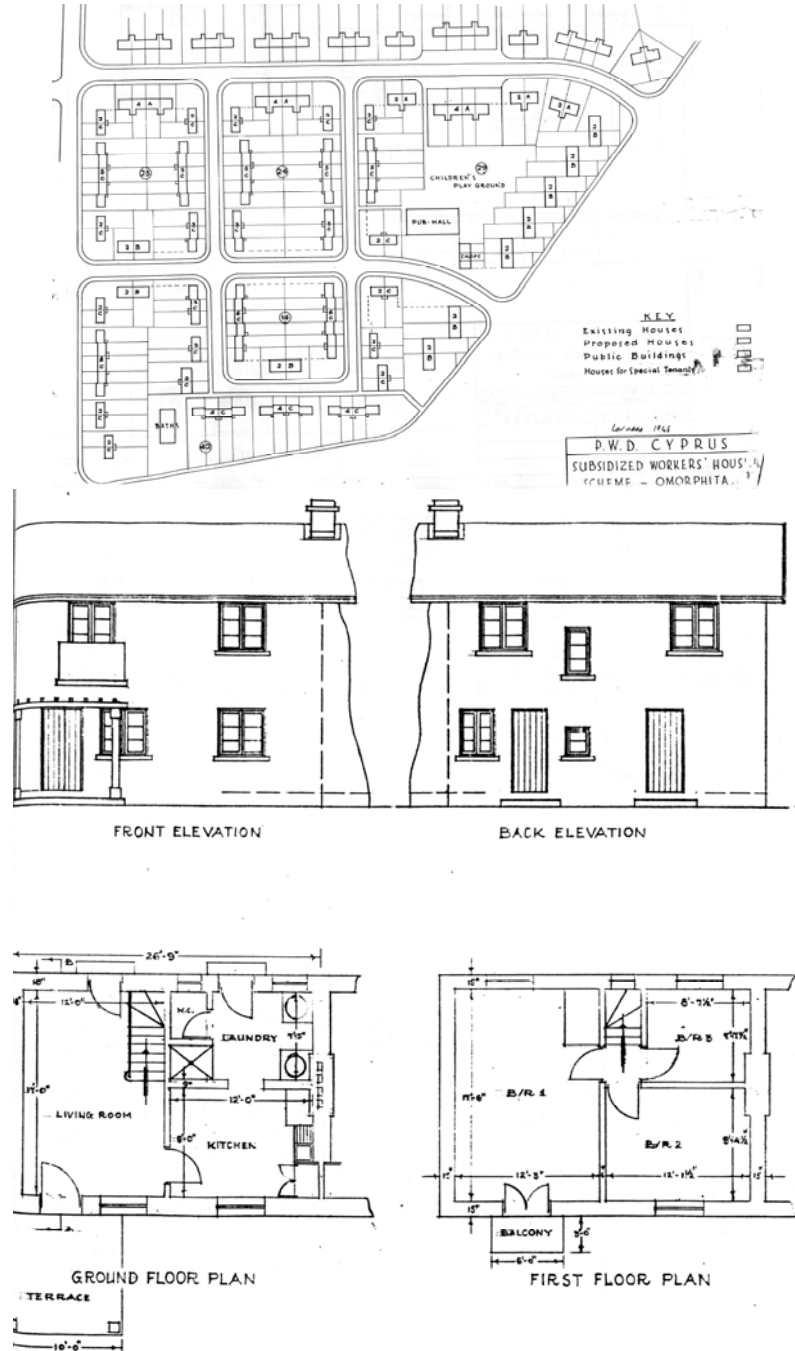
Simpkins ayrıca Kıbrıs için bahçe içinde ayırık veya apartman dairelerinden oluşan toplu konutların uygunluğunu öne sürmektedir. Çok katlı toplu konutların daha ekonomik olması ve Orta Avrupa'nın birçok yerinde yaygın olarak uygulanmasına rağmen İngiltere'de kesinlikle tercih edilmediği anlatılmaktadır (SAI/848/1944).

İşçilerden sorumlu Müdür Wayne, 15.8.1944 tarihinde, bahsedilen iki tip projeyi inceledikten sonra iklime uygun olmadıkları konusunda açık bir ifadeye yer vermektedir. İskoçya, Londra ve Paris'teki bazı yerleşimlerde olduğu gibi standart çözümlerle birbirinin tamamen aynı konut sıralarına sahip projelerin depresyona sebebiyet verdiğini söylemekte ve bu nedenle bu yaklaşımdan uzak durulmasını önermektedir. Kıbrıs'a uygun çözüm önerisinin başında "Kıbrıslılar yaşamak için bir oda ve bir incir ağacına ihtiyaç duyar" anlatımıyla iklim gereği yılın büyük bölümünü açık veya yarı açık alanlarda geçiren yerel halkın oturma odasına bile ihtiyaç duymadan yaşadığını iddia etmektedir. İklim ve bina tasarımı konusuna daha detaylı olarak da değinen Wayne, Lefkoşa için uygun konutun yaz akşamları mutlaka batı esintisini alması gerektiğini, küçük pencerelerin de gündüzleri fazla ısınmayı, kışın ise soğuktan korunmayı sağlayacağını; kıyı yerleşimlerinde ise gece esintilerinin olmaması nedeniyle yönlenmenin önemsiz, fakat geniş pencerelerin şart olduğunu belirtmektedir (SAI/848/1944).

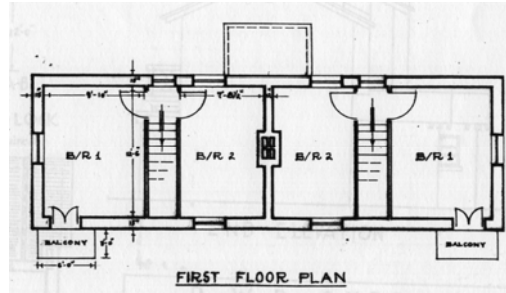
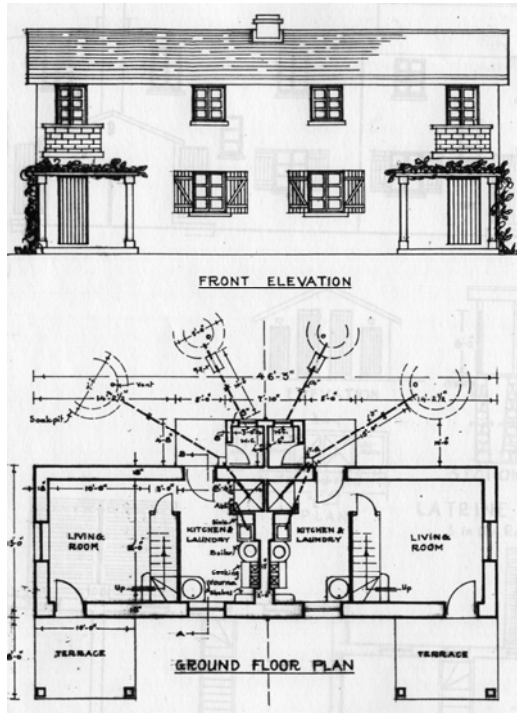
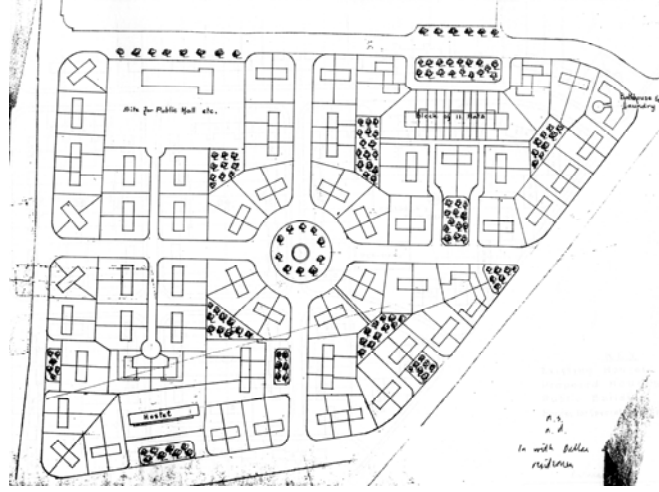

Şekil 3.108: İşçi Toplu Konut Öneri Projesi, W.Caruana, 1944 (SAI/848/1944).

1946 yılına kadar bir karara bağlanamayan işçi konut projeleri için alternatif üretilmeye devam edilmiştir. Fakat Lefkoşa sur içinde önerilmekte olan projelerden vazgeçilmiş, tarihi kent dışında Küçükaymaklı'da (Omorphita) seçilmiş arazi için çalışılmaya başlanmıştır. Alternatifler arasında sıra ev (Tip B) ve ikiz ev (Tip C) çözümleri bulunmaktaydı (Şekil 3.108; Şekil 3.109; Şekil 3.110). William Caruana tarafından hazırlanan projelerde konut tipleri yanında arazi kullanımı ve ortak işlevler olan dükkân, kahvehane, okul, oyun alanı gibi birimler de göz önünde bulundurulmaktaydı.

Şekil 3.109: İşçi Konut Projesi – Tip B, W.Caruana, 1946 (PWD/ W74).

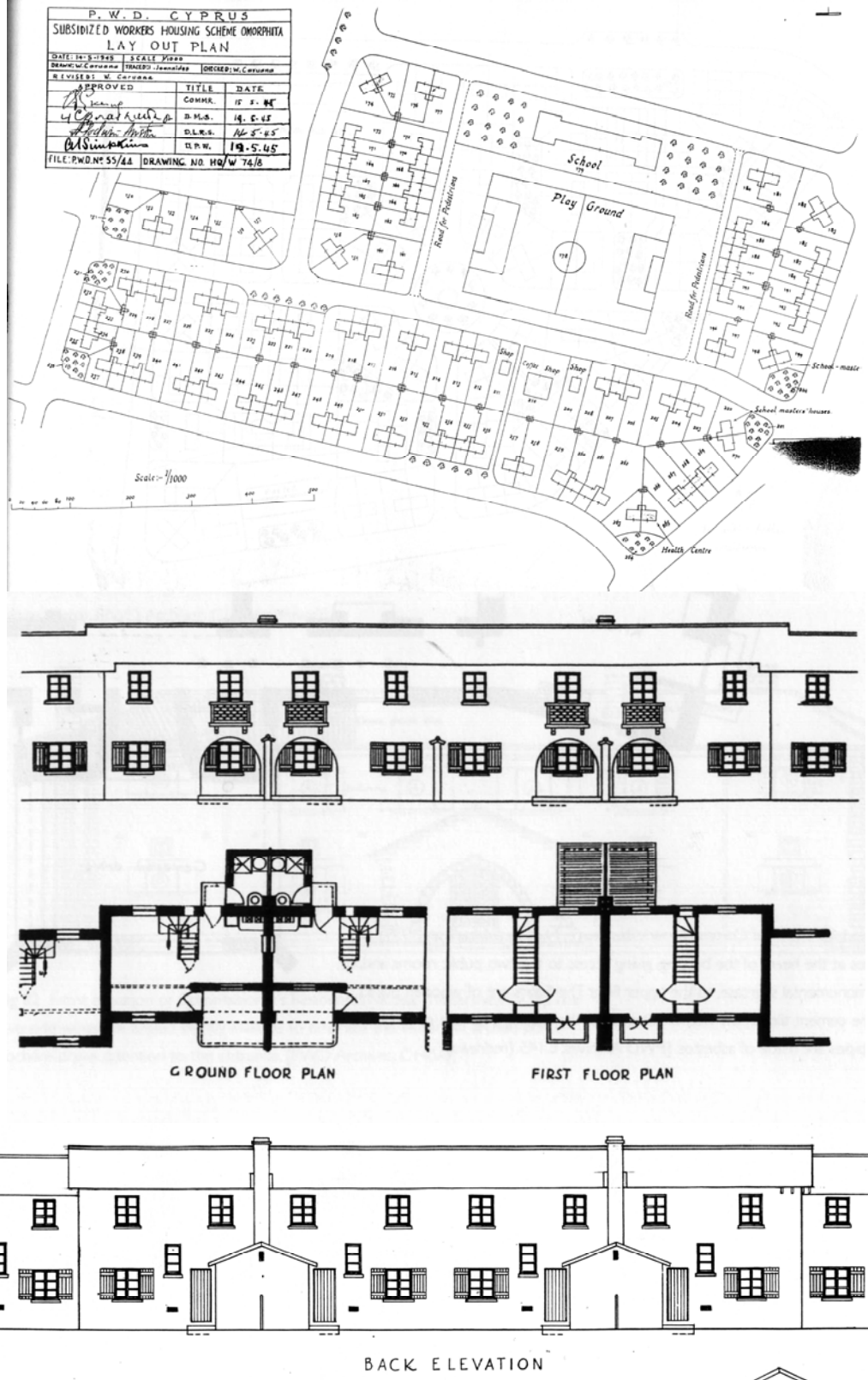

Şekil 3.110: İşçi Konut Projesi – Tip C, W.Caruana, 1946 (PWD/ W74).

İşçiler İçin Hostel ve Apartman Daireleri Projeleri, mekan nitelikleri ve büyüklüklerindeki standartlaşmalarda tekrarlanan birimlerin araziye yerleşimlerinde modern yaşam tarzına uygun bir düzenlemeyi yansıtır. Savaş sonrasında acil ihtiyaca cevap vermesi amacıyla devlet destekli toplu konut projelerinden ilki 1946 yılında uygulanmıştır (**SAI/705/1944; SAI/848/ 1944**) (Şekil 3.111; Şekil 3.112).

Yerel malzeme ve tekniklerin farklı olmasına rağmen sosyal ilişkilere ayrılmış bir merkezi odağın konut bloklarıyla çevrildiği tipik toplu konut yerleşme biçimi, İngiltere ve Avrupa'nın birçok ülkesiyle aynı yıllarda Kıbrıs'ta da uygulanmıştır. Ayrıca bu yıllarda malzeme tedariki konusunda mevcut sorunlara alternatifler aranmış, diğer

sömürgelerde deneme ve uygulamaları yapılan birçok doğal malzemenin yeni tekniklerle daha sağlam ve verimli hale getirilmesi konuları araştırılmıştır (SAI/1003/1944).

Şekil 3.111: İşçi Konutları, W.Caruana, 1946 (Schaar ve diğ., 1995).

Şekil 3.112: İşçi konutları ve okul binasının günümüzdeki durumu.

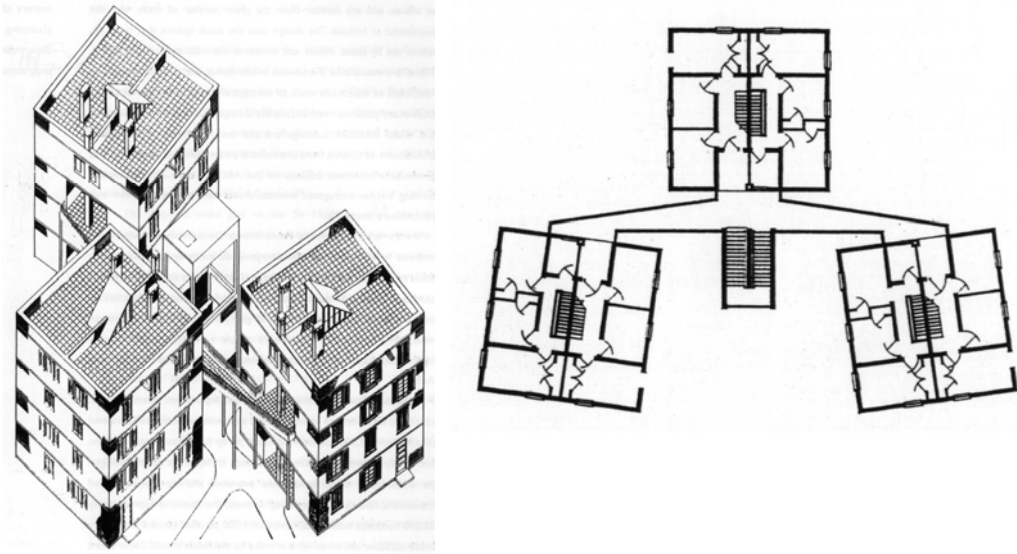
II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere’de birçok toplu konut projesi uygulanmaktaydı. Le Corbusier tarafından 1930’lu yıllarda yaşama, çalışma, eğlenme ve dolaşım işlevlerini katı bir geometrik düzenle ayırmış olduğu kent planı (Ville Radieuse) ve 1940’ların sonlarında uyguladığı Unité d’Habitation’da önerdiği yoğun ve izole yaşamı aşma çabası bulunmaktaydı (**Curtis, 1987, s.288**). Alison ve Peter Smithson’un 1952 yılında Londra’nın bir banliyösü için tasarladıkları Golden Lane toplu konut projesi İngiltere’de işçi sınıfının kapı önü yaşamına uygun, yükseltilmiş sokaklarla birbirine bağlanan konut bloklarından oluşmaktaydı (Şekil 3.113).

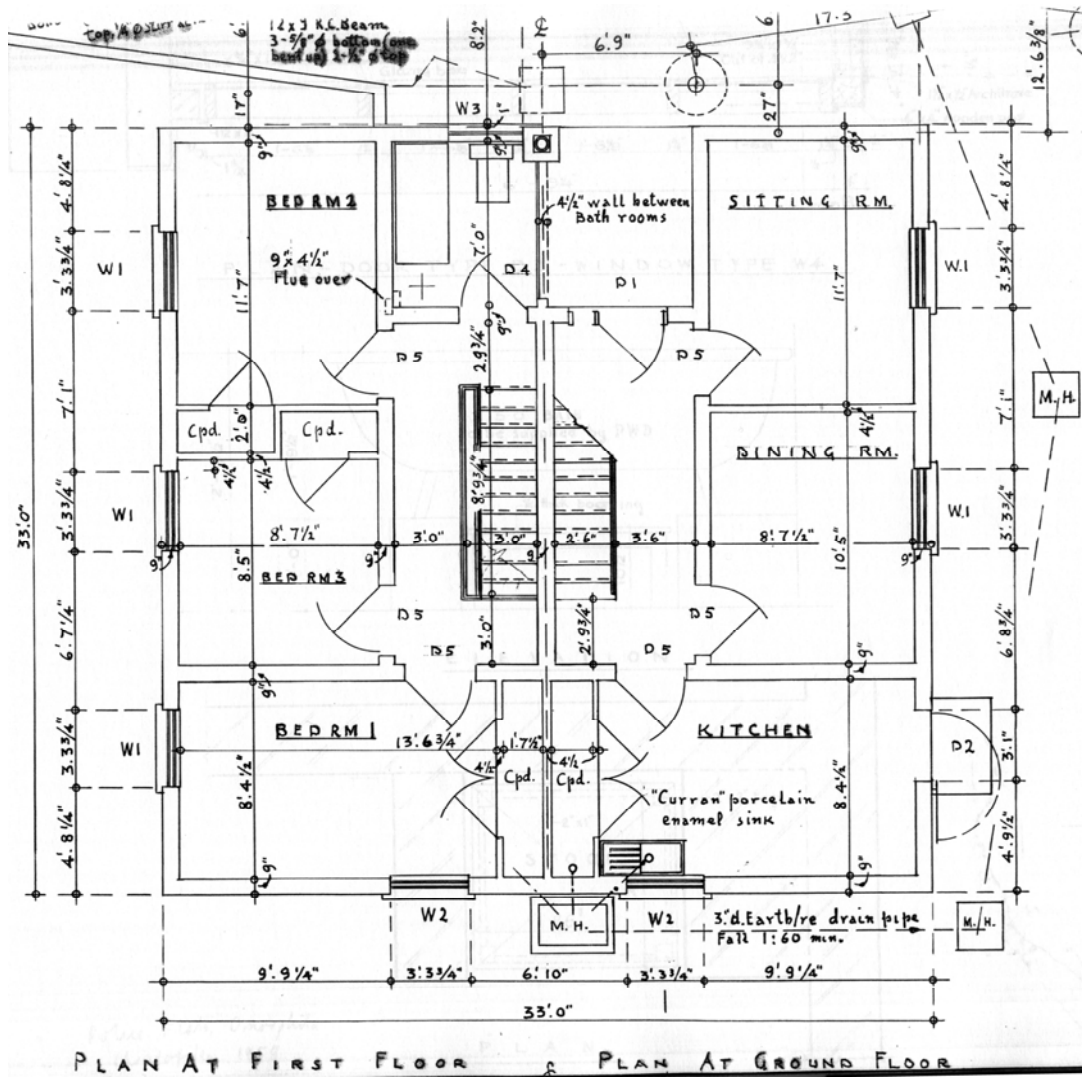
Mimarlar yeni bir kent planlama dili (language of urban design) aradıklarını; Garden city ve otuzların rasyonel modellerini reddettiklerini öne sürüyorlardı (**Curtis, 1987, s.289; Frampton, 1992, s.272**). Bahsedilen yaklaşımdan izler taşıyan bir projenin Kıbrıs'ta da uygulanmış olması ilginçtir. 1958 yılında Lefkoşa'da inşa edilen Polis Konutları, üç ayrı bloktan oluşmaktadır. Projenin Golden Lane ile paralellliğini gösteren yaya köprüleri blokları yükseltilmiş sokak anlayışıyla birbirine bağlamaktadır. Buna karşın Smithson'ların Golden Lane projesi uygulanmadan kalmış ve yükseltilmiş köprülerle birbirine bağlanan bloklara ilişkin önerileri Lynn ve Smith tarafından, 1961 yılında Sheffield'de gerçekleştirilebilmiştir (**Frampton, 1992, s.273**). Ayrıca Lefkoşa'daki Polis konutlarında her dairenin kendi içinde dubleks çözümü Le Corbusier'den de (Unité d'Habitation) esin barındırmaktadır (Şekil 3.114; Şekil 3.115; Şekil 3.116).

Şekil 3.113: Golden Lane Estates (a), A.& P. Smithson, 1952 ve Park Hill Estates (b), J.Lynn & I. Smith, 1961.

Şekil 3.114: Lefkoşa Polis Konutları, C. Christofides, 1958.

Şekil 3.115: Polis Konutları, Plan, 1958.

Şekil 3.116: Polis Konutlarının günümüzdeki durumu.

Toplu konut programı hızlı gerçekleştirilmekte olsa da, 1950'lerde hala kentlerin birçoğunda konut açığı bulunmaktadır ve kiralar da yüksektir. 1956 yılında Mağusa'nın Rum ve Türk mahallelerinde (Maraş, suriçi) konut ihtiyacını karşılama

amaçlı projeler başlatılmıştır. Kentin Rum bölgesinde (Maraş) 1956'da başlayan proje 1858 yılında tamamlanmıştır. Fakat gerçekleşen toplumsal sorunlar nedeniyle Türk mahallesindeki proje duraklamıştır. Bu konutların 2/3'ü tamamlanmış, fakat (işçileri çoğunlukla Rum olan) müteahhit işi bırakması için baskı gördüğünden çalışma 1958'de henüz tekrardan başlamamıştır. Suriçinde tamamlanmamış konutlar komşu karışık köylerden ve kentin Rum mahallesinden gelen Türk göçmenler tarafından barınma amacıyla işgal edilmiştir. Rum bölgesinde tahsis edilmemiş belli sayıda konut da, diğerine benzer bir şekilde, Türk mahallelerinden gelenler tarafından işgal edilmiştir.

Yukarıda anlatılanlar sonucunda, Kıbrıs'ta uygulama yapılmadan önce, toplu konut projeleri ile ilgili Britanya ve diğer sömürgelerde gerçekleşmiş projelere ilişkin çok kapsamlı araştırmaların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bina yapım teknikleri, mekan boyut ve nitelikleri, psikolojik etkiler, iklimsel uygunluk konuları detaylı bir şekilde farklı devlet birimleri tarafından değerlendirilmiştir. Sayısız sömürgeye sahip olan Britanya İmparatorluğu'nun idari sistemine ait bir özellik olan, koordinasyon sonucunda, gerçekleştirilmesi düşünülen proje için sömürgelerde ve ana ülkede deneyimlerin Kıbrıs'a aktarılması söz konusudur.

3.3.7. Korumaya İlişkin Uygulamalar

Mağusa'da istenmeyen inşaatların çoğalmasını kontrol amacıyla, 1939 yılında suriçi alanı belli renklerle ifade edilen bölgelere ayrılıp koruma amaçlı kurallar tanımlanmıştır. Renklerin gösterildiği haritaya ulaşılamamıştır. Yazılı kaynaklardan edinilen bilgilere göre turuncu bölgede inşa, bakım ve onarım izni verilmeyecektir. Mal sahiplerine 31 Aralık 1943'ten önce bu malların devlet tarafından kanunlaştırılacağı bildirilecektir.

Beyaz bölgede bina inşaatı engellenecektir. Bu alanda bina ruhsatı için Eski Eserler Dairesi'ne başvurulacaktır. Yeşil bölgede inşaat ve onarım izinleri, olağan kısıtlamalar olan Eski Eserler Yasası 11. Madde ve Belediye'nin yol genişletme projesi dahilinde minimum gecikme ile verilecektir. Her tür yeni bina inşaatının sur dışında yapılması desteklenecektir. Devletin turuncu alanları kamulaştırması için sur dışında değişim yapılabilecek devlet arazisi bulunması gerekmektedir. Turuncu alanda kuzey sur duvarlarına bitişik geniş bir açık alan kuşağı oluşturulması; tüm eski eser ve anıtları çevreleyen açık alanlar; iki katedralin doğu ve güney yönlerinde uzak mesafeden bakışı kapatmayacak önlemlerin alınması planlanmalıdır. Ortodoks mezhebine bağlı olan Aya Yorgi Kilisesi yanında gözü rahatsız eden iki katlı kırmızı

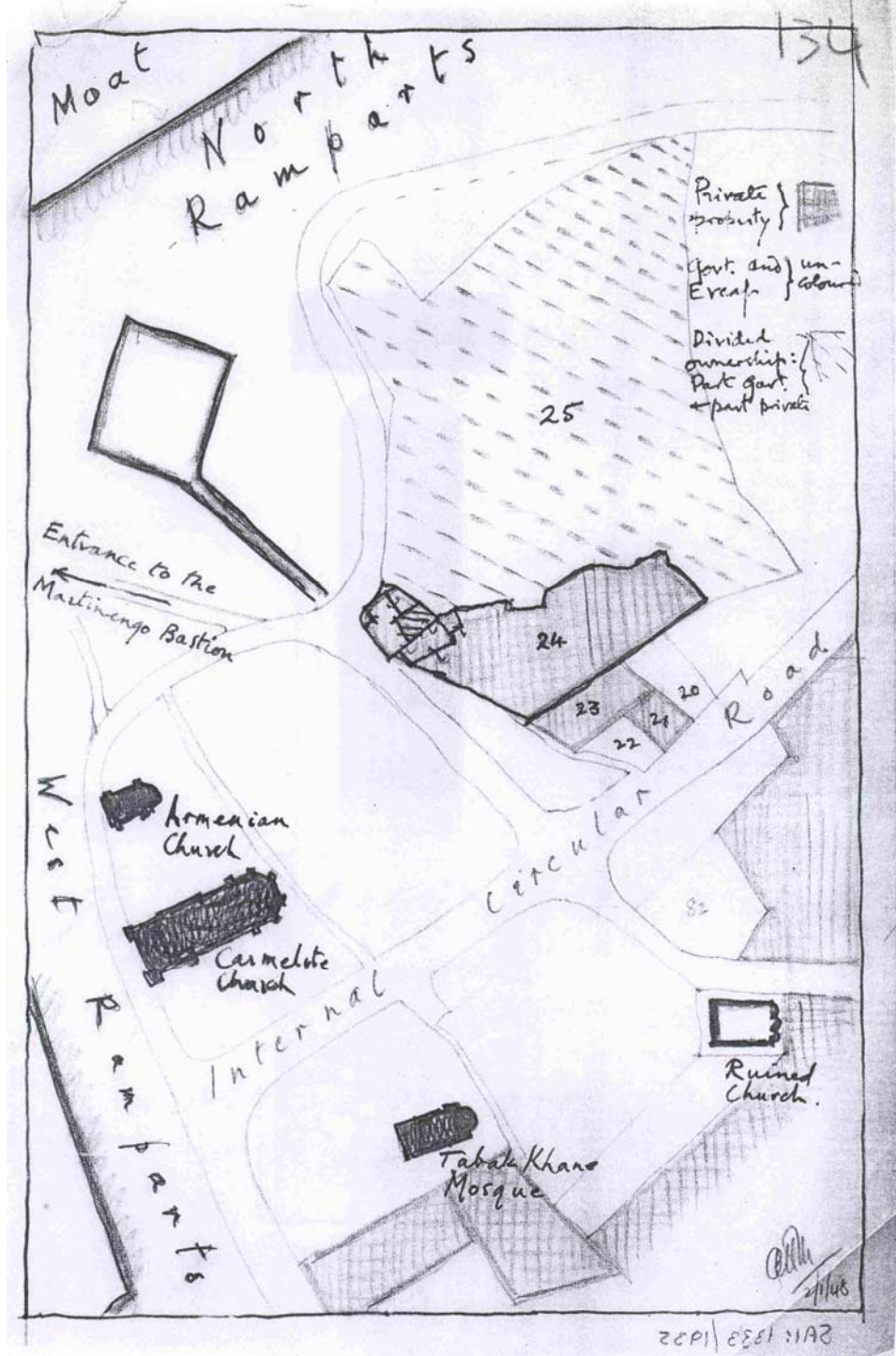
çatılı binalar maddi kaynak bulunduğu zaman satın alınmalıdır. Canbulat Burcu yakınındaki beyaz alana bina inşa izni verilirse uzaktan katedraller ve küçük kiliselerin oluşturduğu manzaranın burçtan ve Canbulat kapısından algılanması mümkün olmayacaktır. Aslında önemli bir zarar suriçinde tek bir ağır endüstri işletmesinin kurulması ile gerçekleşmiştir. Bu binanın sur dışında yeniden inşa edilmesi ile farklı bir bölgede ticari ve endüstriyel gelişim teşvik edilecektir **(SAI/1275/1935/1)**.

1940 yılında Mağusa suriçinde bulunan Kıbrıs Ürünleri Fabrikası ve Depolarının Lala Mustafa Paşa Camii ve Ortodoks mezhebine bağlı olan Aya Yorgi Kilisesi'nin görünümünü engelleme tehlikesi söz konusudur. Arazi Kayıt Dairesi Müdürü, Eski Eserler Dairesi Müdürü'nün fabrikanın satın alınarak sur dışına taşınması önerisine karşı çıkarak, bu binayı satın almak için harcanacak paranın Mağusa'da tarihi değerleri korumak için harcanmasını ve fabrikanın sur içinde büyümesinin yasal çerçevede engellenmesi gerektiğini savunmaktadır. Başka bir yazısında ise endüstri binalarının limandan uzak olmaması gerektiğini, sur dışında uygun arazinin de Gümrük Dairesi ofislerinin güney ve güney doğusundaki yerler için önerilebileceğini eklemektedir **(SAI/1275/1935/1)**.

Mağusa'nın surlarıyla birlikte korunması ve yeni yapıların kontrol edilmesi Eski Eserler Dairesi'nin 1940 yılında yeni binalarda uygulamakta olduğu yükseklik ve üslup sınırlamalarıyla gerçekleşmekteydi. En önemli noktalar ise maksimum bina yüksekliğinin 5.6m (18 ½ ayak) olması, düz çatı kullanımı, taş malzeme ile inşa edilmesi ve dış cephede sıva kullanılmaması kurallarıdır **(SAI/1275/1935/1)**.

1948 yılında tarihi eserlerin çevresindeki arazilerin devlet tarafından satın alınma girişimleri devam etmekteydi (Şekil 3.117).

Sinan Paşa Camii, Lala Mustafa Camii ve Canbulat Türbesi'nin tahıl, un ve gübre ambarı olarak kullanımı sürmekteydi. Eski Eserler Bölümü, 1935 yılından beri ambar işlevi gören, Evkaf'a ait Sinan Paşa Camii'nin kullanımı konusunda tüccarlarla olan sözleşmeyi 1946 yılında iptal edip, binanın temizlenerek eski eser olarak korunması için girişim yapmıştır. Fakat 1952 tarihli bir yazıda Caminin depo olarak kullanılmaya devam edildiği belirtilmektedir **(SAI/606/1941)**. Mağusa Limanının yoğun kullanımı söz konusu olduğu için bu yerleşimde depo ihtiyacı her zaman görülmekte ve bu durumlarda büyük hacimlere sahip tarihi binalar kullanılmaktaydı.

Şekil 3.117: Martinengo Burcu yakınında satın alınması planlanan araziler (SAI/1333/1935).

3.3.8. Son Dönem Alt Bölümün Değerlendirmesi

Değişen sömürgecilik: Adadaki huzursuzluk ve şiddet tüm alanların duraklama noktasına gelmesini sağlamış ve yönetim, İngiltere Hükümeti'nin liderliğinde, bu durumu çözmek için uluslararası bir süreç içine girmişti. Bir yandan yaşanan yıkımın

durdurulması amaçlanırken, diğer yandan da İngiltere'nin Kıbrıs'ın geleceğinde gerekli bir parça olarak yer alması istenmekteydi. Bu yaklaşım, sömürge süreçleri siyasi olarak son bulsa da ekonomik ve hatta görünmez ilişkilerle sömürge örüntüsünün postkolonyal dönemde sürdürülmesi anlamına gelmekteydi.

Konut projelerinde garaj: 1943 yılında Macartney ve Christofides tarafından oluşturulan memur konut projelerinde konutlara bitişik garaj çözümlerine yer verilmesi modern hayatın bir parçası olan araba kullanımının yaygınlaşmaya başlamış olduğunu göstermektedir.

Kent Planlama: 1930'ların sonu ve 1940'lı yılların başından itibaren Mağusa kentinin mevcut tarihi zenginliklerinin gelişen liman ve sur içinde bulunan endüstri işlevinden dolayı etkilenmeleri farklı devlet birimleri tarafından tartışılmaktaydı. Tarihi zenginlik ön planda tutularak diğer işlevlerin dengelenmesi ve gerekli durumda sur dışına taşınması düşünülmekteydi. Kentlerde bölgeleme yapılması ve tarihi yerleşimlerin korunması önem kazanmaya başlamıştı.

İngiltere'den bilgi aktarımı: Sömürgeci ülkeden bilgi transferine örnek olarak da verilebilen bu durum, ulaşılan son gelişme düzeyinin, en azından bazı alanlarda, eşzamanlı bir biçimde Ada'ya aktarıldığını gösteren verilerdir. 1944 yılında Büyük Londra Bölgesel Planı'nı gerçekleştirmiş olan Patrick Abercrombie'ye 1947 yılında Ada bütünü için kapsamlı bir rapor hazırlanması veya 1952'de Smithson'lar tarafından önerilen ve 1961'de Lynn ve Smith tarafından tasarlanarak Sheffield'de uygulanan Park Hill Toplu Konut projesi tipinin adadaki polis lojmanlarında 1958 yılında uygulanması bu bağlamda görülebilir.

4. BULGULAR VE SONUÇ

19.yüzyılda koloni kavramının genişleyen içeriği modern dünyada farklı isimlerle anılan uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kıbrıs'ın İngiltere tarafından sömürgeleştirme nedeni sömürge ve deniz yolu ticaretine bağlı stratejik konumuyla ilişkilidir. Sömürgeci bakış açısından adadaki maden rezervleri, tarım ürünleri ve diğer birçok ürünün yanında, İngiltere-Hindistan bağlantılı denizyolu üzerinde bulunması da Kıbrıs'ı ele geçirme isteğini uyandırmıştır. Bu nedenle farklı sömürge türleri bağlamında Kıbrıs'ın hem bir "sömürge" (exploitation colonies) ve hem de bir "denizcilik üssü" (maritime enclaves) niteliği taşıdığı söylenebilir.

İngiliz sömürgeciliğinin genellikle özel şirketlerce uygulanma eğilimi Kıbrıs için de kısmen geçerli olmuştur. Yönetim tüm işlerin kontrolünü sağlamakla yükümlüydü, fakat gerekli durumlarda özel şirketlerle çalışılmakta veya onların kurulmasına önayak olunmaktaydı. Adadaki birçok gelişme ve sömürge girişimleri şirketler tarafından uygulanmıştı.⁶

Kıbrıs'taki yönetim, yeterli bütçeye sahipse projeleri gerçekleştirecek şirketlere katkıda bulunmakta veya büyük bütçeli projeler için İngiltere'den borç almaktaydı. Yasalar bu ilişkiyi resmileştirmekte ve gerek duyulduğunda uzaktan da olsa merkezin periferi üzerindeki görüşleri geçerlilik kazanmaktaydı. Eğer bu şirketlerin işleyişinde sorun yaşanırsa yönetim müdahale ederek kamulaştırma yapabilmekteydi. Elektrik enerjisi sağlanması konusunda küçük şirketlerin ekonomik

---

⁶ Tez boyunca karşılaşılanlar: madenleri işleten "Cyprus Mines Corporation",1910; başlıca şehirlerarasında otomobil ulaşımıyla toplu taşımacılığı başlatan "Kıbrıs Motorlu Ulaşım ve Geliştirme Şirketi" (Cyprus Motor Transport and Development Company), 1911; ilk özel elektrik girişimi olan "Limasol Elektrikli Aydınlatma Şirketi" (The Limassol Electric Light Company), 1912; ikinci özel elektrik girişimi olan "Lefkoşa Elektrik Şirketi" (Nicosia Electricity Company), 1913; Mağusa, Larnaka ve Baf kentlerine elektrik sağlayan "Belediye Elektrik Girişimcilik" (Municipal Electricity Enterprises), 1922; Girne kentine elektrik sağlama amaçlı kurulan "Girne Belediyesi Şirketi", 1927; bazı kırsal merkezler olan Güzelyurt, Platres, Pedoulas, Lefkara, Xeros, Lefke ve Geçitkale'ye elektrik sağlama amaçlı kurulan şirketler, 1928; İngiliz dönemi boyunca limanların gelişimini gerçekleştiren, "Coode and Partners" şirketleridir.

olmaması ve sorunlar yaşanması sonucunda yönetimin son döneminde (1952) kamulaştırma yapılarak şirketlerin yönetim bünyesinde toplanması ise, gerekli olduğunda yaklaşımların değiştirildiğini göstermektedir.

İngiliz yönetimlerinin genel bir eğilim olarak sömürgelerindeki yerel kültürlere mesafeli duruşu Kıbrıs için de geçerli olsa da, “merhamet duyulan barbar kabilelere uygarlık dağıtma”sı söz konusu değildi. Yüzyıllardır dış dünya ile bağlantıları bulunmasından dolayı Kıbrıs’ın belli bir uygarlık ve kültür birikimi bulunmaktaydı. Bu nedenle sömürge yönetimi Kıbrıs’ta belli bir düzeye ulaşmış bir toplumla karşılaşmış ve ada şartlarının gerektirdiği öncelikli konular saptanarak uygulamalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Alternatif bir bakış açısıyla koloni modernizasyonu olmasa da adanın kendiliğinden gelişen bir süreç içinde zaten modernleşeceği varsayımına rağmen, İngiltere’de ve onun kolonilerinde deneyimlenmiş ve deneyimlenmekte olan birçok konunun pragmatik bir yaklaşımla ve sistemli olarak uygulanması Kıbrıs açısından olumlu bir gelişim sağlamıştır. Fakat Kıbrıs’ın geleceği hakkında detaylı düşünülmeden yapılan bazı uygulamalar sömürgeciliğin eleştirilebilir yönüne örnekler teşkil etmiştir. Söz konusu olan uygulamalara konunun anlatıldığı her bölümde ve alt bölümlerin değerlendirmesinde detaylı olarak yer verildiğinden burada tekrarlanmasına gerek duyulmamıştır. Ancak sömürge yönetiminin olumlu katkılarını da gözönünde bulundurduğumuzda, kesin bir yargıda bulunmak zorlaşmaktadır. Söz konusu dönemin temel izleği olan modernleşme konusunda da olduğu gibi, günümüzdeki tüm eleştirilere rağmen, hem modernleştirme, hem de sömürgecilik konusundaki her türlü yargı, inandırıcılıktan yoksun kalacaktır. Bu nedenle, giriş bölümünde de değinildiği gibi, tezde nihai bir yargıda bulunmaktan kaçınılmış, olabildiğince nesnel bir şekilde, olumlu ve olumsuz olgular sergilenmeye çalışılmıştır.

İngiliz sömürgeciliğinin bilinen yöntemlerine bağlı eğilimleri ve 19.yüzyıl ortalarından başlayarak emperyalizmle güçlenen bağlantılar, Kıbrıs’ta planlı, fakat zaman zaman da yerel koşulların gerektirdiği yönde gelişen bir yaklaşımla sonuçlanmıştır. Bu nedenle özgün bir modernleşme örneği olarak Kıbrıs değerlendirildiğinde, 82 yıllık zaman dilimindeki yaklaşımların zıtlık içerecek düzeyde değişebildiği göze çarpmaktadır. Erken dönem uygulamaları, kara- ve demir- yollarıyla adanın büyük bölümünün ulaşılabilirliğinin sağlanması, limanların geliştirilmesiyle dış bağlantıların güçlendirilmesi ve ticaretin kolaylaştırılması, şehirlerde olduğu gibi kırsal yerleşmelerde de altyapı projelerinin hayata geçirilmesi, eğitimin örgütlenmesi ve yaygınlaştırılmasını kapsamaktaydı. Yoğun altyapı, ulaşım ve tarımın iyileştirilmesi

çalışmaları modernizasyon girişimlerinin, adada ihtiyaç duyulan alanlardaki öncelikler gözönüne alınarak gerçekleştirildiğine işaret etmektedir. Bu durum İngiliz sömürgeciliğinin önemli bir özelliğidir. Bunun yanında eğitim konusuna da aynı önemin verilmesi ise çelişkili yorumlara neden olmaktadır. Sömürgelerin geri kalmış bir alanda muhtaç olunan iyileştirmeyi yapması, bir taraftan gelecek nesillerin İngiliz kültürüne gizli bir sempati duyması ve üst-ast ilişkisini pekiştirme isteğiyle bütünleşmekte, diğer taraftan adadaki İngiliz mevcudiyetini daimi kılmak üzere iki etnik grubu (Türk-Rum) ayrı tutan bir eğitim sistemiyle ve ayrıca modernleşmenin doğasında bulunan dünya üzerinde bir mekan-zaman birliği gerçekleştirme isteğiyle çakışmaktadır.

İlk yıllardaki altyapı girişimlerine verilen ağırlığın ardından ilerleyen yıllarda kent, mimarlık ve korumaya ilişkin uygulamalar ve yasal düzenlemelere verilen önem, uygulama alanlarındaki değişimi göstermektedir. Mimarlık uygulamaları, kent gelişimi, eski eserleri koruma ve betonarme kullanımına yönelik yasal düzenlemelerin bu alanlarda sorunlar yaşanmaya başladıktan veya belli bir sınırlama/tanım getirme ihtiyacı oluştuğundan sonra gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda da iki farklı yorum getirilebilir. Ya İngiliz yönetiminin yeni bir ülkede tüm uygulamaları eşzamanlı olarak ele alması mümkün olmamıştır veya sömürgeleştirilen ülkenin kamu yararı ikincil öneme sahip bir konu olarak görülmüştür.

Erken Dönem'de kamu eliyle gerçekleştirilen mimarlık uygulamaları çok fazla değildir. Mevcut binaları kullanma ve ancak acil ihtiyaçlar karşısında yeni bina inşa etme eğilimi bulunmaktaydı. İnşa edilen resmi yapılar ve konutlar gösterişten uzak mimari örneklerdi. Bu dönemin başlıca özellikleri tek veya iki katlı, yığma, çizgisel bir plan organizasyonuna sahip, yarı açık veranda ile cephelerin geri çekilmesi, iki katlı binalarda merdivenin yarı açık mekanlarda bulunması verilebilir.

Yoğun Uygulama Dönemi öncelikle inşa edilen bina sayısındaki artışla erken dönemden ayrılmaktadır. Ekonomik şartların iyileşmesi ve artan ihtiyaçlara yönelik mimari uygulamalar, Kıbrıs'ın Taç Koloni ilanıyla paralel olarak da değerlendirilebilir. Artık kalıcı bir idare ve onu simgeleyen üslupsal karakterde binalara tüm kentlerde rastlanmaktaydı. Bahsedilen karakter giriş aksına dik yerleşen simetrik plan organizasyonu, yapı malzemesi olarak kesme taş, 1x2 oranlarında taş söveli pencere, historisist (sütun, alınlık, silme gibi) elemanların, çapraz bağlantılı modüler ahşap korkulukların ve kimi zaman iklim gerekliliklerinden daha dik eğimli çatı kullanımından oluşmaktaydı. Bu bağlamda sömürge yönetiminin kendi otoritesini

mimarlık yoluyla temsil etme isteğinden ve kolonyal bir üslup arayışından söz edilebilir. Memurlar için tasarlanan konutlarda resmi yapılara göre daha belirgin bir değişim söz konusu olmuştur. Kamu yapılarına yakın niteliklerde tasarlanan konutlar yerini zamanla asimetrik organizasyonlu modern projelere bırakmıştır. Mekan sayısı ve büyüklüklerine göre değişen, farklı tip projelerden oluşan konut uygulamaları modernleşme yönündeki önemli gelişmelerdir. Betonarme kullanımı da bu tarihlere denk gelmektedir.

Son Dönem'de uygulanan kamu yapıları önceki dönemle paralellikler göstermektedir. Konut uygulamalarında ise iki temel eğilim söz konusu olmuştur. Birincisi yoğun uygulama döneminde başlayan memurlara yönelik lojman uygulamalarıdır. İkincisi ise II. Dünya Savaşı sırasında duraklayan inşaat sektörünün ve kentlere göçün yarattığı yeni duruma, devlet destekli toplu konut üretimiyle çözüm aranmasıdır. Birinci gruptaki uygulamalar değişen mimari karakterle tasarlanan farklı tiplerdeki projelerdir. Üslupsal nitelikler, savaş sırasında ve hemen ardından yerel malzeme ve tekniklerin kullanıldığı historisist tasarımlara yerini bırakmış, ve 1950'li yıllara doğru betonarme yapım sistemiyle inşa edilen modern yapılar görülmeye başlanmıştır. İkinci grup olarak tanımlanan toplu konut projeleri düşük gelirli işçi ve işçi ailelerine yöneliktir. Bu projelerin ilk önce en çok konut açığı bulunan Lefkoşa'da ortaya çıktığı görülmektedir. Sur içi veya dışında yeni gelişim alanlarında, müstakil veya sıra ev, tek odalı işçi kompleksi önerilerinde ortak tuvalet, mutfak ve çamaşır yıkama gibi mekanlarla ele alınan birçok alternatif tasarlanmıştır. Uygunluk tartışmaları ile geçen iki yıldan sonra 1946 yılında Lefkoşa sur dışında (Küçükkaymaklı) sıra evlerden oluşan işçi konutları uygulanmıştır. Minimum mekan sayısı ve büyüklükleri esasına göre şekillenen konutlar yanında okul, kahvehane, dükkan ve açık spor alanı bulunmaktadır.

Projeler tüm özellikleriyle II. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ve birçok Avrupa ülkesindeki standart yaşam özelliklerini göz önünde bulundurarak uygulanan toplu konutları çağrıştırmaktadır. Kıbrıs'ın İngiltere tarafından belli düzeyde ayrıcalıklı bir ilgi gördüğünü ve sömürgeci ülkeden bilgi transferinde eşzamanlı bazı gelişmelerin bulunduğunu gösteren başka veriler de bulunmaktadır. 1952'de Smithson'lar tarafından önerilen ve 1961'de Sheffield'de uygulanan bir toplu konut tipinin Ada'daki polis lojmanlarında 1958 yılında uygulanması bu bağlamda görülebilir. Siyasi şartların netleşmesi, idari sistemin yerleştirilmesi ve ekonomik şartlarda iyileştirme çabaları özellikle erken yıllarda rastlanan başlıca faktörlerin yerelliğini vurgularken, İkinci Dünya Savaşının etkileri, kent ve mimarlık alanlarındaki

gelişmeler ve başka etkenler son dönemde İngiltere'den (ve Avrupa'dan) bazı çözümlerin ithal edildiği bir duruma yol açmıştı. Özellikle son dönemde toplu konut bağlamındaki tartışmalar konuyla ilgili olarak adadaki İngiliz görevlilerinin büyük bir sorumluluk duygusuyla hareket ettiklerini ve modern anlayış içinde çok önemli bir yer tutan toplu konut sorununu sadece maliyet ve teknoloji bağlamında kalmayan kullanıcı psikolojisi ve alışkanlıklarını da hesaba katan bir bütünlük içinde ele aldıklarını görmekteyiz.

Kıbrıs'taki İngiliz yönetiminin II. Dünya Savaşı öncesinde başlayan son dönem mimarlık uygulamaları, üslup açısından son derece çoğulcu bir görünüm sunmaktadır. Hem modernist, hem historicist/totaliter mimarlık üsluplarını içeren, hem de rejyonalist arayışlara sahne olan bu çoğulculuk Avrupa'daki eğilimlerle bir eşzamanlılık göstermektedir. Bunların içinde belki de en ilginçleri, Kıbrıs'ta giderek Akdeniz'e özgü bir ifadecilikle kalıcı bir mimarlık geleneği oluşturacak olan modern mimarlık ve kısmen Kıbrıs'ın yöresel biçimlerini kullanan, kısmen İngiltere'de yeniden canlanan pitoresk eğilimlere cevap veren, ama kısmen de dünya üzerindeki ılıman iklimlerde karşılaşılan yöresel mimarlıklardan esinler barındıran hibrit bir üslubun icat edilmiş olmasıdır. "Kıbrıs Evi" adı verilen bu üslup, günümüzde Girne yakınındaki, daha çok yabancıların yerleştiği küçük bir köy olan Karmi'de ve daha birçok kırsal ölçekli yerleşmede hala varlığını sürdürdüğü gibi, etkileyici bir mimarlık ve yerleşim dokusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Kent gelişimi konuları da mimarlık uygulamalarına benzer bir sürece sahiptir. Erken Dönem'de etrafı sur ile çevrilmiş olan başkent Lefkoşa ve en önemli liman kenti olan Mağusa'da sur dışında, diğer başlıca kentler olan Limasol, Larnaka, Baf ve Girne'de ise mevcut dokuların dışına doğru yayılma eğilimi başlamıştır. 1927 yılında "Arazi Miri Üstünde Yollar, Binalar ve Kuyuların İnşasının Düzenlenmesi Yasası" ile bu yeni gelişim alanlarında kontrol sağlama amaçlanmıştır. 1927 yılında düzenlenen bu yasa İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlanan kentsel gelişimin kontrol edilmesi açısından yetersiz kalmıştır. Bu nedenle yasa, 1946 yılında gözden geçirilerek "Yollar ve Binaları Düzenleme" ve "Kent Planlama" yasaları olarak iki bölüme ayrılmak istenmiştir. Fakat Kıbrıs'ta kent planlama konularında çalışabilecek uzman yetersizliği bulunduğu için, iki düzenleme birleştirilerek yeniden tek yasa altında toplanmıştır. Bu yasayla kentlerde bölgeleme yapılmasını ve işlevlerin belirli alanlarda yoğunlaşmasını sağlama gibi modern kent planlama anlayışına ilişkin bazı gelişmeler Kıbrıs'a aktarılmıştır. Fakat yerel yönetimler kontrolünde uygulanmaya çalışılan bu adımın da beklenen başarıyı sağlamayacağı ve kentlerin acilen

müdahale ihtiyacı hemen anlaşılacak merkez Britanya'dan destek alınmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında (1944) gerçekleştirdiği "Büyük Londra Bölgesel Planı" ile yeni fikirlerini uygulamış, ardından da birçok sömürge ülkesinde çalışmalar yapmış olan Patrick Abercrombie Kıbrıs'taki durumu değerlendirmesi için davet edilmiş ve detaylı bir incelemeden sonra "Kıbrıs Ön Planlama Raporu"nu 1947 yılında hazırlamıştır. Kıbrıs'ı üç ölçekte ele alan çalışma, dış etkiler bağlamındaki ölçekte Kıbrıs'ın mevcut özellikleri ile diğer ülkelerde yaratabileceği çekicilikten başlayarak, adanın coğrafi bütünü ele alan planlama yaklaşımına; ardından yerleşim ölçeğinde her birimin (kent ve köyler) dinamikleri, potansiyelleri, önceliklerine varan kapsamlı bir rapor hazırlamış ve bütünsel bir gelecek planlamasının ele alınmasını önermiştir. Abercrombie, çevresiyle sınırlı iletişime sahip olsa da, modern kent sorunlarından biri olan yayılarak kontrolsüz gelişimin, er veya geç dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Kıbrıs'ta da yaşanmakta olduğunu saptamıştı. Ölçek farkı göz ardı edilmeden karşılaştırma yapıldığı zaman, erken modernleşen Avrupa ülkelerinde de benzer sorunlar yaşanması, Kıbrıs'taki kent gelişim sorunlarının bu süreçte karşılaşılan doğal bir sonuç olduğunu göstermektedir. Bu durumda, Batı örneklerinde çok daha önce ortaya çıkan kent sorunlarına ait bilginin, Batı-Dışında aynı sorunlar ortaya çıkmadan önlem alınmasını mümkün kılmadığı görülmektedir.

Belirlenen kriterler doğrultusunda ele alınan üç alt (Erken, Yoğun Uygulama ve Son Dönem) bölümde anlatılan İngiliz Dönemi'ndeki uygulamalar, bu sürecin belirgin değişimleri barındırdığını göstermektedir. İngiltere'nin koloni politikalarının bütünlük göstermediği ve her bir durum için yerel kararlara dayanan, farklı uygulamaların söz konusu olduğu, diğer bir deyişle özgün süreçler yaşanması durumu Kıbrıs için de söz konusudur. Kent ve mimarlığın geliştiği ortam, diğer bir deyişle ülke şartları, modernleşme sürecini şekillendiren önemli etkilere sahipti. Bu süreç iki önemli faktör ve bu iki faktörün değişen dengeleri neticesinde gerçekleşmekteydi. Bunlar Türk ve Rum toplumlarına bağlı ülke içi ve Britanya Krallığı'nın yaklaşımlarına bağlı şartlardır. Erken Dönem'de (1878-1918) baskın olan yönetimin kararları topluma benimsetilmeye çalışılmakta ve planlanan uygulamalar hayata geçirilmekteydi. Toplumun yöneticilere karşı tepkileri çok belirginleşmemişti, hatta iyileşen hayat şartları karşısında memnuniyet duyulmaktaydı. Ancak Yoğun Uygulama Dönemi'nde (1919-1938), özellikle eğitim olanaklarının artması ve eğitilmiş Kıbrıslı sayısındaki artış, sözü edilen dengede sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur. Yönetime karşı tepkiler örgütlenme ve gösterilerle ifade edilmekteydi. Kıbrıs'ın kendilerine ait olduğunu haykıran gruplar ortaya çıkmaktaydı. Young, tarafından sömürgeciliğin sona eriş tarihi olarak verilen 1945 Kıbrıs'la tam örtüşmese de, II. Dünya Savaşı

sonrasında bu yönde adadaki uygulamalarda büyük değişiklikler yaşanmış olduğu açıktır. Son Dönem'de (1939-1960) toplumlar arası çatışmaların durdurulma ve ülkenin geleceğini tayin etme amaçlı girişimler bulunmaktaydı. Bağımsızlık isteminde bulunan yerel halkı kontrol edemeyen yönetim, Kıbrıs için geçerli olacak yeni yönetim usüllerini arama yönünde çalışmalar yapmıştır. Ülke içi dengenin tamamen tersine döndüğü aşamada İngiltere'ye bağlı sömürge yönetiminin girişimleri ve arabuluculuğu, bu ülkenin postkolonyal dönemde Kıbrıs'taki etkisini kaybetmeme çabasını barındırmaktaydı. Sözü edilen çaba neticesinde İngiltere, siyasal açıdan çok önemli bir statü olan üç garantör devletten (Türkiye, Yunanistan, İngiltere) biri olma ve Kıbrıs'ta iki (Ağrotur ve Dikelya) üssün sahibi olarak kalma şansını yakalamıştır. Böylece günümüzde deniz ve hava üssü olarak kullanılmakta olan iki önemli askeri üssün Ortadoğu'ya müdahalelerde kullanılması mümkün kılınmıştır.

KAYNAKLAR

- ABERCROMBIE, P.**, 1947, Cyprus Preliminary Planning Report, Cyprus Government Printing Office, Lefkoşa.
- ANONİM**, 2000, Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu- arazi dağılımı ve Türk vakıfları, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ANONİM**, 1995, Twelve Traditional Cyprus Houses, UNHCR, Lefkoşa.
- ANONİM**, 1959, Cyprus Report for the Year 1958, Cyprus Government Printing Office, Lefkoşa.
- ANONİM**, 1960, Picture Book Of Cyprus, K. Rüstem and Brothers Publication, Lefkoşa.
- ANONİM**, 1906, Blue Books for the Year 1904-05, Government Printing Office, Kıbrıs.
- ANONİM**, 1905, Blue Books for the Year 1903-04, Government Printing Office, Kıbrıs.
- ANONİM**, 1904, Blue Books for the Year 1902-03, Government Printing Office, Kıbrıs.
- ANONİM**, 1902, Blue Books for the Year 1900-01, Government Printing Office, Kıbrıs.
- ANONİM**, 1891, Blue Books for the Year 1889-90, Government Printing Office, Kıbrıs.
- ANONİM**, 1888, Blue Books for the Year 1886-87, Government Printing Office, Kıbrıs.
- ASHCROFT, B., GRIFFITHS, G. ve TIFFIN, H.**, 2006, The Post-Colonial Studies Reader, Routledge, Londra ve New York.
- ASHCROFT, B., GRIFFITHS, G. ve TIFFIN, H.**, 1998, Key Concepts in Post-Colonial Studies, Routledge, Londra ve New York.
- BERMAN, M.**, 2005, Katı Olan Herşey Buharlaşıyor, İletişim Yayınları, İstanbul.
- BHABHA, H. K.**, 2004, The Location of Culture, Routledge, Londra ve New York.
- CASTLE, W. T. F.**, 1952, Cyprus Its Postal History and Postage Stamps, Robson Lowe Ltd., Londra.

- CHAKRABARTY, D.**, 2006, Postcoloniality and the Artifice of History, *The Post-Colonial Studies Reader*, pp. 340-344, Eds. Ashcroft, B., Griffiths, G., Tiffin, H., Routledge, Londra ve New York.
- CHAMBERS, S.**, 2003, Deconstructing Modernity: Political Theory of Colonialism, *Theory & Event* **6:3**, 1-12.
- COODE & PARTNERS**, 1956, Report on the Ports of Cyprus, Cyprus Government Printin Office, Lefkoşa.
- CURTIS, W.J.R.**, 1987, Modern Architecture since 1900, Phaidon Press Limited, Oxford.
- DEMETRIOU, C.**, 2004, Nicosia Urban Area, www.eukn.org
- DEVELLİOĞLU, F.**, 1970, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Doğu Ltd. Şti. Matbaası, Ankara.
- DİRLİK, A.**, 2005, Postkolonyal Aura: Küresel Kapitalizm Çağında Üçüncü Dünya Eleştirisi, çeviren Galip Doğduaslan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- DİRLİK, A.**, 2001, Global Modernity: Modernity in the Age of Global Capitalism, Paradigm Publishers, Boulder (Colorado, ABD).
- DORATLI, N.**, 2000, A Model for Conservation and Revitalization of Historic Urban Quarters in Northern Cyprus, *Doktora Tezi*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Gazimağusa.
- ERTÜRK, M.**, 2006, Kıbrıs'ta Türk Belediyeler ve Türk Belediye Başkanları, Cumhuriyet Gazetesi Matbaası, Lefkoşa.
- FASLI, M.**, 2003, A Model for Sustaining City Identity, Case Study: Lefkoşa (Nicosia) in North Cyprus, *Doktora Tezi*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Gazimağusa.
- FRAMPTON, K.**, 1992, Modern Architecture, A Critical History, Thames and Hudson, New York.
- GAZİOĞLU, A. C.**, 1997, Kıbrıs Tarihi İngiliz Dönemi 1878-1960, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa.
- GIDDENS, A.**, 1998, Modernliğin Sonuçları, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- GÖLE, N.**, 1999, Batı-Dışı Modernlik Kavramı Üzerine, *Toplum ve Bilim*, **80**, 128-142.
- GUHA, R.**, 2006, Dünya Tarihinin Sınırında Tarih, Metis, İstanbul.
- GÜRKAN, H.M.**, 2006, Kıbrıs Tarihinden Sayfalar, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa.

- HAFIZOĞLU, Ş.**, 2000, Stone Use in British Domestic Architecture in North Cyprus, *Yüksek Lisans Tezi*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Gazimağusa.
- HARVEY, D.**, 2006, Postmodernliğin Durumu Kültürel Değişimin Kökenleri, çev. Sungur Savran, Metis, İstanbul.
- HASOL, D.**, 1998, Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü – Geliştirilmiş Yedinci Baskı, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- HOBBSAWM, E.J.**, 2005, Sanayi ve İmparatorluk, çev. Abdullah Ersoy, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- HOBBSAWM, E.J.**, 2003, İmparatorluk Çağı, çev. Vedat Aslan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- HOME, R.**, 1997, Of Planting and Planning, E&FN Spon, Londra.
- JANMOHAMED, A. R.**, 2006, The Economy of Manichean Allegory, *The Post-Colonial Studies Reader*, pp. 19-23, Eds. Ashcroft, B., Griffiths, G., Tiffin, H., Routledge, Londra ve New York.
- KIZILYÜREK, N.**, 2002, Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs, İletişim Yayınları, İstanbul.
- LAVENDER, D.**, 1962, The Story of Cyprus Mines Corporation, Henry E. Huntington Library and Art Gallery, San Marino – California.
- LEWIS, E.**, 1894, A Lady's Impressions of Cyprus, Remington and Company Limited, Londra.
- LUKACH, H.C.**, 2007, Kıbrıs'ın El Kitabı, Çev: Ali Çakıroğlu, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa.
- LUKE, H.**, 1965, Cyprus, George G., Harrap Co. Ltd., Londra.
- MARANGOÜ, A.G.**, 2002, The Harbours and Ports of Cyprus, Laiki Group Cultural Centre, Lefkoşa.
- MCLEAN, W. H.**, 1929, Principles of the Regional Development Planning of Colonies and Imperial Development Planning, reprinted from The Journal Of The Royal Technical College, **Vol 2**, Part 1, Glasgow.
- PANTELI, S.**, 1990, The Making of Modern Cyprus - from Obscurity to Statehood, Interworld Publications Ltd, İngiltere.
- RADFORD, M.**, 2003, The Railways of Cyprus, The Laiki Group Cultural Centre, Nicosia, Cyprus.
- SCHAAR, K, GIVEN, M., THEOCHAROUS, G.**, 1995, Under the Clock – Colonial Architecture and History in Cyprus, 1878-1960 , Kailas Printers and Lithographers Ltd, Kıbrıs.

SEREQUEBERHAN, T., 2006, The Critique of Eurocentrism, in *The Post-Colonial Studies Reader*, pp. 89-92, Eds. Ashcroft, B., Griffiths, G., Tiffin, H., Routledge, Londra ve New York.

SPIVAK, G. C., 2006, Can the Subaltern Speak?, in *The Post-Colonial Studies Reader*, pp. 28-37, Eds. Ashcroft, B., Griffiths, G., Tiffin, H., Routledge, Londra ve New York.

SPYRIDAKIS, C., 1964, A Brief History of Cyprus, Publications Department Greek Communal Chamber, Lefkoşa, Kıbrıs.

TANYELİ, U., 2005. Being Modern in Turkey, *Proceedings of the MAAN (Modern Asian Architecture Network) 5th International Conference*, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayını, İstanbul, 27-30 Haziran, s. 32-36.

TRUSTED, H., 1950, The Statute Laws of Cyprus – Revised Edition, C.F. Roworth Limited, Londra.

YOUNG, R. J. C., 2001, Postcolonialism, an Historical Introduction, Blackwell, Malden (USA), Oxford (İngiltere).

www.eac.com.cy, The Cyprus Electricity Authority Web Page.

www.mahkemeler.net, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Mahkemeler Web Sitesi.